JACOBI GOTHOFREDI

MANUALE JURIS,

SEU

PARVA JURIS MYSTERIA,

ubi quatuor ſequentia continentur.

JURIS CIVILIS ROMANI

I. HISTORIA.
II. BIBLIOTHECA.
III. FLORILEGIUM Sententiarum Juris, Politicarum, & communium Notionum, ex Corpore Juſtinianeo deſumptarum.
IV. SERIES Librorum & Titulorum in DIGESTIS & in CODICE.

Tertiadecima EDITIO, *auctior & accuratior.*

LIPSIÆ
Apud FRANCISCUM GRASSET.
M DCC. LVIII.
SUPERIORUM PERMISSU.

66.

ILLUSTRISSIMO VIRO

D. BASILIO

VICECOMITI FILDINC,

&c.

JACOBUS GOTHOFREDUS.

Lagitabas a me , cum te unà cum ſpectatæ eruditionis, judiciique Viro D. ROBERTO MASSONO , hac in Urbe familiariter uterer , & deinceps per literas Lutetia , illa Virorum doctiſſimorum vagina, perſcriptas , quânam via Juris Civilis ſtudium , quod utique *Politicum*

noras rectè ingredi, mox ubi ad rerum actum olim ventum foret, peritiam ejus, eamque haud vulgarem, præstare liceret. Nam & eò quoque progressa est insignis illa naturæ tuæ bonitas, summaque ingenii felicitas, ut cùm cætera omnia præclarè facias, id quoque velis, id agas, ut ne in hanc tantum partem defecisse videâre.

Poteram equidem, quam ipse mihi jam olim muniveram, illico postulanti commonstrare viam: verum quia *commonstrasse* non sufficiebat, nisi *demonstrassem*, demonstrare porro ob repentinum discessum tuum non licuerat, illico animum subiit, hanc explicandæ deinceps paulo prolixius super hac re sententiæ meæ occasionem arripere: Tua primum gratia, qui auctor, incentorque mihi ejusce rei fuisti,

mox

mox in Juris ſtudioſorum uſum ; qui hanc tibi gratiam debituri ſunt. Eo maximè,quia animadverterem, quamplurimos hactenus errare graviter in via Juris diſcendi, atque exinde cum ipſi nec quicquam ſeſe fatigarunt, injuſtis querelis ipſam Juriſprudentiam fatigare, & quaſi perplexam atque ἀμεθόδευτον proſcribere : eo quod ignorarent, quot quibuſque *gradibus* ad auguſtum illud Juriſprudentiæ templum enitendum eſſet.

Succurrendum igitur & conſulendum erroribus eorum exiſtimavi : Non quidem, quod in proclivi erat, quodque multi ſuo quique ex ingenio fecerunt hactenus, ut indiciqam *Artis* alicujus nudam facerem; verum ut juſtis, quantum res exigit, libellis rem ipſam oculis ſubjicerem. Quantum enim pro-

derat indicasse singula, si in singulis adhuc investigandis operosè Juris studioso allaborandum erat? Poteram equidem in summam dicere, juris studium ingressuro unà cum Institutionibus tituloque de diversis Regulis Juris, *Historiam Juris* prænoscendam esse, sine qua, veluti facula, sacris his initiari fas non esset. Poteram dicere, ut in cæteris artibus, ita in hoc quoque studio, instrumenta artis suæ studiosum nosse, atque in parato, ceu instructum fundi alicujus, habere oportere, *Bibliothecam* inquam *Juris*, seu recensum librorum & monumentorum, quæ superiorum temporum injuria e veteri Jurisprudentia Civili reliqua nobis fecit. Poteram dicere, eodem tempore a Catholicis, seu generalibus incipiendum esse, *i.e. Sententias*

tias

tias totundiores e libris Justinianeis a studioso, servato librorum ordine, excerpendas, memoriæque mandandas, quibus videlicet, ceu communibus, ac fermè Politicis notionibus, tyronis ingenium utilissimè imbuitur: Ita quidem, ut ipsas Leges, unde sententiæ illæ desumptæ sunt, κατὰ πόδας studiosum simul consuluisse velit. Poteram dicere, cujusque libri titulique per Pandectas & Codicem *Seriem*, certa perpetuaque methodo, tum & sensum cujusque, in paucissima verba contracta, tenenda. Hæc, inquam, indicare poteram omnia: Quatuor videlicet, sic ut dicam *ansas* illas esse, quibus Jurisprudentiam nostram contingi, seu contrectari primo pedato oporteret, nisi malæ, irritæ saltem tractationis reus peragi quis vellet.

Mox in penetralia juris ſtudioſi animum, iis quæ dixi præparatum atque imbutum, aliis inſuper præceptis munitum immittere poteram; Monuiſſemque, ad decurſum uſumque hujuſce ſtudii ſecundo pedato potiſſimos Juris *Fundos*, quibus tota ferme Juriſprudentia Romana innixa fuit, noſcendos, præque oculis habendos; *Fundos* voco, illas Juris collectiones, συναγωγὰς, a Romanis ſubinde confectas, quæ totius Juris fontes ſunt, e quibus ferme Jus Romanum omne fluxit, eductumque fuit: quæque adeò Juris Interpretes potiſſimùm commentariis ſuis, illuſtrate adlaborarunt: unde poſtea etiam ferme Pandectæ concinnatæ ſunt. In hoc cenſu ſunt Quatuor hæc 1. *Leges* XII. *Tabularum*. 2. Lex *Julia & Papia*: Quarum le-

legum reliquias , ſeriemque jam ante plures annos edidi . 3. *Sabinianorum* librorum continentia ſerieſque : id eſt , ſeries ſententiarum, ſeu capitum Juris, deſumptorum ex libris Commentariis Jurisconſultorum ad Sabinum , qui γενικὰ , ſeu Regulas & Sententias Juris Romani , totumque adeò Jus in unum contulerat libris , quos de Jure Civili ſub Imperatore Tiberio ſcripſerat .

4. Eodem in cenſu , & vel potiſſimum ſunt *Edicti perpetui* reliquiæ , ſerieſque genuina , quod ſub Adriano Imperatore a Salvio Juliano conditum , quodque unicus fermè ultimuſque Juris Civilis Romani fundus extitit : quodque adeò Juriſconſulti certatim poſtea commentariis in id ſcriptis , explicare , illuſtrare , exercere cœpe:

 runt;

runt: e quibus tandem potissima Pandectarum capita deflorata sunt. His scilicet quatuor praesidiis ante cognitis, & ad manum subinde habitis, genuinus singularum legum, quae per Pandectas occurrunt, intellectus erui facillimè potest: si eò inquam oculos animumque intentum habere libeat. Quae & ipsa quatuor secundo Enchiridio complecti animus est.

Monuissem, tertio quoque Manuali, seu pedato, quatuor alias λαβὰς requiri: Ac primum quidem *Casuandi Artem* tenendam, id est, quanam ratione genuina cujusque legis species, quae saepè in abdito est, unà cum rationibus dubitandi & decidendi, educi possit, & exinde certa juris principia (quae perpauca admodum sunt) in usus cujusque seponi. Monuissem,

ſem, incumbendum in *Antinomiarum*, id eſt, legum inter ſe pugnantium, conciliationem: Monuiſſem, in tanta legum ſive mole, ſive etiam quorundam hodie ἀχρηςία, *Singularibus* & *Practicalibus* legibus inhærendum cumprimis eſſe: Monuiſſem tandem, pro faſtigio hujus, ſic ut dicam, ædificii, inter *Interpretes* Juris & *Pragmaticos*, eos tantum habendos, paucoſque, qui probatæ receptæque apud pleroſque lectionis eſſent. Et hæc quidem etiam quatuor, ſingulari *Enchiridio*, ſeu Manuali complecti animus eſt, quo totidem partes continebuntur: Puta 1. Ars illa, quam dixi, *Caſuandi*, 2. *Antinomicus*, ſeu Conciliatio legum inter ſe pugnantium, ubi pauciſſimis verbis earum quæſtiones, ratioque conciliandi proponetur. 3.

Selectarum & *Practicabilium legum* index, & quæ cujusque materiæ sedes sit. 4. Postremo sequetur Consilium de *Bibliotheca* rectè a Studioso instituenda, sive Theorica, sive Practica, designatis ipsismet libris. Hæc inquam, jam tum flagitanti Tibi in genere suggerere poteram: verùm quia tam facilè ea diffluere poterant, quam justum doctorem vel certe tractatum requirunt, ideo aliud in tempus ea seponere visum.

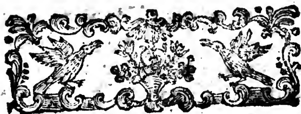
Quare habe Tibi jam Illustrissime Domine, hoc priore Manuali quatuor illa; ubi non consilium tantùm de *Historia* Juris Romani noscenda occurret, verùm ipsa, eaque brevis: Non monitum de colligendis veteris Juris Romani reliquiis, verum *Bibliotheca* ipsa, seu recensus earum, quàm fieri

potuit

potuit accuratus: Non præceptum de *Sententiis* ex toto Jure colligendis, verùm Florilegium jam decerptum: Non inanis & nudus Librorum & Titulorum Juris Index, quo memoria tantum fatigatur, verùm ipsa *Seriei* atque ἀλληλȣχίας ratio, quæ ad memoriam ſimul & judicium maxime faciet.

Priore iſto Manuali, Illuſtriſſime Domine, ceu vino inferior, macte Te nunc eſſe velim: habereque Te a *Virtutum Tuarum* cultore, quæ jam alios & potiores præcones nactæ ſunt, nacturæ plures deinceps. Valeas vigeaſque Illuſtriſſime Domine, ſingulari tum gentis, tum familiæ tuæ ornamento, ac munimento.

TYPO-

TYPOGRAPHUS LECTORI.

HÆC *Tertiadecima jam est hujus* Manualis Editio, *quam ideo auctiorem & accuratiorem praecedentibus omnibus in lucem prodire curavi: in qua quae minoribus literis interjecta sunt & expressa, transire & transilire Juris studiosus prima lectione, nullo detrimento poterit, repetitae aliquando lectioni ea servaturus.*

HISTO-

* *

HISTORIA,
SEV
PROGRESSUS
Juris Civilis Romani.

URISPRUDENTIÆ Romanæ (quæ sese apud omnes penè gentes, qua Europa porrigitur, ceu fontem boni & æqui, jam dudum commendavit) operaturo, ante omnia ejus initia, & processum, i.e. a quibusnam carceribus ad quas metas, per quos paulatim gradus & tramites decurrerit, servata temporum lege, nosse oportet; quod Pomponius *in l. 2. ff. de orig. jur.* attigit magis, quàm exposuit. Duplici fine; ut ita nempe juris studiosus noverit, ex quibus Juris partibus, & ex quorum scrip-

tis

tis coaluerit, seu coagmentatum sit corpus illud *Juris Civilis*, quod Justinianum habet auctorem, quodque Jurisprudentiæ fundus hodie est: tum etiam, ut hac historiæ & Chronologiæ facula accensa eò certius & felicius in plerisque pedem de cætero figere liceat. ¶ Igitur, ut cæteroquin ad Reip. statum comparata est omnis Nomothesia, & verò triplicem Reip. Rom. statum, seu tres ætates spectare licet, ita per eas nobis & singulas ducenda hæc inquisitio erit, quantum juris tyroni sufficit, neque ultrà.

Cap. I.

De Jurisprudentia Regiorum *Temporum*.

Prima ætas, seu primus Reip. Rom. Status, Regius fuit: cujus initium consurgit a 750. ferme ante Christum annis; per septem Reges ducta serie, spatio ducentorum 44. annorum. Igitur, ut initio Civitatis omnia manu Regum gubernabantur, ita ab his paulatim leges variæ latæ, unde hæ Leges *Regiæ* dictæ. Ita tamen, ut Reges harum legum apud populum auctores essent: populus ipse in triginta partes seu Curias, mox & in Centurias divisus

visus, eas probaret, sanciret; Unde *Curiatis & Centuriatis* legibus nomen. Eas leges omnes illis jam temporibus unum in corpus compegerat Sex. Papirius, a quo Collectio illa jus *Civile Papirianum* audiit. Exinde postea leges aliquot in 12. tabulas transfusæ: quinimo aliquam adhuc etiam ex his memorat Marcellus, *in leg. 2. ff. de mortuo inf.* De quibus dicam aliquid adhuc in Bibliotheca juris Romani.

CAP. II.

De Jurisprudentia Romana sub LIBERA REPUBLICA.

SECUNDA ætas, seu secundus Reip. Rom. status popularis fuit, liberæ Reip. ducta serie per 500. circiter annos, ad Aug. Imperatorem. Hujus verò ætatis, quod Jurisprudentiam attinet, tres Epochas, tria momenta constituo: puta ἀνομίας, ἰσονομίας, εὐνομίας.

Prima, inquam, Epocha liberæ Reip. Rom. intra *spatium* LX. annorum est ἀνομίας, seu incerti juris. Post Reges quippe exactos, simul & cum his legibus eorum abolitis, ne qua videl. Regiæ potestatis umbra superesset, exceptis legg. Servii de Contractibus, quæ paulo ante a Tarquinio

Su-

Superbo abolitæ, nunc in usum revocatæ, a Coss. & Tribunis leges de statu quidem publico, & Reip. ad populum perlatæ. Etenim ipse pop. Rom. in privatis controversiis, incerto magis jure & consuetudine, quam per latam legem egit: Coss. videlicet Patriciis, & potentioribus pro arbitrio suo, nullo satis legum præscripto, jura reddentibus, & paucissimis tantùm legibus in Pontificum libros relatis: unde seditionum & discordiarum sæpe materies enata.

Secunda ita mox status popularis Epocha secuta: ἰσονομία sc. & ἰσηγορία in æquabilis Juris constituti, & fundatæ legibus Reip. Nempe, cum aliquot jam ante annis frequens mentio a Tribunis plebis mota, imo rogatio lata fuisset, *de legib. scribendis*; tandem A. V. C. 300. agente Romilio, vicit ea sententia, & quidem vitandæ invidiæ, ut leges ἐπείσακτοι (i.e. adventitiæ vel extraneæ) æquabiles a Græcis peterentur: & sexennium ferme integrum ea de re absumptum. Missi quippe tres legati ad Græcos, qui triennio post reversi: At anno proximo creati Decemviri, legib. scribendis, in his Appius Claudius & Romilius fuere: & præscriptæ primum ab his decem Tabulæ, accitis & derivatis in eas quæ uspiam egregia apud Græcos erant, idque opera Her-

Hermodoti cujuſdam Græci Interpretis. Sed & anno proximo V.C. 304. duæ tabulæ ſuperioribus 10. (aſſumptis nonnullis velut ſurculis ex Regiis legib., tandem & traductis quibuſdam ex veteri jure & moribus suis ἐκλὼν ἐθισμῶν ἀγράφων) additæ ſupplementi vice. Sic tandem (anno V.C. 303. poſt Reges exactos annis 60., ante Chriſtum natum annis 440.) 12. Tabulæ in æs inciſæ publicèque propoſitæ fuerunt. Hic fundus jam & fundamentum & penu totius Juris Rom. deinceps fuit; finis Juris æqui, fonsque omnis publici privatique Juris. Quare ob legum iſtarum fontes & capita, non veritus Cic. hunc 12. Tab. libellum omnium Philoſophorum Bibliothecis, auctoritatis pondere, & virilitatis ubertate, præferre. Tandem & evaſerunt in carmen ſolemne, ſic ut foro olim deſtinati a pueris, hoc velut carmen addiſcerent. Atque hæ ſunt duodecim illæ Tabulæ, quarum ut frequentiſſima in jure mentio fit, ita varia ſubinde jura inde derivata ad συνομίαν.

Tertium igitur, ſeu poſtremum exinde ſtatus popularis momentum ſequitur, συνομίας videlicet poſt leges 12. tabularum ſemel latas, per annos ferme 440. Id eſt, poſteaquam fundata ſemel Reſpub. Rom. legibus fuit, validum juris augmentum & incre-

incrementum accepit. Cujus causas fontesque sex in universum reperio.

I. *Prima* est *disputatio fori*, i.e. Prudentum interpretatio ad leg. 12. tab.: nam quia non omnia propalam his legibus comprehensa fuerant, neque comprehendi potuerant, interpretatione Prudentum aliud subinde ex alio consequens exinde elicitum, quod videlicet ad eandem utilitatem tenderet: & ad similia procedendo, tritura quadam & exercitatione forensi, sine scripto ullo in morem & usum transeuntibus. Unde jus illud *moribus* introductum dicitur, vel etiam proprio vocabulo *Jus Civile*. Sic species hæc juris ex 12. tab. fluxit.

II. Secunda species & occasio fuerunt *Legis actiones*, quæ ex lege 12. tabul. proficiscebantur. Nempe de iis, quæ ea lege comprehensa erant, certæ & statæ quædam formulæ a Prudentib. compositæ fuerunt, quibus inter se homines disceptarent, eæque in usum forensem deductæ: unde *legis actiones* dictæ, quæ hodie *styli* appellationem merentur: easque a collegio Pontificum peti tum oportebat. Verum 100. fermè post annis ab Appio Claudio Centumano in formam & librum redactas legis actiones, scriba ejus Cneus Flavius *evulgavit*, & toti foro exposuit: ac gratissimum id munus populo visum, ma-

magnoque pensatum. Inde pars hæc juris, *Jus civile Flavianum* dictum est. Sed enim adauctum mox a Sexto Ælio, qui Tripartita ideo scripsit: ibi quippe ipsa lege 12. tab. proposita, interpretationem primum, mox & legis actionem subtexuit, atque inde *jus Ælianum* dictum.

III. Tertium incrementum sunt *Leges singulares*, subindeque novæ a populo pro Reip. necessitate latæ; quarum ut frequentissima tum in jure, tum alibi mentio: ita collectæ hodie in unum Clarorum Virorum opera, de quo in Bibliotheca juris.

IV. *Plebiscita* quoque a plebe sola quamplurima lata, sed quæ pro legibus habita, sic ut omnes cives ea tenerent, ex lege Hortensia: immo & in legum nomen transiere. Exemplo potest esse lex Aquilia.

V. Per *Prætores* quoque, 80. & quod excurrit, post 12. Tabb., annis, institutos, penes quos summum in jure dicendo inter privatos imperium esset, quique Juris Civilis custodes essent, evocatis jam belli causa Coss., non minimum Jurisprudentia profecit. Nam etsi ab initio annua tantùm essent eorum Edicta (prout etiam annuus eorum erat Magistratus,) quæ scilicet initio Magistratus sui in albo publicè proponebant,

bant, ut ita sciret populus qua de re quomodo in anno suo jus dicturi essent: Attamen, cùm ea edicta ab æquitate commendarentur quamplurima: vice versa, cùm momentaneis & arbitrariis hujusmodi edictis ambitiosorum Prætorum gratiæ multum liceret, Lex Cornelia 300. post annis, A. V. C. 686. a Tribuno plebis rogata, ut Prætores ex edictis suis perpetuis jus dicerent: Inde Servius IC. (15. annis ferme post, ante Christum natum 50.) duos libros *ad. Edictum* subscriptos brevissimè reliquit. Eum excepit discipulus Ofilius, qui primus edictum Prætoris diligenter composuit, circa Julii, vel Augusti tempora. Quare Cic. jam illis temporibus scribebat, ut olim a 12. tabulis, ita nunc a Prætoris edicto juri operam daturos initiandos fuisse.

VI. *Jurisconsultorum* etiam scientia quamplurimum jurisprudentia profecit: non modò publica professione, qualem primus inchoasse memoratur circa A. V. C. 500. Tiberius Coruncanius: verùm ac potissimum scriptis eorum, seu rescriptis & responsis: scriptis, inquam, quibus tum regulis & actionibus forensibus conquisitis, collectis, Jus civile fundare & constituere nisi sunt: quinimo formulas subinde novas induxere, superiorumque scripta notis suis in melius perduxere: rescriptis

tis, seu responsis, ad consultationes vid. Judicum & aliorum: Quæ tanti visa, ut ab his vix judices recederent; & licet vim legis ipso jure non obtinerent, ipsa tamen æquitate & necessitate commendabilia passim ostentarentur.

In tantum denique per hos gradus profecit hac ætate Jurisprudentia, ut mole sua laborare videretur. Unde jam tum consilium Crasso, Pomp. Tullio, Cæsari, *de Jure civili in artem & ad certum modum redigendo*, & in paucissimos libros ex immensa diffusaque legum copia conferendo.

CAP. III.

De Jurisprudentia sub IMPERATORIBUS.

POSTREMA ætas Reipub. Rom. successit Monarchiæ Rom. Hic sane tempestate, etsi Imperatorum constitutionibus potissimum profecerit Jurisprudentia, attamen & aliis rationibus ex eorundem Principum authoritate maximum incrementum ea cepit.

Nam, ut maximè posteaquam post Principis Imperium res jusque populi omne venit, atque adeò & juris constituendi potestas ad Principes transiit: ultro tamen nonnullas alias juris constituendi vias

Prin-

Principes probarunt, & juris vim iisdem tribuerunt.

Primum enim inter initia principatus *Leges* adhuc complures a populo, veteri ritu, Augusto autore tantum, non Julio latas, deprehendere licet, (unde *Juliis* legibus tot nomen), Comitiis de Campo Martio ad Patres nondum traslatis: quod a Tiberio demum factum. Ita veteris libertatis instar, umbraque & simulacrum quoddam ab Augusto relictum, a Tiberio ademptum, ne alioquin vis principatus (ut ejus verba erant) resolveretur: *Cujus ea conditio est, ut non aliter ratio constet, quam si uni reddatur.*

Secundò, *Senatui* quoque postea authoritatis umbra, seu simulacrum aliquod hac parte in jure privato constituendo relictum. Nam quæ Principes de jure privato constituturi essent, Orationibus in Senatu prius complectebantur, de his censendi arbitrio Senatui relicto; eas deinde Orationes Senatusconsultum sequebatur. Quare, quod uno loco Oratione introductum dicitur, id alibi Senatusconsulto tribuitur. Ideoque Principes ipsi horum auctores dicti. Atque hæc sunt illa *Senatusconsulta*, quorum tam multa mentio in jure. Quæ sanè observare est, ibi incipere, ubi Leges desinunt, id est a Tiberii principatu: desinere

nere verò, seu procurrere ad Marcum Imper. usque. Ultra quem nulla amplius Senatusconsultorum de jure privato conditorum mentio occurrit.

Tertiò & *Jurisconsultorum* scientiæ sua stetit & quædam auctoritas: In tantum, ut & ICti ex Principis jam inde ab Augusto auctoritate, non ut antea privata, publicè responderent, & rursus scripto, non verbo: atque ita major juris hujus auctoritas facta fuerit. Addatur his magna ICtorum frequentia circumfusos Principes, ex quorum ipsi consilio jura dicebant, condebant, ut non plures, aut potiores Prudentes alia ætas tulerit, quam hujus ætatis prima epocha. In tantum, ut quorundam tandem scriptis, vim *lectionis* (ut loquebantur), i. auctoritatem allegationis in judiciis, vimque legis Principes tribuerint.

Veniat quarto loco, & in hunc censum *Edictum perpetuum*: nam cum edicta Prætorum antè incerta forent, ad ultimum, centum & quod excurrit post Ofilium annis, 15. Hadriani Imp. anno, ejusque jussu circa A. D. 102. Edictum perpetuum à Juliano IC. ordinatum fuit: non modo Prætorum edictis compilatis, & in ordinem ac titulos coactis; verum & de suo aliquammultis additis, aliis detractis, immutatis.

Et opus hoc adeo probatum fuit, ut antiquata iam lege 12. tabul. in quam plurimis, hæc major & potior jurisprud. pars extiterit; Hicque jam fundus ejus habitus; eoque velut æquissimo jure Imperatores uti voluerint: atque exinde jam dimidia ferme pars sententiarum in Pandectas relatarum, constet.

Extra hæc quatuor, quæ dixi (puta leges nonnullas, Senatusconsulta, Jurisconsultorum scripta, & responsa, & edictum perpetuum), potissimam Jurisprudentiæ partem sub hoc statu monarchico Principum Constitutiones fecere: sive ipsi inter partes cognoscerent, decernerent, unde *Decreta & Cognitiones* Imperatoriæ: sive ad libellos privatorum & consultationes Magistratuum rescriberent, unde *Rescripta* Principum: sive generale Jus publice constituerent & edicerent, unde *Constitutiones* proprie & *Edicta* Principum: sive ICtorum dissensiones deciderent, unde *Decisiones*: Ejusmodi sunt 50. Justiniani.

CAP.

CAP. IV.
De PRIMA *Epocha Imperatorum.*

TRES porrò epochas ſtatus hujuſce monarchici conſtituo. Prima eſt *Gentilium* Imperatorum, per trecentos 50. circiter annos, ab Auguſto Imp. ad Conſtantini M. initia, ſeu A. D. 306. uſque: quibus poſt Auguſtum imperarunt Tiberius, Gajus, Claudius, Nero, Veſpaſianus, Titus, Domitianus, Nerva, Trajanus, Adrianus, Antoninus Pius, Divi fratres (i. M. Antonius Philoſophus & Verus), Marcus ſolus, Marcus cum Antonino (i. Commodo filio ſuo), Commodus, Pertinax, Severus, & Antoninus F., Antoninus, Caracalla ſcil. Antoninus Heliogaballus, Alexander Severus, Maximinus, Gordianus: Philippi Impp. Decius, Gallus, & Voluſianus, Valerianus Galienus, & Valerianus Cæſar, Gallienus & Valerianus, Claudius, Aurelianus, Probus, Carus, & Carinus, & Numerianus: Diocletianus, & Maximianus: Conſtantinus, Maximianus Auguſti, & Severus ac Maximianus Cæſares. Ab his omnibus, ut variæ conſtitutiones proceſſerunt, quarum mentio paſſim fit tum apud Hiſtoricos, tum in ſcriptis ICtorum, & in Principum poſte-

riorum constitutionibus, ita sequentium nominatim, jam inde ab Adriano, Principum constitutiones in duos Codices, Gregorianum & Hermogenianum (quorum fragmenta quædam hodiernum extant) per titulos conjectæ fuerunt: privatane an publica auctoritate conditi fuerint, in incerto est: At proculdubio de Compilatorum nomine ita dicti. Neque de illo satis hactenus constat, cur ab Hadriano (cujus etiam unica tantum constitutio in Codice refertur, puta *lex* 1.*C. de testamentis*), neque ultra, assurrexerint aut Codices illi, aut postea Justinianus. Mihi mens ea, id ideo factum, quia nova quædam Jurisprudentiæ ratio ab Hadriano cœperit, tum Edicto perpetuo constituto, tum quia sectæ IC., de quibus postea, tum pene refrixerint: denique, quia publicè respondendi cuique pro arbitrio suo jus factum: Ut proinde novi Juris, ac novæ Jurisprudentiæ auctor Hadrianus Codicibus illis initium dederit: pariter ut secundæ Epochæ novitas, novo Codici Theodosiano, de quo mox.

Cap.

CAP. V.

De Secunda EPOCHA *Imperatorum*.

S*Ecundam* Epocham Imperatoriarum Conſtitutionum faciunt Principes Chriſtiani, a Conſtantino M., qui primus Imperatorum Chriſtianus fuit, ad Theodoſium Juniorem uſque, ſeu ad A. D. 438. ſpatio circiter annorum 130., hoc ordine: Conſtantinus M.: Conſtantinus, Conſtantius, Conſtans: Conſtantius & Conſtans, Conſtantius ſolus: Conſtantius Aug., & Conſtans Cæſar (id eſt, Gallus) Conſtantius Aug. & Julianus Cæſ.; Julianus Aug. Jovianus, Valentinianus & Valens: Valentinianus, Valens & Gratianus; Valens Gratianus & Valentinianus Jun. Gratianus: Valentinianus Jun. & Theodoſius: Valentinianus Jun., Theodoſius & Arcadius: Theodoſius & Arcadius: Theodoſius, Arcadius Honorius, Arcadius: Honorius, Arcadius Honorius Theodoſius Jun. Honorius, Theodoſius Jun. & Conſtantinus Cæſar: Honorius Theodoſius, Theodoſius & Valentinianus III. Horum Principum Chriſtianorum igitur, ſuaſque ad id tempus de rebus tum ſecularibus, tum Eccleſiaſticis conſtitutiones, octo viris ad id delectis, Theodo-

sius jun. unum in Codicem seu corpus colligendas commisit. Et verò in sedecim libros relatæ, eo codice, qui ideò *Codex Theodosianus* dicitur. Quique ideò a nonnullis veterum, *Novas leges legitimorum Principum* continere dicitur, eo quod ex Christianorum Principum constitutionibus constaret.

Cap. VI.

De TERTIA *Epocha Imperatorum.*

Postrema Epocha est eorum Imperatorum, qui deinceps secuti ad Justinianum Imperatorem: eaque centum circiter annorum, ab A. D. 438. ad annum 534., hoc ordine. Præter Theodosium & Valentinianum III. Valentinianus & Martianus: Martianus solus: Leo & Majorianus: Leo & Severus: Leo solus. Leo & Anthemius. Leo Junior & Zeno; Zeno solus, Anastasius: Justinus & Justinianus: Justinianus solus. Atq; horum Principum constitutiones suas & peculiares collectiones meruere: & quidem sub *Novellarum* nomine, eo quod novissime post Codicem Theodosianum editæ essent: usque quo ad Justinianum deventum est, de cujus instituto paulo post.

Cap. VII.

De Jurisconsultis, *eorum successione, sectis, scriptis.*

Prius enim de IC. omnibus, eorum sectis, & variis scriptorum generibus, tam sub libera Rep., quam sub statu Monarchico, sigillatim moneri oportet. Vario & multiplici usu, non tantum ne ad Juris Civilis libros accedentibus, veterum Auctorum nomina incognita esse possint, quod suo jam seculo Ammianus Marcellinus causidicis nonnullis exprobrabat: Verum, ac potissimum, ut ad temporum ordinem dispositis IC. quis, item cujus sectæ fuerit, quæ eorum scripta sint, in quibus Iuserunt, Jusque adauxerunt, probe intellectis, & juris ipsius processum, & vim plerarumque legum, denique conciliandarum legum rationes tenere possimus.

Successio Ictorum 115. hæc ferme tenenda est ante Ciceronem. Sub Libera Rep. hi hoc ordine fuerunt.

Pub. vel Sext. Papyrius.

Appius Claudius, unus è Decemviris circa A. V. C. 300.

Appius Claudius Centimanus Cœcus A. V. C. 440.

Appius Claudius 3.
Sempronius coætaneus.
Q. Mucius Augur.
Tiberius Coruncanius circa A.V.C. 470
Sext. A.V.C. 555.
P. Ælius A.V.C. 558.
Scipio Nasica.
P. Attilius.
M. Porcius Cato.
M. Manilius A. V. C. 600.
P. Mucius A. V. C. 620.
Lælius Brutus.
M. Junius Gracchanus circa A. V. C. 630.
¶ CICERONIS ævo ante Julium C.
P. Rutilius Rufus. Cos. A. V. C. 648. ante Christum 102.
P. Verginius.
Q. Tubero.
Sextus Pompeius.
Cœl. Antipater.
Lucius Crassus Mucianus.
Q. Mucius Scævola circa A.V.C. 660., ante Christum 90.
Gallus Aquilius, Mucii auditor.
Balbus Lucius.
Sext. Papyrius.
G. Juventius.
Cornelius Maximus.
Servius Sulpitius circa A. V. C. 700., ante Christum 50.

An-

Antæus.
Sext. Ælius Drusus.
Granius Flaccus.
Paconius.
Puteolanus.
¶ Sub CICERONE, JULIO CÆS. & AUGUSTO.
A. Cascellius.
C. Trebatius Testa.
Antistius Labeo, Servii discipulus.
C. Aul. Ofilius, Servii discipulus.
¶ Post CICERONEM sub Augusto, post natum Christum.
Alfenus Varus, Servii discipulus.
Fenestella.
Aufidius Tucca, Servii discipulus.
G. Atejus Pacuvius, Servii discipulus.
Priscus, Servii discipulus.
Cinna, Servii discipulus.
Blæsus.
C. Ælius Tubero.
T. Cœlius Servii discipulus, post Trebatium.
Publ. Gellius, Servii discipulus.
Aufidius Namusa, Servii discipulus.
Atejus Capito.
Labeo Antistius, Trebatii discipulus.
Vitellius.
¶ Sub TIBERIO, GAIO, CLAUDIO, NERONE.

Ælius Gallus.
Maſſurius Sabinus.
Nerva pater.
Favius Mela.
G. Caſſius Longinus circa Ann. Dom. 30.
Arrianus.
Carſilius.
Proculus.
Sex. Pædius, ſub Gaio & Claudio.
¶ Sub VESPASIANIS.
Attilicinus.
Urſejus Ferox.
Priſcus Fulcinius.
Vivianus.
Plautius.
Pegaſus.
Nerva filius.
Cælius Sabinus.
¶ *Sub* TRAIANO, & HADRIANO.
Minicius Natalis.
Juventius Celſus P.
Priſcus Javolenus Magiſter Juliani; l. 5. *ff. de manumiſſ. vind.*
Celſus F.
Ariſto.
Octavenus.
Neratius Priſcus.
Fufidius.
¶ *Sub* ANTONINO PIO.
Severus Valerius.

Salvianus Julianus.
Papyrius Fronto.
Terentius Clemens.
Jun. Mauricianus circa A. D. 167.
Publicius.
Pactumejus Clemens.
Campanus.
Valens.
Vindius Verus.
Sex. Cæcilius Africanus.

¶ *Sub* DIVIS FRATRIBUS, & MARCO SOLO.

Papyrius Justus.
Gaius, post A. D. 167.
Venulejus Saturninus.

¶ Sub MARCO & COMMODO.

Pomponius.
Volusius Mæcianus. v. l. 90. *de pactis*, *l.* 17. *de jure patr.*
Marcellus post Ann. D. 168. v. l. 6. in fin. *ff. mandati*.

¶ *Sub* COMMODO.

Q. Cervidius Scævola.
Florentinus.
Taruntenus Paternus.

¶ *Sub* SEVERO.

Arrius Severus.
Tertullianus.

¶ *Sub* SEVERO & ANTONIO CARACALLA, post A. D. 202.

Arius Menander.
Papinianus.
Callistratus.
Furius Anthianus.
¶ *Sub* ANTONINO CARACALLA.
Martianus Messius.
Tryphonius.
Paulus.
Ulpianus.
Licinius Rufinus.
¶ *Sub* ALEXANDRO SEVERO.
Æmil. Macer.
¶ *Sub* GORDIANO.
Modestinus, circa Ann. D. 240.

Atque hic ICtorum finis est, hic oracula ICtorum obmutuere, sic ut ultimum ICtorum Modestinum dicere verè liceat, cessim & retrò collapsa jam Jurisprudentia. Itaque qui deinceps successerunt IC., cujusmodi aliquammultos observare licet, (& quidem inter alios INNOCENTIUM, quem multis prædicat Eunapius; ejusdemque mentio apud Ammianum Marcellinum); item ANATOLIUM nudam docendi & profitendi publicè provinciam Romæ, Constantinopoli, Beryti, susceperunt: Jus autem neutiquam adauxerunt: sive quia prioribus pares esse non poterant: sive occupata jam & exhausta ab aliis materia, sic ut ad summum Jurispru-

dentia

dentia pervenisset: sive denique barbarie paulatim invalescente, atque incuria solidæ eruditionis; quo alioquin pertinet querela Ammiani Marcellini, *lib.* 30., querela Theodosii Junioris, *in novella de auctoritate Cod. Theo.*, & Consilium auctoris, qui eodem Theodosio Jun. fuit subditum Notitiæ Imperii.

Hinc denique factum, ut non aliud insecuti IC. præstiterint, quam ut vetera excolerent, colligerent, improbarent, quod Bibliotheca juris ostendit: quorum numero tres reperio.

Sub CONSTANTINO M., & ejus Filiis.

Hermogenianum, Aurelium, Arcadium, Charisium, & Julium Aquilam.

Et hæc de Prudentum successione: sequitur de eorumdem *Secessione* seu sectis. In varias scilicet sectas ab ICtis recessum, jam inde Augusti temporibus; & verso in principatum Reip. statu, à paucissimis licet initio principiis, quibus discordarent, latissimè tamen postea diffundente divortio: Hinc igitur stare *Cassiani*, itemque *Sabiniani*, istinc *Proculeiani*, seu *Pegasiani*. Hujus dissidii Auctores primi Attejus Capito, & Antistius Labeo, quorum ille tenax in traditis, sibi Sabinos & Cassios habuit sectatores; hic vero ingenii fiducia

mul-

multa innovare instituit, sectatoribus Proculo & Pegaso. Sic aucta dissensio a discipulis, quorum hæc series; & cui similem depinxit Contius 1. *Success.* 12.

Sabiniani	Proculiani.
Cassiani.	Pegasiani.
Sub Augusto.	
Attejus Capito Ofilii discipulus.	Antistius Labeo Trebatii discipulus.
Sub Tiberio.	
Massurius Sabinus.	Nerva Pater.
Sub Caio, Claudio, Nenone.	
C. Cassius Longinus, a quo Cassiani.	Proculus; unde Proculiani.
Sub Vespasirnis.	
Cœlius Sabinus, a quo Sabiniani.	Nerva Filius,& Pegasius, a quo Pegasiani.
Sub Traiano, Hadriano, Antonio Pio.	
Priscus Javolenus.	Celsus P.
Aburnus Valens.	Celsus F. Priscus.
Juscianus.	Neratius.
Sal. Julianus.	

Atque hactenus, neque ultra Adrianum, vel Antonium Pium, sectarum istarum se-

sequaces reperiuntur. Quinimo restrixisse hæc dissidia vero verius est, saltem in apertum dissidium res non erupit: Exinde quippe certatim orti ercifcundi medii IC., neque in cujusquam jurare verba Magistri parati. Etsi stetisse controversias aliquas nihilominus verum est, quæ *decisionibus* Principum postea, & in his Justiniani tandem sopitæ. Et hærent quoque etiamnum, quicquid tandem egerit Tribonianus, hujus dissensionis reliquiæ, quæ tot ideo ἐναντιοφανῆ nobis producunt, quibus componendis multum interest scire quis cui sectæ fuerit addictus.

Scripta veterum Jurisconsultorum, quorum indicem præferunt Pandectæ Florentinæ, præferunt legum, ex quibus Pandectæ concinnatæ sunt, inscriptiones, ad hæc summa genera refero. Vel enim in pragmaticis, seu practicis versati sunt (quo pertinent libri Quæstionum, Responsorum, Epistolarum, Decretorum, Constitutionum, Digestorum.): vel versati sunt in πολιτεύμασι, seu παραγγέλμασι, i.e. in officiis Magistratuum describendis; (hinc tot ICtorum libri de hujus, vel illius Magistratus officio;) Vel denique in Theoreticis versati; vel enim excerptis & variis lectionibus concinnandis institerunt, (hinc libri variarum lectionum); vel notas conscripse-

scripserunt ad leges populi Rom., ad SCta, Edicta, Orationes, Principum constitutiones, ICtos alios veteres: vel Tractatus singulares ediderunt; tandem jus in artem redigere satagerunt; hinc Enchiridia, Pandectæ, Regulæ, Sententiæ, Definitiones, Brevia, & Institutionum libri.

Caput VIII.

De Justiani Operibus, seu Corpore *Juris Civilis*.

His ita ad Justiniani tempora perductis, *Justinianus* ipse cum immensam illam constitutionum, & Jurisconsultorum molem & sylvam videret, impetum cœpit, secundo statim Imperii sui Anno, A. D. 528. hanc ingentem sylvam cædendi, utiliorum delectu habito, & superfluis resecatis. Qua in re septennium integrum absumptum: & triplici quidem instituto, sequenti ordine, qui ad enantiaphanon quoque conciliationem observandus est. Primum, ad constitutionum Imperatoriarum converso studio, & decem viris ad id delectis, & in his Triboniano, ex tribus illis, quas dixi, Imperatoriis epochis, & ex tribus illis, quos dixi Codicibus, ac secutis deinceps Impe-

Imperatorum, suisq; ad id tempus Constitutionibus, *Codicem* concinnari voluit, A. D. 528. Et vero secuto anno editus Codex A. D. 529. Inde ad Veterum ICtorum libros, qui ad duo millia ascendebant, & versuum (i. sententiarum) trecenties decem millia, animum adjecit, quare *Pandectas* sive *Digesta* exinde componi jussit, Anno 4. Imperii sui, seu A. D. 530., & quadriennium in eo uno opere absumptum: editum quippe A. D. 533., apertissima nominis ratione, quia opus hoc *universa* veteris prudentiæ monumenta in unam consonantiam redacta, *digesta* contineret. Eodem anno, & Tyronibus juris studiosis prima juris elementa, seu fundamenta, & incunabula, quatuor *institutionum* libris proponi voluit: Exemplo potissimum Gaii I. C.: & vero in publicum edidit, uno mense ante Digesta. Sequente demum anno 534. cum Codici aliquid deesse videret, repetita prælectione & editione eundem retractari voluit: & hic est Codex ille novus *repetitæ prælectionis*, quo hodie utimur, priore abolito.

A. D. 528. Justiniano. A. 2. Coss.
529. Decio V. C. cos.
530. Lampadio. & Oreste coss.

Codicem fieri mandavit Justin. Idib. Feb.

Co-

Codex editus Idib. April.

Decisionum 50. initium ab hoc anno.

Digesta componi mandat Decemb. mense.

531. Post cos Lamp. & Or. I.

532. Post cos. Lamp. & Or. 2.

533. Justiniano 3. cos.

Institutiones eduntur mense Novembr.

Digesta eduntur mense Decemb. 534. Justiniano 4. & Paulino coss.

Codex repetitæ prælectionis editur mense Novemb., abrogato priori.

Atque hac triplici ratione plenissimè juris studio consultum putavit Justinianus.

Nihilo secius & ipse deinceps post Codicem suum *Novellas* quasdam constitutiones pro rei contingentia, & negotiorum varietate edidit, quæ postea in unum corpus collectæ: & quia harum epitomen Julianus antecessor conscripserat, *Authenticæ* dici meruerunt. His cohærent & Edicta 13. ejusdem Justiniani, quæ non ad certum aliquem hominem, aut populum scripta sunt, sed in genere provulgata. Atque ita his quinque partibus absolvitur Corpus Juris Civilis.

CAPUT IX.

De FATO JUSTINIANEÆ *Jurisprudentiæ*.

SEcuta ſunt Juſtinianum ea tempora, imò partim excepere, quibus neque Occidentem Juſtinianei libri penetraverunt. Jamdudum enim eum Gothi, Franci, Saxones, Vandali pervaſerant: pervaſerunt & poſtea Longobardi. Quare illórum legibus locus jam factus, Salicis, Burgundionum, Viſigothicis, Longobardicis, quas exhibet *Corpus legum antiquarum*: niſi ſicubi ſuæ & Romanæ leges infelicibus Romanorum reliquiis ſervatæ fuerunt: & hæ ipſæ tamen leges Rom. non è libris Juſtinianeis deſumptæ, verùm ut antea ex Codice Theodoſiano ipſo, ſtatim ut conditus (teſte Sidonio Apollinari), ita poſtea ex Epitomâ quadam *Codicis Theodoſiani* ſubtextis nonnullis è Gregoriano, Hermogeniano, Pauli Sententiis, Ulpiani Regulis, Gaii inſtitutionibus. In Orientis Imperio miro miſeroque fato, & eodem quo cæteræ diſciplinæ, Juſtinianei libri ſenſim obſolevere, recedente paulatim linguæ Latinæ uſu, & barbarie in dies magis ac magis accedente; quin & Novellis ſubinde, pro novo Reip. ſtatu inſecutorum Principum

Con-

Constitutionibus, alicubi etiam per invidiam & æmulationem tam illustri operi incumbentibus. Quare ut de Leonis Novellis nil dicam, in novas subinde formas opus Justinianeum recoctum. Nil jam dico de Institutionum paraphrasi, quæ Theophilum habet auctorem, utilissima; hoc ipsum sane ostendit Basilii Macedonis Epitome Juris Codicis, seu Digestorum, seu πρόχειρον, trecentis circiter post Justiniani opera annis editum. Testantur Basilicorum 60. libri, a Leone Filio ejus & Leonis filio Constantino Porphyrogenneta repetita prælectione concinnati, in unam vid. consonantiam omnibus Justiniani operibus confusis: testatur eorundem Basilicorum synopsis, seu ecloga: Fidem faciunt tot barbara & ignota ICtorum nomina, notas jam in Basilica, tanquam fundum Jurisprudentiæ conscribentium: Testis est Photii Episcopi Constantinopolitani Nomocanon, quo is leges civiles cum canonibus miscuit, quique postea Theodorum Balsamonem interpretem nactus est. Hinc etiam Synopsis altera Attaliatæ adhuc brevior, & velut synopsis synopseos, jussu Michaelis Ducæ Imp. A. D. 1077. His accedat & Constantini Hermenopuli Procheirum, seu promptuarium ex Basilicis conflatum, circa Emanuelis Comneni ætatem. A. D. 1145. His

ac-

accedant omnibus Paratitlorum Græcorum libri, quorum tres Leunclavius edidit. Quorum omnium ut usus aliquis sæpenumero esse potest, ita maxima pars affaniarum plena; usquequò Orientis Imperio perpotiti jam Turcæ, capta Constantinopoli anno 1485. Quos tamen ipsos & reverentia quædam Juris Justinianei vel curiositas saltem tetigit; & si verum est quod Leunclavius prodidit, Codicem Justinianeum neque Turcis in lingua sua deesse.

Sed commodum accidit, ut circa ipsa tempora, quibus jam nitor Jurisprudentiæ Justinianeæ ferme decoxerat, salutari quodam sydere, & divina virgula, 600. ferme annos post, medio quasi seculo duodecimo A. D. 1136. Opus Justinianeum in Occidente efferri cœperit. Exactis quippe a Lothario Imp. II. Saxone ex Italia Normannis, & ab eodem ductu Innocentii secundi Pontificis Melphi seu Amalphi Civitate Apuliæ (quæ pars Italiæ diu post alias in potestate Græcorum Imp. steterat) expugnata, repertum antiquissimum illud exemplar, & Jurisprudentiæ Ancyle Pandectarum, quod Pisani ab Innocentio secundo Pontifice Maximo, & Lothario Cæsare item secundo, quia classe eos adversus Normannum Rogerium juvissent, ceu egregie navatæ operæ monumentum & præmium,
retu-

retulerunt, ejusque donationis per Lotharium collatæ instrumentum habuisse se Plotius Gryphius Pisanus historicus affirmat: Et habuerunt id diu penes se Pisani: unde & in Glossis *Pisanæ Pandectæ* vocantur; Donec per Ginum Caponium Florentini A. D. 1406. Pisis in potestatem redactis, subjectionis symbolum transtulerunt: Unde *Pandectis Florentinis* nomen: Inde idem Lotharius Irnerii (quem alii Vernerium vocant), qui *Authenticas* Codici subtexuit, consilio, Jus Justinianeum & in foro observari, & in Gymnasiis doceri jussit, ac nominatim precibus Mathildæ Comitissæ Tusciæ Pisis doceri, quod Abbas Urspergensis retulit. Itaque Irnerius & Jus Justinianeum è bibliothecis eduxit, & primus jura in Italia Bononiæ professus est, & primus præterea interpretationem addidit. Ab hoc initio ad alias Civitates Italiæ & transmontana Galliarum propagata Jurisprudentia, posteaquam semel Irnerius vexillum extulit. Hinc enim ex schola Irnerii prodiere Placentinus Bononiæ, in Gallia Monspelii, Joannes Bossianus, Martinus Cossias, ambo Cremonenses, Bulgarus Pisanus, Azo Accursii præceptor, qui ultimus Accursius superiorum Glossas in suas & plenissimas Joannis auditor transfudit, temporibus Fri-
derici

derici II, ante annos 435. integros, i. e. circa annum 1227.

Atque huic inquisitioni satis. Nisi quod & illud scire interest, seculo demum superiore, posteaquam veteri historiæ linguarum & humanarum literarum studium renatum est, simul & Jurisprudentiam meliori fato excitatam. Nam cum antea soloci filo, & jejuna atque aspera Interpretum opera Jus tractaretur, sine ullo Historicæ, aut Philologicæ cognitionis lumine, qua destituti ubique passim impegere, Accursii glossam, seu feudum Jurisprudentiæ sequi & enarrare tum contenti, textu jam pene neglecto, & abolitis pene libris Justinianeis: exorti certatim qui Jurisprudentiam ab his impolitiis vindicarunt, tum scriptis, tum ipso textu instaurato, & in his pandectis Florentinis, eductis: In his primi & potissimi Guilielmus Budæus, Andreas Alciatus, Gregorius Haloander, Antonius Augustinus, Lælius Taurellus, Zasius, Viglius; & post omnes, ut taceam cæteros, domestica etiam decora, sed qui unus pro omnibus, qui è latericia jam auream fecit Jurisprudentiam,

JAC. CUJACIUS.

BIBLIOTHECA
JURIS CIVILIS
ROMANI.

ISTORIAM Juris Civilis proximo pedato excipiat Bibliotheca, cujus notitia hoc initio pariter præstruenda venit: ut ita limine studiorum suæ deinceps artis instrumenta familiariter nosse tyro incipiat: Atque in his potissimum hærendum sibi, vel ubi aliquando ad recentiorum commentarios diverterit, huc omnino redeundum, hicque pedem figendum sciat. *Bibliothecam* voco libros, de Jure Civili Romano, aliaque vetera monumenta & fragmenta, ceu tabulas naufragio, quæ vel propriis consignata editaque libris, vel per varios sparsa libros, clarorum Virorum industria hodie collecta habemus: Denique omnia ad jus civile spectantium librorum fragmina, quæ superiorum temporum injuria reliqua nobis fecit. Quæ omnia, etiam ea quæ alioquin vel minima videri possent, vel obsoleta & antiquata nimis, vel etiam a Græculis, aut sequioris ævi scriptoribus consignata,

signata, maximam tamen lucem Justinianeis libris vel illustrandis & explicandis, vel restituendis subinde inferunt.

Caput I.

Pro-Justinianei Veteris Juris Reliquiae.

Primum igitur eas Juris Civilis reliquias apponemus, quae spectant ad jus vetustius Justinianeo; Atque a publicis monumentis & legibus initium faciemus.

I. Legum Regiarum, (qui primus fundus Jurisprudentiae Romanae est) fragmenta primo loco occurrunt, quae a Sexto Papyrio olim unum in corpus collecta fuerunt: ad quae postea Granium Flaccum IC. librum Commentarium scripsisse Paulus noster auctor est, *in l.* 144. *ff. de V. S. Granius*, inquit, *Flaccus in libro de Jure Papiriano*: quem ipsum Granium Flaccum Lacinium allegant Festus, Arnobius: quin & Macrobius *lib.* 3. *Satur. c.* 11. locum integrum ex hoc jure Papiriano apponit. Verùm utrumque opus cum ipsis legibus intercedit. Supersunt tamen ipsarum legum fragmenta nonnulla, quae Antonius Augustinus, Contius, Balduinus, Fulvius Ursinus Romae in 4. A. D. 1583. Pandulphus

Pratejus, Fr. Modius, Manutius, Lipsius collegerunt, partim ipsissimet Legum Regiarum verbis consignatis: potissimam vero partem earum tantum sententia expressa. Sed magna Balduini confidentia fuit, qui ausus est asserere, octodecim Romuli Leges se habere ex columna quadam antea Romæ in Capitolio erecta. Illud observandum, non nisi trium Regum leges occurrere, nempe *Romuli*, *Numæ*, *&* *Servii Tullii*: (cujus 50. leges fuisse de contractibus & delictis συναλλακτικοὺς καὶ περὶ τῶν ἀδικημάτων. Dionysius Halicarnasseus diserte scribit *lib.* 4., nullas Tullii Hostilii, Anci Martii, aut Prisci Tarquinii, ac multo minus Tarquinii Superbi, qui Tullianas aboleverat.

II. Leges XII. TABULARUM, (qui secundus fundus & corpus Jurisprudentiæ Romanæ est), proximè sequuntur. Ad has sanè veteres subinde ICti interpretationes, seu Commentarios, & explanationes scripserant: in his Sex. Ælius, L. Acilius, Lælius, Valerius Messala, Qu. Antistius Labeo: postremus omnium sub Marco Imperatore *Gaius*. In ipsarum legum fragmentis eruendis, ut aliquammulti alii post alios, (etiam Cujacius *libris observationum*) ita in colligendis quamplurimi operam navarunt, puta Aymarius, Ricallius

Olden-

Oldendorpius, (& ex eo Forsterus) Antonius Augustinus, Romæ in 4. 1583., Balduinus, Contius, Hotomannus, Rævardus, Calcagninus, Crispinus, Pighius, Marcilius, Franciscus Pithæus, Dionysius Gothofred. p. m., Justus Lipsius, alii. In disponendis varium singuli quippe ferme ordinem sectati. Jam aliquot anni abeunt, cum ipse varios errores ab aliis hac parte admissos, observabam, ob aliquammulta omissa, alia interpolata, aliena et iam in hunc censum conjecta, puta Legis actiones nonnullas, & elicita per interpretationem ex ea, atque id genus alia. Ordinem ut quisque ex arbitrio commentus est, ita ad verum propius accessit Franciscus Pithœus. At genuinum duobus subsidiis restituisse mihi videor: Primum expressis Veterum quorundam in id authoritatibus, tum & sex Gaii librorum ad XII. Tabulas ordine inspecto, quorum singulis duæ Tabulæ explicatæ fuerant.

III. LEGES subinde pro usu populi Rom. latas, omnes quantum in se collegerunt, earumque catalogos confecerunt Antonius Augustinus, Zasius, Manutius, Hotomannus, Charundas.

IV. SINGULARES ex iis quasdam leges, earumque capita peculiari studio collegerunt, & singularibus commentariis illustrarunt nonnulli,

nulli, tum Veteres ICti, [quorum Index Pandectis Florentinis præmittitur, & in materias digestus a Joan. Pichardo), tum & novi. *Ad legem Vellejam* scripsit Anton. Augustinus: *Ad leg. Juliam Majestatis*, Contius: ad *leg. Juliam de Adulteriis*, Brissonius: capitibus ejus XXIX. editis, *Legis Voconiæ*, *Falcidiæ*, *Juliæ*, *Papiæ*, *Poppeæ*, *Rhodiæ*, *Aquiliæ* capita collegit: iisque lucem intulit Balduinus, Basileæ in 8. A. D. 1556. Et nos aliquando legem Papiam, ejusque capita distinximus, suoque ordini restituere instituimus. Nonnullarum præterea legum obscuriorum memoriam excitarunt aliquammulti, velut legis Gliciæ Cujacius 14. *obs.* 14.; Legis Lætoriæ Idem 19. *obs.* 33.: Legis Cinciæ Ranchinus 2. *variar.* 7., & Burgius lib. 1. *Electorum cap.* 18.

V. SENATUS CONSULTA, de Jure videl. derivato a Tiberii Principatu ad Marci Imp. tempora, collegit Anton. Augustinus, Romæ in 4. A. D. 1583. *Orationes Principum* nonnullas, (quas SCta sequebantur) singularibus commentariis illustravit Scipio Gentilis, puta *Orationem Marci de transactione super alimentis*, Hanoviæ in 8. A. D. Item *Orationem Ant. Carracallæ de donationibus inter virum & uxorem*, in 4. Hanoviæ, A. D. 1604.

VI.

VI. Edictum Perpetuum, quod Hadriani Imp. auctoritate à Salvio Juliano ICto conditum, atque in titulos digestum, (quodque tertium Jurisprudentiæ Rom. fundum & *Corpus* vocare licet, & vel potissimum deinceps) libris Manualium Eguinarius Baro colligere cœperat; verum probabili minus instituto, utpote qui sciens ea sæpius Edicta confingat, quæ nunquam fuerunt, sed quæ sunt ex Jurisconsultorum placitis, moribus Romanorum, antiquis legibus, vel etiam novis Principum constitutionibus. Atquin multum interest, hæc non turbidè misceri, sed probè distingui. Quare secuta industria Guilielmi Ranchini, qui A. D. 1597. Parisiis in 8. Edictum Perpetuum, ejusque reliquias antè collegit, alienis resecatis, easdemque collectas concinnavit: ita quidem ut ipsa Edicti verba uncialibus literis & majusculis excudi rectè voluerit, cætera minutioribus. In hoc tantum subsedit ejus industria, quod non ad genuinum, verum ad Justinianeum ordinem capita Edicti disposuerit. Verùm quod sibi tum defuisse etiam ultro Ranchinus fassus est, novæ alicujus operæ materia aliquando ea nobis futura, genuino videlicet ordine Edicti Perpetui instaurato, seu restituto, quem e Veterum Jurisconsultorum Commentariis

ad Edictum (puta Juliani, Ulpiani, Pauli, Gaii, & cæteris) eruere proclive erit.

Caput II.

JURISCONSULTORUM Veterum ad Jus Pro-Justinianum reliquiæ.

1 JURISCONSULTORUM OMNIUM Veterum libros, e quorum scriptis Pandectæ concinnatæ sunt, & sic in lacinias mire per Pandectas distractos, & particulas exinde errabundas, in unum velut corpus rursum compegere, sed per indicem tantum, ope inscriptionum singulorum capitum, peculiaribus *Indicibus* Jacobus Labittus, Ant. Augustinus; Quo, ceu maximo Juris arcano, relata in unum quasi locum omnia capita ejusdem inscriptionis, Auctoris & libri, singulorum librorum cognitionem, conjectionem, & argumentum Lectoribus exhibent; tum etiam in iis cujusque capitis quasi quædam antecedentia & consequentia, & sic causæ quodammodo legum ipsarum cernuntur. Denique vel hac ratione quadamtenus Jurisconsultorum Veterum libris, qui alioquin interciderunt, restituuntur. Unum tantum hoc superest hodie præstandum, ut

capita

capita ipsa non per Indicem & numeros tantum (quod a Labitto, & Augustino factum ;) sed κατάλογον, & verbotenus Lectorum oculis subjiciantur, & ex collatione singulorum capitum singulis libris argumenta præscribantur: Qua ratione & longioris inquisitionis labore Lector deinceps levabitur, & judicium brevissime instruetur.

Huc referenda est eorum quoque industria, qui singulares è superioribus Jurisconsultos, vel libros singularibus commentariis illustrarunt; ut Ant. Augustinus *Modestini librum de excusationibus*; Cujacius *Africanum*, *Papinianum* integrum, *Pauli ad Edictum* libros, *Quæstiones*, *Responsa*; *Juliani Digesta*, & libros ex *Minicio Natali*. Item *ad Ursej Feroc*is *librum de ambiguitatibus*, *ad Responsa Scævolæ*, *Ulpiani*, *Marcelli*, *Neratii*, *Modestini Responsa*, ejusdemque *libros differentiarum*: Balduinus *Scævolam*, seu Mutianam Jurisprudentiam: Jacobus Lectius Macrum, & Modestinum, aliique alia.

Et veterum tamen adhuc Jurisconsultorum fragmenta ipsa extra Pandectas nonnulla ad nos pervenerunt, quorum pretium injuria & fatum cæterorum incendit. Quæ veterum Prudentum fragmenta uno volumine comprehendi utilissimum fuerit:

quod & *Petrus Pithæus* ex parte jam præstitit, & plenius adhuc præstare instituerat, una cum Notis.

II. GAII igitur primum fragmenta hodie nonnulla supersunt, sed Gothorum, seu Aniani manu deformata, & quidem è quatuor Commentariorum, seu Institutionum ejus libris: Quatuor enim scripsisse eum docet Index Pandectarum Florentinarum, & præjudicium insuper institutionum Justinianearum, quæ Gajanarum exemplo compositæ sunt. Et sane titulum IX. & initium X. ex libro tertio desumpta esse ostendit *lex* 2. *ff. de obli. & act.* Quare deinceps titulus ita mutetur, *Gaii Institutionum libri quatuor*; vel potius *excerpta è Gaii libris quatuor*: pariter ut Ulpiani fragmenta, Paulique sententiæ, de quibus mox, nonnisi excerpta sunt. Observandum enim est, cum per Gallias, & sub Regibus Visigothorum nominatim, vetus Jurisprudentia Romana cum Codice Theodosiano obtineret, Alaricum Regem Gothorum per Anianum in suorum temporum usum nonnulla ex Codice Theodosiano, Gregoriano, Hermogeniano, ex Ulpiano, Gajo, Pauli sententiis excerpi voluisse: Eaque omnia in unum Corpus redacta, quod insequuti deinceps, *Corporis Theodosiani*, vel etiam

Legis

Legis Romanæ appellatione allegare soliti. Hæc Gaii fragmenta edidit in Germania Sichardus, & Almaricus Bouchardus in Gallia: Lovanii quoque edita in 12. 1570. Eadem Hieronymus Alexander Junior edidit cum commentario Venetiis in 4., apud Franc. de Francisc. Ciotti, A. 1600. Et alia tamen adhuc fragmenta Gaii Institutionum colligi possunt, tum ex Pandectis ipsis, tum ex Auctore Collationis legum Mosaicarum, Boëtio, Prisciano *sub fin. lib. 6.*, & Diomede *lib. 1.*; Quæ in unum colligi è re fuerit.

III. Ulpiani quoque fragmenta, seu tituli XXIX. ex corpore Ulpiani ab eadem Aniani manu supersunt, quæ Joannes Sichardus, mox Emarus Ranconnetus, & Joh. Tilius Lutetiæ A. D. 1549. ediderunt, & a Cujacio Commentariis illustrata, qui postea quoque in meliorem Codicem, & authenticum exemplar incidit Jacobi Tilii; vide eum *lib. 17. obs.* 28., in quibus veteris juris strictura quamplurimæ supersunt. Quæritur autem, ex quonam Ulpiani libro Tituli illi sint; Neque enim ex Institutionum libris desumpti sunt, ut arguunt eorum librorum fragmenta, quæ per Pandectas sunt sparsa. Verosimile omninò sumptos e libro, seu corpore Regularum, & ita Cujacius quoque prodidit 13. *obs.*

16. 17. *obs.* 128. 19. *obs.* 3., itemque **Pet.** Pithæus], ut docet *lex.* 17. *de testibus*, quæ totidem verbis repetita extat. *tit.* 10. *fragm. Ulpiani* §. 5.: Ex quo Ulpiani libro Regularum nonnullos alios locos suppeditat Collatio legum Mosaicarum, (de quo vide Petrum Phœum *ad tit.* 2. *Collationis*, *pag.* 133.), itemq; Boethius *ad Topica Ciceronis.*

IV. ANONYMI quoque cujusdam ICti veteris fragmentum superest, unicum, & pluribus tamen sententiis constans: quod quidam Ulpiani ex libro ejus Regg., vel etiam Gaii esse volunt, cujus argumentum est, de *Juris speciebus & manumissionibus*, desumptum ex Dosithei Græculi, Magistri Homiliis, & Græcæ linguæ exercitationibus, seu Grammatica. Id olim quidem de Latino in Græcum translatum: Verum quale hodie extat, de Græco in Latinum transfusum, Claudius Puteanus Senator Parisiensis primus eruit, Cujacio communicavit (ut testis ipse 17. *obs.* 20.), edidit tandem Pet. Pithæus, *sub finem collationis legum Mosaicarum* A. D. 1572. in 4. Lutetiæ.

V. PAULI Sententiarum receptarum libri quinque, i. e. generaliorum & forensium axiomatum, seu aphorismorum, vel potius excerpta ex iis, ab eadem illa quam dixi,

Ala-

Alarici, seu Aniani manu, ad nos quoque pervenerunt: *Sententiarum* inquam *receptarum libri*, quos ad *Filium* conscripsit, ex quibus alioquim quædam in suas Pandectas Justinianus, quædam, ut dixi, Alaricus seu Anianus in suum illum Romanarum Legum Codicem & Breviarium retulit, interpretationibus etiam aliquammultis subditis. Et hæc excerpta, una cum reliquis Codicis Theodosiani fragmentis, Ulpiani, & Gaii, Codicis Hermogeniani & Gregoriani, in Germania primus in lucem revocavit Ioh. Sichardus, sub Ferdinando I. Imp., Basileæ: In Gallia Almaricus Bouchardus, una cum Gaio ad Antonium Pratensem Galliarum Cancellarium: Postea ab Emaro Ranconnetto, Tilio accepta Jacobus Cujacius, A.D. 1557. omnia illa pleniora & emendatiora protulit, (nisi quod Aniani interpretationes rejecit), notisque primus illustravit. Sed & alias sententias postea ex Codice quodam Vesuntino idem Cujacius *libro observ.* 21. extulit. Ad ultimum Conradus Rittershusius (quod etiam Cujacius aliquando in animum induxerat suum) A. D. 1594. Norimbergæ, in 8. omnes ad unam sententias Pauli, ex illis inquam, excerptis Anianeis fragmentis per Pandectas sparsis, Codice Vesuntino, Auctore Collationis Legum Mosaicarum, Pa-

piniani Responsis, veteri consultatione (de quibus vide Cujacium 7. *obs.* 26.) in unum corpus retulit, seu uno libello comprehendit, & Indicem addidit, interpretationes Aniani restituit. Minus veritus, quod Cujacius fecerat, libros, qui in Indice Florentino *Sententiarum sive Factorum* inscribuntur, eosdem cum libris *Sententiarum* facere. Similis huic editio, ejusdemque instituti prodiit sive Avarici, sive Aureliæ in 12. A.D. 1599., ordo tantum alius subinde, & Index alius. Usus harum Pauli Sententiarum potissimus in eo, quod præterea quæ cum Jure Justinianeo conveniunt, quamplurima iis continentur ex jure veteri ante Justinianum recepto, a Justiniano, vel ante ipsum abrogato, quæ mirum quantum lucis innumeris Juris Justinianei locis adferunt, ut sunt, quæ scribit *de Adsertoribus, de lege Fusia Caninia, de Senatusconsulto Claudiano, de Cognitoribus, de Crucis supplicio, dotalis prædii alienatione, de fidejussore liberato per electionem rei, de fiducia, furti actionibus quatuor, interdictorum uti possidetis & utrubi differentia*, de Regulis nonnullis *circa institutiones & legata, legatorum generibus quatuor, libertorum differentiis, Mancipationibus, successionibus ab intestato, vicesima hæreditatum.*

VI.

VI. MODESTINI quoque Regularum fragmentum unicum, ex libro ejus 3. (vel potius 9.) *sub titulo de bonis libertorum, & de Testamentis* sumptum superest, ab eodem P. Pithoeo editum *sub finem Collationis legum Mosaicarum*.

VII. STEMMA quoque, seu vetus graduum adgnationis descriptio Jurisconsulti cujusdam, Codici Theodosiano præfixa ab Emaro Ranconneto, accepta *quemadmodum* videlicet *lege hæreditates redeant*, inserta est circa A. D. 1560. a Cujacio 5. *observ. ult.*, quem vide. Inseruit & Institutionibus suis Antonius Contius alterius generis pervetustum Stemma, ex antiquis Græcis manuscriptis, ex libro 4. Sententiarum Julii Pauli, *tit. de gradibus*. Edidit & Charondas, ex MS. Dionysiano Institutionum aliam descriptionem, seu formam graduum, ad Justiniani, veterumque Jurisconsultorum sententiam.

VIII. CONSULTATIONEM quoque veteris Jurisconsulti mediæ ætatis *de Pactis*, cujus nomen incompertum, ab Antonio Oisello acceptam edidit Cujacius, de qua vide ipsum 7. *observ.* 16., ubi videre est veterum Jurisconsultorum religionem & formam: Nempe ibi ipsa legum capita, & Auctorum verba, quibus suam suffulcit sententiam auctor ille, verbotenus proponit;

nit; una cum inſcriptionibus & ſubſcriptionibus ex Codd. Gregoriano, Hermogeniano, (tanta diligentia, ut etiam variis ex Codicibus varias repræſentet), Theodoſiano, Sententiis Pauli, libris & titulis adnotatis. In cujus facti cauſam inquirit Cujacius *præfatione ad Conſultationes ſuas*: vide & quæ P. Pithœus notat, *notis ad Collationem Legum Moſaic.*

IX. NARRATIO quoque Hiſtorico-Juridica *de Legum Rhodiarum* apud Romanos confirmatione, (ab Impp. videlicet Tiberio, Veſpaſiano, Trajano, Adriano, Antonino, Pertinace, Severo) procul dubio ſub ipſomet Severo Imp. confecta, quæ præfixa eſt legibus Nauticis, huc pertinet: quam Simo Schardius edidit A. D. 1561. Baſileæ in 8., una cum Legibus Nauticis Georgicis, & Militaribus Juſtiniani II.: de quo vide quæ idem Schardius ſcribit *in adnotationibus p.* 271. 272. Poſtea a Leunclavio vel Marquardo Frehero, ex Fr. Pithœi exemplari edita accuratius in libro, cui titulum fecit *Jus Græco-Romanum* A. 1596. tom. 2. p. 265. In ea Narratione Hiſtorico-Juridica intextum eſt illud ipſum caput, quod ex L. Rhodia retulerat Voluſius Mæcianus, & extat in ἀξιώσις π. *ad L. Rhod. de jactu*, quam nos peculiari hypomnemate illuſtravimus.

X. COL-

X. COLLATIO legum Mosaicarum Romanarum, ex integris Papiniani, Pauli, Ulpiani, Gaii, Modestini, aliorumque veterum juris Auctorum libris, item ex Codd. Gregoriano, Hermogeniano, Theodosiano desumpta, & in tit. XVI. distributa, Tilio jam ante visa, a P. Pithœo Jurisconsulto ex Mandubiorum Bibliotheca edita, & Notis luculentis illustrata, A.D. 1572. Lutetiæ in 4., ad nos pervenit. Quem librum eodem anno 1572. L. Charondas manuscriptum se habere ex Bibliotheca Dionysiana professus est *in dedicatione Corporis sui ad Augustum Senatum Parisiensem*. Hujus collationis, seu pariationis Auctor *Lucinius Rufinus*, a Tilio primum, mox & a Cujacio dicitur: Verum ex conjectura, an ex veteris libri fide, haud satis compertum. Sane non potest esse *Lucinius Rufinus* ille, qui Pauli coætaneus fuit: Verissimum enim est, hanc Collationem editam post Codicem Theodosianum, seu post A. D. 438.: quandoquidem ex eo Codice quandam constitutionem laudat *de impudicis*, & quidem (quod observandum) pleniorem, quàm eo Codice, quem hodie habemus, extat, ac proinde ex integro non decurtato Codice Theodosiano. Ex præfatione sanè tituli VI. & VII. colligere licet, professione Jurisconsultum non fuisse.

Tan-

Tandem de hoc Auctore vide quæ Pithœus *initio Notarum*, quæ Marqu. Freherus *singulari capite* I. *parerg.* 4. Utilitas hujus libri triplex: 1. quod perspicuè repræsentat quid Tribonianus, quid quantum Collegæ in excerpendis, discerpendis veterum Jurisconsultorum scriptis sibi indulserint. 2. quod quamplurima prisci Juris fragmenta, tum ex Veteribus Jurisconsultis, tum ex tribus constitutionum Codd. contineat, quæ alibi nuspiam, vel non ita plenè occurrunt. Tandem ostendit, quomodo in titulos veterum Jurisconsultorum libri divisi fuerint: spectandus in rem cumprimis *Tit. XV.*

XI. PAPIANI liber Responsorum Titulis XL. constans, in hunc censum referendus est, ubi ex *lege Romana* (ut ipsemet loquitur) i. ex tribus Codd., Gaii Regulis, Pauli sententiis quamplurima referuntur; itemque ex corpore Novellarum Theodosii, Valentiniani, Majoriani, Leonis & Severi: Pithœus Theodoricianum, seu Gotho-Romanum putavit. Sanè liquidum fuisse ex aliqua earum nationum, quæ sub Regibus constitutæ Galliis jam insederant, cum & *Nationem suam*, & *Dominum Regem* memoret *titul.* 3. & 7. Ego crediderim, *Burgundionem* fuisse. Nam si quis Legem Gundebaldicam conferat, eundem ordinem pene de-

deprehendet, ac pene pariare videbit. Hujus porro institutum fuit, infelicibus Romanorum reliquiis *legem Romanam* proponere: Germanicæ quippe nationes cum Romanas provincias, & Galliarum nominatim, potestati suæ subjecissent, hanc erga devictos humanitatem exercuere, ut liberum cuique relinquerent, qua lege, ac nominatim Romana, vivere vellent: De quo vide leges Burgundionum *tit.* 6. §. 1. Salicas *tit.* 43. §. 1. Longobard. *tit.* 57., & veteres *Formularum Auctores*. In hunc ergo finem Corpus quoddam Juris ex *lege Romana* apud Gothos Anianus, apud Burgundiones Papianus confecere.

XII. Notas Juridicas huc quoque referri oportet, usurpatas in monumentis publicis, Jurisque Civilis libris, in legibus, plebiscitis, actionibus, edicto perpetuo, quæ non ad libros Justinianeos pertinent, verum ad veteres Leges, Plebiscita, Actiones, Edicta perpetua, Juris civilis libros veteres: leges denique Romanas, & Codicem Teodosianum; In quibus videlicet Notæ antiqui Juris, seu signa, a Justiniano abolita, explicantur; cujusmodi complures libellos, & in his M. Valerii Probi Grammatici vetustissimi (cujus apud Svetonium, Gellium & Macrobium mentio fit, quique sub Augu-

sto

sto fuit), item Magnonis, sub Carolo M., Petri Diaconi sub Conrado I. Imp., & incerti Auctoris vetustissimi, post varias aliorum Editiones, in unum tandem corpus coegit vir doctissimus Frideric. Lindenbrogius, cum Notis nonnullis, editione Lugduno-Batava in 8. A. D. 1599. Solius Probi libellum, ex MSS. auctiorem longe edidit, notisque illustravit Henricus Ernestus Soræ in 4. A. D. 1674. Ubi tamen moneo, ibi non merum Probum extare, sed multa addita alia, & posteriore longe manu. His addere licet INNOCENTIUM, ex cujus libris de literis notis juris, Agrimensorii videlicet, nonnulla hodie extant. *Innocentium*. Ammianus Marcellinus sub Constantio Imp. fuisse memorat: idemque ille videtur, de quo Eunapius agit, cujus edendi consilium Sichardus jam olim ceperat. Tandem e Bibliotheca Palatina a Salmasio erutum edidit Nicol. Rigaltius inter Auctores Finium regundorum, Lutetiæ in 4. A. D. 1614.

XIII. VOLUSIUM MÆCIANUM *de asse, ejusq; distributione* (& in hæredum institutionibus, & in aliis multis, ut ipsemet loquitur, necessaria), neque ab hoc censu alienum putare debemus; quem Sichardus edidit primus A.D. 1528. Liber hic quippe (judicio Cujac. ad *l.* 21. §. 2. *ff.*

de

de annuis legatis.) Juris studiosis prius addiscendus est, quam Institutiones: quod temere accedant ad Juris disciplinam, quibus non bene nota est distributio assis.

XIV. Finium Regundorum Auctores Augustos nonnullos neque hinc abesse velim; in quibus Siculus Flaccus, (qui sub Domitiano, vel Trajano scripsit), Julius Frontinus, libro de agrorum qualitatibus &. controversiis eorum: itemque Aggeni Urbici Commentarius in eundem Frontini librum. Quos Turnebus primum, accuratius postea Nicol. Rigaltius edidit, & notis luculentis illustravit, Parisiis in 4. A. D. 1614.

XV. Notitia Dignitatum omnium in partibus Orientis & Occidentis, sub Theodosio Jun. conscripta, circa A. D. 426., (quam & ideo Alciatus *Breviarium Theodosii Jun.* appellavit), unde maximus Juri nostro lumen accedit, ad Dignitatum seu Magistratuum, & Officialium notitiam, de quibus agitur primo libro Codicis, & posterioribus tribus: item ad notitiam Juris fiscalis & patrimonialis. Eam Alciatus excerptam primus edidit; secutus Rhenanus, qui totam edidit Basileæ in fol. Tandem a Guidone Pancirolo ex collatione duorum MSS. restituta plenius, notisque illustrata. Audio & Lutetiæ in illustri il-

la

la Regiaque Typographia nuper editum.
Hactenus Leges publicæ, veterumque Jurisconsultorum reliquiæ, aliaque monumenta ad Jus antiquum Pro-Justinianeum spectantia.

CAP. III.

IMPERATORIARUM *Constitutionum Pro-Justinianearum reliquiæ*.

IMPERATORIÆ Constitutiones ante Justiniani tempora sequuntur.

I. HADRIANI primum Imp. Sententiæ & Epistolæ, (hoc est, brevia ejus Rescripta) ex lib. 2. Dosithei Magistri, quæ veteri Glossario inserta, primum ab Henrico Stephano edita fuerunt, deinde ex Bibliotheca Sancti Galli apud Helvetios, plenius visa a Cujacio 21. *obs.* 5. Sed tandem publice restituta, notisque illustrata a Goldasto, Genevæ in 8.

II. GORDIANI constitutio unica de *nuptiis* contra mandata contractis, & dote caduca, a P. Pithoeo accepta, edita a Cujacio 1. *obs.* 11.

III. IV. CODICIS GREGORIANI, & HERMOGENIANI quoque reliquiæ quædam hodie supersunt, a manu, ut dixi, Aniani, seu Gothorum. Quinimo & B. Augu-

gustinus *lib.* 2. *ad Pollentium cap.* 8. cujusdam Constitutionis ex Cod. Gregoriano meminit: Addi possunt & eæ, quæ exinde citantur ab Auctore Collationis Legum Mosaicarum, & Consultationis veteris Auctore. Quinimo & quæ a Papiniano libro Responsorum. Quorumnam autem Impp. Constitutiones his Codd. comprehensæ fuerint, ostensum jam alibi.

V. CODEX THEODOSIANUS quoque superest, per gradus quosdam, necdum plane tamen, restitutus: Primum enim a Joanne Sichardo Breviarium Codicis Theodos., quale ab Aniani manu profectum, editum fuit, ante hos 100. & quod excurrit annos Basileæ, A. D. 1528. Postea Joan. Tilius libros octo posteriores integros, non jam ab Aniano decurtatos extulit, & postremo tamen libro adhuc mutilo, Parisiis in 8. A D. 1594. Eum secutus Cujacius librum sextum, septimum, & octavum integros eruit, una cum supplemento libri postremi a Stephano Charpino accceptos, Lutetiæ in fol. A. D. 1566. Constitutiones de Senatusconsulto Claudiano lib. 6. contulit Cujacianæ editioni P. Pithæus. Supersunt itaque adhuc eruendi quinque priores, & initium libri sexti, quorum Breviarium tantum ab Aniani manu habemus, quæ frustra hactenus a me quæsita sunt. VI.

VI. NOVELLÆ Constitutiones, post Codicem Theodosianum promulgatæ, tum ab ipsomet Theodosio Jun., tum & à Valentiniano, aliquot primum ex Aniani Breviario a Sichardo editæ: postea XXX. Novellis auctiores, a P. Pithœo è patris Bibliotheca A. D. 1571. Marciani quoque & Majoriani, itemq; Sever. Novellæ ex eodem Breviario a Sichardo editæ. Majoriani Novellas Cujacianæ Editioni Antonius Oisellus contulit: sed una auctiores Pithœus reddidit: a quo etiam tres Anthemii Constitutiones primum erutæ, sicut in universum 34. Novellas Pithœus dederit.

CAP. IV.

JUSTINIANEA *Jurisprudentia*, *ejusque variæ Editiones*.

DE Justinianeis operibus monuit *Historia Juris Civilis*. De variis tamen eorum Editionibus, & quo progressu paulatim in melius nitidiore cultu restituta ea fuerint, quid singulis editionibus præstitum, moneri expedit. Ut de anterioribus inconditis Editionibus taceam.

I. HALOANDRINA, sive Norica Gregorii Haloandri corporis Justinianei Editio A.D. 1531. prima censeri hoc in ge-

nere

nere meretur, superioribus omnibus tersior emendatiorque: utpote Pandectis ex collatione Elorentinarum manu, Politiani olim facta, editis, restitutisq; legum inscriptionibus: neque tamen ubiq; notas Politiani secutus, tum in textu, tum & quoad ορθογραφία.

II. Hervagiana Basileensis decennio post A. D. 1541. secuta, a Joh. Hervagio Typographo Basileensi, Alciati, ut scribit, aliorumque Doctorum opera adjuto: in qua secutus Noricam Haloandri editionem, additis Modestini Legibus Græcis in tractatu *excusat. tutor.*, & majoribus literarum formis expressis iis, quæ *materialiter* poni a Grammaticis dicuntur, Legum puta, Edictorum &c. verbis, Græcorum quoque interpretationem præstitit. In Codice supra Haloandrinam editionem loci non pauci, neque momenti exigui restituti, quos & in Annotationes variarum Lectionum retulit.

III. Hugonis a Porta Editiones duæ, & posterior quidem limatior: decennio post A. D. 1552. insecuta Lugduni; Pandectis ad Archetypum Florentinum attentissimè collatis: Inscriptionibus Legum restitutis: Græcis sanctionibus insertis, cum Latina Francisci Hotomanni interpretatione.

IV.

IV. FLORENTINARUM Pandectarum mox Editio secuta, A.D.1553., de qua in Historia Juris.

V. RUSSARDI Editio Lugd.primum in fol.1561., dein Antuerpiæ, apud Plantinum secuta, A. D.1567. in 8.,ubi Pandectæ ad exemplar Florentinum editæ ; notæ additæ ex Clarissimis illius ævi ICtis : Leges conjunctæ, Summaria Durani addita: Codex ad XV. Exemplaria collatus.

VI. CODICIS Constitutiones Græcæ-Latinæ quamplurimæ ab Anton. Augustino editæ Ilerdæ in 8.,additis Paratitlis.

VII. CONTII editio in 16. Lugduni, apud Guiglielmum Rovilium,A.D.1571.,ubi Pandectæ ad isotypum Florentinum totidem apicibus retentis expressæ : Duæ Lacunæ sub *tit. de bonis damnatorum* , & sub *tit. de Interdictis & relegatis* , ope Basilicorum repletæ . Codicis Constitutiones quamplurimas Græcas, earumve epitomas plus quam 150. ex Cujacii thesauro , ex Ant. Augustino , & de suo quoq; nonnullas addidit: Græcorum Interpretationes in Pandectis Pisanis, sive Bulgari , sive Burgundionis addidit , summaria ex Bartolo per Chapusium.

VIII. CHARUNDÆ Editio in fol. Antuerpiæ, apud Platinum A. D. 1565.

IX. X. XI. Mitto recentiores , Hoto-

man-

manni, Pacii, postremum omnium Dionysii GOTHOFREDI p. m. editio, jam totius orbis & Augustissimorum Tribunalium consensu recepta est.

NOVELLAS seu Novellarum Justiniani μονόβιβλον primus græce edidit Norimbergæ Gregorius Haloander ex descripto Bononiensi; A. D. 1531. apud Joannem Petræum; Mox Hervagius Basileensis Typographus, Alciati, ut scribit, aliorumque Doctorum opera adjutus, additis quibusdam, auxit A. D. 1541. Parisiensis editio tertia insecuta; in qua tamen adhuc multa desiderabantur: Tandem Henricus Scrimgerus Scotus A. D. 1558. in fol. apud Henricum Stephanum ex Bessarionis Cardinalis MS. Venetiis Novellarum Editionem accuravit, ordine earum restituto, numeroque aucto, quas quadriennio ante Georgius Tannerus Basileensis dederat excudendas. Et hæc de Græco Novellarum authentico.

LATINÆ Interpretationes Novellarum tres extant: *Vetus*, cujus auctorem sunt qui Bulgarum, vel Bulgari supparem sub Frid. Barbarossa, Cujacius verò 8. *obs. ult.* Græcum fuisse censet, qui non multo post editionem Novellarum rogatus Occidenti Latinam interpretationem donaverit. Bal-

duinus Mauritio Imp. & Gregorio M. supparem conjicit. Eruditionem ut aliquam Interpretis videre licet, majorem sane quam vulgo creditur (ut recte probavit idem Cujacius) ita verissimum, impolitiarum & striboliginis plenum esse, utpote ubi neque verborum constructio saepe cohaeret, neque rerum sensus percipi potest. Quid quod in hac versione multae Novellae desunt, quas ex Graecis libris supleverunt Haloander, & Scrimgerus. Itaque secuta Gregorii Haloandri Interpretatio, quae Norimbergae primum prodiit A. D. 1531., deinde alibi recusa, ut Antuerpiae in 4. (quam & postea Ludovicus Russardus ex Duareni emendatione recognitam edidit A. D. 1567.) Tandem successit Henrici Agylaei ad Graecum Scrimgeri Exemplar Basileae per Joan. Hervagium A. D. 1561. in 4. Et veterem tamen Interpretationem retinere maluit adhuc Contius: una cum vetere Haloandrinam, Hervagius A. D. 1541., & quidem ex opposito Basileensis in fol. A. D. 1570. & Charondas A. D. 1575. in fol. junxit. Illud observandum, aliquot Novellas addidisse Contium, quas in decimam collationem conjecit (cum antea novem tantum essent) quas & olim Jacobus de Belviso collegisse dicitur, & suo Codici adjecisse,

hoc

hoc titulo *Extravagantium.* Formas Præfectorum seu tria ἐπαρχικὰ contulit Cujacius. Adeundus de his omnibus Index a Contio concinnatus, quo collationem Editionum instituit.

JULIANI Antecessoris Constantinopolitani liber Novellarum sequitur, circa A. 570. confectus; quo is Novellas latine non quidem vertit integras, aut ad verbum, sed in Epitomen contraxit, resecatis prologis & epilogis. Liber hic in duos libros distinctus, quorum prior pervenit ad *Novellam* 63. de Jurisdictione Præsid. Hac Novellarum Epitome sub *Novellarum* appellatione usi olim Irnerius, Bulgarus, Azo, Joannes Accursius. Primum Nicolaus Boerius eum extulit una cum Legibus Longobardorum, etiam cum Scholiis aliquibus. Deinde Ludovicus Miræus eundem edidit Lugduni apud Joannem Tornesium A. D. 1560. Tertia editio est Goltzii, quæ exiit Brugis in 4. 1565., quam Ludovicus Miræus adornavit. Plenior & limatior exiit ab Anton. Augustino, Parisiis 1567., una cum Paratitlis sive Scholiis & variis lectionibus. Huic successit Fr. Pithœi editio Basileæ in fol., apud Petrum Pernam A. D. 1567., ex fratris Petri Bibliotheca, una cum nonnullis Justiniani & Ju-

Justini Constitutionibus, addito Glossario sive Interpretatione obscurorum verborum Juliani. De utilitate hujus Epitomes vide Augustini *præfationem*.

THEOPHILI Institutionum Græca Paraphrasis sequitur, cujus Angelus Politianus jam in Miscellaneis suis meminerat. Eum Viglius Zwichemus Frisius ex Bessarionis MS. Venetæ Bibliothecæ, quem a Petro Bembo acceperat, ex altero exemplari Florentino, quod a Joh. Baptista Egnatio habuerat, primus edidit sub Carolo V. A.D. 1533. Mox accuratius recusam anno proximo 1534. Parisiis; & an. 1545. Jacobus Curtius latine vertit. Ludovicus Miræus Lugduni edidit an. 1581. Dionysius Gothofredus p. m. ad formam tripartitorum utiliter edidit in 4. Carolus Annibal Fabrottus Antecessor Aquisextiensis ex tribus MSS. Codicibus Bibliothecæ Regiæ Paris. recensuit, scholiis græcis auxit; Idemq; Jac. Curtii latinam Interpretationem emendavit & Notas adjecit, A. D. 1638. Habet hic Auctor multa, quæ textu Institutionum non continentur, partim *bene*, partim *malè dicta*: Imo est etiam ubi ab ipso textu recedit. Ut inde colligere liceat, posteriorem Justiniani seculo fuisse; neque dubium mihi quin hic ille sit Theophilus, vel Theophilitzes, qui

inter

inter cæteros Basilicorum Interpretes memoratur, circa A. D. fermè 1000. De harum Institutionum utilitate doctissimè præfatus est Viglius. Præcipua hæc capita, Ordinis continuatio, Protheoriæ seu Evidentialia (ut loquuntur) ad faciliorem intellectum; Dictionum obscurarum interpretatio: Veterum morum & solennium explicatio, quorum nulla vel tenuis in Latinis institutionibus mentio; Græca, quæ in Latinis, vel explicata vel integra: Typica vel solennia Juris veteris verba explicata: exemplis Regulæ illustratæ; Definitiones expensæ, Rationes consignatæ. Sed & quæstiones quoque varias inter Interpretes exinde decidi posse octo exemplis allatis idem Viglius comprobavit. Ex his jam omnibus statuere licet, Theophilum eo tempore fuisse, quo veteris Jurisprudentiæ libri adhuc extabant.

JULIANI Antecessoris duas collectiones (circa A. D. 570.) ad opera Justiniani relatas extulit quoque P. Pithœus, sub finem Collationis Legum Mosaicarum, quarum una inscribitur *Dictatum de Consiliariis*; eaque continetur consilium directum ad quendam in officio publico constitutum: fortè etiam Adsessorem & Consiliarium Judicis, quosnam videlicet Titulos potissimum ex operibus Justinianeis super

materiis maximè practicabilibus legere, atque se instruere necesse habeat. Altera collectio est *de tutoribus & tutelæ actione*, ubi contrarietates quasdam juris distinctionibus propositis solvit. In iis argumentum continetur nonnullarum Constitutionum, quæ in Justiniani Codice hactenus desiderantur.

GEORGICÆ, seu de re Rustica Leges Justiniani 2. (non nostri) ex *lib. 6. Harmenopuli*, de quo postea, primo ingenii fœtu a Fr. Balduino, unà cum Interpretatione & scholiis editæ Parisiis A. D. 1542. in 4. Pleniùs posteà a Simone Schardio ad exemplar potissimum Ant. Augustini, Basileæ in 8. A. D. 1591. unà cum legibus MILITARIBUS & NAUTICIS, Annotationibus additis. Tandem inclusæ in Corpore Juris Græco-Romani *tomo* 2. a Leunclavio, Francofurti A. D. 1596. ex Fr. Pithœi Bibliotheca. Observandum autem, in fine legum Nauticarum subjici sententiam DOCIMI, ex libro quodam ejus juridico, quando videlicet legibus Rhodiorum locus sit. Militares sanè Leges ex *Ruso* desumtæ, e Fr. Pithæi Bibliotheca inclusæ *tomo* 2. *juris Græco-Romani pag.* 249.

CAP.

CAP. V.

POST-JUSTINIANEÆ *Jurisprudentiæ reliquiæ, seu jus* GRÆCO-ROMANUM & ORIENTALE, *ac primo* NOVELLÆ *Imperatorum post Justinianum.*

NOVELLÆ primùm Imperatorum post Justinianum variæ, earumque collectiones tenendæ: JUSTINI videlicet II. & TIBERII novellæ nonnullæ extant editæ post Justiniani Novellas. LEONIS item Philosophi Novellæ seu Constitutiones CXIII. circa A. D. 890. legum Correctoriæ ἐπανόρθωσις καὶ καθάρσεις, quibus videlicet Leo quamplurima ex Jure Justinianeo corriggere instituerat: singula capita singulis ferè constitutionibus includendo, eaque diligenter rationibus communiendo, quas Agylæus interpretatus est. De quibus Leonis Novellis observandum est, ne quidem Leonis ætate eas satis obtinuisse, exceptis iis, quæ de his Juris capitibus sunt, de quibus nihil ante constitutum erat: hæ quippe receptæ in tritura forensi novæ Romæ, veluti *Nov.* 29. 48. 57. 68. 71. 86. 102. 103. 104. quod testantur Græci Interpretes & Pragmatica Michaelis Ducæ & Attaliatæ apud Cujacium 17. *obs.* 31. Item Constantinus

Harmenopulus *lib. 2. titul. 6.* §. 52. *& seq.* Item Balsamo *ad Nomocanonem Photii titul. 2. & 3. de precibus*.

VARIORUM deinceps Impp. NOVELLÆ, Heraclii, Constantini V. Basilii Macedonis, Constantini VIII. Romani Lecapeni, Romani IV. Argyropuli, Isaaci Comneni, Alexii Comneni, Joannis Comneni, Emenuellis Comneni, Alexii III. Comneni, Isaaci Angeli, Joannis III. Ducæ, qui S. Ludovici temporibus extitit ante 400. annos, variis editionibus, neque ab uno, erutæ & editæ, putà ab Enimundo Bonefidio A. D. 1573. apud Henricum Stephanum in 8., a Joanne Leunclavio, in fine Synopseos Basilicos Basileæ, A. D. 1575. 8. in libro cui Titulus Jus Græco-Romanum, quem edidit Freherus A. D. 1596. Carolus Labbaeus decem auctiores & emendatiores Parisiis in 8. A. D. 1606. Quædam recusæ Lugduni Batav. A. D. 1617., cum Notis, inter reliqua opera Costantini Porphyrogennetæ.

Cap. VI.

Novæ *Jurisprudentiæ post Justinianum monumenta.*

Cum trecentos circiter annos in Oriente stetisset Juris Justiniani τὸ πλάτος incorruptum, in novas formas mutari cœpit.

Basilius Macedo cum filiis Constantino & Leone Philosopho interpolandi Juris Justinaenei auspicium fecit, circa A. D. 870. Quare Eclogam seu πρόχειρον νόμικον Juris Justinianei, multis detractis, quæ inutilia putaret, titulis LX. comprehendit, de quo Prochiro V. Cujac. 6. *obs.* 9. Extat tomo secundo Juris Græro-Romani a Leuclavio compilati, hoc titulo, *Liber Leonis & Constantini A. A.* Variè enim hic liber inscribitur in MSS., modò sub Basilii solius, modò sub Basilii, Leonis, modò Leonis & Constantini nominibus.

Ab hoc auspicio Manualia seu πρόχειρα Juris passim in Oriente conscripta, omnibus fermè causarum Patronis, sive Rhetoribus suum sibi Codicillum & quasi viæ

si viæ comitem conficientibus, ut docet Paulus Ægineta *in præfat.* apud Cujacium 6. *obs.* 10.

PARATITLA quoque Juris Justin. a Græcis conscripta, id est, supplementa cujusque Tituli ex aliis titulis & locis, in unam consonantiam redactis omnibus Juris Justin. partibus. Quorum *Partitlorum* exemplar Antonius Augustinus habuisse videtur. Libri tres horum Paratitlorum tantùm, iique Latini de Græcis facti, quibus materia Ecclesiastica continetur, cum Libris duobus Notatorum & Præfatione, quibus ratio Paratitlorum ostenditur, editi a Joanne Leunclavio Francofurti in 8. MICHAELIS PSELLI synopsis legum ad Michaelem Ducam circa A. D. 1065. ex jussu patris & Imperatoris versibus iambicis & politicis 1513. edita, cum versione & Notis a Fr. Bosqueto Narbonensi I. C. A. 1632. Unde Anton. Augustinus quosdam laudaverat Ann. D. 1632.

NOMOCANON a Photio Patriarca Constantinop. circa A. D. 880. conscriptus, qui & *Procanon* dictus, quia is liber Canonibus præponitur. *Nomocanon* autem ideo, quia veluti Breviarium est Juris Canonici Græcorum, collatione videlicet facta Imperatoriarum Constitutionum Ecclesiasticarum cum Canonibus Conciliorum, & vete-

rum

rum Patrum Epistolis Canonicis : Hunc Nomocanonem, sive Procanonem Constantinus Porphyrogenneta, idem ille, qui & Basilicorum libros, de quibus mox, repurgavit, ut docent Græci, ad *l. ult. C. de custod. reor.* apud Cujac. *6. observ. 9.* Ad eum postea Commentarios edidit circa A. D. 919., ut Nicetas scribit *in Isaico Angelo*, jussu Manuelis Imp. Theodorus Balsamo Antiochenus. Nomocanonem cum Commentario ex Bibliotheca Tilii primus eruit Gentianus Hervetus, & Latinum hactenus de Græco fecit in fol. A. D. 1561. Successit altera interpretatio Henrici Agylei. Tandem Græcè Latinè editus ex Bibliotheca Palatina a Christopharo Justello Parisiis in 4. A. D. 1615.

Basilicorum Libri lx., quod ἑξάκοντα βιβλ. v, succedant, quibus videlicet commixti unam in consonantiam libri omnes Justinianei, sub eodem Legum ordine, resecatis superfluis, redacti fuêre. Id opus a Basilio Macedone primùm institutum, teste Cedreno & Leone *Novellar.* 71. Leo 6. Philosophus Basilii Macedonis filius (idem ille, qui & Novellarum auctor) teste Cedreno, Harmenopulo & Balsamone, de quo v. Cujac. *6. observ. 9.* Psello, Michaele Attaliate, Blestare circa A. D. 880., operaque Sabbathii Protospa-

theorii perfecit. Secutus Constantinus Porphyrogenneta Leonis F., idem ille, qui Nomoc nonem repurgavit, is ἀνακάθαρσει seu nova repetitione repetitaque prælectione circa A. D. 910. (v. Cujac. 9. *observ.* 10.) id edidit, unde βασιλικῶν auctor a Luitprando assertus. Et nactum id opus varios Interpretes Græcos, qui Commentarios & Glossas in id scripserunt, non minore turba quam Justinianeum Latinos, circa idem ferme tempus, cujusmodi Theodorus, Dorotheus, Thalelæus Cyrillus, Joannes Stephanus, Enanthiophanon Scriptor. De horum Basilicorum utilitate fidem fecit tribus exemplis prolatis, *doctissima præfatione in Theophilum*, Viglius, qui quinque ex his Basilicorum libros habuit, 38. 39. 40. 41. 42. Item Anton. Augustinus, sed Cujacius & Contius cum maximè. Ex his LX. Basilicorum Libris vix decem cum hæc primùm scriberem supererant, iique Latini: A Gentiano Herveto editi septem, putà 28. 29. 30. 45. 46. 47. 48. A. D. 1556. & hi quidem quatuor ultimi integri, priores mutili. A Cujacio Liber LX. suæ Interpretationis A. D. 1565. Postremum a V. CL. Carolo Labbeo ex ejusdem Cujacii interpretatione editi sunt liber 38. & 39. Parisiis in fol. A.D. 1609., una cum

in-

indice titulorum libri XL. XLI. XLII.

Tandem ex Bibliothecâ Regiâ auspiciis Illustr. Franciæ Cancellarii Petri Seguierii, Græca Basilica cum Interpretatione edidit Fabrotus ante triennium fermè: novendecim tamen libris mutila: Ita ut 41. tantum libri extent.

Synopsis seu Ecloga horum Basilicorum quoque confecta; cujus libri auctorem quidam vaticinantur Romanum Juniorem Lacapenum. Ea κατὰ στοιχεῖον, id est, secundum ordinem literarum & elementorum confecta fuerat, unde Μ κ ου κατὰ στοιχεῖον nuncupatum, quod etiam Budeus viderat; de quo v. Cujac. 4 *observ.* 10. Eam Tarenti apud Calabros a Sambuco repertam edidit, & vertit Joannes Leunclavius Basileæ in fol. A. D. 1575. Adnotationibus etiam additis; non eo tamen ordine, quo composita fuerat, id est, non κατὰ στοιχεῖον, sed juxta ordinem Basilicorum ipsorum.

Attaliatæ Michaelis quoque, Synopsis alia Basilicorum extat, cujus titulus ποίημα νομικὸν ἤτοι πραγματικὸν. Michaelis Ducæ Imp. jussu anno ejus Imperii 3. circa A. D. 1070, conscripta *Tomo secundo Juris Græco-Romani* inclusa Leunclavio, a Frehero edita.

Eu-

EUSTATHII Antecessoris libellus περὶ χρονικῶν διαστημάτων, seu de intervallis temporum, vel ut alii loqui amabant, *de diversis temporalibus præscriptionibus*, a momento usque ad 100. annorum spatium, qui tam ad Justinianeos, quam ad Basilicos libros refertur, editus primum a Simone Schardio Basileæ in 8. A. D. 1561. Mox plenius a Cujacio: Tandem a Leunclavio Tomo II. Juris Græco-Romani.

CONSTANTINI HARMENOPULI Judicis Thessalonicensis πρόχειρον sive ἐγχειρίδιον circa A. D. 1150. post promulgationem Basilicorum, idque non jam operibus Justinianeis adhærens, conscripsit; allegatis Novellis Impp. usque ad Manuelem Comnenum, qui imperavit A. D. 1145. Eum extulit primus Sualembergius.

GLOSSÆ veteres Græcæ hoc agmen claudant, quæ docta & concisa brevitate ordine Alphabetico verborum & vocum secretiorum Juris Romani, quæ in Justinianeis libris & Basilicis occurrunt, interpretationem continent, seu præstant. Harum Glossarum nonnulla scriptis suis jam inseruerant Alciatus, Cujacius, Brissonius, Pithoeus, Fornerius. Edidit eas ex Regia

Bi-

Bibliotheca, simul & Notis illustravit Carolus Labbæus A. D. 1606. Parisiis in 8. Sed pleniores adhuc eæ extant apud Jacobum Sirmondum.

Et hactenus quidem quæ publici juris facta sunt hunc ad diem veteris Jurisprudentiæ monumenta: & postremùm quidem Græciæ inclinantis. Multa alioquin alia extant adhuc in nonnullis Bibliothecis, Vaticana, Parisiensi, inedita ejusdem Græciæ: quorum notitiam confecit Josephus Maria Suaresius Præpositus Avenionensis, mox Episcopus Vasionensis ad Urbanum VIII., p. m. scripto quodam, quod *Notitiam Basilicorum* inscipsit: quodque Basilicorum editioni nuper additum est.

FINIS.

FLORI-

FLORILEGIUM
ROTUNDIORUM JURIS SENTENTIARUM,
QUÆ
COMMUNIUM NOTIONUM instar sunt, e DIGESTIS, CODICE & NOVELLIS selectarum.

Ex Lib. I. Digestorum.

Bonos non solùm metu pœnarum, verùm etiam præmiorum quoque exhortatione efficere cupientes, Ulp. *l.* 1. §. 1. *de just. & jure*.

Jure hoc evenit, ut quod quisque ob tutelam corporis sui fecerit, jure fecisse existimetur. Florent. *l.* 3. *de just. & jure*.

Cùm inter nos cognationem quandam natura constituit, consequens est, hominem homini insidiari nefas esse. Florent. *l.* 3. *de just. & jure*.

Præ-

Prætor quoque jus reddere dicitur, etiam cùm inique decernit, relatione scilicet facta, non ad id, quod ita Prætor facit, sed ad illud, quod Prætorem facere convenit. Paulus *l.12.de just. & jure*.

Cujusque rei potissima pars principium est. Cajus *l.1.de origine jur.*

Turpe est Patricio, & Nobili, & causas oranti jus in quo versaretur ignorare. Q. Mutius apud Pomp. *l.2.* §.43. *de origine juris*.

Pleræque *leges tituli de legibus*, memoria tenendæ.

Lege Regia, quæ de Imperio Principis lata est, populus EI & IN EUM omne suum imperium & potestatem confert. Ulp. *l.1. de constit. Princip.*

In rebus novis constituendis evidens esse utilitas debet, ut recedatur ab eo jure, quod diu æquum visum est. Ulp. *l.2. de constit. Princip.*

Beneficium Imperatoris, quod a divina scilicet ejus indulgentia proficiscitur, quam plenissimè interpretari debemus. Javolenus *l.3. de const. Princip.*

Constitutiones tempore posteriores, potiores prioribus. Modestinus *l.ultim. de const. Princip.*

Hominum causa omne jus constitutum. Hermogenianus *l.1. de statu hom.*

Non

Non debet calamitas matris nocere ei, qui in utero est. Marcianus *l.* 5. §. 2. *de statu hom.*

Qui in utero est, perinde ac si in rebus humanis esset, custoditur, quoties de commodis ipsius partus quæritur. Paulus *l.* 7. *de statu* hom. vide & *l.* 26. *eod.*

In multis juris articulis deterior est conditio fœminarum, quam masculorum, Papinianus *l.* 9. *de statu hom.*

Cum legitimæ nuptiæ factæ sunt, patrem liberi sequuntur: vulgo quæsitus (id est spurius) matrem sequitur. Celsus *l.* 19. *de statu hom.* v. & *l.* 24. *eod.*

Res judicata pro veritate accipitur. Ulp. *l.* 25. *de statu hom.*

Dominorum potestatem in suos servos illibatam esse oportet, neque cuiquam hominum jus suum detrahi. D. Pius apud Ulpianum *l.* 2 *de his qui sui.*

Dominorum interest, ne auxilium contra sævitiam vel famem, vel intolerabilem injuriam denegetur his, qui juste deprecantur. D. Pius apud Ulp. *l.* 2. *de his qui sui.*

Filiusf. in publicis causis loco patrisfamilias habetur. Pomponius *l.* 9. *de his qui sui.*

Spem successionis paternæ unusquisq; Liberorum obsequio paret sibi. Ulpianus. *l.* 17. §. 3. *de adop.* Ado-

Adoptio non jus sanguinis, sed jus adgnationis adfert. Paulus *l.* 23. *de adop.*

Quod divini juris est, id in nullius bonis est. Cajus *l.* 1. 1. *de rerum divis.*

Res sacra non recipit æstimationem. Ulp. *l.* 9. §. *ult. de rerum divis.*

Major dignitas est in sexu virili. Ulpianus *l.* 1. *inf. pr. de senatoribus.*

Qui indignus est inferiore ordine, indignior est superiore. Pomponius *l.* 4. 1. *de senatoribus.*

Quæsita dignitas liberis, propter casum patris auferenda non est. Papinianus *l.* 9. *de senatoribus.*

Salutem Reipub. tueri, nulli magis credidit (Cæsar) convenire, nec alium sufficere ei rei, quam Cæsarem. Paulus *l.* 3. *de off. præf. vigilum.*

Plerumque incerta & inopinata turbant provinciales, & actus impediunt. Ulp. *l.* 4. §. 1. *de off. Proconſ.*

Vetus proverbium οὔτε πάντα, οὔτε πάντοτε, οὔτε παρὰ πάντων Nam valde inhumanum est à nemine accipere: sed passim, vilissimum est: & omnia, avarissimum. Ulp. *l.* 6. §. 2. *de off. Proconſ.*

Opprimi aliquem per adversarii potentiam non oportet: hoc enim etiam ad invidiam ejus, qui provinciæ præest, spectat. Ulp. *l.* 9. §. 5. in *fin. de off. Proconsulis.*

Ve-

Veritas, rerum erroribus gestarum non vitiatur. Ulp. *l.* 6. §. 1. *de off. Præsidis*.

Sicuti medico imputari eventus mortalitatis non debet, ita quod per imperitiam commisit, imputari ei debet: & prætextu humanæ fragilitatis delictum decipientis in periculo homines, innoxium esse non debet. Ulp. *l.* 6. §. 7. *de off. Præsid.*

Non tam spectandum est quid Romæ factum est, quam quid fieri debeat. Proculus *l.* 12. *ff. de Præsidis*.

Observandum est jus reddenti, ut in adeundo quidem facilem se præbeat, sed contemni non patiatur. Nam ex conversatione æquali contemptio dignitatis nascitur. Callistratus *l.* 19. *de off. Præsidis*.

Animi motum vultus detegit. Callistratus *l.* 19. *de off. Præsidis*.

Ex Lib. II.

Cui jurisdictio data est, ea quoque concessa esse videntur, sine quibus jurisdictio explicari non potest. Javolenus *l.* 2. *ff. de jurisd.*

Est receptum, eoque jure utimur, ut si quis major vel æqualis subjiciat se jurisdictioni alterius, possit ei & adversus eum jus dici Ulp. *l.* 14. *ff. de jurisd.*

Non consentiunt, qui errant. Ulpianus *l.* 15. *ff. de jurisd.*

Ex.

Extra territorium jus dicenti impunè non paretur. Paulus *l. ult. ff. de jurisd.*

Quod quisque juris statuerit in alterum, ut ipse eodem jure utatur. Quis enim aspernabitur idem jus sibi dici, quod ipse aliis dixit, vel dici effecit? Ulpianus *l. 1. ff. quod quisque juris.*

Quid officit conatus, cum injuria nullum habuerit effectum? Ulpianus *l. 1. in fin. ff. quod quisque juris.*

Una est omnibus parentibus servanda reverentia. Paulus *l. 6. ff. de in jus voc.*

Domus tutissimum cuique refugium atq; receptaculum. Gajus *l. 18. ff. de in jus voc.*

Verba cum effectu sunt accipienda. Ulpianus *l. 5. ff. ne quis eum, qui in jus voc. vi eximat.*

Locuples videtur non tantum ex facultatibus, sed etiam ex conveniendi facilitate, Ulp. *l. 2. in pr. ff. qui satisdare.*

Quoties vitiosè cautum est, non videtur cautum. Paulus *l. 6. ff. qui satisdare.*

Ab utraque parte dolus compensandus. Julianus *l. ult. § 3. ff. de eo per quem fact.*

Quis de pœna laboret, post negotium transactum? Ulpian. *l. 2. inf. pr. ff. si quis cautionib.*

Occupati circa rem rusticam in forum compellendi non sunt. Ulp. *l. 1. ff. de feriis.*

Præ-

Prætoris factum juri derogare non oportet. Ulpianus *l.* 1. §. 1. *ff. de feriis*.

Ea, quæ ad disciplinam militarem pertinent, etiam feriatis diebus peragenda. Ulpianus *l.* 9. *ff. de feriis*.

Quid tam congruum fidei humanæ, quam ea, quæ inter eos placuerunt servare. Ulp. 1. *in pr. ff. de pactis*.

Quoties pactum a jure communi remotum est, servari hoc non oportet. Ulp. *l.* 7. §. 16. *ff. de pactis*.

Difficile est, ut unus homo duorum vicem sustineat, *l.* 9. *ff. de pactis*.

In stipulationibus jus continetur, in pactis factum. Paulus *l.* 27. §. 2. *ff. de pactis*.

Expedit timere furti, vel injuriarum pœnam. Paul. *l.* 27. §. 4. *ff. de pactis*.

Pacta, quæ turpem causam continent, non sunt observanda. Paulus *l.* 27. §. 4. *ff. de pactis*.

Contra juris civilis regulas pacta conventa, rata non habentur. Gajus *l.* 25. *ff. de pactis*.

Jus publicum privatorum pactis mutari non potest. Papin. *l.* 38. *ff. de pactis*.

Pactis privatorum formam juris fiscalis convelli non placuit. Papin. *l.* 42. *ff. de pactis*.

Licet sui juris persecutionem, aut spem futuræ perceptionis, deteriorem constituere. Tryph.

Tryph. *l.* 46. *ff. de pactis*.

Privatis pactionibus, non dubium est non lædi jus cæterorum. Antoninus & Verus apud Scævolam *l.* 3. *ff. de transact.*

Prætori res quærenda commissa est, non negligenda nec donanda. Ulpianus *l.* 8. §. 17. *de transact.*

Ex Lib. III.

NE pœna tempore determinata, contra sententiæ fidem ulterius porrigatur. Papin. *l.* 8. *ff. de postulando*.

Ignorantia excusatur, non juris, sed facti. Ulp. *l.* 20. *ff. de his qui not. inf.*

Non qui exhortatur, mandatoris opera fungitur. Papin. *l.* 30. *ff. de his qui not. inf.*

Non oportet ex sententia sive justa, sive injusta pro alio habita, alium prægravari. Paulus *l.* 21 *ff. de his qui not. inf.*

Ictus fustium infamiam non importat, sed causa, propter quam id pati meruit, Marcellus, *l.* 22. *ff. de his qui not. inf.*

Nemo alienæ litis idoneus defensor sine satisdatione intelligitur. Gajus *l. qui proprio* 46. §. 2. *ff. de procurat.*

Defendere est eandem vicem quam reus subire. Ulpianus *l. minor* 51. §. 1. *ff. de procuratorib.*

Om-

Omnis qui defenditur, boni viri arbitratu defendendus est. Paulus *l.* 77. *ff. de procuratorib.*

Partes duæ Civitatis, aut amplius quam duæ quod faciunt, omnes facere videntur, Ulpian. *l.* 3. *quod cujusque universit.*

Ratihabitio constituet tuum negotium, quod ab initio tuum non erat, sed tua contemplatione gestum. Julianus *l.* 6. *ff. de negot. gestis.*

Iniquum est, eum qui non prohibuit, alieno facto liberari, Ulp. *l.* 8. *ff. de negot. gest.*

Pro qualitate personarum & actio formanda, & condemnatio moderanda est, Paulus *l.* 15. *ff. de negost. gest.*

Culpam contraxisse non videtur, qui ab sententia contra absentem dicta, ipse non provocavit. Papinianus *l.* 31. *ff. de negot. gest.*

Prædo fidejussor non videtur. Papinian. *l.* 52. *ff. de negot. gest.*

Turpia lucra hæredibus extorquentur, licet crimina extinquantur. Ulpian. *l.* 5. *ff. de calumniatorib.*

Ex Lib. IV.

ETsi nihil facilè mutandum est ex Solemnibus, tamen ubi æquitas evidens po-

poscit subveniendum est. Marcellus *l. 6. ff. de in integr. restitut.*

Ad famosam actionem tunc demum descendendum est, cum remedio locus esse non potest. Marcellus *l. 7. in fine.*

Vim vi repellere licet. Ulp. *l. 12. ff. quod metus causa.*

Tu vim putas esse solum, si homines vulnerentur: vis est & tunc, quoties quis id, quod deberi sibi putat, non per Judicem reposcit. Callistratus *l. 13. ff. quod met. caus.*

In alterius præmium verti alienum metum non oportet. Ulp. *l. 14. §. 5. ff. quod met. caus.*

Licet pœna ad hæredem non transeat, attamen quod turpiter, vel scelere quæsitum est, ad compendium hæredis non debet pertinere. Ulpianus *l. 16. ff. quod met. caus.*

Is nullam videtur actionem habere, cui propter inopiam adversarii inanis actio est. Gajus *l. 6. ff. de dolo malo.*

Nisi ex magna & evidenti calliditate, non debet de dolo actio dari. Ulp. *l. 7. in fin. ff. de dolo malo.*

Debitore liberato, per consequentias fidejussor quoque dimittitur. Papinianus *l. 19. ff. de dolo malo.*

Semel pro libertate dictam sententiam,

retractari non oportet. Ulp. *l.* 24. *ff. de dolo malo*.

Non debet quis lucrari ex alieno damno. Gajus *l.* 28. *ff. de dolo malo*.

Placet in delictis minoribus non subveniri. Ulp. *l. ff. de minoribus*.

Eventus damni restitutionem non indulget, sed inconsulta facilitas. Ulpianus *l.* 11. §. 4. *ff. de minor.*

Non semper ea, quæ cum minoribus geruntur, rescindenda sunt, sed ad bonum & æquum redigenda sunt. Paulus *l.* 24. *ff. de minor.*

Non est excusatio adversus præcepta legum ei, qui dum leges invocat, contra eas committit. Tryphonius *l.* 37. *ff. de minor.*

Nemo delictis exuitur, quamvis capite minutus sit. Ulp. *l.* 2. *ff. capit. minut.*

Injuriarum, & actionum ex delicto venientium obligationes, cum capite ambulant. Paulus *l.* 7. §. 1. *ff. de capit. minut.*

Civilis ratio naturalia jura corrumpere non potest. Gajus *l.* 8. *ff. de capit. minut.*

Causa facti non continetur postliminio. Papin. *l.* 19. *ff. ex quib. caus. major.*

Sacris Dei vacare sacerdotes oportet. Paulus *l.* 32. *ff. de recept. arbit.*

Ex

EX LIB. V.

ERROR litigatorum non habet consensum. Ulp. *l.* 2. *ff. de judiciis*.

Non est magnum damnum in mora modici temporis. Ulp. *l.* 21. *ff. de judiciis*.

Per minorem causam majori cognitioni præjudicium fieri non oportet: Major enim quæstio minorem causam ad se trahit. Paulus *l.* 54. *ff. de judiciis*.

Solemus dicere, id venire in judicium, de quo actum est inter litigantes. Ulp. *l.* 6. *ff. de judiciis*.

Cujus rei species eadem consistit, res quoque eadem esse existimatur. Alfenus *l.* 76. *ff. de judiciis*.

Judex, prout religio suggerit, sententiam proferre debet. Ulp. *l.* 79. §. 1. *ff. de judiciis*.

Non sufficit litem instituere, si non in ea perseveret. Papinianus *l.* 15. *ff. de inoff. testam.*

Cum inofficiosum testamentum arguitur, nihil ex eo testamento valet. Paulus *l.* 28. *in fin. ff. de inoff. testam.*

Pro herede, quod conditionis implendæ gratia accepit, non possidetur. Ulp. *l.* 13. §. 6. *ff. de hær. petit.*

Dolo facit is, qui se offert petitioni. Ulp. l. 13. §. 13. *ff. de hær. petit.*

Omnis qui se offert petitioni, quasi possidens tenetur. Ulp. *l.* 13. §. 13. *ff. de hæred. petit.*

Non puto hunc esse prædonem, qui dolo caret, quamvis de jure erret. Ulp. *l.* 25. §. 5. *ff. de hær. pet.*

Post litem contestatam omnes incipiunt malæ fidei possessores esse, quinimò post controversiam motam. Ulp. *l.* 25. §. 7. *ff. de hær. pet.*

Is qui dolo fecit quò minus possideret, ut possessor condemnatur. Ulp. 23. §. 8. *ff. de hær. pet.*

Quod semel aut bis existit, prætereunt legislatores. Paulus *l.* 3. *ff. si pars hær. petat.*

Ex Lib. VI.

MEUM est, quod ex re mea superest, cujus vindicandi jus habeo. Celsus *l.* 49. §. 1. *ff. de Rei vindicat.*

Justus est possessor & petitor, qui liberalitatem accepit. Ulp. *l.* 7. §. 3. *ff. de Publiciana in rem act.*

Ex

Ex LIB. VII.

QUOD nostrum non est, transferemus (scil. aliquo casu) ad alios. Paulus *l. 63. ff de usuf.*

In fructu hominis homo esse non potest. Ulp. *l. 68. in prin. ff. de usuf.*

Ex LIB. VIII.

MELIOR vicini conditio fieri potest, deterior non potest. Paulus *l. 20. §. 5. ff. de servit. præ urban.*

Nulli res sua servit. Paul. *l. 26. ff. de servit. præd. urb.*

Non sicut viventium, ita & defunctorum actus suspendi, receptum est. Paulus *l. 18. ff. communia prædior.*

In suo alii facere hactenus licet, quatenus nihil in alienum immittat. Ulp. *l. 8. §. 5. ff. quemad. servit. amitt.*

Ex LIB. IX.

LIBERUM corpus æstimationem non recipit. Gajus *l. 3. ff. si quadrup. paup. & l. 7. ff. de his qui effuderint.*

Adversus periculum naturalis ratio permittit se defendere. Gajus *l. 4. ff. ad l. Aquil.*

 Levis

Levis dumtaxat castigatio concessa est docenti. Ulp. *l.* 5. *in fine ff. ad l. Aquil.*

Nullæ partes sunt judicandi in confitentes. Ulp. *l.* 25. §. 2. *in fine ff. ad l. Aquil.*

Qui occasionem præstat, damnum fecisse videtur. Paulus *l.* 30. §. 3. *ff. ad l. Aquil.*

Vim vi defendere, omnes leges, omniaque jura permittunt. Paulus *l.* 45. §. 4. *ff. ad l. Aquil.*

Occupantis melior est conditio. Ulp. *l.* 4. *ff. de noxal. action.*

Ex Lib. X.

SÆPE & solutio & exactio partium, non minima incommoda habet. Gajus *l.* 3. *ff. fam. ercisc.*

Cum cohærede non contrahimus, sed incidimus in eum. Paulus *l.* 25. §. 6. *ff. fam. ercisc.*

In re communi nemo Dominorum jure facere quicquam invito altero potest. Papinianus *l.* 28. *ff. communi dividundo.*

In re pari potiorem causam prohibentis esse constat. Papinianus *l.* 28. *ff. communi dividundo.*

Mutata forma prope interimit substan-

tiam rei. Ulp. *l. 9. §. 3. ff. ad exibendum.*

Non oportet jus civile calumniari, neque verba captari, sed qua mente quid dicitur animadvertere convenit. Paulus *l. 19. ff. ad exhib.*

Ex LIB. XI.

DEFUNCTORUM interest, ut habeant successores. Ulp. *l. 6. ff. de interrogat. in jure.*

Omnino non respondisse videtur, qui ad interrogatum non respondit. Ulp. *l. 11. §. 5. ff. de interrog. in jure.*

Ea quæ postea emergunt, auxilio indigent. Ulp. *l. 11. §. 6. ff. de interrog. in jure.*

Falsæ confessiones naturalibus convenire debent. Paulus *l. 12. ff. de interrog. in jure.*

Non oportet laudando augeri malitiam. Ulp. *l. 1. §. 4. ff. de servo corrupto.*

Lata culpa plane dolo comparabitur. Ulp. *l. 1. §. 1. ff. si mensor fals.*

Summa est ratio, quæ pro religione facit. Papin. *l. 43. ff. de religiosis.*

Ex Lib. XII.

IN contrahendo, quod agitur pro cauto habendum est. Pomponius *l.* 3. *ff. de reb. cred.*

Jusjurandum alteri neque prodest, neque nocet. Ulp. *l.*3. §. 3. *ff. de jurejurando.*

Nemo invitus compellitur ad communionem. Ulp. *l.* 26. §. 4. *ff. de condit. indeb.*

Ex quibus causis retentionem quidem habemus, petitionem autem non habemus, ea si solverimus, repetere non possumus. Pomponius *l.* 51. *ff. de condict. indeb.*

Ex Lib. XIII.

GRave est fidem fallere. Ulp. *l.* 1. *in princ. ff. de constit. pecun.*

Proprie dicitur res non reddita, quæ deterior redditur. Ulp. *l.* 3. §. 1. *ff. commodati.*

Duorum insolidum dominium, vel possessio esse non potest. Ulp. *l.* 5. §. *ult. ff. commodati.*

Voluntatis est suspicere mandatum, necessitatis consummare. Paulus *l.* 17. §. 3. *ff. commodati.*

Adjuvari nos, non decipi beneficio oportet.

tet. Paulus *l.* 17. §. 3. *ff. commodati*.

Qua cura, aut diligentia consequi possumus, ne aliquis damnum nobis injuria det? Julianus *l.* 19. *ff. commodati*.

Reproba pecunia non liberat solventem. Ulp. *l.* 24. §. 1. *ff. de pign. act.*

Ex Lib. XIV.

IN re dubia melius est verbis Edicti servire. Ulp. *l.* 1. §. 20. *ff. de exerc. act.*

Dolus tutoris vel curatoris nocere pupillo, vel furioso non debet. Ulp. *l.* 3. §. 1. *ff. de tribut. act.*

Filiifam. in castrensi peculio vice patrum familiarum funguntur. Ulp. *l.* 2. *ff. de SC. Maced.*

Initium contractus spectandum est. Paulus *l.* 12. *ff. de SC. Maced.*

Ex Lib. XV.

INIQUUM est, in plures adversarios distingui eum, qui cum uno contraxit. Gajus *l.* 27. §. *ult. ff. de peculio*.

Non fraudationis causa latitat, qui si judicium acciperet, absolvi deberet. Papinianus *l.* 50. *in princ. ff. de peculio*.

Occupantis melior solet esse conditio,

quam cæterorum. Paulus *l.* 52. *in princ. ff. de peculio.*

Occupantis melior conditio esse debet. Gajus *l.* 4. *ff. de in rem verso.*

Quodammodo cum eo contrahitur, qui jubet. Ulp. *l.* 1. *in princ. ff. quod jussu.*

Ex Lib. XVI.

Melioris conditionis emptor non fit, quam fuit venditor. Pomponius *l.* 32. §. 1., *ff. ad SC. Vellejan.*

Et delicta, & noxæ caput sequuntur. Ulp. *l.* 1. §. 18. *ff. depositi.*

Non semper videtur dolo facere, qui reposcenti non reddit. Ulp. *l.* 1. §. 22. *ff. depositi.*

Hæc est justitia, quæ suum cuique ita tribuit, ut non distrahatur ab ullius personæ justiore repetitione. Triphonius *l.* 31. *ff. depositi.*

Depositarius non minorem salva fide rei depositæ, quam suis rebus, diligentiam præstabit. Celsus *l.* 32. *ff. deposit.*

Ex Lib. XVII.

Nemo ex consilio obligatur. Gajus *l.* 2. *ff. mandati.*

Bonum nomen facit creditor, qui admittit

mittit debitorem delegatum. Paulus *l*. 26. §. 2. *ff. mandati*.

Dissoluta negligentia prope dolum est. Ulp. *l*. 29. *in pr. ff. mandati*.

Bonæ fidei non congruit de apicibus juris disputare. Ulp. *l*. 29. §. 4. *ff. mandati*.

Qui alterius negotia administranda suscepit, id præstare debet in sua persona, quod in aliorum. Julianus *l*. 31. *ff. mandati*.

Dolus est si quis nolit persequi quod persequi potest: ut si quis non exegerit, quod exigere, solvere (*solet*) Ulp. *l*. 44. *ff. mandati*.

Quoties certum mandatum est, recedi a forma non debet. Paulus *l*. 46. *ff. mandati*.

Non oportet eum, qui certi hominis fidem elegit, ob errorem, aut imperitiam hæredum affici damno. Papinianus *l*. 37. *ff. mandati*.

Fides bona contraria est fraudi & dolo, Paulus *l*. 3. §. *ult. ff. pro socio*.

Plerumque tanta est industria socii, ut plus societati conferat, quam pecunia. Ulp. *l*. 29. §. 1. *ff. pro socio*.

Iniquissimum genus societatis est, ex qua quis damnum, non etiam lucrum spectat. Ulp. *l*. 29. §. *ult. ff. pro socio*.

Lucrum non intelligitur, nisi omni

damno deducto, neque damnum, nisi omni lucro deducto. Paulus *l.* 30. *ff. pro socio*.

Qui sine dolo malo facit, furti non tenetur. Ulp. *l.* 51. *in princ. ff. pro socio*.

Socios inter se dolum & culpam præstare oportet. Paulus *l.* 52. §. 2. *ff. pro socio*.

Sicuti lucrum, ita damnum quoque commune esse oportet, quod non culpa socii contingit. Paulus *l.* 52. §. 4. *ff. pro socio*.

Æquum est, ut cujus (quis) participavit lucrum, participet & damnum. Ulp. *l.* 55. *pro socio*.

Societas jus quomdammodo fraternitatis in se habet. Ulp. *l.* 63. *in princ. ff. pro socio*.

Ex Lib. XVIII.

In emptis & venditis potius id quod actum, quam id quod dictum sit, sequendum est. Pomponius *l.* 6. §. 1. *ff. de contrah. empt.*

Res bona fide vendita, propter minimam causam inempta fieri non debet. Paulus *l.* 54. *de contrah. empt.*

Potest, dum res integra est, conventione nostra infecta fieri emptio. Pomponius *l.* 2. *ff. de rescind. vendit.*

Bona

Bonæ fidei judicio exceptiones pacti insunt. Paulus, *l. 3. ff. de rescind. vend.*

Perfecta emptione periculum ad emptorem respicit. Paulus, *l. 9. in princ. ff. de peric. & commod. rei vend.*

Interest hominis, hominem beneficio affici. Papinianus, *l. 7. ff. de servis exportand.*

Ex Lib. XIX.

NON videtur esse celatus, qui scit; neque certiorari debuit, qui non ignoravit. Ulp. l. 1. *in fin. ff. de act. empt.*

Non potest videri mora per venditorem emptori facta esse, ipso moram faciente emptore. Labeo *l. 31. in. pr. ff. de act. empt.*

Bona fides exigit, ut quod convenit fiat. Javolenus *l. 21. ff. locati.*

Sera est patientia fruendi, quæ offertur eo tempore, quo frui colonus, aliis rebus illigatus non potest. Paulus *l. 24. §. 4. ff. locati.*

Culpa abest, si omnia facta sunt, quæ diligentissimus quisque observaturus fuisset. Gajus *l. 25. §. pen. ff. locati.*

Qua custodia consequi quis potest, ne damnum injuria ab alio dari possit? Ulp. *l. 41. ff. locati.*

Natura

Natura rerum conditum est, ut plura sint negotia, quam vocabula: Ulp. *l.* 4. *ff. de præscr. verb.*

Nemo societatem contrahendo, rei suæ dominus esse desinit. Julianus *l.* 13. *ff. de præscr. verb.*

Quoties deficit actio, vel exceptio, utilis actio, vel exceptio est. Ulp. *l.* 21. *ff. de præscr. verb.*

Ex Lib. XX.

NON plus habere creditor potest, quam habet qui pignus dedit. Papinianus *l.* 3. §. 1. *de pignorib.*

Per hoc non videtur satisfactum creditori, quod habet judicati actionem. Marcian. *l.* 13. §. 4. *ff. de pign.*

Inter alios res judicata alii nec prodesse, nec nocere solet. Paulus *l.* 16. *in fin. ff. qui potiores in pignore.*

Ex Lib. XXI.

REMITTENTIBUS actiones suas non est regressus dandus. Ulp. *l.* 14. §. 9. *ff. de ædil. edict.*

Judici statim atque Judex factus est, omnium rerum officium incumbit, quæcunque in judicio versantur. Ulp. *l.* 25. §. 8. *ff. de ædil. edict.*

Ea

Ea quæcunque post litis contestationem contingunt, arbitrium Judicis desiderant. Ulp. *l.* 31. §. 13. *ff. de ædil. edict.*

Ea quæ sunt moris & consuetudinis, in bonæ fidei judiciis debent venire. Ulp. *l.* 31. §. 20. *ff. de ædil. edict.*

Ex Lib. XXII.

Quale est cum petitur, tale dari debet. Papinianus *l.* 2. *ff. de usuris.*

Iniquum est, usuras ab eo exigi, qui fructus non percipit. Paulus *l.* 16. §. 1. *ff de usuris.*

Cum reus moram fecit, & fidejussor tenetur. Paulus *l.* 14. §. 1. *ff. de usuris.*

Omnis fructus non jure seminis, sed jure soli percipitur. Julianus *l.* 25. *in pr. ff. de usuris.*

An mora facta intelligatur, neque constitutione ulla, neque juris auctorum quæstione decidi potest, cum sit magis facti quam juris. Marcianus *l.* 32. *in pr. ff. de usuris.*

In bonæ fidei contractibus, ex mora usuræ debentur. Marcianus *l.* 32. *ff. de usur.*

Inter insolentiam injuriosam, & diligentiam non ambitiosam, multum interest. Ulp. *l.* 33. *ff. de usuris.*

Ei incumbit probatio, qui dicit, non

qui

qui negat. Paulus *l. 2. ff. de probat.*

Semper necessitas probandi incumbit illi, qui agit. Marcianus *l. 21. ff. de probat.*

Qui solvit nunquam ita resupinus est, ut facile suas pecunias jactet, & indebitas effundat. Paulus *l. 25. in pr. ff. de prob.*

Fiunt scripturæ, ut quod actum est per eas facilius probari possit: sine his autem valet quod actum est, si habeat probationem. Gajus *l. 4. ff. de fide instrum.*

Testimoniorum usus ab his præcipue exigendus, quorum fides non vacillat. Charisius *l. 1. ff. de testib.*

Idonei non videntur testes, quibus imperari potest, ut testes fiant. Rufinus *l. 6. ff. de testib.*

Testis idoneus pater filio, aut filius patri non est. Paulus *l. 9. ff. de testib.*

Nullus idoneus testis in re sua intelligitur. Pomponius *l. 10. ff. de testib.*

Ubi numerus testium non adjicitur, etiam duo sufficient: pluralis enim elocutio duorum numero contenta est. Ulp. *l. 12. ff. de testib.*

Regula est, juris quidem ignorantiam cuique nocere, facti vero ignorantiam non nocere. Paulus *l. 9. ff. de juris & facti ignor.*

Ex Lib. XXIII.

IN contrahendis matrimoniis naturale jus, & pudor inspiciendus est. Paulus *l.* 14. §. 3. *ff. de ritu empt.*

Quæsita dignitas liberis, propter crimen patris auferenda non est. Papinianus *l.* 32. §. *ult. ff. de ritu nupt.*

Factum lex, non sententiam notat. Ulp. *l.* 43. §. 12. *ff. de ritu nupt.*

Par affectionis causa, suspicionem fraudis amovet. Tryph. *l.* 67. §. 1. *ff. de ritu nupt.*

Reipub. interest, mulieres dotes salvas habere, propter quas nubere possunt, *l.* 2. *ff. de jure dot.*

Bono & æquo non convenit, aut lucrari aliquem cum damno alterius, aut damnum sentire per alterius lucrum. Pomponius *l.* 6. *in fine*, *ff. de jure dot.*

Ii qui ex libertate conveniuntur, in id quod facere possunt, condemnandi sunt. Ulp. *l.* 33. *ff. de jure dot.*

Lege rata non habetur autoritas dolo malo facta. Terentius *l.* 61. *ff. de jure dot.*

Ex Lib. XXIV.

NON donat, qui necessariis oneribus succurrit. Ulp. *l.* 21. *in pr. ff. de donat. int. vir. & ux.*

Vo-

Voluntas hominis ambulatoria est usque ad vitæ supremum exitum. Ulp. *l.* 32. §.3. *ff. de donat. int. vir. & uxor.*

Coitus matrimonium non facit, sed maritalis affectio. Ulp. *l.* 32 §.13. *ff. de don. int. vir. & uxor.*

Paria delicta mutua pensatione dissolvuntur. Papinianus *l.*39. *ff. soluto matrim.*

Absurde dicitur, dolo videri eum facere, qui non ipsi quem convenit, sed alii restituturus petit. Paulus *l.*44. §. 1. *ff. soluto matrim.*

Ex Lib. XXV.

In honorem matrimonii turpis actio adversus uxorem negatur. Gajus *l.* 2. *ff. de action. rer. amator.*

Partus antequam edatur, mulieris portio est, vel viscerum. Ulp. *l.*1. §. 1. *ff. de vent. inspic.*

Publice interest, partus non subjici, ut ordinum dignitas, familiarumque salva sit. Ulp. *l.* 1. §. 13. *ff. de vent. inspic.*

Concubinatus, quia per leges nomen assumpsit, extra legis pœnam est. Marcianus *l.* 3. *in fine ff. de concubinis.*

Ex

Ex Lib. XXVI.

Tutela plerumque virile officium est. Gajus *l.* 16. *ff. de tutelis*.

Si nemo hæreditatem adierit, nihil valet ex his, quæ testamento scripta sunt. Pomponius *l.* 9. *ff. de testam. tutela*.

Videtur gessisse, qui per alium gessit. Ulp. *l.* 5. §. 3. *ff. de administr. & pericul. tutor.*

Nemo jus publicum remittere potest cautionibus, nec mutare formam antiquitus constitutam. Ulp. *l.* 5. §. 7. *ff. de admin. & pericul. tutor.*

Tutor non rebus dumtaxat, sed & moribus pupilli præponitur. Paulus *l.* 12. §. 3. *ff. de administr. & peric. tutor.*

Privilegium militum ad alienam injuriam porrigi non oportet. Papinianus *l.* 40. *ff. de admin. & peric. tutor.*

Lucrum ex tutela facere tutor non debet. Scævola *l.* 58. *in princ. ff. de admin. & peric. tutor.*

Impune puto admittendum, quod per furorem alicujus accidit. Pomponius *l. ul. infin. ff. de admin. peric. tutor.*

Regula est juris civilis, in rem suam autorem tutorem fieri non posse. Ulp *l.* 1. *in prin. ff. de autor. tutor. & l.* 7. *in prin. eod. tit.*

Dolus

Dolus tutorum puero neque nocere, neque prodesse debet. Papinianus *l.* 3. *ff. quando ex facto tutoris.*

Ex Lib. XXVII.

NULLA societas maleficiorum, vel communicatio justa damni ex maleficio est. Ulp. *l.* 1. §. 14. *de ff. distrah.*

Unusquisque doli sui pœnam sufferat. Ulp. *l.* 15. *ff. de tutel. & ration.*

In hoc non administrantur tutelæ, ut mergantur pupilli. Ulp. *l.* 3. *in princ. ff. de contra. tutel. action.*

Mea fert opinio, eum, qui aliud fecit, quam quod à Prætore decretum est, nihil egisse. Ulp. *l.* 7. §. 3. *ff. de reb. eor. qui sub tutel.*

Ex Lib. XXVIII.

TESTAMENTI factio non privati, sed publici juris est. Papinianus *l.* 3. *ff. qui testam. facere.*

Licet subtilitas juris refragari videatur, attamen voluntas testatoris ex bono, & æquo tuenda est. Papinianus *l.* 17. *ff. de in jus rapto.*

In re dubia benigniorem interpretationem sequi non minus justius est, quam tutius.

tius. Marcellus *l.* 3 *ff. de his quæ in testam. delent.*

Veteres decreverunt, testamentorum jura ipsa per se firma esse oportere, non ex alieno pendere arbitrio. Cajus *l.* 32. *in pr. ff. de hæred. instit.*

Quædam in testamentis si exprimantur, effectum nullum habent, quando, si verbis tegantur, eandem significationem habeant, quam haberent expressa, & momentum aliquod habebunt. Pomponius *l.* 68. *ff. de hæred. instit.*

Improbus est is, qui sollicitus est de vivi hæreditate. Ulp. *l.* 2. §. 2. *ff. de vulg. & pup. subst.*

Beneficia principalia ipsi Principes solent interpretari. Paulus *l.* 43. *in pr. ff. de hæred. instit.*

Non videtur defectus conditione is, qui parere conditioni non potest. Ulp. *l.* 8. §. 7. *ff de condit. instit.*

Nulla est conditio, quæ in præteritum confertur, vel quæ in præsens. Ulp. *l.* 10. *in fine ff. de condit. inst.*

Quæ facta lædunt pietatem, existimationem, verecundiam nostram, & (ut generaliter dixerim) contra bonos mores fiunt, nec facere nos posse credendum est. Papinianus *l.* 15. *ff. de condit. instit.*

Ex

EX LIB. XXIX.

FURIOSI voluntas nulla est. Africanus *l.* 47. *ff. de acquir. hæred.*

Iniquum est, damnosum cuique esse officium suum. Gajus *l.* 7. *testamenta quemadm. aper.*

Commixta familia est, & una domus viri & uxoris. Ulp. *l.* 1. §. 1. *ff. de SC. Silan.*

Fratris factum, fratri non nocet. Paulus *l.* 2. §. 1. *ff. si quis aliquem testari.*

Codicilli pro parte testamenti habentur, observationemque, & legem juris inde traditam servant. Scæv. *l.* 14. *ff. de jure codicill.*

EX LIB. XXX.

RERUM vocabula immutabilia sunt, hominum mutabilia. Ulp. *l.* 2. *ff. de legat.* 1.

Legatum in aliena voluntate poni potest, in hæredis non potest. Ulp. *l.* 34. §. 1. *de ff. legat.* 1.

Nemo potest in testamento suo cavere, ne leges in suo testamento locum habeant. Pomponius *l.* 55. *ff. de legat.* 1.

Impossibilis conditio pro non scripta habe-

be-

betur. Julianus *l.* 104. §. 1. *ff. de legat.* 1.

Non plus potest rogari quis restituere, quam quantum ei relictum est. Marcianus *l.* 114. §. 3. *ff. de legat.* 1.

Hæreditas personæ defuncti, qui eam reliquit, vice fungitur. Florentinus *l.* 116. §. 3. *ff. de legat.* 1.

Ex Lib. XXXI.

NEminem ejusdem rei legatæ sibi partem velle, partem nolle verius est. Paulus *l.* 1. *ff. de legat.* 2.

Exemplo pessimum est, fœminino vocabulo etiam masculos contineri. Pomponius *l.* 45. *in pr. ff. de legat.* 2.

Sæpe confines fundos, etiam supra justam æstimationem interest nostra adquirere. Terent. *l.* 54. *ff. de legat.* 2.

Plures in uno fundo dominium, juris intellectu, non divisione corporis, obtinent. Papinianus *l.* 66. §. 2. *ff. de legat.* 2.

Ususfructus, etsi in jure non in parte consistit, emolumentum tamen rei continet. Papinianus *l.* 66. §. 6. *ff. de legat.* 2.

Facultas necessariæ electionis, proprie liberalitatis beneficium non est. Papinian. *l.* 67. §. 1. *ff. de legat.* 2.

Non absumitur, quod in corpore patrimonii retinetur. Paulus *l.* 72. *ff. de legat.* 2.

Ordo

Ordo scripturæ non impedit causam juris, ac voluntatis. Paulus *l.* 77. §. 2. *ff. de legat.* 2.

Ignaviam prætendentes, audiri non oportet. Paulus *l.* 78. §. 2. *ff. de legat.* 2.

Ex Lib. XXXII.

Probatio mutatæ voluntatis ab hæredibus exigenda est. Ulp. *l.* 11. §. 1. *ff. de legat.* 3.

In fideicommissis præcipue spectanda servandaque est testatoris voluntas. Ulp. *l.* 11. §. 19. *ff. de legat.* 3.

Semper sexus masculinus etiam fœmininum sexum continet. Julianus *l.* 62. *ff. de legat.* 3.

Omne artificium, incrementum recipit. Marcianus *l.* 65. §. 3. *ff. de legat.* 3.

In causa testamentorum non ad definitionem utique descendendum est: cum plerumque abusive loquantur, nec propriis nominibus ac vocabulis semper utantur. Marcellus *l.* 69. *ff. de legat.* 3.

Ex Lib. XXXIII.

Tam labor, quam pecunia divisionem recipiunt. Papinianus *l.* 10. *in prin. ff. de annuis legat.*

Ser-

Servitus servitutis esse non potest. Paulus *l. 1. ff. de usu & usufr. legat.*

Non potest arbiter, inter alios judicando, alterius jus mutare. Labeo *l. 31. ff. de usu legato.*

Quicquid demonstratæ rei additur satis demonstratæ, frustra est. Ulpianus *l. 1. §. ult. ff. de dote prælegata.*

Non videor consentire, qui sentire non possum. Pomponius *l. 8. §. 2. ff. de option. legat.*

Error jus facit. Paulus *l. 3. in fine ff. de supellect. leg.*

Nemo existimandus est dixisse, quod non mente agitaverit. Celsus *l. 7. §. 2. ff. de supell. leg.*

Etsi prior atque potentior est, quam vox, mens dicentis, tamen nemo sine voce dixisse existimatur. Celsus *l. 7. in fine ff. de supell. leg.*

EX LIB. XXXIV.

CERTO corpore legato, demonstratio falsa posita non interimit legatum. Pomponius *l. 10. ff. de auro & argento legat.*

Nullam dubitationem habet, quin hærede petere a debitore vetito, nec hæres hæredis petere possit. Pomponius

 l. 2.

l. 2. *ff. de liberat. legat.*

Solemus dicere, pacti exceptionem fidejussori dandam, quæ reo competit. Ulp. *l.* 5. *in pr. ff. de liberat. legat.*

Acceptilatio solutioni comparatur. Ulpianus *l.* 7. §. 1. *ff. de liberat. legat.*

Confusione perinde extinguitur obligatio ac solutione. Terentius Clemens *l.* 22. §. 1. *ff. de liberat. legat.*

Præsumptio propter naturalem affectum facit, omnia patri videri concessa. Scævola *l.* 28. §. 3. *ff. de liberat. legat.*

Ambulatoria est voluntas defuncti usque ad vitæ supremum exitum. Ulp. *l.* 4. *ff. de adim. legat.*

Novissima voluntas servatur. Paul. *l.* 6. *in fine ff. de adim. legat.*

Supervacua scriptura non nocet legato. Paulus *l.* 26. *in fine ff. de adim. legat.*

In ambiguo sermone non utrumque dicimus, sed id dumtaxat, quod volumus. Itaque qui aliud dixit quam vult, neque id dicit quod vox significat; quia non vult, neque id quod vult, quia id non loquitur. Paulus *l.* 3. *ff. de rebus dubiis.*

In ambiguis rebus humaniorem sententiam sequi oportet. Ulpianus *l.* 10. *ff. de reb. dub.*

Ubi est verborum ambiguitas, valet quod acti est. Paulus *l.* 21. *ff. de reb. dub.*

Sem-

Semper in dubiis id agendum est, ut quam tutissimo loco res sit bona fide contracta, nisi cum aperte contra leges scriptum est. Paulus *l.* 11. *in fine ff. de rebr dubiis*; & Julianus *l.* 12. *ff. eod tit.*

Cum in testamento ambigue, aut etiam perperam scriptum est, benigne interpretari, & secundum id quod credibile est, cogitatum credendum est. Marcellus *l.* 24. *ff. de reb. dub.*

Cum quæritur in stipulatione, quid acti sit, ambiguitas contra stipulatorem est. Celsus *l.* 26. *ff. de reb. dub.*

Catoniana regula sic definit, quod si testamenti facti tempore decessisset testator, inutile foret id legatum, quandocunque decesserit, non valere. Celsus *l.* 1. *in pr. ff. de Regul. Caton.*

Quæ in eam causam pervenerunt, a qua incipere non poterant, pro non scriptis habentur. Marcianus l. 3. §. 2. *ff. de his, quæ pro non scriptis.*

Ex LIB. XXXV.

OBTINUIT, impossibiles conditiones testamento adscriptas, pro nullis habendas. Ulp. *l.* 3. *ff. de cond. & demon.*

In conditionibus primum locum voluntas defuncti obtinet, eaque regit condi-

ctiones. Ulpianus *l.19. in pr. ff.de condit. & demon.*

Annulorum aureorum jure honor augetur, conditio non mutatur. Marcianus *l.33. §. 2. ff. de cond. & demon.*

Demonstratio plerumque vice nominis fungitur. Flor. *l.34. ff. de cond. & dem.*

Quæ facti sunt, non transeunt ad dominum. Paulus, *l.44. ff.de cond. & dem.*

In alienam voluntatem conferri legatum non potest. Modestinus *l. 52. ff. de cond. & demon.*

Ferè dies ponitur ad proroganda ea, quæ ad præsens tempus, non etiam quæ in futurum legata sunt. Javol. *l. 54. ff. de cond. & demon.*

Periculosum est & triste, libertum conjunctum patroni liberis, eorumdem mortem expectare. Papinianus *l.72. §. 1. ff. de condit. & demon.*

In conditionibus testamentorum, voluntatem potius quam verba considerari oportet. Papin. *l. 101. in pr. ff. de cond. & demon.*

Damna post mortem testatoris illata, ad solum hæredem respiciunt. Marcianus *l. 10. §. 2. ff. ad l. Falcid.*

Favor libertatis sæpe & alias benigniores sententias exprimit. Marcian. *l. 32. in fin. ff. ad l. Falcid.*

Ea

Ea quæ per errorem omissa vel soluta sunt, condici possunt. Ulp. *l.* 3. *in fine, ff. si cui plus quam*.

Ex Lib. XXXVI.

NEMINEM oportet plus legati nomine præstare, quam ex hereditate pervenit. Ulp. *l.* 1. §. 17. *ff. ad SC. Trebell.*

Dicendum est, Prætorem in Prætorem, vel Consulem in Consulem nullum imperium habere. Ulp. *l.* 13. §. 4. *ff. ad SC. Trebell.*

Triplici officio fungi nemo potest. Ulp. *l.* 13. §. 4. *ff. ad SC. Trebell.*

Iniquum est, ad fideicommissarium damnum pertinere, ad quem augumentum non pertinet. Marcianus *l.* 33. *ad SC. Trebell.*

Cum semel adita hæreditas, omnis defuncti voluntas rata constituitur. Papinianus *l.* 55. *ff. ad SC. Trebell.*

In fideicommissis voluntatem spectari convenit. Papinianus *l.* 57. §. 1. *ff. ad SC. Trebell.*

Neque turpitudinem ullam habeat conditio, nec impendium (al. impedimentum) aliquid. Gajus *l.* 63. §. 7. *ad SC. Trebell.*

Codicillis hereditas neque dari, neque adimi potest. Scæv. *l.* 76. *ff. ad S.C. Trebell.*

Fidejussores ab eo non petendi, cujus fidem sequi defunctus maluit. Papinianus *l.* 26. §. 1. *ff. quando dies legator.*

Fiscus non solet satisdare. Ulp. *l.* 1. §. 18. *ff. ut legator. caus. cav.*

Ex Lib. XXXVII.

PRopter incertum cautio interponi solet. Ulp. *l.* 1. §. 11. *ff. de collatione.*

Præmatura est spes collationis, cum adhuc vivit is, cujus de bonis quarta debetur. Ulp. *l.* 1. §. 21. *ff. de collatione.*

Cum capite fortunas quoque suas in familiam & domum alienam (arrogatus) transfert. Papinianus *l.* 11. §. 2. *ff. de bon. poss. sec. tabul.*

Capitis accusatio ea est, cujus pœna mors est, aut exilium. Terentius *l.* 5. *ff. de jure patronat.*

Liberto, & filio semper honesta & sancta persona patris, ac patroni videri debet. Ulp. *l.* 9. *ff. de obseq. parent. præst.*

Ex Lib. XXXVIII.

Perinde operæ a libertis, ac pecunia credita petitur. Pomponius *l.* 4. *ff. de operis libert.*

Unusquisque quod spopondit, sub impendio dare debet, quamdiu id quod debet in rerum natura est. Paulus *l.* 20. *in pri. ff. de oper. libert.*

Solutionis vicem delegatio continet. Paulus *l.* 36. §. 4. *ff. de oper. libert.*

Advocatus non accusat. Ulpian. *l.* 14. §. *pen. ff. de bonis libertor.*

Iniquum est, & legatum velle percipere, & libertatem servo non dare, Papinianus *l.* 41. *ff. de bonis libert.*

Omnia quæ nostra sunt, liberis nostris ex voto paramus. Tryphonius *l.* 50. §. 2. *ff. de bonis libertor.*

Verisimile non videtur, tam conjunctum sanguine defuncti valetudinem ignoraſſe. Papinianus *l.* 9. *in fine*, *ff. unde cognati*.

Accedentibus singulis crescit numerus. Paulus *l.* 10. §. 19. *ff. de gradib.*

Privatorum cautio legum auctoritate non censetur. Papinianus *l.* 16. *ff. de suis & legitim.*

EX LIB. XXXIX.

PRODESSE sibi unusquisque, dum alii non nocet, non prohibetur. Ulp. *l.* 1. §. 4. & 11. *ff. de aqua pluv. arc.*

Vetustas vicem legis obtinet. Ulpian. *l.* 1. §. *ult. ff. de aq. pluv. arcend.*

Cum minuitur jus alicujus, consequens est exquiri an consentiat. Ulpian. *l.* 8. *ff. de aq. pluv. arcend.*

Nullam potest videri injuriam accipere, qui semel voluit. Paulus *l.* 9. §. 1. *ff. aqu. pluv. arc.*

Non potest quis facere, quo minus agrum vicinus quemadmodum vellet, araret. Alfenus *l.* 24. *in princ. ff. de aq. pluv.*

Tabulæ non faciunt matrimonium. Papinianus *l.* 31. *in princ. ff. de donationib.*

EX LIB. XL.

CAUSÆ probationis contradicendum, non etiam causa jam probata retractanda est. Marcianus *l.* 9. *ff. de manum. vindict.*

Verba solemnia, licet non dicantur, ut dicta accipiuntur. Hermogenianus *l.* 23. *ff. de manum. vindict.*

In obscuro favorabilius respondetur. Pau-

Paulus *l.* 10. *in fine ff. de manum. vindicta* : & libertas prævalet . Marcianus *l.* 50. *in fin. ff. de fideicom. libert.*

Vulgò dicitur , ſub pluribus conditionibus data libertate , leviſſimam conditionem ſpectandam eſſe. Modeſtinus *l.* 45. *ff. de manum. teſtamento* .

Nihil obeſt , quod in ſyllaba erratur . Scævola *l.* 54. *in princ. ff. de manum. teſtamento* .

Cum invitis illis, qui libertatem acceperunt, poſſunt bonis propter libertatem addici , utique etiam abſentibus . Ulp. *l.* 4. §. 3. *ff. de fideic. libertat.* Κἂν τὸν ἕτερον πόδ᾽ ἀν τῇ σορῷ ἔχω προσμαθεῖν τὶ βουλοίμην . i. e. Et ſi alterum pedem in tumulto haberem , non pigeret aliquid addiſcere . Pomponius *l.* 20. *ff. de fideicom. libertat.*

Quid tam contrarium eſt ſervituti, quàm libertas ? Papinianus *l.* 21. *ff. de fideicom. libert.*

Non tantum verba fideicommiſſi , ſed & mens teſtatoris tribuere ſolet libertatem fideicommiſſariam . Ulpian. *l.* 24. §. 8. *ff. de fideicom. libert.*

Multa contra juris rigorem pro libertate ſunt conſtituta . Ulpian. *l.* 24. §. 10. *ff. de fideicom. libert.*

Ex justa caussa abesse eos demum dicendum est, qui non habent injustam caussam absentiæ. Ulpian. *l.* 28 §. *ultim. ff. de fideicom. libert.*

Fideicommissæ libertates neque ætate, neque conditione, neque mora non præstantium, tardiusve reddentium corrumpuntur, aut in deteriorem statum perducuntur. Ulpian. *l.* 30. §. *pen. ff. de fideicom. libert.*

Libertas dividi, & sic pro parte præstari non potest. Paulus *l.* 31. *in princ. ff. de fidecom. libert.*

Humanum non fuerit, ob rei pecuniariæ quæstionem, libertati moram fieri. Ulpian. *l.* 37. *ff. de fideicom. libert.*

Nihil æque gratum servis præstari potest, quam libertas. Paulus *l.* 39. *in fine ff. de fideicom. libert.*

Ea damna, quæ casu ita acciderint, ut servo nihil possit imputari, non pertinent ad reliquorum onus. Scævola *l.* 41. §. *ff. de fidecom. libert.*

In hæredis arbitrium conferri, an debeatur, non potest. Ulp. *l.* 46. §. 4. *ff. de fideicom. libert.*

Quatenus libertas non privata, sed publica res est, ultro is, qui eam debet, offerre debet. Marcianus *l.* 53. *ff. de fideicom. libert.*

Præ-

Prætor parvulis subvenit. Marcian. *l.* 55. §. 1. *ff. de fideicom. libert.*

Libertas nec pecunia lui, nec reparari potest. Ulpian. *l.* 9. §. 2. *ff. de statu lib.*

Inesse videtur tempus tam operarum præstationi, quam itineri. Paul. *l.* 20. *in fin. ff. de statu liber.*

Creditores appellantur, quibus quacunque ex causa actio (cum fraudatore) competit. Paulus *l.* 16. §. *ff. qui & a quib. manum.*

Melioris conditionis esse non debet, qui dubiæ libertatis est, quam qui certæ. Paulus *l.* 24. §. *ult. ff. de liberali causa.*

Vulgo dicitur, post ordinatum liberale judicium hominem, cujus de statu controversia est, liberi loro esse. Cajus *l.* 25. §. 2. *ff. de liberali causa.*

Ex Lib. XLI.

Traditio nihil amplius transferre debet, vel potest ad eum qui accipit, quam est apud eum qui tradit. Ulp. *l.* 20. *in princ. ff. de adquir. rer. domin.*

Flumina Censitorum vice funguntur, ut ex privato in publicum addicant, & ex publico in privatum. Pomponius *l.* 32. §. *pen. ff. de acquir. rer. domin.*

Nunquam nuda traditio transfert dominium: Et ita si venditio, aut alia justa causa præcesserit, propter quam traditio sequeretur. Paulus *l.* 31. *in princ. ff. de acquir. rer. domin.*

Substitutio, quæ nondum competit, extra bona nostra est. Paulus *l.* 20. *ff. de adq. rer. domin.*

Incorporales res traditionem & usucapionem non recipere, manifestum est. Gajus *l.* 41. §. 1. *ff. de adquir. rer. domin.*

Non est novum, ut qui dominium non habet, alii dominium præbeat. Ulpianus *l.* 46. *ff. de adq. rer. dom.*

Rem in bonis nostris habere intelligimur, quoties possidentes exceptionem, aut amittentes ad recuperandam eam actionem habemus. Modestinus *l.* 52. *ff. de adq. rer. domin.*

Res ex mandato meo empta, non prius mea fiet, quam si mihi tradiderit, qui emit. Callistratus *l.* 5. *ff. de adquir. rer. domin.*

Hæreditas in multis partibus juris pro domino habetur, adeoque hæredetati quoque ut domino per servum hæreditarium adquiritur. Hermogenianus *l.* 61. *ff. de adq. rer. domin.*

Quæ quisque aliena in censum deducit, nihilo magis ejus fiunt. Scævola *l.* 64. *ff.*

de

de adquir. rer. domin.

Non corpore & actu necesse est apprehendere possessionem, sed etiam oculis & affectu. Paulus *l.* 1. §. 21. *ff. de adquir. possess.*

Adipiscimur possessionem & corpore & animo, neque per se animo, aut per se corpore. Paulus *l.* 3. §. 1. *ff. de adquir. possess.*

Furtum sine contrectatione fieri non potest, nec animo furtum admittitur. Paul. *l.* 3. §. 18. *ff. de adquir. poss.*

Non videtur possessionem adeptus is, qui ita nactus est, ut eam retinere non possit. Javolenus *l.* 22. *ff. de adquir. posse.*

In usucapionibus non a momento ad momentum, sed totum postremum diem computamus. Ulpian. *l.* 6. *ff. de usucap.*

Partus rei furtivæ pars non est. Ulpian. *l.* 10. *in fine ff. de usucap.*

Pignori rem acceptam usu non capimus, quia pro alieno possidemus. Paulus *l.* 13. *in princ. ff. de usucap.*

Adversus fiscum usucapio non procedit. Modestinus *l.* 18. *ff. de usucap.*

Ubi lex inhibet usucapionem, bona fides possidenti nihil prodest. Pomponius *l.* 24. *ff. usucap.*

Sine possessione usucapio contingere non potest. Rufinus *l.* 25. *ff. de usucap.*

Nun-

Nunquam in usucapionibus juris error possessori prodest. Paulus *l.* 31. *in princ. ff. de usucap.*

In usucapionibus mobilium continuum tempus numeratur. Paulus *l.* 31. *ff. de usucap.*

Incertam partem possidere nemo potest. Pomponius *l.* 22. §. 2. *ff. de usucap.*

Non intelligitur quis suæ rei pignus contrahere. Julianus *l.* 33. §. 5. *ff. de usucap.*

Furtum sine affectu furandi non committitur. Gajus 37. *in princ. ff. de usucap.*

Substantia potius (i. veritas) intuenda, quam opinio. Paulus *l.* 2. §. 2. *ff. pro emptor.*

Juris error nulli prodest. Paulus *l.* 2. §. 15. *ff. pro emptore.*

Emptoris tempus venditoris ad usucapionem procedit. Paulus *l.* 2. §. *penult. ff. pro emptore.*

Vulgò traditum est, eum qui existimat quid emisse, nec emerit, non posse pro emptore usucapere. Africanus *l.* 11. *ff. pro emptore.*

Vulgo respondetur, causam possessionis neminem sibi mutare posse. Julianus *l.* 2. §. 1. *ff. pro hærede.*

In alieni facti ignorantia tolerabilis error est. Neratius *l. ult. in fine ff. pro soc.*

Sol-

Solvisse accipere debemus non tantum eum, qui solvit, verum omnem omnino, qui ea obligatione liberatus est, quæ ex causa judicati descendit, Ulpian. *l.* 4. §. *pen. ff. de re judic.*

Ex eo tempore quicquid æstimatur novissime solvi poterit. Celsus *l.* 11. *ff. de re judicata.*

Inter pares numero Judices si dissonæ sententiæ proferantur, in liberalibus idem causis pro libertate statutum obtinet: in aliis autem causis pro reo. Paul. *l.* 38. *ff. de re judic.*

Morbus sonticus existimandus est, qui cujusque rei agendæ impedimento est. Julianus *l.* 60. *ff. de re judic.*

Sæpe constitutum est, res inter alios judicatas aliis non præjudicare. Macer. *l. pen. in princ. ff. de re judic.*

Confessus pro judicato habetur, qui quodammodo sua sententia damnatur. Paulus *l.* 1. *ff. de confessis.*

Non fatetur qui errat, nisi jus ignoravit, Ulp. *l.* 2. *ff. de confessis.*

Quid interest, debitor quis non sit, an nondum conveniri possit? Ulpian. *l.* 7. §. 14. *quib. caus. in poss. eat.*

Generaliter dicendum est: Quicquid (quis) impendit in rem, si modo sine dolo malo impendit, repetere eum posse.

Ulp.

lo malo impendit, repetere eum posse. Ulp. *l. 9. §. 5. ff. de reb. autor. jud. possid.*

Respublica creditrix omnibus chirographariis creditoribus praefertur. Paulus *l. pen. in fin. ff. de reb. autorit. jud. poss.*

Jus civile vigilantibus scriptum est. Scaevola *l. 24. in fine ff. quae in fraud.*

EX LIB. XLIII.

VIM vi repellere licet, idque jus natura comparatur: Apparet autem ex eo, arma armis repellere licere. Ulp. *l. 2. §. 27. ff. de vi & vi armat.*

Semper superficies solo cedit. Ulp. *l. 3. §. 7. ff. uti possidetis.*

Corrumpi, aut mutari quod recte transactum est, superveniente delicto non potest. Paulus *l. 2. ff. de itin. actuque priv.*

Natura aequum est, tamdiu te liberalitate mea uti, quamdiu ego velim: & ut possim revocare, cum mutavero voluntatem. Ulp. *l. 2. §. 2. ff. de precario.*

Rei suae precarium non est. Ulp. *l. 4. §. 3. ff. de precario.*

EX LIB. XLIV.

NEMO prohibetur pluribus exceptionibus uti, quamvis diversae sint. Pau-

Paulus *l.* 8. *ff. de exceptionib.*

Etsi res judicata sit ex falsis instrumentis, si postea falsa inveniantur, rei judicatæ præscriptio opponi non potest. Modestinus *l.* 11. *ff. de exceptionib.*

Omnes exceptiones, quæ reo competunt, fidejussori quoque, etiam invito reo, competunt. Marcianus *l.* 19. *ff. de exceptionib.*

Generaliter exceptio rei judicatæ obstat, quoties inter easdem personas eadem quæstio revocatur, vel alio genere judicii. Ulp. *l.* 7. §. *pen. ff. de except. rei jud.*

Amplius quam semel res mea esse non potest: sæpius autem deberi potest. Paulus *l.* 4. §. *pen. ff. de except. rei judic.*

Dolo facit quicunque id quod quaquam exceptione elidi potest, petit. Ulp. *l.* 2. §. 5. *ff. de doli except.*

Accipiendo usuras distulisse videtur (creditor) petitionem in id tempus, quod est post diem usurarum præstitarum, & tacite convenisse, interim se non petiturum. Ulp. *l.* 2. §. 6. *ff. de doli except.*

Dolo facit qui petit quod redditurus est. Paulus *l.* 8. *ff. de doli except.*

In omnibus temporalibus actionibus nisi novissimus dies compleatur, non finit obligationem. Paulus *l.* 6. *ff. de obl. & act.*

Contraxisse unusquisque in eo loco intelli-

telligitur, in quo ut solveret se obligavit. Julianus *l.* 21. *ff. de obl. & act.*

Omnes pœnales actiones post litem inchoatam & ad hæredes transeunt. Ulp. *l.* 29. *ff. de obl. & act.*

Cum ex uno delicto plures nascuntur actiones, omnibus experiri permitti, post magnas varietates obtinuit. Hermogenianus *l.* 32. *ff. de obl. & act.*

Non figura litterarum, sed oratione, quam exprimunt litteræ, obligamur: quatenus placuit, non minus valere quod scriptura, quam quod vocibus lingua figuratis significaretur. Paulus *l.* 38. *ff. de obl. & act.*

Creditores accipere debemus eos, qui aliquam actionem vel civilem habent (sic tamen, ne exceptione submoveantur) vel honorariam actionem, vel in factum. Ulp. *l.* 42. §. 1. *ff. de obl. & act.*

Ubi de obligando quæritur, propensiores esse debemus, si habeamus occasionem ad negandum: Ubi de liberando, ex diverso, ut facilior sis ad liberationem. Paulus *l.* 47. *ff. de obl. & act.*

Ex contractibus venientes actiones in hæredes dantur, licet delictum quoque versetur. Paulus *l.* 49. *ff. de obl. & act.*

Quod quis aliquo anno dare promittit, aut dare damnatur, ei potestas est quo-

quolibet ejus anni die dandi. Pomponius *l.* 50. *ff. de obl. & act.*

Pupillus mutuam pecuniam accipiendo, ne quidem jure naturali obligatur. Licinius *l.* 59. *ff. de obl. & act.*

EX LIB. XLIV.

STIPULATIO non valet, in rei promittendi arbitrium collata conditione. Ulp. *l.* 17. *ff. de verb. obl.*

Qui bis idem promittit, is eo jure amplius quam semel non tenetur. Pomponius *l.* 18. *ff. de V. O.*

Generaliter novimus, turpes stipulationes nullius esse momenti. Ulp. *l.* 26. *ff. de V. O.*

Sciendum est generaliter, si quis se scripserit fidejussisse, videri omnia solemniter acta. Ulp. *l.* 30. *ff. de V. O.*

Stipulationes commodissimum est ita componere, ut quæcunque specialiter comprehendi possint, contineantur. Julianus *l.* 53. *ff. de V. O.*

Quæ extrinsecus, & nihil ad præsentem actum pertinentia adjeceris stipulationi, pro supervacuis habebuntur, nec vitiabunt obligationem. Florentinus *l.* 65. *ff. de V. O.*

Casum, adversamque fortunam spectare hominis liberi neque civile, neque natu-

rale est. Paulus *l.* 83. §. 5. *ff. de V. O.*

Nemo rem suam futuram in eum casum, quo sua sit, utiliter stipulatur. Paulus *l.* 86. *ff. de V. O.*

Mora rei fidejussori quoque nocet. Paulus *l.* 88. *ff. de V. O.*

Veteres constituerunt, quoties culpa intervenit debitoris, perpetuari obligationem. Paul. *l.* 91. §. 2. *ff. de V. O.*

Plerumque sub autoritate juris scientiæ perniciosè erratur. Celsus apud Paulum *l.* 91. §. 3. *ff. de V. O.*

Quicquid adstringendæ obligationis est, id nisi palam verbis exprimitur, omissum intelligendum est: ac ferè secundum promissorem interpretamur, quia stipulatori liberum fuit verba latè concipere. Celsus *l.* 99. *ff. de V. O.*

Conditio in præteritum, non tantum in præsens tempus relata, statim aut perimit obligationem, aut omninò non differt. Modestinus *l.* 100. *ff. de V. O.*

Nulla promissio potest consistere, quæ ex voluntate promittentis statum capit. Javolenus *l.* 108. *in fine ff. de V. O.*

Si flagitii faciendi, vel facti causa concepta sit stipulatio, ab initio non valet. Papin. *l.* 123. *ff. de V. O.*

Plerumque ea, quæ præfationibus convenisse concipiuntur, etiam in stipulationibus

nibus repetita creduntur. Paulus *l.* 134. §. 1. *ff. de V. O.*

Ex Lib. XLVI.

Omni obligationi fidejussor accedere potest. Ulpian. *l.* 1 *ff. de fidejussorib. & rursus l.* 8. §. 6. *ff. eod. tit.*

Hi, qui accessionis loco promittunt, in leviorem causam accipi possunt, in deteriorem non possunt. Paulus *l.* 34. *ff. de fidejussoribus.*

Si quis postquam tempore transacto liberatus est, fidejussorem dederit, fidejussor non tenetur: quoniam erroris fidejussio nulla est. Paulus *l.* 37. *ff. de fidejussor.*

Fidejussor antequam reus debeat, conveniri non potest. Scævola *l.* 57. *ff. de fidejuss.*

Non possunt conveniri fidejussores liberato reo transactione. Paulus *l.* 68. *in fine ff. de fidejussor.*

Maleficiorum fidejussor accipi non potest. Gajus *l.* 70. §. 3. *ff. de fidejussor.*

Pœnas ob maleficia solvi, magna ratio suadet. Gajus *l.* 70. §. 5. *de fidejuss.*

Non potest pro eodem apud eundem quis mandator esse. Paulus *l.* 71. *in princ. ff. de fidejussor.*

Qui sub conditione stipulatur, quæ omnimodo

nimodo extitura est, purè videtur stipulari. Ulp. *l. 9. §. 1. ff. de novationib.*

Non ordo scripturæ spectatur, sed potius ex jure sumitur id, quod agi videtur. Paulus *l. 6. ff. de solutionib.*

Plerique innocentium necessario sumptu egent. Papinianus *l. 14. ff. de solutionib.*

Satisfactio pro solutione est. Ulp. *l. 52. ff. de solutionb.*

Qui mandat solvi, ipse videtur solvere. Paulus *l. 56. ff. de solutionib.*

Solidum non solvitur, non minus quantitate, quam re. Callistratus *l. 58. ff. de solutionib.*

Aditio hæreditatis nonnunquam jure confundit obligationem. Papinianus *l. 95. §. 2. ff. de solutionib.*

In perpetuum sublata obligatio restitui non potest. Paulus *l. 98. §. ff. de solutionibus.*

Hoc agitur in stipulationibus, ut quis cautior sit & securior interposita stipulatione. Ulp. *l. 1. §. 4. ff. de stipulat. Prætor.*

Prætor beneficium suum nemini vult esse captiosum. Papinianus *l. 8. ff. de stipul. Prætor.*

Ex

Ex LIB. XLVI.

CIVILIS constitutio est, pœnalibus actionibus hæredes non teneri, nec cæteros quidem successores. Ulp. *l.* 1. *ff. de privat. delict.*

Species lucri est ex alieno largiri. Gajus *l.* 54. §. 1. *ff. de furtis*

Nemini officium suum damnosum esse debet. Africanus *l.* 61. §. 5. *ff. de furtis.*

Fructus quamdiu solo cohærent, fundi sunt. Africanus *l.* 61. §. 8. *ff. de furtis.*

Omninò ut in cæteris, ita in hujusmodi causis ex personarum conditione & rerum qualitate, & diligenter sunt æstimandæ, ne quid aut duriùs aut remissius constituatur, quam causa postulabit. Paulus *l.* 4. §. 1. *in f. ff. de incendio.*

Peccata nocentium nota esse & oportet, & expedit. Paulus *l.* 18. *in princ. ff. de injuriis.*

Injuriarum æstimatio non ad id tempus, quo judicatur, sed ad id quo facta est, referri debet. Javolenus *l.* 21. *ff. de injuriis.*

Res hæreditariæ omnium hæredum communes sunt. Paulus *l.* 4. *ff. expil. hæred.*

Omnes populares actiones neque in hæredes dantur, neque supra annum extenduntur. Ulp. *l. ult. ff. de popular. action.*

Ex

Ex Lib. XLVIII.

NON omnia judicia, in quibus crimen vertitur, publica sunt, sed ea tantum, quæ ex legibus judiciorum publicorum veniunt. Macer. *l.* 1. *ff. de publ. judic.*

Senatus censuit, ne quis ob idem crimen pluribus legibus reus fieret. Paulus *l.* 4. *ff. de accusation.*

Lubricum linguæ ad pænam facilè trahendum non est. Modestinus *l.* 7. §. 3. *ff. ad l. Jul. Majest.*

Neque matrimonium qualecunque, nec spem matrimonii violare permittitur. Ulp. *l.* 13. §. 3. *ff. ad l. Jul. de adult.*

Periniquum videtur esse, ut pudicitiam vir ab uxore exigat, quam ipse non exhibeat. Ulp. *l.* 13. §. 5. *ff. ad l. Jul. de adult.*

Plerumque pietas paterni nominis consilium pro liberis capit. Papinianus *l.* 22. §. 4. *ff. ad l. Jul. de adult.*

Difficillimum est, justum dolorem temperare. Papin. *l.* 8. §. 8. *ff. ad L. Jul. de adult.*

In maleficiis voluntas spectatur, non exitus. Callistrat. *l.* 14. *ff. ad l. Corn. de sicar.*

Nihil interest, occidat quis, an causam mor-

mortis præbeat. Ulpian. *l.* 15. *ff.* *ad L. Corn. de sicariis*.

Patria potestas in pietate debet, non atrocitate consistere. Marcianus *l.* 5. *ff. de L. Pomp. de parricid.*

Sufficit, furiosum ipso furore puniri. Modest. *l.* 9. *in fin. ff. de leg. Pompon. de parricid.*

Contumacia cumulat pænam. Marcianus *l.* 4. *ff. de pœnis*.

Satius est, impunitum relinqui facinus nocentis, quam innocentem damnare. Ulpian. *l.* 5. *in princ. ff. de pænis*.

Carcer ad continendos homines, non ad puniendos haberi debet. Ulpianus *l.* 8. §. 9. *ff. de pænis*.

Suadendo juvisse, sceleris instar est. Saturninus *l.* 16. *in pr. ff. de pænis*.

Cogitationis pænam nemo patitur. Ulpian. *l.* 18. *ff. de pænis*.

Pæna constituitur in emendationem hominum. Paulus *l.* 20. *ff. de pænis*.

Unusquisque ex suo admisso sorti subjicitur, nec alieni criminis successor constituitur. Callistratus *l.* 26. *ff. de pænis*.

Interpretatione legum, pænæ molliendæ sunt potius, quam asperandæ. Hermogen. *l.* 42. *ff. de pænis.*

G Ex

Ex LIB. XLIX.

CREDO, humanitatis ratione omnem provocantem audiri debere. Ulpian. *l. 6. ff. de appellat.*

In communi causa quoties alter appellat, alter non, alterius victoria ei proficit, qui non provocavit. Ulpianus *l. 10. §. final. ff. de appellat.*

Generaliter is erit provocandus ab eo, cui mandata est jurisdictio, qui provocaretur ab eo, qui mandavit jurisdictionem. Ulp. *l. 1. in fin. ff. quis, a quo appelletur.*

Impossibile præceptum Judicis nullius est momenti. Paulus *l. ult. ff. quæ sent. sine appellat.*

Pendente appellatione, morte rei crimen extinguitur. Macer. *l. 1. in pr. ff. si pendente appellatione.*

Sicut diligenti cultura pretia prædiorum ampliantur, ita si negligentius habita sint, minui ea necesse est. Callistratus *l. 3. §. 4. ff. de jure fisci.*

Id bonorum cujusque intelligitur, quod æri alieno superest. Javolenus *l. 11. ff. de jure fisci.*

Disciplina castrorum antiquior fuit parentibus Romanis, quam charitas liberorum. Paulus *l. 19. §. 7. ff. de captivis.*

Ex

Ex Lib. L.

Errore veritas originis non amittitur. Ulpianus *l. 6. in princ. ff. ad municipalem.*

Magistratuum officium individuum, ac periculum est commune. Papinianus *l. 11. in princ. ff. ad municipal.*

Nullum patris delictum innocenti filio pœnæ est. Ulpianus *l. 2. §. 2. & 7. ff. de decurionibus.*

Honores & munera non ordinationi, sed potioribus quibusque injungenda sunt. Paulus *l. 7. in pr. ff. de decurionib.*

Remuneranda pericula eorum (negotiatorum & naviculariorum), quin etiam adhortanda præmiis, merito placuit. Callistratus *l. 5. §. 3. ff. de jure immunitatis.*

Sancti habentur Legati. Pomponius *l. ult. ff. de legationib.*

Civilis sapientia res est sanctissima, nec pretio nummario æstimanda, aut dehonestanda. Ulp. *l. 1. §. 5. ff. de extraord. cognit.*

Quædam tametsi honestè accipiantur, inhonestè tamen petuntur. Ulp. *l. 1. §. 5. ff. de extraord. cognit.*

Personis data immunitas, cum persona extinguitur; rebus, nunquam extinguitur. Ulp. *in l. 1. in fin. ff. de censib.*

Finis Florilegii ex Pandectis.

FLORILEGIUM SENTENTIARUM
EX
CODICE.

Ex Libro I.

Nihil eſt, quod magis hominibus debeatur, quam ut ſupremæ voluntatis, poſtquam jam aliud velle non poſſunt, liber ſit ſtylus, & licitum, quod iterum non redit, arbitrium. Conſtantinus M. *l.* 1. C. *de SS. Eccleſ.*

Pœna majoris videtur eſſe, verſari inter homines, & hominum carere ſuffragiis. Valentin. Jun. *l.* 3. C. *de apoſtatis*.

Principes cenſuerunt, ea quæ in certis negotiis ſtatuta ſunt, ſimilium quoque cauſarum facta componere. Impp. Theod. & Valent. *l.* 3. *C. de LL.*

Digna vox eſt majeſtate regnantis, legibus alligatum ſe Principem profiteri. Impp. *l.* 4. *C. de LL.*

Non dubium eſt, in legem committere eum, qui verba legis amplexus, contra legis nititur voluntatem. Iidem Impp. *l.* 5. C. *de LL.*

Le-

Leges & Constitutiones futuris certum est dare formam negotiis, non ad facta præterita revocari. Iidem Impp. *l.* 7. *C. de LL.*

Divinæ quidem res perfectissimæ sunt: humani vero juris conditio semper in infinitum decurrit, & nihil est in ea quod stare perpetuo possit: multas enim formas edere natura novas deproperat. Justinianus *l. un.* §. 28. *C. de Vet. jur. enucl.*

Error facti necdum finito negotio nemini nocet. Constantinus & Maximianus *l.* 7. *C. de jur. & facti ignor.*

Errantis voluntas nulla, consensus nullus est. *l.* 8. *&* 9. *C. de jur. & facti ignor.*

Constitutiones Principum nec ignorare quemquam, nec dissimulare permittimus. *l.* 12. *C. de jur. & facti ignor.*

Mulcta damnum famæ non irrogat. *l.* 1. *C. de modo mulctarum, quæ.*

EX LIB. II.

ACTORE non probante, qui convenitur, etsi nihil ipse præstet, obtinebit. Antoninus *l.* 4. *C. de edendo.*

Pacta, quæ contra leges constitutionesque, vel contra bonos mores fiunt, nullam vim habere indubitati juris est. Antoninus *l.*

6. & *ult. C. de pactis.*

Pacta novissima servari oportere, tam juris, quam ipsius rei æquitas postulat. Alexand. *l.* 1. *C. de pactis.*

Traditionibus & usucapionibus dominia rerum, non nudis pactis, transferuntur. Diocletian. & Maximian. *l.* 29. *C. de pactis.*

Regula est juris antiqui, omnes licentiam habere his, quæ pro se introducta sunt, renunciare. Justinianus *l. penult. C. de pactis.*

Nihil ita fidei congruit humanæ, quam ea quæ placuerunt custodiri. Diocletian. & Maximian. *l.* 20. *C. de transact.*

Advocatorum error litigatoribus non nocet. Diocletian. & Maximian. *l. ult. C. de errore advocator.*

Fides veritatis verborum adminicula non desiderat. Severus & Antoninus *l.* 1. *C. si minor ab hæreditate.*

Melius est intacta jura servari, quam post causam vulneratam remedium quærere. Justinian. *l. ult. C. in quib. caus. rest. in int. necessaria.*

Malitia minoris ætatem supplet. Diocl. & Maxim. *l.* 3. *C. si minor se majorem.*

In contractibus, quæ bonæ fidei sunt, etiam majoribus, officio Judicis causâ cognita publica jura subveniunt. Dioclet. &

Ma-

Maximian. *l.* 3. *C. quib. ex cauſ. majores*.

Juris formulæ, aucupatione ſyllabarum inſidiantes, cunctorum actibus radicitus amputentur. Conſtantinus *l.* 1. *C. de formulis & impetrat*.

Ex Lib. III.

PLACUIT, in omnibus rebus præcipuam eſſe juſtitiæ, æquitatiſque, quam ſtricti juris rationem. Conſtant. & Licinius *l.* 8. *C. de judiciis*.

Judices cum veritate, & legum obſervatione judicium diſponere debent. Juſtinian. *l.* 14. *C. de judic*.

In re propria iniquum admodum eſt, alicui licentiam tribuere ſententiæ. Valens, Gratian. & Valentin. *l. un. C. ne quis in ſua cauſa judicet*.

Invitus agere vel accuſare, nemo cogatur. Dioclet. *l. un. C. ut nemo invitus agere*.

Juris ordinem converti poſtulas, ut non actor rei forum, ſed reus actoris ſequatur. Diocl. & Maxim. *l.* 2. *Cod. de juriſdict. omn. judic.*

In criminali negotio rei forum accuſator ſequatur. Arcad. & Hon. *l.* 5. *C. de juriſdict. omn. judic*.

Actor rei forum, ſive in rem, ſive per-

personam sit actio, sequitur. Valent. Theod. & Arcad. *l. ult. C. ubi in rem actio exerceri:* etiam in status quæstione. Diocl. & Maxim. *l. 3. C. ubi causa status agi.*

Omnem honorem reatus excludit. Constantinus *l. 1. C. ubi Senatores.*

Melius est occurrere in tempore, quam post exitum vindicare. Valent., Theod. & Arcad. *l. 1. C. quando liceat unicuique se sine judice.*

Liberi obsequium debitum jugiter, prout ipsius naturæ religio flagitat, parentibus debent adhibere. Constantin. *l. 28. C. de inoffic. testam.*

Meritis magis filii ad paterna obsequia provocandi, quam pactionibus adstringendi sunt. Justinianus *l. 35. §. 1. C. de inoff. fic. testam.*

Partum ancillæ matris sequi conditionem, nec statum patris in hac specie considerari, explorati juris est. Philipp. *l. 7. C. de rei vindic.*

Indicia certa, quæ jure non respuuntur, non minorem probationis, quam instrumenta continent fidem. Diocl. & Max. *l. 10. C. de rei vindicat.*

Voluntati testatoris per omnia obediendum est. Justinianus *l. 13. circa fin. C. de usufruct.*

Multi casus rebus incidunt mortalium.

Ju-

Justinianus *l.* 15. *in prin. C. de usufr.*

Est satis durum, [per hujusmodi difficultates] amittere, quod semel possessum est. Justinianus *l. pen.* §. 1. *C. de usufr.*

Longi temporis consuetudo vicem servitutis obtinet. Antoninus *l.* 1. *C. de servitutib.*

Uti via publica, nemo rectè prohibetur. Dioclet. & Maxim. *l.* 11. *C. de servitutib.*

Noxa caput sequitur. Alex. *l.* 1. *C. de noxal. action.*

Locum religiosum distrahi non posse, manifestum est. Philipp. *l.* 9. *C. de religios.*

Ex Lib. IV.

JURISJURANDI contempta religio satis Deum ultorem habet. Alexand. *l.* 2. *C. de reb. credit.*

In bonæ fidei contractibus, nec non etiam in cæteris causis, inopia probationum, per judicem jurejurando causa cognita, res decidi oportet. Diocl. & Maxim. *l.* 3. *C. de reb. cred. & jurejur.*

Lucrum ex delictis sperare, impium est. Justinianus *l. ult. in fine*, *C. de reb. cre. & jurejurand.*

Non unde originem pecunia, quæ mutuò datur, habeat, sed qui contraxit si

ut propriam numeravit, in hujusmodi obligationibus requiritur. Diocl. & Maxim. *l. 7. C. si certum petatur.*

Incendium ære alieno non exuit debitorem. Dioclet. & Maxim. *l. 11. C. si certum petatur.*

Ante tempus debita exigi non possunt. Dioclet. & Maxim. *l. 1. C. de condict. ex lege.*

Bonam fidem in contractibus considerari æquum est. Diocl. & Maxim. *l. 4. C. de O. & A.*

Sicut initio libera potestas unicuique est habendi vel non habendi contractus, ita renunciare semel constitutæ obligationi, adversario non consentiente, nemo potest. Diocl. & Max. *l. 5. C. de O. & A.*

Ob æs alienum servire liberos creditoribus, jura compelli non patiuntur. Dioclet. & Max. *l. 12. C. de O. & A.*

Ob maritorum culpas uxores inquietari, leges vetant. Diocl. & Max. *l. 2. C. ne uxor pro marito.*

Propter æs alienum pupilli, res tutoris, qui nihil ex ejus bonis tenet, pignori capi non oportet. Sever. & Antonin. *l. 1. C. quando fiscus vel privatus.*

Sensum, non vana vocabula amplecti oportet. Justinianus *l. 2. §. 1. C. de constit. pecun.*

Peti-

Petitori possessionis, non ei qui possidet, onus probandi incumbit. Antonin. *l.* 2. *C. de probationibus.*

Exemplo perniciosum est, ut ei scripturæ credatur, qua unusquisque sibi adnotatione propria debitorem constituit. Gallienus *l.* 7. *C. de probation.*

Per rerum naturam, factum negantis probatio nulla est. Diocl. & Max. *l.* 2. *C. de probation.*

Contra scriptum testimonium, non scriptum testimonium non fertur. *l.* 1. *C. de testib.*

Etiam jure civili, domestici testimonii fides improbatur. Valerian. & Galien. *l.* 3. *C. de testib.*

Sola testatione prolatam, nec aliis legitimis adminiculis causam approbatam, nullius esse momenti, certum est. Carus, Carinus. & Numerianus *l.* 4. *C. de testib.*

Parentes & liberi invicem adversus se, nec volentes ad testimonium admittendi sunt. Diocl. & Max. *l.* 6. *C. de testib.*

Omnibus in re propria dicendi testimonii facultatem jura submoverunt. Valens, Grat. & Valentin. *l.* 10. *C. de testib.*

Scripturæ diversæ fidem sibi invicem derogantes, ab una eademque parte prolatæ, nihil firmitatis habere potuerunt. Diocleт. & Max. *l.* 14. *C. de fide instrum.*

In exercendis litibus eandem vim obtinent tam fides instrumentorum, quam depositiones testium. Constantin. *l.* 15. C. *de fide instrum.*

Hoc quod pro quibusdam introductum est, inferre eis jacturam, minimè rationi convenit æquitatis. Justinianus *l.* 19. *in fin.* C. *de fide instrum.*

Plus valere quod agitur, quam quod simulatè concipitur. *Titulus libr.* 4.

In contractibus rei veritas potius, quam scriptura perspici debet. Valerian. & Gal. *l.* 1. C. *plus valere quod agitur.*

Sæpe apud antiquos dicitur, jussionem domini non esse absimilem nominationi. Justinianus *l. ult.* C. *per quas person. nob. acquir.*

Origo potius obligationis, quam titulus actionis considerandus est. Severus & Antoninus *l.* 3. C. *ad SC. Macedon.*

Scimus, favore dotium antiquos juris conditores severitatem legis sæpius mollire. Justinian. *l. ult.* C. *ad SC. Vell.*

Nimis indignum est, quod sua quisque voce dilucidè protestatus est, id in eundem casum infirmare, testimonioque proprio resistere. Justinus *l.* 13. C. *de non numerat. pecun.*

In bonæ fidei negotiis usurarum rationem haberi certum est. Alexander *l.* 13. C. *de usuris.* Re-

Rebus, non verbis lex ponenda est. Justinian. *l.* 28. C. *de usuris*.

Suæ quisque rei est moderator & arbiter. Constantin. *l.* 21. C. *mandati*.

Aliena negotia exacto officio geruntur, nec quicquam in eorum administratione neglectum ac declinatum culpa vacuum est. Constantin. *l.* 21. C. *mandati*.

Societatem uno pecuniam conferente, alio operam, posse contrahi, magis obtinuit. Diocletian. & Maximian. *l.* 1. C. *pro socio*.

Tamdiu societas durat, quamdiu consensus partium integer servatur. Diocl. & Maxim. *l.* 5. C. *pro socio*.

Voluntates legitimè contrahentium omnimodo observandæ sunt. Justinianus *l. pen.* C. *pro socio*.

In vendentis, vel ementis voluntatem collata conditione comparandi, quia non adstringit necessitate contrahentes, obligatio nulla est. Diocl. & Maxim. *l.* 13. C. *de contrah. empt.*

Nominis venditio, etiam ignorante vel invito adversus quem actiones mandantur, contrahi solet. Alexand. *l.* 3. C. *de hæred. vel actione vendend.*

Malæ fidei emptio irrita est. Alexand. *l.* 1. C. *de rescind. vend.*

Dolus bonæ fidei contrarius est. Diocl.

& Ma-

& Maxim. *l.* 5. C. *de rescind. vend.*

Emptor viliore comparandi, venditor cariore distrahendi votum gerentes, ad contractum emptionis atque venditionis accedunt. Diocl. & Max. *l.* 8. C. *de rescind. vend.*

Dolus emptoris qualitate facti, non quantitate pretii æstimatur. Diocl. & Maxim. *l.* 10. C. *de rescind. vend.*

Quod consensu contractum est, contrariæ voluntatis adminiculo dissolvitur. Gordian. *l.* 1. C. *quando liceat ab empt.*

Post perfectam venditionem omne commodum & incommodum, quod rei venditæ contingit, ad emptorem pertinet. Alexander *l.* 1. C. *de pericul. & commod. rei vend.*

Dolum auctoris bonæ fidei emptori non nocere, certi juris est. Alex. *l.* 3. C. *de pericul. & commod. rei vend.*

Ex Lib. V.

Plerumque fœminæ etiam adversus commoda propria, invenitur laborare consilium. Honor. & Theodos. *l.* 4. C. *de sponsalib.*

Dos fit propter nuptias, & sine nuptiis quidem nulla dos intelligitur: sine dote autem nuptiæ possunt celebrari. Justinian. *l.* 20.

l. 20. C. *de donat. ante nupt.*

Nec filium quidem familias invitum ad uxorem ducendam cogi legum disciplina permittit. Diocl. & Max. *l.* 12. *&* 14. C. *de nupt.*

Imperialis benevolentiæ proprium hoc est, ut omni tempore subjectorum commoda tam investigare, quam eis mederi procuret. Justinianus *l.* 23. C. *de nup.*

Deum imitatur, qui ignoscit. Justinian. *l.* 23. C. *de nupt.*

Omnino paternum est officium, dotem, vel ante nuptias donationem pro sua dare progenie. Justinus *l.* 7. C. *de dotis promissione.*

Nulla lege prohibitum est, universa bona in dotem marito fœminam dare. Alexander *l.* 4. C. *de jure dotium.*

Rei quæsitæ dominium auferre nolenti nemo potest. Diocl. & Max. *l.* 23. C. *de jure dotium.*

Ipse naturalis stimulus parentes ad liberorum suorum educationem hortatur. Justinianus *l. un.* §. 5. C. *de rei uxor. action.*

Dotem numeratio, non scriptura dotalis instrumenti facit. Sever. & Antonin. *l.* 1. C. *de dote cauta.*

Dubium non est, omnia omnino, quæ consilio rectè geruntur, jure meritoque effectu & firmitate niti. Dioclet. & Max. *l.* 3. C. *de repudiis.* Con-

Consensu licita matrimonia posse contrahi, contracta non nisi misso repudio dissolvi præcipimus. Solutionem etenim matrimonii difficiliorem debere esse, favor imperat liberorum. Theodos.& Valent. *l*.8.C.*de repudiis*.

Parentum necessitatibus liberos succurrere, justum est. Antoninus *l*. 1. C. *de alendis liberis*.

Desideria morientium ex arbitrio viventium, non sine justa ratione colligimus. Leo & Anthemius *l*. 4. C. *de naturalib. liberis*.

Misericordia indigni non sunt qui alieno laborant vitio. Justinian. *l*. 7. C. *de natural. lib.*

Nimis est indignum, nimis item impium flagitiis præsidia quærere. Justinian. *l*. 7. *in fin*. C. *de natural. lib.*

Communium rerum utilitas est, lucidis & omni ambiguitate segregatis legibus uti. Justinian. *l*. 9. C. *de natur. lib.*

Naturalis ordo per omnia conservandus est. Justinian. *l*. 5. C. *de legit. tutela*.

Nominum & rerum fœda confusio vitanda est. Justinian. *d. l*. 5. C. *de leg. tutel.*

Maritus rebus uxoris suæ debet affectionem. Alex. *l*. 2. C. *qui dare tutores*.

Tutelam administrare virile munus est, & ultra sexum fœmineæ infirmitatis tale officium est. Alexander *l*. 1. C. *quando mulier tutelæ*. In

In pecunia robur omne patrimoniorum veteres posuerunt. Constantin. *l.* 22. *sub fin.* C. *de admin. tutor.*

Pecuniæ fœnerandi usus vix diuturnus, vix continuus & stabilis est. *Idem ibid.*

Pauperibus industria, vel augumentum patrimonii, quod laboribus & multis casibus quæritur, interdicendum non est. Diocl. & Max. *l.* 10. C. *arbitrium tutelæ.*

Nemo tam simplex (immo magis stultus) invenitur, ut in publico inventario scribi contra se aliquid patiatur. Justinianus *l. ult. in fin. pr.* C. *arbitrium tutelæ.*

Quod omnes similiter tangit, ab omnibus debet comprobari. Justinianus *l. ult.* C. *de autorit. præst.*

Tutoris officium ex sola voluntate pupilli non finiri, certissimum est. Diocl. & Max. *l.* 2. C. *quando tutores esse desinant.*

Non debet ignorantiæ maritorum, amplissimi ordinis consulto fraus quæri. Antoninus *l.* 4. C. *de excusat. tutor.*

Voluntariæ tutelæ munera privilegiis nihil derogant. Gordianus *l.* 12. C. *de excusat. tutor.*

Diversæ excusationis species imperfectæ nihil proficiunt. Sever. & Anton. *l. unic.* C. *qui numero tutelar.*

Ex

EX LIB. VI.

POST decisionem furti leges agi prohibent. Diocl. & Max. *l.* 13. C. *de furtis & servo corrupto.*

Furti actione minimè teneri successores ignorare non debueras. Dioclet. & Max. *l.* 15. C. *de furtis & serv. corr.*

Regula est, qui habet adversus alium furti actionem, ipse ea teneri non potest. Justinian. *l.* 21. C. *de furt. & corr.*

Ubi periculum, ibi & lucrum collocetur. Justinian. *l. ult.* §. 3. *in f.* C. *de furtis & servo corrupto.*

Delicta parentum liberis non nocent. Constantinus *l.* 2. C. *de libertis & eorum liberis.*

Voluntas militis in expeditione occupati pro jure servatur. Antoninus *l.* 2. C. *de testam. milit.*

Militum testamenta juris vinculis non subiiciuntur. Antoninus *l.* 3. C. *de testam. milit.*

Captatorias institutiones etiam in militis testamento nullius esse momenti, manifestum est. Philip. *l.* 11. C. *de testamento militis.*

Humana fragilitas mortis cogitatione perturbata, minùs res plures memoria potest

test consequi. Justinus *l.* 8. C. *qui testament. fac.*

Licet lex Imperii solemnibus Juris Imperatorem solverit, nihil tamen tam proprium Imperii est, quam legibus vivere. Alexander *l.* 3. *C. de testam.*

Errore scribentis testamentum, juris solennitas mutilari nequaquam potest. Dioclet. & Max. *l.* 7. *C. de testam.*

Jurisdictionis mutare formam, vel juri publico derogare, testatori permissum non est. Valer. & Galien. *l.*2. *C. de testam.*

Necessaria prætermissa imminuunt contractus, & testatoris officiunt voluntati, non abundans cautela. Arcad. & Hon. *l.* 17. *C. de testamentis.*

Mos retinendus est fidelissimæ vetustatis. Arcad. & Honor. *l.*18. *Cod. de testam.*

Voluntates hominum audire volumus, non jubere. Honor. & Theod. *l.* 19. *C. de testam.*

Absurdum est, si promiscuis actibus rerum turbentur officia, & aliis creditum alius subtrahat. Justinian. *l.* 23. *C. de testam.*

Opprobrium est clericis, si peritos se velint disceptationum esse forensium. Justinianus *l.* 23. *in fin. C. de testam.*

Coram testibus facere aliquid naturale testator erubescit. Justinian. *l.* 18. *C. de testam.* Mor-

Mortuo ſimilis eſt, qui neque ſcribere, neque articulate loqui poteſt. Juſtinianus *l.* 25. *C. de teſtam.*

Neque enim ſic homo ſupinus, imo magis ſtultus invenitur, ut nomen ſuum ignoret. *Et in fine.*

Non eſt veriſimile, in ſuum nomen quemquam erraſſe. Juſtinian. *l. ult. C. de hæred. inſtit.*

Cum manifeſtiſſimus eſt ſenſus teſtatoris, verborum interpretatio nuſquam tantum valet, ut melior ſenſus exiſtat. Juſtinian. *l.* 3. *C. de liber. præterit.*

Ex rupto teſtamento nihil deberi neque peti poſſe, explorati juris eſt. Antonin. *l.* 1. *C. de poſthumis hæred. inſtit.*

Nec emere, nec donatum adſequi, nec damnoſam quiſquam hæreditatem adire compellitur. Arcad. & Hon. *l.* 6. *C. de jure deliberandi.*

Arma magis quam jura ſcire milites, ſacratiſſimus Legiſlator exiſtimavit. Juſtinianus *l.* 22. *C. de jure delib.*

Formidoloſi homines ea timent, quæ nulla digna ſunt ſuſpicione. Juſtinian. *l.* 22. *in fin. princ. C. de jure delib.*

Confeſſos in jure, pro judicatis haberi placuit. Diocl. & Maxim. *l.* 4. *C. de repud. hæredit.*

Nihil actum eſſe credimus, dum aliquid adden-

addendum superest. Justinian. *l. pen. in fin. C. de his quib. ut indignis*.

Oportet servos, ubicunque senserint dominum periclitantem, ad prohibendas insidias concurrere. Justinian. *l. ult.* C. *de his, quib. ut indign.*, *& ad* SC. *Silan.*

In legatis vel fideicommissis necessaria non sit verborum observantia: ita ut nihil prorsus intersit, quis talem voluntatem verborum casus exceperit, aut quis loquendi usus effuderit. Constantinus, Constantius, & Constans *l.* 21. C. *de legatis*.

In omnibus testatoris voluntatem, quæ legitima est, dominari censemus. Justinianus *l.* 23. *in fin.* C. *de legatis*.

Mulieres ad hoc natura progenuit, ut partus ederent: & maxima iis cupiditas in hoc constituta est. Justinian. *l.* 2. C. *de indicta viduitate*.

Augeri magis nostram Rempublicam, & multis hominibus legitimè progenitis frequentari, quam impiis perjuriis affici volumus. Justinianus *l.* 2. C. *de indicta viduitate*.

Satis inhumanum esse videtur, per leges quæ perjuria puniunt, viam perjuriis aperiri. Justinian. *l.* 2. *in fin.* C. *de indicta viduitate*.

Non ex sola scriptura, sed ex conscientia defuncti voluntati satisfaciendum est. An-

Antoninus *l.* 2. C. *de fideicommissis*.

Voluntatis defuncti quæstio in æstimatione Judicis est. Alex. *l.* 7. C. *de fideicommissis*.

Regulariter traditur, ea quæ in testamento relinquuntur, si ex testamento non adeatur hæreditas, non valere. Valerianus & Galienus *l.* 14. C. *de fideicommissis*.

Clari & aperti juris est, in fideicommissis posteriores voluntates esse firmiores. Diocletianus, & Maximianus *l.* 19. C. *de fideicommissis*.

Nos non verbis, sed ipsis rebus leges imponimus. Justinianus *l.* 2. *in fin.* C. *communia de legatis*.

Falsa demonstratio non perimit legatum. Alexander *l.* 2. C. *de falsa causa adjecta*.

Quod semel repudiatum est, redintegrari minime concedimus. Justinianus *l. ult.* C. *de condition. insertis*.

Non est ferendus is, qui lucrum quidem amplectitur, onus autem ei annexum contemnit. Justinianus *l. un.* §. 4. C. *de caduc. tollendis*.

Quod communibus omnibus prodest, hoc privatæ utilitati præferendum (Princeps) censeat, suum esse proprium subjectorum commodum imperialiter existimans. Justinianus *l.* 1. §. *pen.* C. *de caducis toll.* Perin-

Perindignum eſt, fortuitas ob cauſas, vel caſus humanos, nepotes avita ſucceſſione fraudari. Theodoſius & Valentinianus *l. un. C. de his qui ante apertas*.

Mulieribus ingenuis & illuſtribus, caſtitatis obſervatio præcipuum debitum eſt. Juſtinianus *l.* 5. *C. ad SC. Orfician.*

Satis injurioſum, ſatiſque acerbum eſt, illuſtri mulieri ſpurios habere. Juſtinianus *l.* 5. *C. ad SC. Orfician.*

Nihil eorum, quæ probabiliter a natura naſcuntur, eſſe producta reſpui decet. Juſtinianus *l.* 12. *Cod. de legitim. hæred.*

Natura utrumque, tam maris quam fœminæ corpus edidit, ut maneat ſuis vicibus immortale, & alterum alterius auxilio egeat, & uno ſemoto alterum corrumpatur. Juſtinianus *l.* 14. *C. de legitim. hæredib.*

Naturam offendere, & legitimo juri derogare non licet. Juſtinianus *l.* 14. *C. de legit. hæred.*

Teſtamentariæ ſucceſſionis ſpe durante, inteſtato bona defuncti non recte vindicantur. Dioclet. & Maximian. *l.* 8. *C. communia de ſucceſſionib.*

Conſequens eſt, ambiguas, atque legum diverſis interpretationibus titubantes cauſas benigne, atque naturalis juris moderamine temperare. Leo & Anthemius

l. 5.

l. 5. *C. de bonis quæ liberis.*

Ut Imperialis fortuna omnes supereminet alias, ita oportet & Principales liberalitates culmen habere præcipuum. Justinianus *l.* 7. *C. de bonis quæ liberis.*

Ipsa natura & leges a parentibus alendos esse liberos imperant, & ab ipsis liberis parentes, si inopia ex utraque parte vertitur. Justinianus *l. ult.* §. 5. *C. de bonis quæ liberis.*

Ludibrio leges esse non oportet. Justinianus *l.ult.* §. 6. *C. de bonis quæ liberis: & paulo ante, eadem lege* §. 5. Melius est coarctare juveniles calores, ne cupidini dediti tristem sentiant exitum.

Ex Lib. VII.

IN ambiguis sensibus melius est (& maximè in libertate, favore ejus) humaniorem amplecti sententiam. Justinianus *l.* 14. *C. de fideicom. libertat.*

Nos, qui veritatem colimus, ea tantummodo volumus in nostris esse legibus, quæ re ipsa obtinent. Justinian. *l. un. C. de dedit. libert. tollend.*

Quod ex re ipsa rationabile est, hoc in jus perfectum deducitur. Justinian. *l. un. in princ. C. de Lat. libert. toll.*

Satis absurdum est, ipsa origine rei sublata,

ta,

lata, ejus imaginem derelinqui. Justinian. *l. unic. in princ. C. de Lat. libert. toll.*

Satis abundeque imperiale est, humaniorem sententiam pro durioribus sequi. Justinianus *l. 2. in fin. C. de communi servo manumitt.*

Sibi damna debet imputare is, qui in perniciem suam gesta taciturnitate firmavit. Constantinus *l. ult. C. de his qui a non domino manum.*

Religiosa solicitudo ad augendam provocandamque fidei observationem, juris præmio adfici debet. Dioclet. & Maxim. *l. 1. C. pro quib. causis servi pro præmio libertatem.*

Libertatem fovere & tueri, Romanis legibus, & præcipuè nostro Numini peculiare est. Justinian. *l. 1. in fin. C. communia de manumission.*

Ampliandam magis civitatem nostram, quam minuendam censemus. Justinian. *l. 2. in fin. C. communia de manumission.*

Factum tuum filiis obesse non debet. Antoninus *l. 1. C. de liberali caua.*

Nec omissa professio probationem generis excludit, nec falsa simulatio veritatem minuit. Diocletian. & Maxim. *l. 15. C. de liberali causa.*

Servi nascuntur ratione certa, non confessione constituuntur. Diolet. & Maxim.

H *l. 22.*

l. 22. *C. de liberali causa*.

Placuit, eos qui nascuntur, matrum conditionibus uti, quarum mox visceribus exponuntur. Constantin. *l. ult. C. de liberali causa*.

Irritam facere donationem perfectam nemini licet. Diocl. & Max. *l.* 3. *C. de usucap. pro donato*.

Improbata possessio firmum titulum possidenti præstare nullum potest. Diocl. & Max. *l.* 7. *C. de acq. & retin. possess.*

Vitia possessionum a majoribus contracta perdurant, & successorem auctoris sui culpa comitatur. Arcad. & Honor. *l.* 11. *C. de adq. poss.*

Ex aliena malignitate alienum damnum emergere non debet. Justinian. *l. ult. C. de acquir. poss.*

Antiqua juris regula definit, deteriorem conditionem domino per servum nullo modo fieri posse. Justinian. *d. l. ult. C. de acquir. possess.*

Qui suis consiliis suisque laboribus pro toto orbe terrarum die noctuque laborant, quare non habeant dignam sua prærogativa fortunam? Justinianus *l.* 3. *in fin. C. de quadriennii præscrip.*

Incubatio diuturna, aut novella professio, proprietatis privilegium abolere non potest. Arcad. & Honor. *l.* 3. *C. ne res domini-*

minicæ vel templorum.

Ab his possessoribus initium non requiritur, qui sibi potius quam alteri possederunt. Valent. & Valens *l.* 2. *C. de præscrip.* 30. *vel* 40. *annor.*

Eos possessores non convenit appellari, qui ita tenent, ut ob hoc ipsum solitam debeant præstare mercedem. Valent. & Valens *d. l.* 2. *C. de præscript.* 30. *vel* 40. *annor.*

Sortes humanæ multæ sunt. Justinianus *l.* 9. *sive ult. C. de præscript.* 30. *vel* 40. *annor.*

Quis incusare filios familias poterit, si hoc non fecerint, quod etsi maluerint, minimè adimplere lege obviante valebant? Justinian. *l.* 1. *in fin. C. de annali exceptione.*

Firmitatem sententia non habebit, si ei non sit commodatus adsensus. Gordian. *l.* 3. *C. quom. & quando jud. sent.*

Ea quæ statuuntur adversus absentes non per contumaciam, judicatæ rei firmitatem non obtinere certum est. Dioclet. & Maxim. *l.* 7. & 10. *C. quomodo & quando Judex sententiam.*

Si quid non bene dirimatur, hoc in aliorum Judicum vitium extendi non oportet, cum non exemplis, sed legibus judicandum sit. Justinian. *l.* 13. *C. de sentent. & interlocut. omn. jud.*

Scimus esse naturæ congruum, eas tantummodo pœnas exigi, quæ vel cum competenti moderamine proferuntur, vel a legibus certo fine conclusæ statuuntur. Justinianus *l. un. C. de sentent. quæ pro eo quod interest*.

Post absolutum dimissumque judicium, nefas est litem alteram consurgere ex litis primæ materia. Honor. & Theod. *lib. 3. C. de fructib. & litium expensis*.

Rebus judicatis standum est. Antoninus *l. 1. C. de re judicata*.

Res judicatas instaurari, exemplo grave est. Gordianus *l. 4. C. de re judicata, & l. 5. sequ. eod. tit.* Diocl. & Maxim. Instaurari finita, rerum judicatarum non patitur autoritas.

Cognitoris morte publica fides perire non debet. Honor. *l. ult. C. de re judicata*.

Quod ab uno servari non poterit a cæteris exigi non posse, explorati juris est. Gordianus *l. 2. C. si plures una sententia*.

Res inter alios judicatæ, neque emolumentum his, qui judicio non interfuerunt, neque præjudicium solent irrogare. Gordianus *l. 2. C. quib. res judicata non nocet*.

Quod magno conflictu sententia decerni solet, id paucis literis temerè descriptis definiri fas non est. Constantin. *l. ult. C. Comminationes, epistolas*.

Con-

Confessos in jure pro judicatis haberi placet. Antoninus *l. un. C. de confessis.*

Inter alios res gestas, aliis non posse præjudicium facere, sæpe constitutum est. Dioclet. & Maxim. *l.* 1. *C. inter alios acta alii non nocere*: & idem *l.* 2. *eod. tit.* Inter alios factam transactionem, absenti non posse facere præjudicium, notissimi juris est.

Temere, aut passim provocandi facultas omnibus præbenda non est. Diocl. & Max. *l.* 6. §. 4. *C. de appellat.*

Et in majoribus & in minoribus negotiis appellandi facultas est. Constantinus *l.* 20. *C. de appellationib.*

Legum austeritatem pactis litigantium mitigare licet. Justinianus *l. ult. in fin. C. de temporib. appellat.*

Dubium non est, id quod contra jus gestum videtur, firmitatem non tenere. Carus, Carinus, & Numerianus *l.* 5. *C. quando provocare non est necesse.*

Necessario in contumacem vigor judiciarius excitandus est. Valentinus, Valens, & Gratianus *l.* 4. *C. quorum appell. non recip.*

Humanior sententia pro duriore eligenda est. Justinianus *l. ult. C. qui bonis cedere possunt.*

Scimus esse naturæ congruum, eas tantummodo pœnas exigi, quæ vel cum competenti moderamine proferuntur, vel a legibus certo fine conclusæ statuuntur. Justinianus *l. un. C. de sentent. quæ pro eo quod interest.*

Post absolutum dimissumque judicium, nefas est litem alteram consurgere ex litis primæ materia. Honor. & Theod. *lib. 3. C. de fructib. & litium expensis.*

Rebus judicatis standum est. Antoninus *l. 1. C. de re judicata.*

Res judicatas instaurari, exemplo grave est. Gordianus *l. 4. C. de re judicata, & l. 5. sequ. eod. tit.* Diocl. & Maxim. Instaurari finita, rerum judicatarum non patitur autoritas.

Cognitoris morte publica fides perire non debet. Honor. *l. ult. C. de re judicata.*

Quod ab uno servari non poterit a cæteris exigi non posse, explorati juris est. Gordianus *l. 2. C. si plures una sententia.*

Res inter alios judicatæ, neque emolumentum his, qui judicio non interfuerunt, neque præjudicium solent irrogare. Gordianus *l. 2. C. quib. res judicata non nocet.*

Quod magno conflictu sententia decerni solet, id paucis literis temerè descriptis definiri fas non est. Constantin. *l. ult. C. Comminationes, epistolas.*

Con-

Confessos in jure pro judicatis haberi placet. Antoninus *l. un. C. de confessis.*

Inter alios res gestas, aliis non posse præjudicium facere, sæpe constitutum est. Dioclet. & Maxim. *l.* 1. *C. inter alios acta alii non nocere*: & idem *l.* 2. *eod. tit.* Inter alios factam transactionem, absenti non posse facere præjudicium, notissimi juris est.

Temere, aut passim provocandi facultas omnibus præbenda non est. Diocl. & Max. *l.* 6. §. 4. *C. de appellat.*

Et in majoribus & in minoribus negotiis appellandi facultas est. Constantinus *l.* 20. *C. de appellationib.*

Legum austeritatem pactis litigantium mitigare licet. Justinianus *l. ult. in fin. C. de temporib. appellat.*

Dubium non est, id quod contra jus gestum videtur, firmitatem non tenere. Carus, Carinus, & Numerianus *l.* 5. *C. quando provocare non est necesse.*

Necessario in contumacem vigor judiciarius excitandus est. Valentinus, Valens, & Gratianus *l.* 4. *C. quorum appell. non recip.*

Humanior sententia pro duriore eligenda est. Justinianus *l. ult. C. qui bonis cedere possunt.*

Ex Lib. VIII.

OMnes scire debent, quod suum non est, hoc ad alios modis omnibus pertinere. Justinianus *l. ult. C. unde vi.*

Negotiorum merita, partium adfertione panduntur. Arcad. & Honor. *l. 2. C. si per vim vel alio modo.*

Nihil dubium aptum est ad tollendam ambiguitatem. Zeno *l. 12. §. 2. C. de ædificiis privatis.*

Præscriptio temporis juri publico non debet obsistere: sed nec Rescripta quidem. Gratian. Valent. & Theod. *l. 6. C. de operibus publ.*

Imperio magna ab universis secreta debentur. Honor. & Theodos. *l. 19. C. de oper. publ.*

Creditor ad petitionem debiti urgeri minime debet. Diocl. & Maxim. *l. 20. C. de pignor.*

Justum est, voluntates contrahentium magis, quam verborum conceptionem inspicere. Justinianus *l. ult. C. quæ res pignori oblig.*

Prævalet jure, qui prævenit tempore. Antoninus *l. 21. & 24. C. qui potiores in pignor.*

Pro

Pro Liberorum procreatione, multa nostris legibus inventa sunt privilegia. Justinianus *l. ult.* §. 1. C. *qui potiores in pignor.*

Consensu emptionem perfectam, (si neque dolus adversarii, neque metus causa gestæ arguentur) revocari, exemplo grave est. Diocl. & Maxim. *l.*10. C. *de distract. pignor.*

Mendaci scriptura contra fidem veritatis nemo obligari potest. Alexander *l.ul.* C. *si pign. convent. numeratio pecuniæ.*

Exceptio rei judicatæ ei demum obstat, vel successoribus ejus, inter quos cognitum super ea re, & pronunciatum est. Antoninus *l.*2. C. *de exceptionibus seu præscriptionibus.*

Justum est, propter dolosam mentem & absconditam machinationem quem puniri. Justinianus *l.* 4. §. 1. C. *de litigiosis.*

Ea quæ quis promisit, ipse in memoria sua servare, non ab aliis sibi manifestari debet poscere. Justinianus *l.*12. C. *de contrah. stipulat.*

Cur quod in principalibus personis justum est, non ad hæredes & adversus eos transmittatur? Justinianus *l.*13. C. *de stipulat. contrah.*

Pene similis omnium hominum natura est. Justinian. *l.* 13. C. *de contrah stipul.*

Ex subtilitate hominum voluntates cadere non debent. Justinianus *l.*13. *in fin.* C. *de contrah. stipul.*

Mulieres, naturalis pudor non omnibus perperam se manifestare concedit. Justinianus *l. pen.* C. *de contrah. stipul.*

Sensus contrahentium discutiendus est. Justinianus *l. ult.* C. *de contrah. stipul.*

Libera matrimonia esse antiquitus placuit. Alexander *l.* 2. *C. de inutil. stipul.*

Omnia quæ contra bonos mores, vel in pactum, vel in stipulationem deducuntur, nullius momenti sunt. Diocl. & Max. *l.* 14. *C. de inutil. stipul.*

Omnino attestatio pro scriptura haberi debet. Justinianus *l. pen. C. de fidejussoribus.*

Ipsa legis autoritate non permittitur, ut simplicitas suscipientium contractus ex quacunque causa possit jus creditoris mutilare. Justinianus *l. ultim. in fin. C. de fidejussorib.*

Voluntate solum est, non lege novandum. Justinianus *l.ult. C. de novationib.*

Figmento veritatis extingui non potest obligatio. Dioclet. & Maxim. *l.* 13. *C. de solutionib.*

Solutionem adseveranti, probationis onus incumbit. Dioclet. & Maxim. *l.*25. *C. de solutionib.*

Emptori

Emptori etiam venditoris jura prodesse non ambigitur. Diocl. & Maxim. *l.* 28. *C. de evictionib.*

Si quae inter patrem & filium controversiae oriuntur, intra domum eas terminari congruit. Valer. & Galien. *l.* 4. *C. de patria potest.*

Reverentiam debitam exibere matri filius debet. Valer. & Galien. *l.* 4. *in fin. C. de patria potest.*

Filia patri non solum reverentiam, sed etiam subsidium vitae exibere debet. Dioc. & Maxim. *l.* 5. *C. de patria potest.*

Patribus jus vitae in liberos, necisque potestas olim erat permissa. Constantinus *l. ult. C. de patria potestate.*

Jura patris naturalis nexu divino copulata sunt. Justinianus *l. pen. in pr. C. de adoptionib.*

In patre nullius circumventionis suspicio potest aliquam sibi vendicare licentiam, avita affectione omnia resecante. Justinianus *d. l. pen. C. de adopt.*

Materna jura non possunt aboleri. Justinianus *d. l. pen.* §. 1.

In emancipationibus liberorum, nec non donationibus, non tam scriptura, quam veritas considerari solet. Diocl. & Maxim. *l.* 2. C. *de emancipat. liber.*

Super facultatibus (viventis), cujus

incerta vita ac fortuna fuit, transigi, aut judicari non potest. Dioclet. & Maxim. *l.* 40. C. *de postlim. reversis*.

Fortuna matris filiæ injuria fieri non debet. Dioclet. & Maxim. *l.* 14. C. *de postlim. reversis*.

Unusquisque sobolem suam nutriat. Valent., & Valens, & Gratian. *l.* 2. C. *de infantibus expositis*.

Voluntas amica misericordiæ esse debet: Iidem *d. l.* 2.

Suum dicere nemo potest, quem pereuntem contemnit. Valent., Valens & Gratianus *l.* 2. *in fin.* C. *de infantibus expositis*.

Consuetudinis ususve longævi non vilis auctoritas est: verum non usque adeo sui valitura momento, ut aut rationem vincat, aut Legem. Constantin. *l.* 2. C. *quæ sit longa consuetudo*.

Leges quoque ipsas antiquitus probata, & servata tenaciter consuetudo imitatur, & retinet. Leo & Anthemius *l.* 3 C. *quæ sit long.*

Nec ignorans nec invitus quisquam donat. Dioclet. & Maxim. *l.* 10. C. *de donationib.*

Superfluum est privatum testimonium, cum publica monumenta sufficiunt. Zeno *l.* 1. C. *de donationib.*

In

In arbitrio cujuscumque est hoc facere, quod instituit. Justinianus *l.* 35. §. *ult.* C. *de donationib.*

Quid verbis opus est, quæ rerum effectus nullus sequitur? Justinianus *l. ult.* C. *de donationib.*

In libertos collata a patronis liberalitas, magis ad obsequium eos inclinare debet, quam ad insolentiam erigere. Philip. *l.* 1. C. *de revocand. donat.*

Ex Lib. IX.

Vocem funestam amputari oportet potius, quam audiri. Arcad. & Honor. *l. pen.* C. *de his qui accusare non poss.*

Finis explicandi negotii in Judicis potestate ac motu situs est. Diocl. & Max. *l.* 10. C. *de accusationib.*

Nemo de proprio crimine confitentem, super conscientia scrutetur aliena. Hon. & Theod. *l. ult.* C. *de recusationib*

De his quos tenet carcer, id aperta definitione sancimus, ut aut convictum velox pœna subducat, aut liberandos custodia diuturna non maceret. Gratian. Valent. & Theod. *l.* 5. C. *de cust. reor.*

Morte homicidæ crimen cum pœna extinguitur. Antoninus *l.* 3. C. *si reus vel accusat. mortuus.*

Maledictum est, si ex insania, miseratione dignissimum; si ab injuria, remittendum. Theod., Arcad. & Honor. *l. un. C. si quis Imperat. maled.*

Senatus, pars corporis Imperatorii est. Arcad., & Honor. *l.* 5. C. *ad l. Jul. Majest.*

Eadem severitate voluntatem sceleris, qua effectum, puniri jura voluerunt. Arc. & Hon. *l.* 5. *ad l. Jul. Majest.*

In filiis paterni, hoc est, hæreditarii criminis exempla metuuntur. Arcad. & Hon. *l.* 5. §. 1. C. *ad l. Jul. Majest.*

Hominibus perpetua egestate sordentibus mors solatium est, & vita supplicium. Arcad. & Honor. *l.* 5. §. 1. C. *ad l. Jul. Majest.*

Mitior circa mulieres debet esse sententia, quas pro infirmitate sexus minus ausuras esse confidimus. Arcad. & Honor. *l.* 5. §. 3. C. *ad l. Jul. Majest.*

Quod legitime est factum, nullam pœnam meretur. Alexander *l.* 4. C. *ad l. Jul. de adult.*

Nox & dolor justus homicidium relevant. Alexander *d. l.* 4. *in fin.* C. *ad l. Jul. de adul.*

Indignum est, ut ultionem pudoris præstigia versuti juris excludant. Dioclet. & Maxim. *l.* 28. C. *ad l. Jul. de adult.*

Ab

Ab his fœminis pudicitiæ ratio requiritur, quæ juris nexibus detinentur, & *matrisfamilias* nomen obtinent. Hæ autem immunes a judiciaria severitate, & stupri & adulterii præstentur, quas vitæ utilitas dignas legum observatione non reddidit. Constantinus *l.* 29. C. *ad L. Jul. de adult.*

Maritum genialis thori vindicem esse oportet. Costantinus *l.* 30. C. *ad L. Jul. de adult.*

Successio pro oneribus portionis suæ respondet. Antoninus *l.* 2. C. *ad L. Jul. de vi.*

Multa facinora sub uno violentiæ nomine continentur. Constantinus *l.* 6. C. *ad L. Jul. de vi.*

Causam dans cædi vel damno, cædem & damnum intulisse videtur. Colligitur *ex d. l.* 6.

Crimen non dissimile est rapere, & ei qui rapuit, raptam rem scientem delictum servare. Honor. & Theodos. *l.* 9. C. *ad l. Jul. de vi.*

Virginitas vel castitas corrupta, restitui non potest. Justinianus *l. un. in pr.* C. *de raptu virgin.*

Quos ad vitæ decora, domesticæ laudis exempla non provocant, saltem correctionis medicina compellat. Valent. & Va-

lens *l. un. C. de emendatione propinquor.*

Crimen contrahitur, si & voluntas nocendi intercedat. Cæterum ea quæ ex improviso casu potius, quam fraude accidunt, fato plerumque, non noxæ imputantur. Antoninus *l. 1. C. ad l. Corn. de sicar.*

Melius est (malo) occurrere & mederi, quam injuria recepta vindictam perquirere. Gallienus *l. 4. C. ad l. Corn. de sicariis.*

Innocentia purgari crimen, non adulta ætate defendi convenit. Diocl. & Maxim. *l. 6. C. ad l. Corn. de sicar.*

Plus est hominem extinguere veneno, quam occidere gladio. Antoninus *l. 1. C. de maleficiis.*

Culpa similis est tam prohibita discere, quam docere. Valent. & Valens *l. 8. C. de maleficiis.*

Verisimile non est, eam quæ arguitur, non ex fide causam suam defensuram, cum periculum capitis subeat. Antoninus *l. 1. C. ad l. Corn. de falsis.*

Scripturæ veritas, (si res poposcerit) per ipsum debet probari auctorem. Constantinus *l. 21. C. ad l. Corn. de falsis.*

Ad honoris insignia non ambitione vel pretio, sed probatæ vitæ testimonio, viri debent promoveri. Theod. & Valent. *l. ult. C. ad l. Jul. repetund.*

Ne-

Neminem divini timoris contemnendo jusjurandum, arbitramur immemorem, ut saluti propriæ ullum commodum anteponat. Theod. & Valent. *l. ult. C. ad l. Jul. repetund.*

Disputare de Principali judicio non oportet: Sacrilegii enim instar est dubitare, an is dignus sit, quem elegerit. Grat., Valent. & Theod. *l. 2. C. de crimine sacril.*

Uxor socia rei humanæ atque divinæ domus suscipitur. Gord. *l. 4. C. de crim. expil. hæredit.*

Indulgentia infamiam criminis non tollit, sed pœnæ gratiam facit. Valent., Valens & Gratian. *l. ul. C. de generali abolitione.*

Calumniantes ad vindictam poscit similitudo supplicii. Honor. & Theodos. *l. ul. C. de calumniator.*

Impunitas delicti propter ætatem non datur, si modo in ea quis sit, in quam crimen quod intenditur cadere potest. Al ex. *l. 7. C. de pœnis.*

Vanæ voces populi non sunt audiendæ. Diocl. & Maxim. *l. 12. C. de pœnis.*

Non remitti pœnam facile, publice interest, ne ad maleficia temere quisquam prosiliat. Diocl. & Maxim. *l. 14. C. de pœnis.*

Facies hominis ad similitudinem pulchritudi-

tudinis cœlestis est figurata. Constantinus *l.* 17. C. *de pœnis.*

Sancimus ibi esse pœnam, ubi & noxa est, *& paulo post*. Peccata suos teneant auctores, nec ulterius progrediatur metus, quam reperiatur delictum. Arcad. & Honor. *l.* 22. C. *de pœnis*.

Tantum ad restitutionem indulgentia valet, quantum ad correctionem sententia valuit: utque deportationis ipsum per se nomen rerum omnium spoliatio est, ita indulgentiæ restitutio bonorum ac dignitatis, uno nomine, amissorum omnium est recuperatio. Constantinus *l. ult. in fin. C. de sentent. passis & restitutis*.

Ex Lib. X.

Apertissimi juris est, quod ex cujusque patrimonio ceciderit in casum, & legibus & recto juris ordine fisci advocatis agentibus vindicetur. Constantinus *l.* 5. *C. de delatorib.*

Plerumque inverecunda petentium inhiatione ita constringimur, ut etiam non concedenda tribuamus. Grat., Valent. & Theodos. *l.* 1. *C. de petit. bon. subl.*

Omne semen alienas appetendi fortunas stirpitus eruere (Princeps) debet. Theod. & Valent. *l.* 1. *C. de petit. bon. subl.*

Su-

Superfluum est hoc precibus postulare, quod jam lege permissum est. Leo *l.* 1. C. *de thesaur.*

Unusquisque suis fruatur, & non inhiet alienis. Leo *l.* 1. *in fin.* C. *de thesaur.*

Obsistere commodis publicis & statutis necessitatibus, non possunt privilegia dignitatum. Arcad. & Honor. *l.* 20. C. *de annon. & tributis.*

Filios in potestate patris positos ad munera seu honores non posse evocari, falso tibi persuasum est. Diocl. & Maxim. *l.* 5. C. *de Decurionibus.*

Nullus qualibet prærogativa fultus, a debitis muneribus habeatur immunis. Valens, Valent. & Gratian. *l.* 28. C. *de Decurionib.*

Utique unumquemque criminosum non dignitas debet, sed pœna comitari. Grat. Valent. & Theod. *l.* 38. C. *de Decurionib.*

Duæ partes ordinis in urbæ positæ, totius Curiæ instar exhibent. Arcad. & Honor. *l.* 45. C. *de Decurionib.*

Convenit, leges futuris regulas imponere, non præteritis calumnias excitare. Anastasius *l. pen. in fin.* C. *de Decurionib.*

Quod summis apicibus dignitatum non est concessum, hoc alii sibi vindicare non audeant. Justinianus *l. ult. in medio* C. *de Decurionib.*

In-

Infirma est venditio, si legis forma negligatur. Valent., Theod. & Arcad. *l.* 1. *C. de prædiis Decurionib.*

Naturale vitium est, negligi quod communiter possidetur, utque se nihil habere, qui non totum habeat arbitretur: denique suam quoque partem corrumpi patiatur, dum invidet alienæ. Theod. & Valent. *l.* 2. *C. quando & quib. quarta, pars deb.*

Quid enim tam durum tamque inhumanum est, quam publicatione, pompaque rerum familiarium, & paupertatis detegi vilitatem, & invidiæ exponere divitias. Theod. & Valent. *d. l.* 2. *in fin. pr. C. quando & quibus quarta pars.*

In necessariis, sibique conjunctis personis sub liberalitatis appellatione debitum naturale persolvitur. Theod. & Valent. *l. un. in princ. C. de imponenda lucrat. descrip.*

Nec enim juris optimi est, matrimonium, cum tot tantisque suis difficultatibus opprimatur, adventitiis etiam cumulare ponderibus. Theod. & Valent. *l. un. C. de impon. lucrat. descript.*

Origine propria neminem posse voluntate sua eximi, manifestum est. Diocl. & Maxim. *l.* 4. *C. de municipibus.*

Cives quidem origo, manumissio, allectio, vel adoptio, incolas vero domicilium

facit

facit. Diocl. & Maxim. *l.* 7. *C. de incolis.*

Mulieres honore maritorum erigimus, & genere nobilitamus, & forum ex eorum persona statuimus. Valent., Theod. & Arcad. *l. ult. C. de incolis.*

Majoribus honoribus functos, ad minores devocari non oportere, rationis est. Diocl & Maxim. *l.* 2. C. *quemad. civilia munera.*

Magistros studiorum, doctoresque excellere oportet moribus primum, deinde facundia. Julianus *l.* 7. C. *de professorib. & medicis.*

Turpe est, ut patriæ functiones ferre non possit, qui etiam fortunæ vim se ferre profitetur, (Philosophus scil.) Valent. & Valens *l.* 8. C. *de professorib. & medicis.*

Consentire etiam is videtur, qui non testificatur dissentire nominationi. Severus & Antoninus *l.* 1. C. *de filiisfam. & quemadm. pro his pater teneatur.*

In discendis artibus etiam est accommodandum. Constantinus *l.* 1. C. *de excusat. artificum.*

Publicæ utilitatis interest, non ex amicitia creationes fieri, sed æstimatione vera, & commodo Reipubl. Alexander. *l. un.* C. *si propter inimicit. creatio facta sit.*

Consensum, non ignorantiam volumus obligari. Arcad. & Hon. *l.* 3. C. *de tabulariis.*

Leges

Leges inexorabiles; Theod. & Valent. *l. ul.* C. *de tabulariis, scribis*.

Ex Lib. XI.

Intercipere contractum emendi vendidique fas prohibet. Valent., Valens & Gratianus *l.* 1. C. *de prædiis navicularioram*.

In aliena calamitate (Naufragorum) fiscus jus non habet, ut de re tam luctuosa compendium sectetur. Constantinus *l.* 1. C. *de naufragiis*.

Quod ab uno committitur, id totius delinquitur periculo numeri. Theodos. & Valent. *l.* 5. C. *de fabricensib.*

Pietas mea dona non expetit, neque regium sibi offerri a privatis cultum requirit. Leo *l. un.* C. *nulli licere in frenis*.

Quod in initio dispositionis constitutum est, id in posterum nulla addita novatione servetur. Theod. & Valent. *l. un. in fin.* C. *de collegiatis*.

Linguarum confusio permixta vel locorum, aures & mentes a studio literarum avertit. Theod. & Valent. *l.* 1. *in fin.* C. *de studiis liberal. V. R.*

Rempublicam, ut pupillam, extra ordinem juvari, moris est. Alexander *l.* 3. C. *de jure Reipub.*

Quo-

Quoties duobus non separatim, sed pro indiviso munus injungitur, unusquisque eorum periculo soliditatis videtur obstrictus. Gordianus *l.* 2. C. *quo quisque ordine conveniatur*.

Primates viri, populi studiis ac voluptatibus grati esse cupiunt. Valens, Grat. & Valent. *l.* 1. C. *de spectaculis*.

In lætitia publica servetur honestas, & verecundia castis moribus perseveret. Arcad. & Hon. *l. un.* C. *de majuma*.

Malæ fidei possessorem esse nullus ambigit, qui aliquid contra legum interdicta mercatur. Valent. & Valens *l.* 7. *in fin.* C. *de agricolis*.

Litibus imponenda celeritas. Justinianus *l.* 20. *in princ.* C. *de agricolis*.

Nostra jura præjudicium generare nulli debent. Justinianus *l.* 22. *in princ.* C. *de agricolis*.

Ignorantiæ locus non est, cum ad criminis rationem solum istud sufficit, quod incognitum sibi tenuit. Valent., Theod. & Arcad. *l. un.* C. *de colonis Illyricianis*.

Grave est non solum legibus, verum etiam æquitati naturali contrarium, pro alienis debitis alios molestari. Zeno *l. un.* C. *ut nullus ex vicaneis pro alienis vican. debit. teneatur*.

Nulla ratione debet quis ab hoc, quod in com-

commune omnibus profuturum est, sejungi. Constantinus *l. 1. C. collat. fundorum.*

Si privati juris debita non patimur denegari, multo magis præbenda sunt civitatibus quæ jure debentur. Valentinianus *l. 5. C. de diversf. præd. urb. & rust.*

Legibus similiter omne hominum genus tenetur. Theod. & Valent. *l. un. C. de conductor. præd. fiscal. domus Aug.*

Gravior pœna constituenda est in hos qui nostri juris sunt, & nostra debent custodire mandata. Theodos. & Valent. *l. un. in fin. C. de conductor. præd. fiscal. domus Aug.*

Ex Lib. XII.

PATERNOS honores invidere filiis non oportet. Valens, Grat. & Valent. *l. 11. C. de dignat.*

Repetiti fasces, virtutes sæpe meriti comprobant, non augent: quia nihil altius dignitate. Theod. & Valent. l. 1. C. *de Consulib.*

Sede prior debet esse ante provectis, locus conspectior, decernendi loquendique facultas antiquior, cui est splendor adepti Magistratus vetustior. Gratian., Valent. & Theod. *l. ul. C. de Præf. Præt.*

Sicut læsis implorandi præsidii facultatem

tem denegari non convenit, ita nec calumniandi viam patimur diutius esse patefactam. Leo *l. pen.* C. *de præpos. sacri cubiculi*.

Jurisperiti laudabilem in se probis moribus vitam esse demonstrent, & docendi peritiam, facundiam dicendi, interpretandi subtilitatem, copiàmque differendi habere debent. Theod. & Valent. *l. un.* C. *de professor. qui in urbe Constantinop.*

Indignum est, desides à propriis tamdiù muniis aberrantes, (quos esse convenit assiduos) numerari. Theod. & Valent. *l.* 3. *C. de domesticis & protector.*

Nemini liceat, cum sit posterior tempore, locum præcedentis ambire. Theod. & Valent. *l.* 7. C. *de prox. sacr. scrinior.*

In controversiis, quas in judiciis moveri contigerit, æqualitatem litigatoribus volumus servari. Anastasius *l.* 12. §. 4. C. *de proxim. sacr. scrinior.*

Non videatur nostra sanctio aliquid habere imperfectum. Justinianus *l.* 7. C. *qui militare possint*.

Honoris augmentum non ambitione, sed labore ad unumquemque convenit devenire. Arcadius & Honor. *l.* 14. C. *de re militari*.

Peregrinationis labor sociatus, commilitii jus, & obeundorum munerum consor-

fortium, affectioni fraternæ nonnihil addidisse, quinimò vice mutuâ chariores invicem sibi eos reddidisse, credendus est. Gordianus *l.* 4. *C. de Castrensi peculio*.

Plenum æquitate atque justitiâ est, ut qui aut successione fruitur, aut emptione vel extructione gaudet, electam præcipuè judicio suam partem teneat, & relictam. Arcad. & Honor. *l.* 2. *C. de metatis*.

Principis salus, populi salus. Constantinus *l.* 1. *C. de veteranis*.

Veniam delinquentibus non permittimus, nec indulgentiis crimina sublevamus. Grat., Valent. & Theod. *l.* 6. *C. de cohort. princip.*

Nullam possessionem alterius pro alienis debitis publicis vel privatis, præcipimus conveniri. Honor. & Theod. *l.* 4. *C. de executoribus*.

Utilitas publica præferenda est privatorum contractibus. Dioclet. & Maxim. *l.* 3. *C. de primipilo*.

FINIS *Florilegii ex Codice*.

FLORI-

FLORILEGIUM SENTENTIARUM EX NOVELLIS

Justiniani.

OMNIBUS hominibus terminus vitæ eſt mors. *Nov.* 1. *c.* 1. *ſub finem*.

Leges neminem in paupertate vivere, neque in anxietate mori permittunt. *Nov.* 1. *in fine Epilogi*.

Mulierem, (quæ inviolatum morientis thorum ſervat) & miramur pariter & laudamus, & non procul a virginitate ponimus. *Nov.* 2. *c.* 3. *in medio*.

Pene nihil immenſum bonum eſt. *Nov.* 3. *in princ.*

Eccleſia, Imperii mater. *d. Nov.* 3. *in princ.*

Eccleſiaſticæ expenſæ hominibus locupletibus non diſtribuendæ, ita ut inde inopes neceſſaria non mereantur. *Nov.* 3. *cap.* 3.

Non minor nobis cura esse debet horum, quæ sanctissimis. Ecclesiis prosunt, quàm ipsius animæ. *Nov.* 3. *in f. Epilogi.*

Humana natura quodam modo labitur ad delicta. *Nov.* 5. *c.* 2. *sub finem.*

Seniorum conversatio, juventutis educatio perfecta. *d. Nov.* 5. *c.* 3. *in fine.*

Maxima in hominibus sunt dona Dei, Sacerdotium & Imperium: illud divinis ministrat, hoc humanis præsidet. *Nov.* 6. *in princ.*

Pene universa geruntur & competenter, si rei principium fiat decens, & amabile Deo. *Nov.* 6. *in f. princ.*

Pudicitia quam maxime mulieres exornat. *Nov.* 6. *c.* 6. *in fine.*

Quid est stabile inter homines, & ita immobile, ut nullam patiatur mutationem? cùm omnis noster status sub perpetuo motu consistat. *Nov.* 7. *c.* 2. *in princ.*

Oportet ea, quæ communiter & generaliter in omnium utilitatem sanciuntur, potius valere quàm ea, quæ circa aliquos studentur agi ad corruptionem communium legum. *Nov.* 7. *c.* 9. §. 1.

Uno principio illico dato, plura sequuntur. *Nov.* 8. *in pr.* §. 1.

Multitudo numerosa nihil habet honestum: quoniam in paucis ex multis, quæ secundum virtutem est, vita salvatur.

tur. *Nov.* 10. *in princ.* §. 1. *in f.*

Pater, licet legum contemptor & impius sit, tamen pater est. *Nov.* 12. *c.* 2.

Castitas etiam sola, Deo cum fiducia potis est hominum animas præsentare. *Nov.* 14. §. 1.

Quanto quilibet præest melioribus, tanto major ipse & honestior est. *Nov.* 15. *in f. princ.*

Et maximorum, & mediocrium & parvulorum nobis cura est: & nihil est tale, quod a nostra solicitudine removeamus. *Nov.* 15. *in princ. Epilogi.*

Semper equidem clemens aliquid definimus: sed quia non hoc cum lege agimus, erubescimus. *Nov.* 15. *in princ.*

Plurimæ necessitates circum assistunt hominibus. *Nov.* 15. *c.* 7. *in medio.*

Nulla maxima cura, per quam semper aliquid adjicit Deus sceptris nostris, extra nos consistit pro (subditorum) solicitudine & providentia. *Nov.* 18. *in f. Epilogi.*

Non erubescimus, si quid melius etiam horum, quæ ipsi prius diximus, adinveniamus, hoc sancire, & competentem prioribus imponere correctionem, nec ab aliis expectare corrigi legem. *Nov.* 22. *in fin. princ.*

Nullus culpabit quare non futurum sci-

verunt, & hoc quod videbatur quidem & tractabatur, omnibus modis crediderunt, quod vero nondum factum erat, non formidaverunt. *Nov.* 22. *c.* 1.

Disponat unusquisque super suis ut dignum est, & sit lex ejus voluntas. *Nov.* 22. *c.* 2. *in princ.*

Eorum quæ in hominibus subsequuntur, quicquid ligatur solubile est. *Nov.* 22. *c.* 3.

Superveniens servitus non procul a morte differt. *Nov.* 22. *c.* 9.

Communicare delicto pessimum omnium peccatorum est. *Nov.* 22. *c.* 15.

Multæ hominibus ad malitiam viæ *sunt*. *Nov.* 22. *c.* 15.

Mors omnia solvit. *Nov.* 22. *c.* 20.

Felix & beatum est utrumque contrahentium perdurare in priori conjugio; & non procreatam sobolem sequentibus matrimoniis forsitan contristare. *Nov.* 22. *cap.* 20.

Erubescit lex castigatores filios genitoribus statuere. *Nov.* 22. *c.* 24.

Quod ex lege datum est lucrum, privatus auferre modis omnibus non valebit. *Nov.* 22. *c.* 33.

Leges etiam in ipsa arma imperium habere volumus. *Nov.* 25. *c.* 5. *in f.*

Quanto ipsum altius in sublime evehimus, si probo se gerat: tanto rursum gra-

vioribus

vioribus eum percellemus pœnis, si quis contra leges deliquerit. *Nov.* 26. *c.* 4. *sub. fin.*

Nihil in pravo magnum existere, cum a nostris dictum est majoribus, tum nos ex ipsis judicavimus probavimusque factis. *Nov.* 29. *c. pen. sub fin.*

Concordia nihil unquam inter homines præclarius extitit, & præstantius. *Nov.* 30. *c.* 1. *in princ.*

Depauperatio potius est quam locupletatio, si quis sordidis utendo manibus arbitretur ex eo lucrum facere, quod multifariam postmodum cum impietate & summo probro restituet. *Nov.* 30. *c.* 7. *in princ.*

Justitia nihil inter homines unquam extitit robustius, aut pulchrius, quodve Deum & Imperatorem placare conciliareque magis possit. *Nov.* 30. *c.* 9. *sub fin.*

Non est inhumanitas, sed potius summa quædam humanitas, cum multi paucorum animadversione salvantur. *Nov.* 30. *cap.* 11.

Perperam effuseque posita, si ad competentem perveniant ordinem, & belle disponantur, aliæ propemodum res apparent, speciosæ pro turpibus, ornatæ pro incultis, articulatæ distinctæque pro incompositis prius & confusis. *Nov.* 32. *in princ.*

Quod in multitudinem dividitur, onus insensibile propemodum facit eis, qui hoc sustinent. *Nov.* 38. *in princ.*

Congruens magis est, amplificare rem in paucis corporibus angustatam, quam multitudinem multitudini adjicere. *Nov.* 38. *c.* 6.

Decursio & varietas humanæ naturæ paulatim egens curatione, non aliter ad bene se habendum revocatur, nisi etiam quod particulariter ei resistit, corrigatur. *Nov.* 39. *in princ.*

Tempus ferre omnia consuevit. *d. Nov.* 39. *in princ.*

Nuptiis nihil utilius, tanquam solis facere homines valentibus. *d. Nov.* 39. *in fi. princ.*

Ea quæ communiter omnibus prosunt, iis quæ specialiter quibusdam utilia sunt, præponimus, *Nov.* 39. *c.* 1. *in princ.*

Nihil inter homines sic est indubitatum, ut non possit (licet aliquid sit valde justissimum), tamen suscipere quandam sollicitam dubitationem. *Nov.* 44. *c.* 1. §. 1.

Melius est pauca agere caute, quam multis interesse periculose. *Nov.* 44. *c.* 1. §. 3. *in fine.*

Conversatio nostra recta sit, & plena orthodoxa fide, omni alia hæresi merito constituta sub odio. *Nov.* 45. *c.* 1. *in f.*

Deus

Deus respicit quæ geruntur ab hominibus, & si quid egerint per dolum, aut lucrum, aut machinationem, hoc in suis recipient animabus viventes ac morientes. *Nov.* 46. *c.* 1. *in f.*

Veracium solummodo amator est Princeps. *Nov.* 58. *in præfat.*

Unam esse omnium perfectissimam virtutem arbitrandum est hominibus, quæ jura omnibus distribuit: hæc est ex causa cognominata justitia *Nov.* 60. *in pr.*

Nihil est aliud falsitas, nisi veritatis imitatio. *Nov.* 78. *in princ.*

Nihil est furore amoris vehementius; quem retinere, philosophiæ est perfectæ, monentis etiam, & insilientem atque inhærentem concupiscentiam, refrænantis. *Nov.* 74. *c.* 4. *in pr.*

Omne bonum sive a Deo acquiritur hominibus, sive ab Imperio sequente Deum, decet esse mansurum, & omnis malitiæ ac diminutionis extraneum. *Nov.* 81. *c.* 2.

Multis undique natura novitatibus utitur. *Nov.* 84. *in pr.*

Multæ sunt homini & anxietates innumeræ, & repentinæ mortes. *Nov.* 84. *c.* 1. *in f. prin.*

Omnino oportet non sola delictorum nos contentos esse prohibitione, sed etiam timorem inferre justum transgressoribus.

Nov. 88. *c.* 1. *in medio*.

Diffugiendum quidem quod malum est; inveniendum vero undique quod melius est. *Nov.* 89. *in præf*.

Oportet semper aliquod inchoare bonum, non ea quæ a quibusdam præexistunt, destruere. *Nov.* 89. *c.* 7.

Non erit decens, ut quæ bene exclusa sunt, in Rempublic. rursus introducantur. *Nov.* 89. *c.* 11. §. 2.

Necessitas inexcusabilis. *Nov.* 91. *c.* 9.

Multa quilibet cogitans & considerans inveniet. *Nov.* 94. *c.* 1.

Quod raro fit (sicut etiam vetus sapientia docet) non observant legislatores, sed quod fit plerumque & respiciunt & medentur. *Nov.* 94. *c.* 2.

Quod factum est, infectum manere impossibile est. *Nov.* 97. *c.* 1.

Per omnia justitiam æquitatemque honorare convenit. *Nov.* 97. *c.* 1.

Deus est communis omnibus pater. *Nov.* 98. *c.* 2. *in f.*

Imperatori & ipsas Deus leges subjecit, legem animatam eum mittens hominibus. *Nov.* 105. *c.* 2. *in fin.*

Quod longis ita servatum est temporibus, & tenuit immutabiliter, quomodo non est justum & in aliis omnibus valere, quæ postea erunt? *Nov.* 106. *c.* 1.

Quid

Quid sic proprium est legum, sicut claritas, maxime super defunctorum dispositionibus? *Nov.* 107. *c.* 1. *in pr.*

Unam nobis esse in omni nostræ Reip. & Imperii vita, in Deo spem credimus: scientes, quia hæc nobis & animæ, & Imperii dat salutem: unde & legislationes nostras inde pendere competit, & in eam respicere, & hoc eis principium esse & medium & terminum. *Nov.* 109. *in præfat.*

Non est justum, æqualibus cum orthodoxis hæreticos dignos fieri privilegiis. *Nov.* 109. *c.* 1.

Quod medicamenta morbis, hoc exhibent jura negotiis: unde consequitur, ut nonnunquam a judicio discordet effectus, & quod credebat conjectura prodesse, experimento inveniatur inutile. *Nov.* 111. *in præf.*

Quod in legum positum est potestate, non egebit aliqua extrinsecus dispositione. *Nov.* 113. *c.* 1.

Si pro causis corporalibus cogitamus, quanto magis pro animarum salute providentia est nostræ solicitudinis adhibenda? *Nov.* 115. *c.* 3. *sub. fin.*

Considerare debent parentes, quia & ipsi filii fuerint, & eadem a suis parentibus speraverunt: & similiter qui nunc filii

 sunt,

ſunt, debent ſtudere parentum animos ſanare, quia & ipſi parentes fieri deſiderant, & a ſuis filiis optant honorari. *Nov.* 115. *c.* 5. *in princ.*

Quis enim ibi delinquit, ubi ſalutem petat? *Nov.* 117. *c.* 15. *in fin.*

In delicto æquali, ſimiles eis imponere pœnas juſtum eſſe putamus. *Nov.* 127. *c. ult.*

Nullum ita magnum ſubjectorum delictum eſt, quod non clementia Principis medeatur. *Nov.* 129. *in præf.*

Primum eſſe & maximum bonum omnibus hominibus credimus, veræ & immaculatæ Chriſtianorum fidei rectam confeſſionem. *Nov.* 132. *in pr.*

Nihil ſine via ad quæſtionem eſt imperio (i.e. nihil quidquam eſt, de quo Princeps non ſit ſolicitus.) *Nov.* 133. *in præf.*

Neque enim viros mulierum ſtudia decent, neque rurſus virilia mulierum collegiis conveniunt. *Nov.* 133. *c.* 3.

Multa ſunt humana, & nullus poteſt naturam ſic retinere, ut non peccet nihil: hoc enim proprium eſt ſolum Dei. *Nov.* 133. *c.* 5.

Mens fruſtra (i.e. otio) vacans, nihil bonorum parit. *Nov.* 133. *c. ult.*

Male adinventa, malæque conſuetudines, neque ex longo tempore, neque ex lon-

longa consuetudine confirmantur. *Nov.* 134. *c.* 1.

Oportet nos humani generis infirmitatem protegere. *Nov.* 134. *c.* 13.

Unicuique integrum est his, quæ ipsi a lege data & concessa sunt, renuntiare. *Nov.* 136. *c.* 1.

Nihil in rebus mortalium perinde venerandum est, atque matrimonium: quippe ex quo liberi, omnisque deinceps sobolis series existat, quod regiones atque civitates frequentes reddat: unde denique optimæ Reipubl. coagmentatio fiat. *Nov.* 140. *in præf.*

Eos qui violento affectu, odioque semel correpti fuerint, perquam est difficile sanare. *Nov.* 140. *in f. præf.*

Legis interpretationem culmini tantum Principali competere, nemini venit in dubium: cum promulgandæ quoque legis auctoritatem fortunæ sibi vindicet eminentia. *Nov.* 143. *in præfat.*

Nullus misericordiam petens sine actu a facie Principis recedere debet. *Nov.* 147. *in præfat.*

FINIS.

SERIES

DIGESTORUM,

ET

CODICIS.

J. G.

JURIS STUDIOSIS.

R*EM non novam aggressum me pridem, & nunc repetere, laboremque perexiguæ utilitatis sumpsisse me sumereq; quis hoc opere cæptoque putet:* Ego vero contra *contendo, remque hanc uti summæ utilitati deputo, ita novi operis gratiam aliquam mereri pertendo. Utilitatem ejus cum alia commendant, tum istud potissimum, quod cum juris studium usum triplicem potissimum habeat: de jure inquam publice disserere, quæ* Recitationum *&* Disputationum *materies est: Paratitla juris digerere, qui* Tractatuum *si quando fundus est: de jure denique decernere vel respondere, quod* Sententiæ, seu Judicia, Consilia, Responsa, Decisiones *præstant: in his sane omnibus perspecta semel titulorum series & continentia utramque pene paginam efficit: Quis enim non passim hodie videt, quam multa in* Recitationibus *desiderentur hujus rei ignorantia: quot* Disputantibus *remoræ objiciantur, quam multa ibi difluere, quam inaniter reciprocari oporteat; interea dum*

mens

mens titulo pervestigando, ejusque sententiæ eliciendæ, intenta, sese bona fide in alia simul explicare nequit. Ausim dicere, potissimam horarum partem his sæpe non sine rubore absumi. Rursum quis nescit, ad eximium illum Paratitlorum *usum, non illum dico, quem falso titulo hactenus ementiuntur Paratitlon scriptores, verum genuinũ illum, quem Justinianus præscripsit, quem Græci exemplo suo firmarunt, quẽ Leunclavius prodidit, quoties videlicet ex aliis titulis alii replentur, (id enim est* παράτιτλον *) unice conferre titulorum seriem & continentiam in numerato habere? Ausim dicere, potissimam privati studii, vel tractatuum partem perire, ni hoc agas, ni hoc scias. Tandem quis nescit, judicantibus, vel de jure* Respondentibus, *quantum intersit scire cujusque tituli vel minimi continentiam, & sic cujusque materiæ sedem, unde neque vera, neque falsa Oracula sua, si quando usus tulerit, promere possint: ne alioquin indices & sæpe frustra, perrepere: ne aliorum scripta compilare cum propriæ famæ jactura necesse sit? Sane clientum multi hac causa*

Inconsulti abeunt, sedemque odere Sibyllæ.

Ausim dicere, hanc potissimam ferme tot inanium, & flexiloquarum Consultationum cau-

causam. Quæ cum ita sint, Juris Studiosis auctor esse soleo, ut una cum Institutionibus ante omnia brevem titulorum, qui per Pandectas, & Codicem extant, cognitionem sibi comparasse velint: juxta usui futuram, sive ad privata studia concedant, sive foro sese immergant, ut ferme hodie cruda studia in forum propelluntur, spesque suas multi ambitioni donant.

Id deinceps quamplurimis, ut persuadere possem, visum est, novam hanc seriem concinnare, ad eum modum, ut ne infra, vel supra modum consisteret: Et ad id eo libentius pertractus sum, quod viderem complurimos titulos nullo satis commodo vinculo hactenus superioribus copulari; imo Triboniani incogitantiam, oscitantiam ubique perstringi. Quid enim aliud fit, cum vulgo dicitur, titulum Nautæ, Caupones, *itemque titulum* de Publicanis, *nonnisi sola vocis ambiguitate, & homonymia cum superioribus cohærere? Quid aliud faciunt hi, qui titulum* ad l. Rhodiam de jactu, *joculariter titulo* de exercitoria actione, *velut scapham navi cohærere scribunt? Quid aliud faciunt, qui actionum species a* lib. 9. Digest. *& deinceps misere confundunt, unaque specie emensa ad eandem ex intervallo mox redeunt? Vel etiam una actionum divisione proposita, aliam atque aliam*

subin-

ſubinde comminiſcuntur? Liquebit etiam ex hac ſerie, quam verum ſit illud, quod tanto niſu adſtruere conabantur, nullos eſſe in jure titulos generales: Imo quam fœdus ſit error eorum, qui nullam omnino Ordinis rationem reddi poſſe putant, atque ideo etiam de nova juris methodo cogitant: cum contra egregie inter ſe hic cohæreant omnia, & vero ad juris Romani Imperiique ſtatum accomodata ſint: ut omnino optandum fuerit, ſpretis aliis omnibus methodis, huic unice adhæreri, eoque omnia ſtudia dirigi. Inter alia jucundum erit & illud videre, quod vulgo hactenus inſuper haberi dolendum eſt, quæ ſit trium poſteriorum librorum Codicis continentia, quibus alioquin juris publici *tractatus continetur. Ex hac ipſa tandem titulorum ſerie haud contemnendæ obſervationes quædam deſumi poſſunt. Primo quidem, ſi collatio Codicis, & Pandectarum inſtituatur, diverſos nonnullos titulos in his occurrere, pro diverſitate videlic. ſtatus Imperii, Adminiſtrationumque & Officiorum, ac proinde & rerum. Secundo, titulos ſæpe alio ſitu ordineque locatos in Digeſtis, atque in Codice; ſua tamen utrobique ratione. Tertio, ſpecialiores multo titulos in Codice extare, quam in Digeſtis. Quarto, in Codice plures titulos occurrere, qui perfectam ſententiam, juriſque*

diſpo-

dispositionem continent. Quinto, cum ad Edicti perpetui ordinem ferme utrumque corpus compactum sit, attamen in Codice magis observatus is. Sexto, ex hac serie apparebit, titulos quosdam pro subjecti ratione suo certoque loco positos, latius tamen sese porrigere, tracto eo adsumptoque vicino affinique tractatu. Septimo, videre est ex hac quoque serie, de eadem materia agi quandoque non uno loco, sed diversis diverso fine. Octavo, notare licet limitaneos, sic ut dicam, titulos quosdam, & velut in confinio positos, ceu vicinis utrimque titulis communes, vel uni tantum propiores. Nono, singulares titulos singulare aliquid contra jus commune continentes, modo præmitti, modo subjici liquebit. Tandem occurrunt sui quoque quidam nævi, seu defectus in titulis: Sunt enim, qui quod pollicentur non præstant: contra sunt, qui aliud quid præstant, quam quod pollicentur: & sic Rubrum *&* Nigrum, *ut loquuntur, inter se discrepant. Et hæc quidem postremo loco dicta, repetita hac prælectione monenda putavi: ubi & secretior quædam nunc connexionis ratio alicubi a me redditur. Tandem quæ paulo prolixius semel in Digestorum serie notata sunt, ea in Codice strictim tantum attigi, ne frustra repetita fastidium parerent. Quæcunque hæc sint, iis macte estote, & valete, juris Studiosi.*

SE-

SERIES

DIGESTORUM;

SEU

PANDECTARUM.

JURISPRUDENTIA

ROMANA OMNIS,

Seu universa Juris Civilis Romani, quod Pandectis, seu Digestis continetur, cognitio, sex partibus absolvitur.

Pars Prima exhibet FINEM ultimum, aliaque quædam Juris in universum principia.

Secunda ORIGINEM Juris, Magistratuum item, & Jurisprudentium Romanorum historiam notitiamque edisserit.

Tertia SPECIES Juris, causasque adeo efficientes ejus proponit.

Quarta SUBJECTA, & Objecta tria persequitur.

Quinta VERBORUM ad Jus pertinentium significationes continentur.

Sexta tandem REGULIS quibusdam Juris generalibus studiosi animus imbuitur.

PARS PRIMA

DIGESTORUM

e SEPTEM

(QUÆ ΤΑ' ΠΡΩ͂ΤΑ VOCANTUR)

Conſtat Libris quatuor prioribus.

Agitur in ea.

1. De PRINCIPIIS Juris: *lib.* 1. *tit.* 1. 2. 3. 4. 5. *6.* 7. 8.
2. De PRÆPARATORIIS Judiciorum, *Eodem libro* 1. *a tit.*9. *ad finem ejus libri*, *&* *lib.* 2. 3.
3. De RESTITUTIONIBUS } *lib.* 4.
4. Et de RECEPTIS. } *lib.* 4.

LIBER

LIBER PRIMUS.

1. DE PRINCIPIIS JURIS *nonnullis*.

2. DE MAGISTRATIBUS.

FINIS Juris omnis, ſimul & virtus, quam Juris conditores & profeſſores colunt, eſt Juſtitia: de qua, ut & de aliis Juris (i.e. Æqui bonique) principiis nonnullis, veluti de ejus diviſione, ſignificatione Juris, & Juris arte, ſcientiaque, quam Juriſconſulti profitentur, agitur *Titulo* 1. *de juſtitia & jure*.

2. *Origo* Juris ipſius in Republ. Romana, jam inde a Regibus, ejuſque proceſſu: 2. ut & *Magiſtratuum* omnium in eadem Republ., qui jus adminiſtrabant, recenſus: 3. tandem & ſucceſſio *Prudentum* (i. e. Juriſconſultorum), qui jura ſcil. interpretabantur, ut quiſque alteri ſucceſſerit: indicatis quoque eorum ſectis (Sabiniorum inquam, & Proculianorum) & quis cuique Sectæ addictus fuerit, retexitur. *Titulo* 2. *De Origine juris & omnium Magiſtratuum, & Succeſſione Prudentum*.

3. Spe-

3. *Species*, seu partes Juris Romani, atque adeo causæ ejus constituentes, seu efficientes quatuor tantum hic proponuntur, [cum tamen sint & aliæ) puta 1. *Leges*; quæ expresso videlicet Populi Romani consensu jussoq; latæ, non in democratico tantum seu populari statu, verum etiam aliquandiu adhuc inter initia Monarchiæ Romanæ, ut apparet ex legibus Juliis, Papiis, aliisque nonnullis, quæ tum latæ fuerunt. 2. *Senatusconsulta*, quæ & ipsa de jure privato a Senatu sub Imperatoribus lata, quæque Oratione Principis firmari mos erat. 3. *Longa Consuetudo*, quæ pro jure legeque observari solet, in his quæ non ex scripto descendunt. *tit.* 3. *de legibus Senatusque consultis & longa Consuetudine*. 4. *Constitutiones Principum*, seu Imperatorum, verso jam Reipubl. statu, traslataque populi Romani *ei & in eum*, i.e. absolute, & perpetuo jure potestate; nam quod Principi placuit, legis habet vigorem. tit. 4. *De Constitutionibus Principum*.

Et hactenus quidem, quatuor superioribus titulis actum est de principiis nonnullis Juris. Juris, inquam in genere, seu in communi, *titul.* 1. In specie vero, de principiis Juris 2. civilis seu populi Romani,

mani, iisque vel Historicis *titul.* 2. vel partibus istius Juris efficientibus, seu constituentibus, de quibus agitur *titul.* 3. & 4.

4. *Subjecta* nunc *Objectaque* Juris, circa quæ jus versatur, quoque jus omne collimat, sequuntur: quæ tria, ut in Institutionibus, ita & in his quoque Pandectarum libris ordine pertractantur; Personæ, inquam, Res, & Actiones.

1. *Personarum* differentiæ variæ fuerunt; varioque eæ adeo & diverso Jure per varios Juris articulos, totoque quod deinceps explicabitur, jure, habitæ. Quare divisiones earum speciesque tribus titulis sequentibus nunc proponuntur. Et quidem ex duplici respectu: Primo quidem, ratione status tum naturalis, seu gentium, tum publici: *titulo quinto de statu hominum*.

Hoc respectu sane: 1. alii sunt liberi, alii servi: 2. Ex liberis rursum alii ingenui, alii libertini: 3. Item alii Cives, alii peregrini: 4. Alii juste, alii injuste nati: 5. Alii sanæ mentis, alii furiosi 6. Alii nati jam, alii nascituri: 7. Mares alii, aliæ fœminæ. &c.

Ratione vero status privati, seu familiæ, (ita enim sequens titulus superio-

ri

ri connectendus est, non ut vulgo fit) alii sunt sui juris, i.e. patres familias, seu familiæ suæ principes, & capita; alii vero alieni; ut servi familiares, filiique familias. *tit.6. de his qui sui vel alieni juris sunt*. Qui quidem filiifamilias non justis modo nuptiis, seu nativitate constituuntur, verum etiam legis actione, i.e. Adoptione: uti retro iidem filiif. variis modis patria potestate liberantur. tit. 7. *de Adoptionibus & Emancipationibus, & aliis modis, quibus potestas solvitur*.

2. *Res* quoque, ut in vario discrimine sunt, ac proinde & diverso jure habentur, ita & de earum divisione & qualitate hic agitur. *tit.8. de Divisione rerum, & qualitate*.

Nempe quod aliæ divini juris sint, extra hominum scil. commercium positæ, aliæ vero humani. 2. Item aliæ naturali jure omnibus communes, aliæ publicæ, aliæ Universitatis, aliæ nullius, puta res divini juris, aliæ singulorum; Aliæ corporales, aliæ incorporales, quæ solo jure non corpore aliquo censentur.

3. *Actiones*, (hinc enim jam potissimus Actionum tractatus incipit), tertium Juris subjectum sive objectum constituunt:

Actiones, inquam, si privatos respicias, id est jus persequendi ejus quod cuique debetur: Ad quas quidem actiones diriguntur deinceps sequentes tituli omnes ad finem ferme libri 49., etsi sub his titulis ad quamlibet materiam continentia alia multa occurrant.

Cæterum in actionibus primo loco considerandus venit *Magistratus*, seu Judex jus dicturus, seu a quo actionem olim impetrari jusve dici oportuit, coram quo ea institui, a quo demum ea definiri debeat. Hinc adeo sequens tractatus de Magistratibus sub 14. titulis hoc loco positus est.

Porro quæ de *Magistratibus* (quomodo scil. ad Alexandri Severi ferme tempora, hisque proxima, ii fuere; nam sequentium deinceps Imperatorum, quorum potissimum constitutiones in Codicem relatæ sunt, tempestate, alia longe Magistratuum facies seu ratio extitit, ut series Codicis ostendet), hoc libro tractantur, ad quatuor capita referuntur.

1. Primum ostenditur, quodnam *Seminarium* ferme Magistratuum plerorumque in Repub. vel Imperio Romano fuerit, seu ex quonam potissimum ord erant populi namque Romani tres ordines ine [, Senatorius, Equestris, & Plebejus] Magistra-

tus

tus plerique sumerentur: nempe ex ordine Senatorio: inde *titulus 9. de Senatoribus*.

Ita enim hic titulus superioribus connectendus venit, (non ut vulgo): hoc quippe titulo non agitur de decretis seu de Judiciis Senatus, multo minus de primis Judicibus ordinariis in statu populari, verum de Senatoria dignitate, quænam videlicet ea sit, quibus ea competat, [uxoribus scil. & liberis quoque Senatorum], vicissim quibus ea eripiatur.

2. Secundo. *Genera Magistratuum* speciatim proponuntur: erant scil. Magistratus alii Urbani, alii Provinciales: [de his enim hactenus hic agitur], nam de Municipalibus postea demum agetur *lib.* 50., cum tamen in Codice junctim de his quoque agatur uno eodemque libro, puta *libro primo*.

1. *Urbani* seu *Urbici* Magistratus erant, qui domi, i.e. in ipsa urbe Roma Rempublicam administrabant, jusque dicebant, numero Sex. 1. Et horum quidem alii cum Imperio erant: puta 1. *Consules*, sub Monarchico statu pariter, ac sub populari: quibus tamen, præter voluntariam Jurisdictionem [puta adoptiones, manumis-

 siones

siones, emancipationes, quæ apud eos celebrabantur, & honorem Fastis nomina dandi, (i. e. ut annus de eorum nomine designaretur) hoc ævo sub Imperatoribus pauca admodum relicta fuere . *tit.* 10. *de Officio Consulis*. 2. *Præfecti Prætorio :* qui aulicæ disciplinæ primum præpositi erant, & ex Equestri ordine aliquandiu sumebantur, & mox diœceses integras pluresve administravere; sic quidem, ut potestas eorum ad summum post Principem fastigium evecta fuerit, inter alia appellandi ab his jure denegato (ita enim distinguenda sunt tempora; non vero confuse de Præfectis Prætorio agendum & per saturam). *tit* 11. *de Officio Præfecti Prætorio* . 3. *Præfectus Urbis*, qui publicæ disciplinæ, quieti & saluti tum Urbicæ, i. e. in ipsa Urbe Roma, tum ad centesimum milliarium usque præerat: (nam peculiaris hæc ejus diœcesis erat), cujusque notio erat de omnibus criminibus . *tit.* 12. *de Officio Præfecti urbi*.

2. Sine imperio erant in Urbe Roma Magistratus nonnulli, & duo quidem hi: puta *Quæstores*, qui quærendæ, (unde & his nomen inditum,) servandæ & vicissim erogandæ publicæ pecuniæ præerant, quanquam & *Quæstorum* nomen officiumque ad alia quoque postea traductum . Nam &

Quæ-

Quæstores fuere (qui & *Candidati* Principis dicti), qui legendis Cæsaris in Senatu Orationibus, libellis & epistolis vacabant. *tit.* 13. *de Officio Quæstoris. Prætores* item, qui Jurisdictioni tantum Civili præerant, nullo modo vero criminali. *tit.* 14. *de Officio Prætorum.*

3. *Extra ordinem* jus dicebat in Urbe Roma *Præfectus Vigilum*, qui ex equestri ordine sumebatur, & cum septem cohortibus Civitatis securitati invigilabat, qua diurnæ, qua nocturnæ, ab incendiis & effracturis. *tit.* 15. *de Officio Præfecti Vigilum.* Et hæc quidem de Urbanis Magistratibus.

2. *Provinciales* Magistratus sunt qui foris (i. e. in Provinciis Imperii Romani) Rempublicam administrabant cum imperio, jusque dicebant: Erant autem hi, 1. *Proconsules*; qui quidem sortiebantur & administrabant olim cum plenissima potestate & imperio Provincias Senatus populique Romani, & in his jura reddebant. (Notandum enim, Augustum, Principesque his proximos arcano politico Provincias curandas inter se & Senatum divisisse.) Qui & ipsi Proconsules, propter diffusam administrationem, *Legatos* suos, seu adjuvas & adjutores quosdam habuere, quibus videlicet suam, si quando vellent,

mandarent Jurisdictionem. *tit.16. de Officio Proconsulis & Legati*. At in Cæsaris Provinciis, ac nominatim in Provincia Ægypti, *Præfectus Augustalis* erat (ab Augusto Imperatore ita dictus) quique ex Equitibus olim sumebatur. *tit.* 17. *de Officio Præfecti Augustalis*. In cæteris vero Provinciis, erant olim qui *Præsides*, seu *Legati Cæsaris* dicebantur. *tit.* 18. *de Officio Præsidis*.

Verum hæc quidem ita olim observata distinctaque: hocquippe Jurisconsultorum, è quibus Pandectæ conflatæ sunt, tempore, quo jam omnes Provinciæ in Cæsaris potestate erant, inter Proconsules & Præsides, id tantum ferme discriminis reliqui fuit, quod illorum dignitas major erat, majusque fastigium, horum vero minus.

Fiscalibus speciatim causis in Provinciis, inter fiscum & privatos jus dicturus, præerat *Procurator Cæsaris*, qui & *Rationalis* dicebatur. *tit.* 19. *de Officio Procuratoris Cæsaris & Rationalis*.

In Urbe denique Alexandrina (quæ erat velut altera Roma) & instar Præfecti Urbis Romæ, erat peculiaris quidam Magistratus, qui *Juridicus* dicebatur, quemque unum Judicem Alexandrini habebant. *tit.* 20. *de Officio Juridici*; qui quidem titulus, ut dixi, peculiaris est Juridico Alexandriæ, (unde & *Alexandriæ* vox no-

nominatim addita in titulo Codicis): neque enim ulli alii hoc ævo *Juridici* fuere.

Et hæc quidem de Magiſtratibus in ſpecie, ſeu de generibus Magiſtratuum, qui Juriſconſultorum tempeſtate fuerunt. Nunc communia omnibus Magiſtratibus duo ſubjiciuntur, circa formam juris dicendi ab his:

3. *Tertio* igitur obſervandum hoc loco, [qui & ipſi Edicti perpetui ordo erat], Magiſtratus qua Urbanos, qua Provinciales, jus dixiſſe, non per ſe tantum, verum etiam *per alios*, quibus videlicet ipſi juriſdictionem ſuam, jure videlicet Magiſtratus ſibi competentem, non vero ſpecialiter Lege ſibi delatam (quam utique mandare non poterant), mandaſſent. *tit.* 21. *de Officio ejus, cui mandata eſt Juriſdictio.*

4. *Quarto* notandum, Magiſtratus non ſolos ferme jus dixiſſe, verum *Adſeſſores* inſuper ſuos, ſeu Conſiliarios quoſdam habuiſſe, qui juris peritiam ipſis ſuggererent: ſive quia ipſi ferme Magiſtratus arma magis, quam jura plerumque noſſent; ſive quia adjutoribus nonnullis poteſtas omnis eget, quorum conſilio regatur. *tit.* 22. *de Officio Adſeſſorum.*

1. *De* Modo Jurisdictionis.

2. *& de* In Jus Vocando.

5. QUinto circa Magistratus, *Modus* seu *Formula Jurisdictionis* attendenda venit, Magistratui videlicet cuique competentis, ab his exerendæ exercendæque, seu Magistratus de causis notio,

Ita enim hujus libri initium superiori cohæret, & quidem juxta ordinem Edicti perpetui, (ubi post tractatum de Magistratibus municipalibus, eorumque potestate & officio, ea statim subjiciebantur, quæ ad modum & formulam Jurisdictionis pertinebant), non ut aliter vulgo.

Spectandum scilicet jus imploraturo, seu acturo, quænam Jurisdictionis species cuique Magistratui competat, & in quosnam Jurisdictionem habeat: uti ipsi Magistratui attendendum, quomodo recte riteque, pro dignitate sua, eam exercere possit. Cavendum utique illud inter cætera Magistratui, i. e. ut ne sibi aut suis, ne majori aut æquali, ne extra territorium, ne supra Jurisdictionem suam, nisi partium

tium consensu jus dicat. *tit.* 1. *de Jurisdictione*: uti retro cavendum; ne quod jurisdictionis perpetuæ causa propositum est in Albo Prætoris, ab aliquo corrumpatur, de quo hoc eodem titulo seu loco agitur, pariter ut in Edicto perpetuo, nempe quia in Albo Prætoris jurisdictionis perpetuæ formula continebatur: Secundo cavendum illud Magistratui, uti æquabiliter omnibus jus dicat, non vero *jus novum* (i. e. iniquum), dolo statuat: eodem alioquin ipse jure, pariter cum eo qui impetravit, (quæ altera hujus Edicti pars est), adversario aliquando postulante, usurus. *tit.* 2. *Quod quisque Juris in alterum statuerit, ut eodem ipse utatur*.

Tertio, quod auctoritatem vimque Magistratus attinet, pœnali. Judicio Magistratus quilibet jurisdictionem vimque suam & auctoritatem tueri potest, imo debet. *tit.* 3. *Si quis jus dicenti non obtemperaverit*. Et hæc de Magistratibus: quæ prima visio est in Actionibus & Judiciis.

II. In Jus Vocatio (i. e. adversarii juris experiundi gratia, ad eum qui Jurisdictioni præest, citatio) munita Magistratus Jurisdictione, secundum est in actionibus caput, seu momentum, præliique adeo velut forensis jam signum, & initium omnium actionum instituendarum. §. *ult.*

Inst. de pœna temere litigantium: qui quidem etiam Tractatus *Personas* litigatorum respicit. Hac vero parte, hæc generalis regula tenenda est, *in jus vocatum quemcumque* (sub eodem Romano videlicet Imperio constitutum) *ad eum qui jurisdictioni præest venire debuisse*, vel hoc ipsum sciatur, num Jurisdictio ejus esset. Hinc adeo lex illa 12. tab. *Si in jus vocat, atque* [i. e. statim incunctanter] *eat. tit. 4. de in jus vocando.*

Cujus quidem regulæ tum ampliationes, tum exceptiones quædam subjiciuntur. In genere quidem præmittitur *tit. 5. Si quis in jus vocatus non ierit, sive quis eum vocaverit, quem ex edicto non debuerit*. Speciales vero exceptiones sequentes septem proponuntur, quibus & singuli ferme tituli destinati sunt, quibus scil. in jus vocatus a vadimonio deserto excusatur.

Primo in jus eundi necessitate in jus vocatus liberatur, si vocatus sit, qui vocari non debuit, i. e. qui jure non potuit, veluti sine permissu Prætoris parens & patronus, &c. *d. tit. 4. sup.*: imo & *Rubrica d. tit. 5.* [nam in nigro seu in ipsis legibus sub eo titulo positis nihil tale hodie continetur.]

Secundo in jus vocatus ab in jus eundi necessitate liberatur, si idonee satisdet, seu caveat: quo pertinent quatuor tituli se-

sequentes: Idonee, i.e. si de cautione fidejussoria agatur, si idoneis & locupletibus fidejussoribus, seu vadibus datis, non quibuscunque, (nisi qui in jus vocatus est ex necessariis personis sit, ibi enim qualiscunque fidejussor accipiendus est, veluti pro parente & patrono.) Quod etiam lege 12. tabularum cautum fuerat: *tit. 6. In jus vocati, ut eant, aut satis vel cautum dent*. Caveri scilicet hoc casu oportet, non etiam vi reum eximi, alioquin vi eximens pœnali judicio quanti ea res esset, de qua ageretur, tenebatur. *tit. 7. Ne quis eum qui in jus vocabitur, vi eximat*.

Porro *Forma* cautionis judicio vel potius in jure sisti non unius generis erat; verum quadruplex, pro diversitate scilicet reorum seu personarum. Alii quippe satisdare tenebantur fidejussoribus datis, puta cæteri omnes præter sequentes: Alii *jurato* tantum promittebant, ut Personæ Clarissimæ. 3. Alii nudæ suæ *promissioni* committebantur (puta rerum immobilium possessores, & Respublicæ. Quæ quidem personarum & cautionum diversitas obtinet & in aliis cautionibus, & stipulationibus Prætoris. *l. 1. §. 3. ff. de ripa muniends*) *tit. 8. Qui satisdare coguntur, vel jurato promittunt, vel sua promissioni committantur.* K 6 4.Ad

4. Ad formam quoque seu diversitatem cautionis, seu satisdationis, pertinet illud, quod si servi nomine noxalis actio (de qua alioquin agitur *lib. 9.*) ab aliquo intentaretur, dominus servum defendens, *tum in eadem causa, in qua tunc erat, donec judicium acciperetur, judicio sisti* promittere tenebatur: *In eadem causa sisti*: i. e. sic ut ne jus actoris ad experiendum deterius interea fiat. *tit. 9. Si ex noxali causa agatur, quemadmodum caveatur.*

3. *Tertio*. Imo & post cautionem quoque quandoque excusatur Reus quadantenus, puta si sine dolo ejus, per tertium aliquem, ejusque dolo factum fuerit, quominus Judicio sistatur; tum enim actori in factum actio competit, quanti ejus interfuit reum sisti: & eo demum solvendo non existente, in ipsum reum actio restituitur, ne propter dolum alienum reus lucrum faciat, & actor damno afficiatur. *tit. 10. de eo per quem factum erit, quominus quis in Judicio sistat.*

4. Excusatur vocatus in jus, si ex *fontica* causa, veluti morbo, aliave qua simili, in Judicio se non steterit, seu vadimonium deseruerit. *tit. 11. Si quis cautionibus in judicio sistendi causa facti, non obtemperaverit.*

5. Item si eum in diem tempusque vocatus

catus sit, quo in foro Justitium est (veluti si feriatus dies sit), item si messis, vindemiæque tempore, quibus fora silebant, ut & die pridie Kal. Januarii, quo die vota pro Principis salute fiebant, vel si dilationem quis impetraverit. Neque enim alio fine hic positus est. *tit.* 12. *de feriis, dilationibus, & diversis temporibus*.

Ubi verba illa *& diversis temporibus*, non sunt accipienda de temporibus dilationum, quod aliis visum est, quique adeo putant, hunc titulum quod pollicetur non præstare, verum pro diversis temporibus, *præter ferias* scil.

Et hactenus quidem quinque Exceptiones. Sequuntur nunc duæ aliæ, quæ in Edicto perpetuo ipsum titulum *de in jus vocando* præcedebant, tanquam in jus vocationem vel eundi necessitatem præcedentes: nempe titulus *de edendo*, *& de Pactis*.

6. Sexto igitur excusabatur Reus, si Actor actionem ei prius non *edidisset*, i. e si actor non demonstrasset reo, sive in albo Prætoris sive *Libello*, quanam actione experiri vellet. *tit.* 5. *de Edendo*. In jus vocaturus scil. alium, vel qui adversario necessitatem in jus eundi imponere vellet,

prius

prius, vel simul actionem edere debebat, ut sciret reus, atque apud se decernere posset, utrum cedere an contendere ultrà deberet: & si contendendum putaret, veniret instructus, alioquin nihil agebat actor reum in jus vocando: qua causa ipsa & in Edicto perpetuo, & in Codice titulus hic *de Edendo* præmittur titulo *de in jus vocando*. Cæterum edendæ actionis occasione, hoc ipso titulo agitur & de editione Instrumentorum litis, ut & de edendis rationibus ab argentario his, ad quos eæ pertinent.

Tandem a vadimonio desertò excusatur Reus, si interea de re vel negotio litigatores inter se *pacti* fuerint, vel *transegerint*, quod honoraria ferme amici operâ intercedente, ubi bellum quodammodo indictum est, fieri solet: Ecquis enim de pœna laboret, post transactum negotium? Quo pertinebat etiam Lex XII. tab. post alias de in jus vocando, *rem uti pacunt, orato; ni ita pacunt, in comitio, &c.* Atque hoc respectu, seu hac in occasione, subjiciuntur hic duo isti tituli, [ut etiam ostendit *lex 2. in pr. si quis cautionibus*]; etsi latius sese alioquin illi porrigant, puta *tit. 14. de Pactis, & titulus 15. de Transactionibus.*

Ex

Ex Lib. III.

De Causæ Conjectione, *seu de* Litis Contestatione. *Ubi agitur de Personis, quæ liti prosequendæ interveniunt.*

III. *Causæ conjectio*, seu *litis apud Magistratum contestatio* ad Judicium accipiendum, tertium momentum est in actionibus: quando videlicet post fundatam Magistratus Jurisdictionem, postq; rei in jus vocationem, partibus jam cominus pro tribunali constitutis, Prætor cognitionem suam & audientiam præbere incipit. Nam & ita lex XII. tab. *Nisi ita pacunt in comitio aut in foro, ante meridiem causam concito, cum perorant ambo præsentes, &c.* Et quisq; pro se quod à Magistratu desiderat, postulat. De quo hoc libro agitur, servato in hoc quoq; Edicti perpetui ordine. Hac vero parte spectanda sunt duo, 1. *Personæ* liti subsistentes; 2. Deinde *Causa* controversiæq; adeundi Prætoris, seu quarum causa Prætor adibatur.

Primo de *Personis*. Ad litem igitur contestandam, atq; adnegotium tractandum, litem

litemque prosequendam, pro tribunali variæ personæ interveniunt, ut Postulatores, qui si pro aliis postulent *Advocati* dicuntur, de quibus est *tit.* 1. *de Postulando:* [*postulare* enim est desiderium suum, vel amici sui, in jure exponere, vel alterius desiderio contradicere.] Porro non omnibus, vel non semper postulare, vel Advocatis quibusq; esse licebat, imo tres ordines Edicto suo Prætor complexus fuerat, eorum quibus postulare vel omnino non liceret, vel non promiscue: de quibus in genere *dicto titulo*. Quo sane quoq; numero sunt infames: Neque enim infames advocationis munere pro omnibus fungi possunt: Qua quidem occasione seu respectu inferitur, ut in Edicto perpetuo, ita & hic quoque *tit.* [qui sese alioquin latius porrigit], 2. *de his qui notantur infamia.* Quo titulo ostenditur, ex quibus causis infamia irrogetur, quomodo etiam titulus in Codice concipitur.

2. Præter Advocatos sunt & aliæ personæ, quæ liti peragendæ supersunt & accedunt: Puta *Procuratores & defensores*; Illi Actorum, isti Reorum, de quibus hoc loco ordineq; agitur, (pariter ut in Edicto) *tit.* 3. *de Procuratoribus & defensoribus.*

Qui

Qui quidem titulus, etsi ad quoscunque Procuratores negotiorum pertineat, proprie tamen ad *Litium* procuratores spectat: Sic quidem, ut eo inter alia agatur de compellendo procuratore, qui in se litem suscepit, judicium accipere, & retro, de mutandis quandoque Procuratoris causis: tandem de Procuratore dato ab actore ad actionem exercendam, cogendo ad eundem defendendum viri boni arbitratu.

Neque tantum hujusmodi privatorum procuratores existunt, ut defensores; verum etiam *Universitatum* (i.e. Societatum, Collegiorum & Corporum) sui Procuratores quidem existunt: qui quidem *Actores* & *Syndici* vocantur, qui scil. Universitatum nomine actiones movent, seu exercent, easdemq; defendunt; qui quidem vel a lege designantur, vel lege deficiente a duabus, ut minimum, partibus ordinis seu corporis constituti sunt. *tit.* 4. *Quod cujusque Universitatis nomine vel contra eam agatur*.

Et hi quidem omnes ex mandato alienas Actiones exercent. Alii quippe sunt *voluntarii*, qui sine mandato, seu ultro, alienis sese negotiis litibusque offerunt, & interveniunt, eaque exercent, vel excipiunt,

qui

qui *negotiorum gestores* dicuntur ; de quibus *tit.* 5. *de negotiis gestis*.

Qui & ipse titulus, pariter ut titulus *de procuratoribus*, etsi ad quorumcumque negotiorum, etiam extra Judicium, gestores pertineat, attamen hoc loco propter lites positus est.

Ab his autem omnibus, sive pro se agentibus, postulantibus, sive pro alio interventientibus, *Calumnia* abesse debet, alioquin is, qui ut calumniæ causa negotium faceret, vel non faceret, pecuniam accepisse probatur, peculiari actione in factum tenetur: intra annum in quadruplum ejus pecuniæ quam accepit; post annum in simplum. Et hæc quidem *tituli ultimi de Calumniatoribus* tum ordinis ratio, ad exemplum quoque Edicti perpetui, tum sensus est.

Hactenus Præparatoria Judiciorum: nunc de causis & actionibus.

De Causis & Litibus, ex quibus Magistratus aditur; ac primum 1. *de* Restitutionibus: 2. *de* Receptis.

1 C*Ausæ*, seu *lites*, resque & controversiæ ipsæ, earumque differentiæ, ex quibus, vel ob quas Prætor aditur, in actionibus quarto loco spectandæ sunt.

Causa igitur resque, seu Controversiæ sunt vel Civiles, vel pœnales, seu criminales. Civiles intentantur triplici fine apud Prætorem, puta ut vel 1. *Restituat* amissam actionem, ac proinde & rem: 2. ut *Recepta*, officio seu Ministerio quodam publico præstato, restitui jubeat: 3. ut novum nunc primum *Judicium* constituat.

1. Prima causa resque civilis, ob quam Prætor aditur, est *in integrum Restitutio* (i. e. redintegrandæ rei, vel causæ actio, auctore Paulo.)

Cujus proinde tractatus, ut in Edicto perpetuo, ita & hic quoque, hoc ordine, hac ratione positus est, non ea, quam reddunt alii, occasione *tituli de postulando*, quo infamia notati, nec in integrum restituti, postulare pro omnibus prohibentur,

quod

quod & longe nimis petitum, & ad aliud restitutionis genus pertinet.

Cæterum de in integrum restitutionibus agitur primum generaliter, indicatis etiam caussis earum. *tit.* 1. *de in integrum restitutionibus:* qui & ipse titulus generalis in Edicto perpetuo erat. Mox singulæ restitutionum caussæ, & sex quidem speciatim pertractantur, (ex quibus vel lapsis, vel circumscriptis subvenitur, ex caussis videlicet extrinsecis vel intrinsecis); i.e. *Metus*; nam quod metus caussa (i.e. instantis vel futuri periculi timore, non quocunque, sed majoris malignitatis, qui merito & in hominem constantissimum cadat), gestum est, id ratum non habet Prætor. *tit.* 12. *Quod metus caussa gestum erit*. 2. *Dolus malus*, si inquam, cui alius obfuit calliditate quadam, seu fallacia & machinatione, alterum decipiendi, circumveniendi, fallendi caussa. Cæterum actio hæc quia famosa est, tantum datur si de his rebus alia actio non sit. *tit.* 3. *de dolo malo*. 3. *Ætatis* ipsius lapsi lubricum, (i.e. si quis infirmitate lapsus sit minor 25. annis). *tit.* 4. *de Minoribus* 25. *annis*. 4. *Capitis diminutio*; capitis enim seu status sui diminutionem minimam passus si quis esset, (i.e. si quis post contractum a se habitum

bitum emancipatus fuisset, vel vice versa cum sui juris esset contractus tempore, postea adrogatus fuisset), stricto olim jure actiones, quæ ei & adversus eum competebant, extinguebantur, veluti jam alia novaque persona constituta: verum e Prætore ei & in eum actio restituebatur, perinde ac si id factum non fuisset. *tit.* 5. *de Capite minutis.*

Qui titulus ut in Edicto, ita & hic ea ratione quam dixi, positus est: quo titulo tamen de capitis diminutione in universum agitur.

5. *Majores quoque* 25. *annis*, quandoque ex quibusdam causis restituuntur, veluti propter justam absentiam: item propter casus adversos. *tit.* 6. *ex quibus causis majores* 25. *annis in integrum restituuntur.* 6. *Alienatio* tandem *judicii mutandi causa facta*. Nam si quis rem, vel possessionem alienando dolo modo molestum adversarium pro se adversario suo objecerit, alienatio hæc justa in integrum restitutionis causa est. Sic quidem, ut quamlibet extincta actione, (per hanc videlicet alienationem ejus respectu, qui alienavit) idem nihilominus actione in factum adversario teneatur, quanti scilicet ejus interest, alium

adver-

adversarium ei non oppositum fuisse. Hinc hoc loco, sicut in Edicto, positus est *tit.7. de alienatione judicii mutandi causa facta*.

11. Secunda causa, ob quam Prætoris cognitio, non vero actio, postulatur, est *Receptum*: ut id scilicet præstari jubeat. Ita enim hic titulus superioribus cohæret, ut in Edicto perpetuo, ita & hic quoque, non (quod alii volunt) quasi a judicio ad extra judicium transeatur, seu a Magistratibus ad Judices, & primum quidem ad compromissarios. *Receptum* est, cum quis ne privata benevolentia (ut Procuratores, negotiorum gestores, Mandatarii, Depositarii, id genus alii, verum officii, vel Ministerii alicujus publici genere, fideque publica, quid in se, fidem que suam recipit. Hoc vero casu Prætor receptam rem præstari reddique jubet: cujusmodi recepti generaliter accepti, [unde titulus quoque generalis *de receptis*, duobus postremis hujus libri titulis communis], duæ species hic proponuntur. I. Prior est, cum quis ex *compromisso* partium (quod ad similitudinem Judiciorum redigitur) arbitrium in se, *officii* cujusdam *publici* genere, semel recepit: Qua ex re etiam quandoque Judex aditur, nempe ut arbiter suscepto officio perfungi, i. e. sententiam dicere si detrectet, a Prætore cogatur,

gatur: pariter ut altero Edicto litigatores arbitri sententiæ stare jubentur. *tit. 8. de Receptis qui arbitrium receperunt, ut sententiam dicant.*

2. Secunda Recepti, cujus causa Magistratus aditur, species est, cum *Nautæ, Caupones, Stabularii*, publico quodam Ministerii genere fungentes, quid cujusque salvum fore citra contractum vel stipulationem ullam recipiunt, quod utique fit, etsi res eis adsignatæ sive consignatæ non sint, verum eo ipso quod in navim, cauponam, stabulum admissæ sunt: (quod singulare admodum est); quo casu nisi receptum illi restituant, etsi sine culpa eorum res pereant, in eos peculiare Judicium datur. *tit. ult. Nautæ, Caupones, Stabulari, ut recepta restituant.*

Atque ita recte hic titulus superiori, ut in Edicto perpetuo, ita & hic quoque cohæret, non vero a Triboniano (quod quidam calumniantur) alieno, aut deserto loco infartus ex sola homonymia, eaque insigni & rustica (ut hoc jam traducunt nonnulli), vocis *Recepti*, sic ut receptum arbitrium non nisi ridicule conferatur cum recepto Nautæ, Cauponis, Stabularii. Quorum & hic lapsus est, quod veterem

rece-

receptitiam actionem, his duobus Recepti speciebus connumerant, cui actio de pecunia constituta successit, quia receptum istud ex privato tantum officio & gratia, privatoque contractu descendit:

PARS

PARS SECUNDA
DIGESTORUM,
QUÆ DE JUDICIIS INSCRIPTA,

Constat libris Septem: puta *lib.* 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11.

Agitur in ea

1. De JUDICIIS ordinandis. *lib.* 5.
2. De JUDICIIS, seu Actionibus & controversiis, in quibus agitur de vindicando DOMINIO rei alicujus. *lib.* 6. 7. 8.
3. Ob DAMNUM datum. *lib.* 9.
4. De Actionibus Ex REI ipsius NATURA descendentibus. *lib.* 10.
5. Ex nudo FACTO aliquo. *lib.* 11.

Ex LIB. V.

I. DE JUDICIO ORDINANDO, seu CONSTITUENDO,
2. ET DE ACTIONIBUS, quibus agitur de vindicando DOMINIO rei universalis.

III. TErtia & potissima frequentissimaque causa, ob quam cognitio

tio Prætoris ab Actore postulatur, est, ut in verba litis jus componat: id est, ut *Judicium* nunc primum ordinet; seu constituat, actionem Judicemque pedaneum de negotio cogniturum dando, vel cognitionem sibimet, prout ferme ipsi videbitur, vindicando. Qua parte duo occurrunt. 1. Primo quidem Judicium ipsum, & processus judiciarius. *Judicium* lata significatione hic accipitur, etiam pro cognitione Prætoris, non modo pro notione Judicum pedaneorum: *Judicium* est legitima quæcumque controversiæ apud Judicem quemcunque tractatio & dijudicatio, *tit. de Judiciis, & ubi quisque agere vel conveniri debeat.*

Et sic quidem hic titulus superioribus apte cohæret, ut in *Edicto* perpetuo, ita & hic quoque, non quasi a Judicibus compromissariis ad Judices ordinarios hic transeatur, quod quibusdam videtur. Quo quidem singulari titulo agitur de processu Judicario omni, in quo potissimum tractatur de Foro Judiceque competente. Qui Judices dare darive possunt: De Legitima persona standi in Judicio: de ordine Judiciorum: De officio Judicis, & cæteris ad processum pertinentibus. Tractatione personarum sive rerum, sive actionum: Quem ti-

titulum inter alios Juris Studiosis commendare maxime soleo, ut ita paulatim foro sese immergant: quique in Codice in varios titulos & singulares discerptus est.

2. His ita præmissis, nunc de ipsismet litibus, controversis, & exinde Actionibus, seu Judiciis. *Lites* igitur resque, seu controversiæ, & notiones civiles, ob quas Judicium constituitur, vel Judex addicitur, varii admodum generis sunt, seu descendunt eæ non ex contractu semper, sed ex actu aliquo, gestove, de quibus tribus *v. l. 19. de V. S.*, ex variis causarum figuris, & *obligationibus*, ex quibus alter alteri ad aliquid tenetur, etsi non ex contractu, seu crediti semper causa. *l. 1. in pr. de obligationibus. l. omnem 20. de Judiciis.* De his igitur singulis speciatim deinceps agitur, quæ scilicet cujusque natura visque sit, ad librum 44. usque inclusive. Mox generatim seu *complexive* postea de obligationibus, imo & de Actionibus in genere agetur *lib. 44. tit. ult.* & lib. 45. 46. Et initio quidem tenendum, alias actiones petitorias esse, alias possessorias: de primis ad librum usque 41., de postremis, tribus libris 41. 42. 43. De petitoriis primum.

1. Primum igitur actionum civilium,

 seu

seu controversiarum genus est, in quibus agitur de *Dominio* rei alicujus, seu quæ in id intenduntur, ut dominium alicujus rei *petatur*, vindiceturque: dominium inquam proprietatis. Dominium porro est, vel rei alicujus universalis, vel singularis.

Universalis rei dominium voco, quod in jure aliquo universali consistit, qualis est hæreditas: est enim successio in universum jus & dominium quod defunctus habuit, cujusque nomine hæreditatis petitio competit. 1. Et *specialis* quidem eo nomine actio, seu qualificata, ut vocant, causamque petendæ hæreditatis singularem habens, vel præparatoria ad hæreditatis petitionem, ut alii volunt, liberis & parentibus competit, frustra, seu immerito, & non ex officio pietatis exhæredatis vel præteritis, (quandoque etiam his necessaria) puta querela seu accusatio inofficiosi, seu petitio hæreditatis ex causa inofficiosi. *tit.* 2. *de inofficioso testamento*: qui hoc loco ea qua dixi ratione, ut in *Edicto* perpetuo, ita & hic positus est.

2. Generaliter alioquin & in universum aliis ex causis ad hæreditatem avocandam, vindicandamque, quæ hæredi, vel ex testamento, vel ab intestato competit, hæreditatis petitio datur. *tit.* 3. *de Hæreditatis petitione*. Et quidem sub tribus

am-

ampliationibus. Nempe enim hæreditatis petitio datur, & cum hæreditatis tantum pars, non etiam assis, id est tota hæreditas petitur, de quo *tit.*4. *Si pars hæreditis petatur*.

2. Est & hæreditatis petitio, quæ datur ei, qui etsi non jure civili, verum Prætorio tantum hæres est: neque enim hæredi tantum hæreditatis petitio datur, sed & bonorum possessori, qui similis est hæredi: *tit.* 5. *de possessoria hæreditatis petitione* 3. Postremum hæreditatis petitio datur & ei, cui non directo jure hæres est, verum obliquo & indirecto; nam ei, cui restituta est ex fideicommisso hæreditas ex Scto Trebelliano, hæc actio, seu hæreditatis petitio competit, quia & hic hæredi comparatur. *tit. ult. de Fideicommissaria hæreditatis petitione*.

Ex Lib. VI.

De Dominio Rei Singularis *Corporalis*.

1. Singularis rei Dominium ejusque nomine actio petitoria sequitur, servato Edicti perpetui ordine. Singulare dominium est singularis sive corporis, sive juris alicujus dominium: quo nomine

quæ actiones competunt, tribus libris explicantur, hoc inquam libro 6., & duobus proximis 7. & 8. Hujusmodi autem res sunt vel corporales, vel incorporales, i. e. *Corporalium rerum vindicatio* competit rerum dominis, vel iis qui vice Dominorum sunt; & sic tribus hominum generibus. Primo quidem veris Dominis, & proprietariis, seu ob dominium vere & proprie dictum, quæ actio proprie *Rei Vindicatio* dicitur. *tit. 1. de rei vindicatione:* qui titulus hoc nexu hic pariter ut in Edicto perpetuo, positus est.

Secundo, fictitiis quoque Dominis, quique proprietariis similes sunt, & jus dominio simile habent, veluti *bonæ fidei possessoribus*, competit hæc rei vindicatio: his quippe, si rei a se bona fide possessæ nondum a se usucaptæ, possessionem casu aliquo amiserint, peculiaris fictitiaque quædam actio ad eam vindicandam, haud aliter atque si usucapissent, a Prætore accommodatur, quæ *Publiciana* in rem, a Publicio videlicet Prætore ita dicta fuit. *tit. 2. de Publiciana in rem actione;* qui titulus in Edicto pariter hoc situ positus erat.

Tertio, *Emphyteutis* quoque (qui & ipsi fictitii Domini sunt, verosque Dominos imitantur) rei vindicatio, seu actio ve-

vectigalis, vel de fundo vectigali competit. Emphyteutis inquam, id est iis, qui agros plerumque steriles, & jejunos ac squalidos, verum a se deinceps meliores cultioresque cultura reddendos, (unde *Emphyteuticorum* agrorum nomen, a propagatione & melioratione), in perpetuum, vel ad tempus non modicum, sub vectigalis, i.e. pensionis cujusdam præstatione, a veris Dominis sive privatis, sive Rebuspublicis & Civitatibus, vel etiam a Principe conductos habent. His scilicet quoque ad agrum emphyteuticum, cujus possessionem amiserunt, vindicandum, rei vindicatio competit: Nam etsi Emphyteuta revera fundi emphyteutici dominus non sit, universa tamen rei utilitas ad ipsum spectat. *tit. ult. Si ager vectigalis*, i.e. *Emphyteuticarius petatur*: qui ideo hic positus est, pariter ut in Edicto perpetuo.

Ex Lib. VII.

De Dominio Rei Singularis *incorporalis: ac nominatim de* Usufructu, *&* *affinibus ejus.*

2. I*Ncorporalium* rerum singularium vindicatio est, qua res singulares in jure, jurisve intellectu consistentes, &

quidem a corporis ipsius, in quo jus consistit, non domino vindicatur: puta *servitutes*. Servitutes autem sunt vel personales, vel reales.

1. *Personales servitutes* dicuntur, cum res aliqua aliena, veluti fundus, aut servus alienus alteri personæ, ejusque utilitati servit. Ejus vero generis servitutes sunt hæ quatuor. Ususfructus, Operæ servorum, Usus, & Habitatio: De quibus sigillatim prius.

§ 1. *Ususfructus* est jus utendi fruendi integro jure, & sic plenissima servitutis personalis species, rebus alienis, salva rei substantia: de quo sunt sex tituli priores hujus libri. Primo agitur *de modo constituendi* ususfructus, deque jure fructuarii, & intra quem *modum* is uti frui debeat. *tit. 1. de Usufructu, & quemadmodum quis utatur fruatur*. Secundo titulo ostenditur, jure *accrescendi* sæpe usufructuarii jus augeri: altero scilicet, cui idem ususfructus conjunctim legatus fuerat, non concurrente; unde fit ut alter partem ejus retineat, & ob non concursum usumfructum totum, neque diminutum habeat; quod jus accrescendi dicitur: [cui accrescendi juri & in aliis multis juris articulis locus est] *tit. 2. de Usufructu accrescendo*. Tertius titulus est de *Tempore*, seu die

usus-

ususfructus cedentis, i. e. a quo tempore ususfructus alicui constitutus relictusve deberi incipiat: & sic moriente post id fructuario ususfructus ad hæredes ejus transmittatur; nempe ususfructus semel ab adita hæreditate & statim acquiritur, si pure legatus sit. *tit.* 3. *Quando dies ususfructus cedat*.

Hactenus de Usufructu adquirendo. Vicissim amittitur is quoque certis modis, de quibus agitur *tit.* 4. *Quibus modis ususfructus amittatur*: Et in his quidem rei ipsius, in qua ususfructus consistit interitu: nisi ususfructus sit earum rerum, quæ usu consumuntur: tum enim remedio cautionis ex S. C. ususfructus rei absumendæ per usum mox absumptæ sustinetur. *tit.* 5. *de Usufructu earum rerum, quæ usu consumuntur, vel minuuntur*.

Actio tandem ususfructus nomine, vel est *confessoria*, qua quis scilicet usumfructum sibi in re aliena deberi intendit: vel *negatoria*, qua Dominus rei negat, rei suæ usumfructum alii deberi. *tit.* 6. *Si ususfructus petatur, vel ad alium pertinere negetur*.

2. Operæ quoque *Servorum*, speciem quamdam servitutis personalis, imo & ususfructus quodammodo obtinent; nam ususfructus servorum in operis consistit. *tit.* 7. *de operis servorum*.

 3. Usus

3. *Usus* item circa fructum, i.e. usus ad necessitatem tantum, & ad esse, non ad bene esse. 4., ut & *Habitatio*. *tit.* 8. *de usu & habitatione*.

Omnibus autem his servitutum speciebus commune est, ut is, cui constitutæ sunt caveat, sese usurum fruiturum boni viri arbitratu: finitoque jure suo possessione cessurum, eamque Domino restiturum. *titulo ultimo*, *Usufructuarius quemadmodum caveat*. Hactenus de Servitutibus personalibus.

Ex Lib. VIII.

De Servitutibus Prædiorum.

2. Prædiorum, seu reales *Servitutes*, (quæ propriæ & absolute *servitutes* dicuntur, de quibus in Edicto perpetuo pariter hoc situ actum fuit), sunt qualitates & jura quædam, quibus res alterius rei alienæ, puta, prædium prædio servit, de quibus post personales (pariter ut in materia Legatorum *lib.* 3.), in genere agitur. *tit.* 1. *de Servitutibus*.

Sicut autem prædia vel urbana, vel rustica, quæ quidem ipsa non tam loco seu situ, quam qualitate & genere usus invicem

cem distinguuntur, ita servitutes quoque, aliæ sunt prædiorum urbanorum : *tit. de Servitutibus prædiorum urbanorum* : Aliæ vero rusticorum : *tit. 3. de Servitutibus prædiorum rusticorum* . Quæ licet ita distinguantur, communia tamen pleraque inter se habent: *tit. 4. Communia prædiorum tam urbanorum, quam rusticorum*. Certe eodem modo vindicantur, confessoria vel negatoria actione. *tit. 5. Si servitus vindicetur, vel ad alium pertinere negetur*. Et utraque certis modis amittitur, veluti confusione (acquisito altero prædio, sive dominante, sive serviente): item non utendo, seu usucapione libertatis, & cessione. *tit. ult. quemadmodum servitutes amittuntur*.

Ex Lib. IX.

De actionibus Ob Damnum Datum.

11. Secundum causarum actionum, seu controversiarum litiumque civilium genus, & quidem petitoriarum, est, *damni alicujus in corpus aliquod nostrum dati nomine*, & ad id sarciendum comparata.

Ita enim hic liber superiori, servato & hic

hic, ut & proximo Edicti perpetui ordine, optime connectitur, non affinitate quadam cum rei vindicationibus, inter alia, quod dominis solis, & adversus dominos hæ actiones dentur; quod Cujacio quoque visum fuit.

Damnum porro hoc in quadruplici differentia est; 1. vel enim damnum sine injuria ulla facientis datur, puta a *Quadrupede* (quod damni genus proprie *Pauperies* dicitur. Ejus actionis, quæ eo nomine competit, vis hæc est, ut aut noxa a Domino sarciatur [i. e. æstimatio damni offeratur seu præstetur], vel certe animal ipsum quod noxiam, damnumve dedit, ei cui nocitum est, in noxam dedatur. *tit.* 1. *Si quadrupes pauperiem fecisse dicatur.* 2. Vel *damnum* injuria a libero homine datur, alieno videlicet servo, vel quadrupede, cæterisve rebus, (quod *damnum injuria* dicitur, vindicaturque *lege Aquilia*) *tit.* 2. *ad legem Aquiliam*. 3. Cui similis est, & ad superiorem accommodata specialis quædam actio legis Aquiliæ in duplum, adversus eos, e quorum ædibus, ubi habitant, eum in locum, qua vulgo iter fit, vel in quo consistitur (puta statione vel græce στάσει) quid in liberum ho-

mi-

nimem effusum, vel dejectum fuerit, etsi ipsi non dejecerint, vel effuderint. *tit.* 3. *de his qui effuderint, vel dejecerint*. Et ita quidem hic titulus hic positus est: Cum in Edicto perpetuo cohaesisse videatur iis titulis, qui lib. 11. continentur, *de servo corrupto*, & *de aleatoribus*. 4. Denique a *Servo* damnum datur: quam in rem sunt proditae actiones *noxales*: quae ita dicuntur a *noxa*, i. e. damno, maleficioque servorum; quarum actionum haec pariter vis est, ut liceat domino deditione ipsius corporis quod deliquerit, id est servi, litis aestimationem evitare. *tit. ult. de Noxalibus actionibus*: qui quidem titulus non est generalis omnibus noxalibus actionibus (generaliter scilicet acceptis), quae ob damnum datum competunt, quod Cujacius hic voluit, verum specialis de noxa a *servo* data.

Ex Lib. X.

De Actionibus, *quae ex* Rei Ipsius Natura, *seu naturae facto*, *oriuntur*.

111. Tertium genus controversiarum, seu actionum civilium descendit ex *Rei ipsius natura*, seu *naturae ipsius facto*: quae scilicet inter aliquos, citra con-

contractum ullum, vel delictum damnumve, actionem aliquam inducit.

Hæc enim est hujuscæ materiæ connexio, ut in Edicto perpetuo, ita & hoc libro simul & ejus complexio, & continentia: Nam quod ajunt, mixtas actiones, i. e. tam in personam, quam in rem directas hoc libro contineri, id neque omnino verum est, cum actio ad exibendum non sit talis, ac proinde connexionis ratio illa consistere non possit, verum mere personalis, licet in rem scripta. *l.* 3. §. 3. *ad Exhib.*

Hujus vero generis sunt tria sequentia

1. *Vicinia*. Inter confines scilicet prædiorum rusticorum, vicinia ipsa actionem finium regundorum producit, ad agrorum scilicet fines, olim varietate successionum, vel irruptione fluminis, vel aliter confusos, *regundos*, determinandos, amota veteri obscuritate. *tit.* 1. *Finium regundorum*.

2. *Communio*, quæ est societas involuntaria, in quam nonnulli incidunt, non vero contractu, vel tractatu habito [v. l. 32. *ff. pro socio*] vel affectione societatis consentiunt, seu eos conjungit ad societatem non consensus, sed res. *l.* 25. §. 16. 17. *fam. ercisc.* Re ipsa & negotio. *d. l.* 32. *pro socio.*

Quæ

Quæ communionis ratio duas actiones, seu duo judicia divisoria producit. 1. Actionem *Familiæ Erciscundæ*. Datur ea actio inter cohæredes, volentes a communione discedere, ad res hæreditarias dividendas: (nam *familiæ* appellatione veniunt res hæreditariæ: & *erciscere*, veteri verbo est dividere. *tit.* 2. *Familiæ erciscundæ*. 2. Item producit communio actionem *communi dividundo*. Hæc superiori similis datur inter alios quam socios, inter quos scilicet res aliunde communis est; quanquam & diserte Gajus *l.* 2. *hoc tit.* hanc actionem quoque tribuit contracta societate, veluti in re pariter emenda. *tit.* 3. *Communi dividundo*. 3. Postremo hujus generis est sola *exibendæ*, seu repræsentandæ rei alicujus, quæ petitur, ratio, seu *interesse*; quia scilicet rem aliquam vindicaturis nobis, & propter rei vindicationem maxime, & ut experiundi sit copia, interest rem aliquam nobis *exhiberi*, i. e. ejus potestatem fieri, eamque repræsentari: & sic hæc actio, ut ex ipsius rei natura descendit, ita & præparatoria ferme est rei vindicationis, & ad *exhibendum* dicitur. *tit. ult. ad exhibendum*.

Ex Lib.

EX LIB. XI.

De actionibus ex NUDO HOMINIS FACTO *aliquo nascentibus, citra contractum ullum, damnumve in corpus datum.*

IX. QUartum genus actionum, seu causarum & controversiarum civilium est, quod nascitur ex *Facto* aliquo, non Naturæ, verum nudo hominis facto: rursum non ex contractu ullo, vel ob damnum in corpus datum.

Ita enim hæc materies in Edicto perpetuo, & hic liber integer superioribus & proxime sequenti, cohæret: cujus etiam tituli omnes certa lege invicem optime colligati sunt; quod nemo quod sciam adhc vidit. Neque enim placere debet Cujacii sententia; quasi liber hic *supplementum* sit totius hujus partis secundæ Digestorum: atque adeo hujus libri *tituli* 1. 3. 4. 5. supplementum sint libri *noni* tit. 2., & 6. libri decimi: tit. 7. & 8. libri sexti.

Factum autem hujusmodi nudum est vel legitimum, vel illegitimum: Rursum, factum

factum istud nudum est vel religiosum, vel irreligiosum.

1. *Legitimi* facti nudi, & judicialis quidem, actionem producentis, duæ tantum species hoc libro tractantur. (Nam & tertia quædam, & primo quidem loco in Edicto perpetuo posita fuerat, puta de Judice litem suam faciente). Prima est *Interrogatio in jure facta*. Nam si actor in jure ante judicium quandocunque acceptum, intentionis suæ formandæ instruendæque causa, aliquem interrogaverit: *An ne is fieret auctor, & qua ex parte* [id est an & quatenus sit ille, a quo actor jus suum consequi possit]; v. g. Si quis ignarus utrum talis, vel talis sit, eum interrogaverit, utrum hujus, vel illius [forte debitoris] hæres sit, & qua ex parte; item, si noxali actione acturus servi nomine alium interrogaverit, utrum hic ejus servus sit, isque interrogatus responderit, [quod omnino tenetur]: ex hac jam interrogatione & responso, nascitur actio (quasi adversus obligatum ex contractu), *qua Interrogatoria actio* dicitur. Et sic hæc interrogatio instruendi judicii causa, non litis decidendæ, fiebat. *tit. 1. de Interrogationibus in Jure faciendis, & interrogatoriis actionibus*.

Altera specialis facti legitimi nudi judi-

cialis

cialis est, actionis cum aliis communis ab uno intentatio: Nempe si lis pluribus communis apud Judicem aliquem a quibusdam agi cœperit, ne continentia causæ dividatur, neve varie judicetur, apud eundem Judicem ab aliis quoque agi, aliosve conveniri oportet. *tit.* 21. *de quibus rebus ad eundem Judicem eatur.*

2. *Illegitimi* facti, sine damno corporali, species hæ quatuor, quarum nomine actio vel competit, vel denegatur, notentur. 1. Si *corrupti* servi alieni mores (nam de damno in corpus ejus dato actum fuit supra *lib.* 9.) fuerint, eo nomine in eum qui corrupit quanti ea res est, in duplum judicium datur. *tit.* 3. *de servo corrupto.* 2. Si *fugitivus* servus receptus, seu celatus fuerit. *tit.* 4. *de Fugitivis.* 3. Si *aleatoribus* domum quis suam ad ludendum præbuerit, etsi lusor non fuerit, isque verberatus, damnumve ei datum fuerit, sive quid eo tempore de domo ejus subtractum est, susceptori isti actio eo nomine denegatur: contra, si ludendi causa vis facta fuerit, in eum qui vim intulerit, animadvertitur. Denique & ejus quod in alea lusum est, sæpe repetitio datur. *tit.* 5. *de Aleatoribus.* 4. Facti nudi illegitimi actionem producentis postrema species est, si *falsus modus a Mensore renunciatus*

dolo

dolo malo fuerit : a Mensore inquam, qui inter aliquos adhibitus fuit, cum de finibus forte inter eos contentio esset, vel cum emptor scire vellet vel venditor, cujusmodi ager veniret, vel propter judicium, vel cujus alterius rei ergo. Hoc scilicet casu in Mensorem actio in factum datur. *tit. 6. Si Mensor falsum modum dixerit*.

Qui quidem titulus eadem ratione hoc situ in Edicto perpetuo positus erat.

3. *Religiosum* factum nudum, sine damno corporali, ut & retro *irreligiosum*, circa funerum & sepulchrorum scilicet religionem, obligationem & actionem civilem quandoque inducit, seu tribuit, tum ei, a quo factum quid circa id fuit: tum adversus eum, qui quid fecit: rursum quia vel ipse quid fecit, vel alium quid facere prohibuit. Et ita quidem hic tractatus superioribus cohæret, pariter ut in Edicto. Quia, inquam, quid ipse fecit: puta, 1. quia *mortuum intulit* in locum, quo jus non erat: nam is eo nomine in factum actione tenetur. 2. Quia *sumptus* in funus alienum erogavit seu fecit, & sic cum defuncto quasi contraxit; quo nomine specialis actio *funeraria* ei ex æquo

 & bono,

& bono, & quidem privilegiata, competit. Rursum, quia alium quid circa religionem funerum & sepulchrorum agere prohibuit: veluti ne funus duceret. *tit.7. de Religiosis & sumptibus funerum, & ut funus ducere liceat*: 2. ne mortuus inferretur quo jus erat: 3. ne *sepulchrum* ædificaret. Adversus hos omnes quippe in factum actio eo nomine datur. *tit. ult. de mortuo inferendo, & sepulchro ædificando*.

PARS

PARS TERTIA.

DIGESTORUM,

QUÆ DE REBUS INDIGITATUR:

Constans libris 8., puta *lib.* 12. 13. 14. 15. 16. 17. 18. 19.

DE REBUS CREDITIS.

EX LIB. XII.

De CERTI PETITIONE CERTÆ ÆSTIMATIONIS.

v. QUintum genus controversiarum, seu actionum, vel Judiciorum civilium, est de REBUS CREDITIS: seu quæ competunt *crediti* nomine, & ob negotium aliquod gestum, vel obligationem contractam, quod & factum quoddam est. *l. consiliis* 7. §. *ult. ff. de curatore fur.*: i.e. tractatus inter contrahentes: qualis eleganter describitur *l.* 8. *vers. quod sic. de rescindenda vend.*

Qui

Qui quidem tractatus hic instituitur ad exemplum ordinemque Edicti perpetui, & hoc quidem nexu, non quo nonnulli, qui hic novam Judiciorum & actionum divisionem incipiunt: vel ut alii, qui se vindicationibus ad contractus hic transire ajunt.

Est autem *creditum*, quoties fidem alienam secuti, alicui rei adsentimur: *Rerum* vero creditum, eo quod res aliqua intervenit necessario ad constitutionem contractus, seu ad obligationem actionemque constituendam. Atque istud est hujus partis Tertiæ totius argumentum, & sic generalis hic titulus, quod nonnulli perperam negabant.

Rebus porro creditis, vel certum quid nominatim formula actionis comprehenditur, seu petitur, vel incertum.

1. *Certum petitur*, cum apparet quid, quantum sit quod petitur, seu cum res, vel quantitas, qua de agitur, certa, pondere, numero vel mensura expressis formula seu actione *condicitur*, [id est designatur]. Unde & eædem certi petitiones *Condictiones* dicuntur: Nam hoc sibi vult *condictio*. Et his quidem actionibus Judex reum

reum in id præcise quod petitur, vel condemnandum, vel absolvendum habet: & hic actio *si certum petatur*, & *condictio* eadem sunt: hæc suo nomine designatur, illa de primis Edicti verbis.

Certum autem istud rursum habet vel certam æstimationem, vel incertam. 1. *Certæ æstimationis* res certa petitur, cum non res ipsa tantum certa est, seu petitur designaturque, verum & æstimatio ejus quoque certa est. Quod in tribus negotiis, & obligationibus, quæ Re contrahuntur evenit. Primo quidem in *Mutuo*, seu in pecunia numerata credita, mutuove data; est enim pecuniæ publica solennisque æstimatio, unaque & eadem potestas. *tit.* 1. *de rebus creditis, si certum petatur*, & *de condictione*: cujus tituli proinde [qui tribus appellationibus constat] sententia, ex superioribus jam ita clara esse potest, de quo alioquin tumultuantur Interpretes: Nempe, ut breviter id complectar. 1. *Rerum creditarum* appellatio generalis est. 2. Crediti vero species est ea, ex qua *certum petitur*. 3. Quæ eadem & *condictio* una voce dicitur, seu certi condictio. 2. Item certa, non tantum res, sed & æstimatio est rei debitæ ex *Jurejurando* decisorio; quo etiam genere quasi contrahitur. (*l.* 5. §. 2. *ff. de pecalio*)

culio). *tit.* 2. *de Jurejurando sive voluntario, sive necessario, sive Judiciali.*

Ita enim hic titulus superiori de rebus creditis, ut in edicto perpetuo, & hic quoque apte cohæret: non vero quod quidam tradunt, quasi jusjurandum frequentius detur de pecuniis creditis.

Ac nominatim certa est æstimatio, si in *litem juratum* fuerit, quia jusjurandum istud in litem nihil aliud est, quam litis seu rei in Judicium deductæ, seu interesse, ab actore facta, per jusjurandum a Judice delatum, æstimatio. *tit.* 3. *de in litem jurando.*

3. Denique certa æstimatio est *Promutui*, quod est instar mutui: cum videlicet pecunia aliqua alteri data, promissave fuit, non mutui quidem contrahendi animo, verum data promissave sine causa, apud alium residet, quæ condictioni, seu repetitioni locum facit.

De quibus condictionibus post titulum *de rebus creditis & de Jurejurando* in Edicto perpetuo pariter actum fuit, ut hic.

Hujusmodi porro condictionum quisque genera hoc libro pertractantur: Vel enim datum

datum quid fuit, promissumve ex causa, vel sine causa.

1. *Ex causa* rursum, vel *futura*, vel quasi præsente: *Futura*, i. e. ob rem vel finem aliquem, eumque vel honestum, vel turpem. Si ob finem *honestum* res aliqua data promissave fuerit, veluti ut Romam eas, causaque secuta non fuerit (i. e. Romam tu non jeris, ejus repetitio omnimodo competat, quæ condictio dicitur *causa dati*, *causa non secuta. tit.* 4. *de causa dati*) nam ita reponendum, non *causa data causa non secuta*. 2. Si vero ob *turpem* causam datum promissumve quid fuerit, non omnimodo, i. e. non semper condictio competit: nam si dantis vel promittentis turpitudo aliqua ea in re versetur, res condici non potest. 3. Cui similis est quoque condictio *ob injustam causam*: si videlicet quid detur ex stipulatione per vim extorta, & sic ex principio dandi injusto. *tit.* 5. *de condictione ob turpem vel injustam causam*..

2. *Quasi ex præsente* causa, seu quasi existente, cum tamen revera nulla causa existeret, si quis quid per errorem promiserit, dederitve, condictio ei pariter competit, quæ *indebiti condictio* dicitur. *tit.* 6. *de Condictione indebiti*.

Postremo condictio competit, si *sine*

M *causa*

causa ulla res data vel promissa fuerit, vel rediit ad non justam causam. *tit. ult. de condictione sine causa:* cujus tituli lex 2. speciem aliquam præbet. Et sic (ut superiora summatim colligam) condictio competit dati promissive: 1. Sive quia ex principio injusto quid datum promissumve fuit, veluti *vi*, vel *ob turpem causam. tit.* 5. 2. Sive quia ab initio causa nulla existebat, & sic per *errorem. tit. 6.* 3. Sive quia ex causa, verum quæ *secuta* non est. *tit.* 7. 4. Sive quia ex causa, quæ *finita* est, rediitque ad non causam. *tit. ult.* Ex his autem causis quandoque incerti etiam condictionem competere docent *l.* 22. *ff. de cond. indeb. l.* 3. *de condict. sine causa.*

Et hactenus quidem de certi petitione certæ æstimationis.

Ex LIB.

Ex Lib. XIII.

1. De Certi Petitione Incertæ æstimationis.
2. De Mixta Actione, modo certæ, modo incertæ æstimationis.
3. De Incerti petitione, & contractibus Unius Principaliter utilitatem continentibus.

2. Incertæ variæque æstimationis certi petitio est, quoties res quidem libello certa petitur, condicitur, seu designatur, varia tamen admodum incertaque rei petitæ æstimatio est, ac proinde lis a Judice æstimanda venit. Incerta, inquam æstimatio: idque variis ex causis; 1. sive ratione *interesse* alicujus: 2. sive ratione *legis*, obligationem inducentis: 3. sive ratione *materiæ* subjectæ. 4. tandem ratione *loci*. Et sic quatuor hujus generis incertæ æstimationis condictiones sunt.

De quibus in Edicto perpetuo hoc ipso situ, ordineque actum fuit.

1. *Condictio furtiva* prima in hoc genere est: nam cum ea condictio domino, singulari furum odio, ad rei furtivæ per-

fecutionem, contra jus commune (quo condictio alioquin domino non datur), detur, in eamq; actionem veniat res, quamlibet mortua apud furem, & sic ejus æstimatio: item id quod interest agentis, ac proinde in ea in litem juretur; apparet utique, rem aliquam, etsi certam (veluti servum furtivum), incertæ tamen adhuc æstimationis ea condictione peti: *tit.* 1. *de Condictione furtiva*.

2. Item *ex lege condictio* incertam æstimationem continet. Ex lege condictio est, quoties Lex novam aliquam obligationem inducit, neque tamen satis actionis genus determinat, seu nominatim exprimit: tum quippe indefinite *ex lege condictio* datur. Ea vero incertæ & variæ æstimationis est, quia & obligatio varia & incerta est. Exemplum hujus rei ponebat Cujacius in condictione ex lege Julia, & ex lege Cincia. *tit.* 2. *de Condiction. ex lege*.

3. Hujus generis est etiam *Condictio Triticaria*: nam cum alia atque alia cæterarum, præter pecuniam numeratam, specierum [quarum nomine hæc actio sive condictio competit] æstimatio sit, ad æstimationem utique res necessario deducitur. Atque hæc est illa condictio, quæ *Triticaria*, non *triticiaria* dicitur, a tritico videlicet, specierum ut potissima, seu insigniore,

gniore, & necessaria maxime, ita & omnium maxime incertæ æstimationis, & revera arbitraria, quia æstimat in ea Judex rem arbitrio suo, habita ratione utilitatis temporis & loci. *tit.* 3. *de Condictione triticaria*.

4. Denique actio seu condictio *Ejus quod certo loco* ex stipulatione, vel testamento dari (veluti Ephesi] debuit, proxime superiori *de condictione triticaria* optime cohærens, utpote cum in ea æstimatio rei petitæ pro loci quoque ratione fiat, incertam æstimationem continet, & arbitraria est: Nam cum commemoratio ejus loci, quo dari res debuit, item loci quo dari petitur, in libello fiat, magna autem loci utilitas sit, quia varia sunt rerum per singulas Civitates pretia, & pecunia quoque alibi locorum facilius & levioribus usuris invenitur, alibi vero difficilius & gravioribus, arbitrio utique Judicis, qui huic actioni addictus est, hoc omne æstimandum venit, tum in gratiam *rei*, si is alio loco conveniatur, quam quo eum conveniri ejus interest: & retro in gratiam *Actoris*, si ejus intersit alio loco rem accipere; nam hæc actio utriusq; utilitatem continet, i.e. alterutrius. Inde igitur condictio, seu actio hæc arbitraria diserte dicitur: de qua est *tit.* 4. *de eo*

 quod

quod certo loco dari oportet.

II. Mixtum quoddam actionis genus nunc sequitur, quo modo certum petitur, modo incertum: certum rursum *modo certæ*, *modo incertæ æstimationis*, puta actio *de pecunia constituta*, seu constitutoria, id est de pecunia citra stipulationem, pro se vel alio jam obligato, promissa in diem locumve plerumque certum: Nam in constitutum veniunt & aliæ species præter pecuniam numeratam, quæ omnes tamen *pecuniæ* appellatione hic veniunt. Et hæc est sententia *tit.* 5. *de Pecunia constituta*.

Quique adeo superioribus ita recte cohæret, uti pariter cohæsit in Edicto perpetuo, non vero quasi hic titulus eodem pertineat, quo superior, nempe quod eo quoque peti possit alio die locove, id quod alio dari debuerat, verum medio loco inter certi petitiones [sive certæ sive incertæ æstimationis eæ sint] & incerti petitiones, quia eadem actione modo certum petitur [idque modo certæ æstimationis, modo incertæ], modo incertum.

III. *Incerti* tandem petitio est, cum res libello petitur ex obligatione aliqua seu contractu aliquo, incerta generali & vaga formula; puta, quia ita formula concepta est:

eſt: *Quidquid te mihi ex hac vel illa cauſa dare oportet ex fide bona* &c. unde & *bonæ fidei* Judiciis nomen inditum.

De quibus hoc ipſo loco in Edicto actum fuit.

Porro contractus iſti, ex quibus incertum petitur, ſunt quinque generum, & varias ideo quoq; præſtationes recipiunt. Nam inconnexionis ratio hic reddi poteſt. Quanquam & hæc non diſplicet; ſcil. peti *Incertum* vel ex obligationibus, quæ re contrahuntur; res, puta quatuor, Commodato, Pignore, (de quibus duobus titulis poſtremis hujus libri 12.): *Geſto* alieno & Depoſito (de quibus *lib.* 14. 15. 16.) 2. vel ex obligationibus, quæ *conſenſu* contrahuntur. *lib.* 17. 18. 19.

1. Prima ſpecies horum contractuum, ex quibus incertum petitur, & quidem ex obligationibus, complectitur Commodatum & Pignus, in quibus etiam *unius principaliter e contrahentibus* negotium geri utilitaſque verti videtur: *Commodatum* ſc. eſt cum res utenda gratis cum modo, ſive ad certum uſum datur: ſive certo loco aut tempore datur; quod plerumq; ſolam commodatarii utilitatem continet. *l.* 5. §. 2. *ff. commodati*: cujus etiam nomine du-

duplex actio proponitur: Directa domino, rei suæ recuperandæ gratia; contraria vero ei, qui commodato accepit, variis ex caussis. *tit. 6. Commodati vel contra*. 2. *Pignus* (cujus utilitas in usum irrepsit) Quod quidem etsi dicatur utriusque gratia dari, & debitoris, quo magis pecunia ei credatur: & creditoris, quo magis in tuto sit creditum. *l. 5. §. 2. ff. commodati. §. ult. inst. quib. mod. re contr. obl.* & in summam, ut dicitur eleganter á Papiniano, pignus proponitur (supponitur, opponitur) propter contractus fidem, ac restituendæ rei vinculum; & pignus debitor distrahere potest, ut ad suum commodum perveniat. *l. 6. ff. de distract. pign.* attamen creditoris potissimum utilitatem continet. Ejus porro nomine pariter duæ actiones competunt: una directa, quæ datur debitori adversus creditorem ad pignus recuperandum, soluto debito: Contraria, creditori adversus debitorem, ad impensas forte in rem pignoratam factas recuperandas. Quæ actiones proprie *Pignoratitiæ* dicuntur (nam de hypothecaria, quæ adversus tertium possessorem competit, agetur proprie libro 20.) *tit. ult. de Pignoratitia actione, vel contra*.

EX-

Ex Lib. XIV.

De Actionibus, & Incerti petitionibus, quæ ex ALIENO GESTO *dantur, vel non.*

1. SEcunda contractuum, seu obligationum Re species, ex quibus incertum petitur, est eorum, in quibus *alterius alicujus quam contrahentis* negotium geritur quæriturq; adeo, quatenus seu in quantum alter teneatur, & retro is actionem habeat ex alterius gesto, ut quinque casibus sequentibus; de quibus hoc eodem loco ordineque actum fuit in Edicto. 1. *Exercitoris* (i.e. ejus, qui navem exercet.) negotium geritur a Magistro navis (i.e. ab eo, qui navi præpositus est] Nam si ab isto negotium aliquod gestum fuerit, ejus rei nomine cui impositus est, in ipsum Exercitorem, [i.e. dominum) actio eo nomine in solidum transfertur, quæ ab exercitore, *exercitoria* dicitur. *tit.* 1. *de Exercitoria actione.*

2. *Vectorum* quoque (id est eorum, qui eadem navi vehuntur) a convectore vel Magistro navis, negotium quodammodo geritur (quodam quasi contractus cum alio initi genere.] Ei quippe, qui se mari incerto una cum aliis vectoribus credidit

(ut loquitur Rutilius, inter alios) maritimaque tempestate oborta, inclementis fortunæ cohibendæ, cum ventis decidit (ut ad rem loquitur Juvenalis *Satyra* 14. sicut Seneca dixit. 4. *Nat.* 6. cum grandine pacisci), jactu mercium suarum in mare facto, in convectores alios actio datur, ad agnoscendam scil. jacturæ partem, ut ita quod pro omnibus datum est, omnium contributione sarciatur. Quod quidem Legis Rhodiæ de re nautica caput inter alia fuit: Rhodiæ inquam, i.e. Rhodiensium, quorum, utpote qui & Maris aliquando imperium tenuere, nauticæq; rei disciplina excellebant, Leges quædam a Romanis quanquam victoribus receptæ fuerunt. Et hæc est sententia simul & connexio [de qua hactenus anxie laboratur) cum superioribus *tit.* 2. *de Lege Rhodia de jactu*.

Non vero quasi hic titulus ceu scapha superiori subjectus fuerit. In Edicto sane Prætoris de hac lege Rhodia de jactu actum videmus junctim cum titulo de locato, uti colligo ex ordine librorum Pauli ad Edictum, ac nominatim ex ejus *l.* 2. *de L. Rhodia de jactu*.

3. *Negotiatoris* item alicujus negotium geritur ex alieno gestu, puta ab *Institore* ejus

ejus (i.e. ab eo, qui præpositus est negotiationi alienæ) contrahente ejus rei gratia, cui præpositus est; sic ut ex negotio Institoris ei & in eum actio in solidum competat, quæ *Institoria* vocatur a persona ministrante, ut exercitoria a domino. *tit.* 3. *de Exercitoria actione.*

4. *Domini* quoque & *Patris* negotium quandoque geritur, resque vertitur, ex filiorum, servorum, liberorumque hominum ab his possessorum contractu, & sic vi potestatis. De quo eodem ordine locoque actum fuit in Edicto. Hac vero parte distinguendum venit: Vel enim filii servive scientibus Parentibus & Dominis, vel nescientibus contrahunt, vel denique expresse jubentibus. 1. Si *scientibus* iis filii servive in merce peculiari negotientur, ejusq; rei causa quid cum his contractum fuerit, Parentibus autem vel Dominis a filiis vel servis aliquid quoque debeatur, quicquid in merce peculiari est, inter illos & creditores pro rata portione *tribui* (i. e. dividi) debet; divisione tamen ipsi domino concessa, vel si divisio inique facta fuerit, reformari: unde *Tributoriæ* actioni nomen inditum a tribuendo. *titul.* 4. *de Tributoria actione.*

2. *Nescientibus* Patribus vel Dominis, si quod cum his qui in eorum potestate

sunt, negotium gestum erit, actio regulariter non datur. *tit.* 5. *Quod cum eo qui in aliena potestate est, negotium gestum esse dicetur*. Ac nominatim ex causa mutui contracti, patre inscio, filius familias neque patrem, neque se, ne post mortem quidem patris ullo modo obligat. Et hæc est sententia S. C. Macedoniani. *tit. ult. de S. C. Macedoniano*.

Ex Lib. XV.

Appendix Libri Superioris XIV.

Superior regula de nescientibus Dominis vel Parentibus, ut in eos actio regulariter non detur ex contractu filiorum & servorum, duas patitur exceptiones, & eas tamen non in totum, sed in tantum. 1. Si *Peculium* ii habeant: ad finem quippe peculii Pater, & Dominus tenentur actione de Peculio, ex justa præsumptione. *tit.* 1. *de Peculio*. Et hæc ipsa tamen actio non semper perpetua est, verum annua tantum, extincto videlicet Peculio. *titul.* 2. *Quando de peculio actio annalis est*. Secunda exceptio est, si in rem Patris vel Domini *versum* quid fuerit: nam quatenus in rem Patris Dominive

versum est, hactenus quoque actio in eos æquitate suadente competit. *tit.* 3. *de in rem verso*. 3. *Jubentibus* denique Dominis vel Patribus, si filii servive contraxerint, in solidum jam Patrem vel Dominum ii obligant. *tit. ult. quod jussu*. Et ita quidem hi tres tituli superiori libro subjiciuntur, pariter ut in Edicto eodem situ: at non & ordine, nam in Edicto hi tituli hujus libri paulo aliter positi videntur.

Ex Lib. XVI.

I. Appendix *altera libri* 14.
II. *De* Contractu, *seu obligatione* Ex Re: ubi unius *tantum e contrahentibus utilitas vertitur*.

Debitoris certe cujuscunque negotium Mulier inutiliter gerit, apud creditorem ejus intercedendo; mulieres enim frustra pro aliis sese obligant. Quæ Sententia est Senatusconsulti Vellejani. *tit.* 1. *ad S.C. Vellejanum*.

Qui ita superioribus apte cohæret, pariter ut in Edicto cohæsit.

Judiciali quoque aliquo quasi *contractu*, nego-

negotium alterius quandoque geritur, ut ecce, si cum tibi obligatus essem, item mecum tu contestatus fueris [atque ita judicio quasi contraxeris *leg.* 3. §. *idem scribit* 11. *ff. de peculio*) rem meam omnino certo casu gesseris: Nam si tu vicissim obligatus mihi ex alia causa sis, adquires mihi exceptionem *compensationis*: Ac maxime negotium meum hac parte gesseris; si naturaliter tantum mihi fueris obligatus: nam quod natura debetur, etsi peti non possit, venit tamen in compensationem. *tit.* 2. *de compensationibus*.

Atque ita hic titulus superioribus recte cohæret, ut etiam cohæsit in Edicto perpetuo.

3. Tertia species contractuum, & ultima quidem obligationum ex re, ex quibus incertum formula seu actione petitur, est eorum, in quibus *Unius tantum e contrahentibus negotium geritur*: veluti in *deposito*: Dat enim depositarius beneficium in suscipienda re; cum depositum sit conventio gratis servandæ seu custodiendæ rei alienæ. *tit. ult. Depositi vel contra*. Et ita quoque hic titulus in Edicto positus erat.

Ex

Ex Lib. XVII.

1. *De* Mandato. 2. *&* *de* Societate.

SEquuntur actiones, seu petitiones incerti, quæ enascuntur ex obligationibus ex Consensu, puta Mandato, Societate, Emptione, Venditione, Locato, Conducto, & similibus. Sic enim hic ordo quoque reddi potest: modo meminerimus, agi de incerti petitionibus. Et primo quidem loco occurrit 4. *Mixtus* quidam contractus, ex quo incertum petitur, puta *Mandatum*, i. e. conventio, qua roganti fides datur gratis procurandæ alicujus rei. Fit enim Mandatum modo unius tantum contrahentium, modo utriusque, modo tertii alicujus gratia: Unde & duplex actio nascitur: directa, quæ domino negotii datur: contraria vero, quæ mandatario, seu mandanti. *tit.* 1. *Mandati vel contra*.

5. *Ultima* contractuum, seu obligationum ex quibus incertum petitur, & quidem obligationum ex *consensu*, species est eorum, qui utriusque contrahentium semper utilitatem continent: unde ex utroque latere directa jam actio nascitur. Quo in censu sunt sex: Societas, Emptio, Venditio,

ditio, Locatio, Conductio, Æstimatoria, Permutatio, & contractus innominati. Porro quæ utilitas in his vertitur, aliquando est inæqualis; etsi plerumque æqualis. 1. *Inæqualis* inquam aliquando: quod in unico *Societatis* contractu cernitur seu evenit. Nam & Societas ita iniri potest, ut inæquales partes socii ex societate ferant. *tit. 2. pro Socio.*

E LIB. XVIII.

De Contractibus, seu Obligationibus ex consensu, UTRIUSQUE *utilitatem æqualiter continentibus: ac primum*

DE EMPTIONE ET VENDITIONE.

Æ*Qualiter* tandem utriusque contrahentis utilitas vertitur, in quinque sequentibus contractuum speciebus.

1. Primum quidem in *Emptione venditione*: de cujus substantia, forma, materia, & effectu, agitur hoc integro libro, & insuper *tit. 1. lib. proxime sequentis*. 1. *De substantia* scil. emptionis venditionis, ut & de nonnullis in ea *pactionibus* & legibus, seu conditionibus, quæ scil. ei apponi possunt, vel quandoque solent, agitur

tit.

tit. 1. *de Contrahenda emptione*, *&* *de pactis inter Emptorem & Venditorem compositis*. Inter quas leges, conditiones seu conventiones, singulares hæ duæ sunt: puta, *In diem addictio* (i.e. cum venditioni hæc lex seu conditio adjicitur, ut si melior intra certum tempus conditio ab alio adferatur, a priore emptione discedatur) *tit.* 2. *de in diem addictione*. 2. *Lex Commissoria* [i. e. pactio, qua convenit, ut si ad diem pecunia soluta non fuerit, res vendita *committatur*, id est resolvatur, & ad venditorem, si is velit, recurrat sive revertatur). *tit.* 3. *de lege Commissoria*. Hactenus de substantia, pactisque venditioni emptioni adjectis.

2. Quod *materiam* venditionis emptionis attinet, non tantum res corporales, sed & incorporales vendi solent & possunt, veluti hæreditas, & actio, in quibus quid venditum intelligatur, quidque alterum alteri ex hac causa præstare oporteat, explicat *tit.* 4. *de hæreditate vel actione vendita*.

2. *Vis & effectus* perfectæ venditionis quatuor subjiciuntur. 1. Perfecta semel venditio *rescindi*, seu ab ea ab una parte recedi non potest, exceptis certis casibus, quibus perfecta etiam quandoque venditio rescinditur, & ab ea impune recedere licet.

cet. *tit.* 5. *de rescindenda venditione , & quando liceat ab emptione discedere .*

2. *Periculum* & commodum rei venditæ statim ut perfecta est venditio, ad emptorem migrat seu transit . *tit.* 6. *de Periculo & commodo rei venditæ*. 3. Regulariter venditori competit actio ad implendum contractum ; Exceptis certis & singularibus quibusdam casibus, qui hic præmittuntur titulo mox secuturo de actionibus empti & venditi , quibus ob non impletam conditionem actione opus non est, verum vel confiscationi locus fit, vel manus injectionem venditor habet, vel ipso jure quid perficitur , quod ab emptore implendum erat ; vel denique irritum fit id quod ab emptore factum fuerit : puta, quando conditionem impleri , venditoris peculiariter non interest , ut in tribus sequentibus casibus, 1. si venditus fuerit servus , ea conditione a Domino , *ut exportaretur* (ἐπ' ἐξαγωγῇ) hoc enim casu , si legi ab emptore non pareatur , vel servus in fiscum redigitur , vel venditori in eum manus injectio est. 2. Si venditus fuit servus ut *manumitteretur*: nam si legem non expleat emptor , servo ex Constitutione Marci & Commodi libertas ipso jure repræsentatur. 3. vel retro , *ut ne manumitteretur :*

teretur : quæ pactio efficit, ne manumisso ab emptore libertas competat. *tit. ult. de servis exportandis, vel si ita mancipium venierit, ut manumittatur, vel contra.*

EX LIB. XIX.

1. *De* EMPT. ET VENDIT. adhuc. 2. *De* CÆTERIS *quinque speciebus Obligationum ex consensu, seu contractuum, in quibus utriusque contrahentium utilitas æqualiter vertitur.*

4. REgulariter alioquin, ut dixi, & in commune, venditionis perfectæ effectus hic est, ut *Actionem empti venditi* producat, ad implendum videlicet ultro citroque contractum: (nam tres tituli, qui continentur *lib.*21. pertinent ad consequentiam Emptionis, non ad impletionem contractus. (Venditori scil. actio empti venditi competit adversus emptorem ad pretium, ejusque tardius soluti, usuras accipiendas: Et vicissim emptori, adversus venditorem, ad rem emptam accipiendam, & si quid ejus interfit sua die rem traditam. *tit.* 1. *de Actionibus empti & venditi*. Et hæc quidem de Emptione & venditione.

2. *Locatio conductio* quoque, quæ Emptioni

ptioni & venditioni proxima est, æqualiter utriusque contrahentis utilitatem continet. *tit.* 2. *Locati conducti*.

3. Item *æstimatæ rei venditæ traditio*, nam & hic contractus emptionis similis est, unde *æstimatoriæ actioni* nomen. *tit.* 3. *de Æstimatoria*.

4. *Rerum permutatio* itidem aperte utriusque contrahentium utilitatem continet. *tit.* 4. *de rerum permutationibus*.

Denique *innominati Contractus* quidam sunt, qui utriusque contrahentium utilitatem continent, & permutationi accedunt, & ex quibus incertum petitur, (unde *incerti Civilis actio* ex iis competere dicitur. *l.* 7. §. 2. *in fin. de Pactis*) veluti hi quatuor; *do ut des*, *do ut facias*; *facio ut des*, *facio ut facias*: Ex quibus quæ actio competit, *præscriptis verbis* dicitur; ideo scilic. quia negotium, quod certo nomine exprimi non potest, per rei gestæ notationem, narrationem, verborumque circumscriptionem, exprimitur. (videndi est lex 6. *de transactionibus*). *tit. ult. de præscriptis verbis*, & *in factum actionibus*.

PARS

PARS QUARTA

DIGESTORUM,

Conſtans Libris 8.

Qua agitur

1. *De Tribus* ADMINICULIS & ACCESSORIIS *rerum creditarum lib.* 20. 21. 22.
2. *De* NUPTIIS *lib.* 23. 24. 25.
3. *Et de* TUTELIS *lib.* 26. & 27.

EX LIB. XX.

De Adminiculis Rerum Creditarum, ac primum de PIGNORIBUS *& Hypothecis.*

ADminicula, ſeu pediſſequæ actiones, παρακολουθήματα, rerum creditarum ſeu contractuum, nunc tribus libris interjiciuntur a Juſtiniano; interrupto, quod ipſemet profitetur, duabus conſtitutionibus *de confirmatione Digeſtorum*, Edicti perpetui ordine.

Nam

Nam ut de duobus libris, puta 20. & 21. dicam, in Edicto post titulos de Actionibus empti, locati, de Æstimatoria: subjiciebatur statim tractatus de Nuptiis; & longo post intervallo in Edicto actum de Actione Serviana, & de Salviano interdicto pignorum nomine: in tractatu videlicet de Interdictis: de Edicto vero Ædilitio nihil in Edicto Prætoris continebatur, cum de eo proprium esset Ædilium Curulium Edictum. De Exceptione rei venditæ, actum in tractatu de Exceptionibus. De evictionibus actum suo, & continuo loco, in tractatu de empti, & venditi actione. Tandem de duplici stipulatione in materia de stipulationibus. Igitur hæc omnia hunc in locum à Justiniano compulsa, congesta, eo fine ut tractatus de pignoribus & hypothecis longe distaret a tractatu de pignoratitia actione: & quia cætera Emptionum & venditionum consectanea essent, & actiones hæ quasi pedissequæ illarum, ut ita quæ de eodem loquuntur, jungerentur. Quæ omnia Justinianus ipse præfatur. Quod librum 22. attinet, non aliam Justinianus ordinis rationem reddit, nisi hunc librum seu tractatum excogitatum *de Usuris*, *Probationibus*, & *Præsumptionibus*, & juxta tractatum de rebus collocatum. Nihil scilic.

de

de his in edicto Prætoris comprehensum fuerat, & visus hic locus opportunior Justiniano huic tractatui interjungendo: Nobis interim hæc series placet, ad tuendum Justiniani institutum.

Adminicula, seu *pedissequæ* actiones rerum creditarum varii generis sunt: His enim vel securitas creditori conciliatur, vel indemnitas emptori, vel lucrum adventitium quæritur, vel denique mixturæ quid ex his omnibus est.

1. *Securitas creditori* conciliatur Pignoribus & Hypothecis, quorum tractatus ad sex capita refertur. Primo de his agitur in genere, 2. ut & de modo pignoris contrahendi, *tit.* 1. *de pignoribus & hypothecis*. Inter quæ & illud est, quod pignora & hypothecæ, non expresse, seu manifestarie tantum, verum etiam tacite quandoque, seu justa quadam præsumptione, præsumptaque partium voluntate, vel legis seu juris dispositione, potestateque contrahuntur, (unde duæ pignoris & hypothecæ species enascuntur, expressum & tacitum). *titul.* 2. *In quibus causis pignus vel hypotheca tacite contrahitur*.

Et hæc de modo contrahendi pignoris, ejusque adeo speciebus. 3. Nunc *de rebus*, quæ pignori obligari possunt: scilic. non om-

omnes res pignori obligari possunt, neque ab omnibus. *tit.* 3. *quæ res pignori vel hypothecæ datæ obligari non possunt.*

4. *Jus* in pignore sæpe evenit ut plures habeant: Sic quidem, ut quia modus ejus non omnibus sufficit, alii aliis potiores sint pignore vel hypotheca: veluti. 1. *Tempore* priores; quive in priorum locum successerunt. 2. *Privilegio* potiores, seu privilegiati. *tit.* 4. *Qui potiores in pignore, vel hypotheca habeantur.*

5. Superioribus ita constitutis, *utilitas* jam pignoris hæc est, ut distractio ejus, debitore in solutione cessante, permissa sit, solennibus tamen juris præmissis. *tit.* 6. *de distractione pignorum & hypothecarum.*

6. *Solvitur* denique pignus certis modis, puta satisfaciente quoquo modo debitore. *tit ult. quibus modis pignus, vel hypotheca solvitur.*

EX LIB. XXI.

De Adminiculis, seu Remediis EMPTORI *competentibus.*

2. INdemnitas emptori nominatim, conciliatur, seu quæritur remediis, seu adminiculis sequentibus, & actionibus pe-

pedissequis seu Ministris πρακολȣθήμασι. Ac primo quidem *Ædilitiis* actionibus arbitrariis, quæ proditæ sunt ab Ædilibus Curulibus (penes quos cura fori rerumque venalium erat, & ut venditiones rite celebrarentur, fraude omni submota.) Nam si damnum sit *in re empta*, puta si vitium aliquod in ea sit animi aut corporis, aut morbus occultus, ob eam venditoris reticentiam, emptori actio datur. Item si venditor aliquid dixerit promiseritve circa rem venditam, duplex his casibus Ædilitii Edicti remedium competit. 1. *Redhibitionis*, i. e. ut venditione in totum rescissa, venditor rem refuso pretio recipiat. 2. *Æstimatoria quanto minoris*: qua quidem actione venditio non rescinditur, verum ex pretio tantum detrahitur redditurque Emptori, quo minoris res est, & quanto minoris is emisset, si vitia illa scivisset. *tit. 1. de Ædilitio Edicto, & redhibitione, & quanto minoris*. Si vero *Extrinsecus* damnum accidit, ut quia res empta a tertio revera evicta fuit, adversus venditorem actio competit, modo in simplum, modo in duplum ex ædilitia stipulatione. *tit. 2. de Evictionibus, & duplici stipulatione*. Et ita quidem hic titulus superiori con-

nectitur & continuatur: non quasi Ædilitio Edicto applicentur ædilitiæ stipulationes.

Adversus evincentem alioquin quemcunque emptori competit exceptio rei venditæ & traditæ. *tit. ult. de Exceptione rei venditæ & traditæ*.

Et hactenus quidem de iis adminiculis, quæ rebus creditis propria sunt.

Ex Lib. XXII.

De Tribus aliis Adminiculis, puta de Usuris, Probationibus, *&* Ignorantia.

Sequuntur deinceps tria *Adminicula* alia, quæ ut rebus creditis quoque competunt, ita ad personarum quoque nexum, & ad causas alias (imo & Criminales) ambitu suo pertinent. Unde hoc loco posita sunt quasi in confinio, inter tractatum de actionibus descendentibus ex rebus creditis, seu contractu, & iis quæ descendunt ex personarum credito.

3. *Lucrum* igitur *adventitium* creditori cuicunque, seu ex quacunque causa, sive ex contractu, quod frequentissimum, sive ex personarum nexu, quæritur, extra seu præter rem ipsam, usuris, fructibus &

causis

causis, & omnibus aliis accessionibus; Quæ ex sola mora quandoque debentur. *tit.* 1. *de Usuris & Fructibus, & causis, & omnibus accessionibus, & mora.*

Cæterum uberrimæ maximæque usuræ permittuntur, quoties pecunia [i.e. res quælibet credita] periculo creditoris est, veluti si navigaturo ea conditione credatur, idque est, quod nauticum fœnus, & *pecunia trajectitia* dicitur. *tit.* 2. *de Nautico fœnore.*

4. *Mixtam* causam superioribus omnibus, obtinent sequentia adminicula & accidentia rerum & actionum, non tantum in actionibus, quæ descendunt ex rebus creditis, verum etiam in iis, quæ descendunt ex nexu personarum, imo & in criminalibus. 1. Primum *Probationes* & Præsumptiones. *tit.* 3. *de Probationibus & Præsumptionibus*: quæ quidem fiunt vel per instrumenta: *tit.* 4. *de Fide Instrumentorum & amissione eorum*: vel per testes. *tit.* 5. *de testib.*

2. Item *Ignorantia*, cujus in contrahendo, vel quasi contrahendo aliisque juris materiis, seu articulis sæpe ratio habetur. Ignorantia enim, quandoque lucro captando, modo ad damnum saltem evitandum, prodest. Qua parte, [ut breve faciam] tenenda est Papiniani regula: *Errorem fac-*

 ti

ti ne maribus quidem in damnis vel compendiis obesse: Juris autem errorem ne quidem fœminis in compendiis prodesse: Cæterum, omnibus juris errorem in damnis amittendæ rei, non nocere. tit. ult. de Juris & facti ignorantia.

Hactenus de rebus creditis, & adminiculis seu pedissequis actionum, quæ ex iis descendunt, sive propriis, sive communibus cum iis, quæ descendunt ex personarum nexu, de quibus mox statim.

Nunc ad ordinem Edicti perpetui reditur.

Ex Lib. XXIII.

De Nuptiis. *Ac primum de tempore Nuptias præcurrente.*

6. SExtum civilium controversiarum genus nascitur ex quodam *Personarum nexu*, seu credito, sic ut dicam, seu ex quasi contractu, ob aliquod scilicet animorum & pesonarum vinculum, quandoque etiam, nulla re intercedente. Hujus vero generis sunt duo sequentia. 1. *Nuptiæ* seu Matrimonium. 2. *& Tutela*: De quibus deinceps agitur, libris sequentibus quinque, servato hac quoque parte Edicti perpetui ordine. Nuptiæ, inquam, crediti,

diti, seu nexus personalis species est, & ideo de eo hic agitur per se, non occasione dotis dictionis tantum, quod nonnulli parum apte censebant.

1. In *Nuptiis* tria tempora spectanda sunt. 1. Præcedens eas. 2. Intercedens, & constantis Matrimonii. 3. Succedens, seu tempus contrahendi, constantis, soluti Matrimonii: duo scilicet ἔρισματα, tertium vero, μέσον.

1. In *contrahendis* nuptiis hæ tres visiones occurrunt. 1. *Sponsalia*, quæ sunt mentio & repromissio futurarum Nuptiarum. *tit.* 1. *de Sponsalibus*. 2. *Ritus Nuptiarum*, (verbo Pontificali) i. e. quomodo seu qua solennitate, & inter quas personas rite, seu secundum leges nuptiæ contrahi, vel consistere possint. *tit.* 2. *de Ritu Nuptiarum*. 3. *Dotis* ab uxore datio, dictio, vel promissio. Cujus sane jus varium admodum est & multiplex, imo & singulare. *tit.* 3. *De Jure Dotium*. Sed & aliquando, prout pacta dotalia intercesserunt, quæ utique admittuntur, si modo dotis conditionem deteriorem non faciant, neque bonis moribus, aut Juri Civili adversentur. *tit.* 4. *de Pactis dotalibus*. Illud Dotis inæstimatæ singulare est, ex L. Julia, ut ne maritus, licet dominus

dotis, fundum dotalem inæstimatum (ἀδιατίμητον) alienare vel obligare possit. *tit. ult. de fundo dotali.*

Ex Lib. XXIV.

De his quæ spectant ad Tempus *constantis Matrimonii, & ad consequens, ex parte Mulieris.*

Constante matrimonio hæc duo incurrunt. 1. *Donationes* inter virum & uxorem; quæ utique prohibitæ sunt. *tit. 1. de Donationibus inter virum & uxorem.* Quanquam hic titulus in Edicto positus videtur in censu, seu ordine eorum, qui pertinent ad actiones, soluto Matrimonio. 2. *Mali mores* conjugum, qui divortiis causam dare solent, uti & repudiis inter sponsos. *tit. 2. de Divortiis & repudiis.*

3. *Soluto Matrimonio*, seu dirempto jam, actiones sequentes enascuntur, tum a parte mulieris, tum a parte viri, tandem & ab utraque parte.

1. *A parte Mulieris*, dotis repetitio instituitur (neque enim constante matrimonio dos repeti potest, nisi marito ad inopiam vergente. Cæterum, a quo, quando

quando, qua formula, quatenus dos peti soluto matrimonio possit, tractatur *tit. ult. Soluto Matrimonio dos quemadm. petatur*. A quo titulo digestum *Infortiatum*, quod vocant, initium ducit.

Ex Lib. XXV.

De his quæ spectant ad

1. Tempus Consequens *Nuptias, tum a parte viri, tum ab utraque.*
2. *& De Adfini quodam Nuptiarum.*

1. A *Parte viri* soluto matrimonio actio, seu reputatio adversus repetitionem dotis sæpe competit: puta impensarum in res dotales factarum nomine. *tit.* 1. *de Impensis in res dotales factis*.

3. *Ab utraque* tandem *parte* soluto matrimonio sequentes actiones competunt; eæque partim rerum, partim liberorum nomine. 1. *Rerum*, puta rerum constante matrimonio amotarum, i. e. sublatarum, *amovendi* enim vox hæc electa, ut alia nonnulla, ad mitigandam scilicet lenitate verbi rei tristitiam, propter reverentiam memoriamque veteris conjugii: quæ quidem actio, ut dixi utrique conjugum communis est: (quo etiam nomine peculiaris marito retentio ex dote olim dabatur) ob res inquam amotas. *tit.* 2. *de*

Actione rerum amotarum. 2. Liberorum etiam nomine soluto matrimonio non jam retentiones, ut olim quandoque, verum actiones hinc inde variæ competunt: idque qua susceptorum vel editorum, qua suscipiendorum liberorum nomine (quo pertinent sequentes quatuor tituli) 1. *Susceptorum* liberorum nomine, soluto scilicet matrimonio maritus ex se susceptos liberos agnoscere alereque tenetur, si modo uxor ei post divortium testato denunciaverit, se ex eo prægnantem esse, n:que is contra denunciavit: quæ sententia est SC. Planciani. *tit.* 3. *de agnoscendis & alendis liberis*: ubi ob cognationem materiæ additum *vel parentibus, vel patronis, vel libertis*.

2. *Suscipiendorum* item liberorum soluto matrimonio nomine, hæ duæ actiones quandoque incurrunt. 1. Inspiciendus scilicet venter, & custodiendus partus quandoque venit, idque tribus ex caussis, vivo partim, partim mortuo marito. 1. *Vivo*, si mulier post divortium dicat se ex viro esse prægnantem, idque maritus neget. 2. Retro si mulier neget, se ex viro esse prægnantem. 3. Denique si *mortuo* marito dicat se esse prægnantem. *tit.* 4. *de Inspiciendo ventre, custodiendoque partu*. 2. *In possessionem* quoque bonorum, ante

ante editionem partus, mulier mittenda quandoque venit. Qua parte tamen, ne fraudibus mulierum locus fiat, neve aliis prædæ inde occasio præbeatur, duobus titulis sequentibus occurritur. Primo ne in possessionem missa mulier circumscribendi alicujus causa, clam, & per quandam machinationem alium in possessionem introducat. *tit.* 5. *si ventris nomine muliere in possessionem missa, eadem possessio dolo malo ad alium translata esse dicatur*. Secundo, ne sciens prudens se prægnantem non esse, vel ex alio, in possessionem veniat. *tit.* 6. *si mulier ventris nomine in possessione calumniæ causa esse dicetur*.

Adfine tandem nuptiarum, seu imitamentum quoddam matrimonii, hic subjicitur, quod est *Concubinatus*, licita potius vel permissa jure Romano civili conjunctio, seu consuetudo, quam legitime seu ritu ullo riteque contracta. *tit. ult. de Concubinis*.

Ex Lib. XXVI.

De Tutela, *deque his quæ spectant ad Tutelam*. 1. Deferendam, 2. Constantem.

11. Tutela, secunda est personarum nexus, sive crediti, quasique con-

tractus, species: Tutori quippe pupilli persona creditur, fideique ejus committitur, sevandaque commendatur: (Hæc enim etiam *credendi* nominis vis est. De Tutelis porro in genere primo agitur, quinam videlicet & quibus tutores constituantur, vel non, & quemadmodum. *tit.* 1. *de tutelis*.

In specie, in tutelis (pariter ut in nuptiis) tria tempora spectare oportet: Eas præcurrens, iis concurrens, denique [sic ut dicam facilioris traditionis causa] postcurrens: seu tempus tutelæ deferendæ, delatæ seu constantis, & finitæ.

1. Defertur, seu mandatur Tutela tribus modis; unde & tres tutelæ species enascuntur: Primum *Testamento* (unde *testamentaria* tutelæ nomen) a parentibus Tutores dari solent liberis in potestate habentibus, cujus prima potissimaque ratio habetur. *tit.* 2. *de testamentaria tutela:* Adeo quidem, ut etiam si inutiliter, seu mero jure, non recte datus sit Tutor testamento, confirmandus tamen quandoque veniat: & quidem aliquando, sine inquisitione. *tit.* 3. *de confirmando Tutore vel Curatore*.

Secundo *Lege* Tutela defertur; [quæ *legitima* ideo dicitur, & Tutores ipsi *legitimi*] testamentaria scilicet deficiente: nam

nam semper legitimam testamentaria prævertit. *tit.* 4. *de Legitimis Tutoribus*.

Denique *Magistratus providentia* tutela mandatur, [quæ *honoraria* seu *dativa* dicitur] deficientibus duabus superioribus. *tit.* 5. *de Tutoribus & Curatoribus datis ab his, qui jus dandi habent, & qui, & in quibus causis specialiter dari possint*. Idque petentibus personis nonnullis ex officio, seu necessitate; qualis est mater, avia, & libertus: Tenentur enim hæ personæ liberis suis, & Patroni liberis tutores petere; Alioquin mater & avia successione liberorum multantur, ex Constitutione D. Severi; & liberti puniuntur: De quo, ut & de loco ubi Tutores ita peti possint, est *tit.* 6. *qui petant Tutores, vel Curatores, & ubi petantur*.

2. Post delatam & acceptam tutelam, tria capita, seu tres visiones incurrunt, quæ *officium Tutoris* respiciunt. Primo, in quibus consistat officium Tutoris, nempe in duobus. 1. In *Administratione*: Administrare scilicet tutelam (Inventario ante omnia perfecto) si plures sint, vel omnes debent, vel unus, si id utilius sit, vel de parentis, vel de majoris partis tutorum sententia, vel ejus, cujus ea de re jurisdictio est: quo casu nihilominus cæteri honorarii Tutores administrationis

alienæ periculum agnoſcunt, ſeu periculi vicarii ſunt. Adminiſtrationis porro iſtius ut variæ ſunt partes, ita neque ultima pars eſt, Actiones pupilli exercere, & excipere. *tit.* 4. *de administratione & periculo Tutorum & Curatorum, qui gesserint vel non, & de agentibus vel conveniendis uno, vel pluribus*. Officium Tutoris conſiſtit in *Auctoritate* & conſenſu pupillis caute præbendo, i. e. in approbando eo quod cum pupillis agitur. Quæ quidem auctoritas quando neceſſaria ſit, & qualis, explicatur *tit.* 8. *de Auctoritate & consensu Tutorum & Curatorum*.

3. Secundo, vice verſa, quando ex Tutoris vel Curatoris facto, i. e. adminiſtratione, geſto, contractu, dolo, culpa, pupillus vel adultus actionem exercere, vel conveniri poſſit, tractatur *tit.* 9. *Quando ex facto Tutoris vel Curatoris minores agere, vel conveniri possunt*.

3. *Suspecti* denique ſi ſint Tutores, i.e. ſi tutelam non ex fide gerant, ordinaria & publica accuſatione removendi veniunt, modo cum infamia, modo ſine infamia. *tit. ult. de suspect. Tutorib. & Curatorib.*

Ex

Ex Lib. XXVII.

1. De his quæ spectant, tum ad Tutelam *deferendam, tum ad delatam jam: 2. De his quæ ad* Finitam.

§. Mixta quædam capita sunt, quæ modo deferendæ, modo constantis tutelæ tempore incurrunt: idque tum à parte Tutoris, tum a parte pupilli. 1. A parte Tutoris sunt *Excusationes*: Sunt enim causæ quædam, quæ a deferenda tantum tutela excusant (aliæ vero a cœpta quoque. *tit. 1. de Excusationibus*. 2. A parte pupilli actiones seu tractatus hi incurrunt: 1. Ubi *educari* & morari pupillus debeat; quod quidem & ab initio, & durante tutelæ officio agitari potest. In eo vero multum situm est; sive ut moribus, sive ut vitæ pupilli consulatur: sane apud eum ante omnes educari pupillus debet, quem pater destinavit, nisi id pupillo non expediat: alias apud matrem, nisi vitricum superduxerit: denique apud alios parentes non suspectos, superioribus deficientibus. 2. Ut *alimenta* pupillo præstentur, quæ certe facultatum & dignitatis ratione habita; decreto Prætoris constituuntur. *tit. 2. ubi pupillus educari, vel* me-

morari debeat, *vel de alimentis pupillo præstandis*.

Et ita quidem hi tituli superioribus, & proxime sequentibus, cohærent.

4. *Finita* tandem tutela & cura, *Actiones* ultro citroque competunt. Et *directa* quidem pupillo, eaque duplex: prior actio *tutelæ*, ad rationes administratæ tutelæ sibi reddendas a Tutore, & in id libris rationum edendis: quæ & ipsa (utilis scilicet) adulto accommodatur contra Curatorem: Altera, *rationibus distrahendis*; quæ quidem actio pupillo datur in duplum adversus eum, qui in gerenda tutela, pecuniam, vel quam aliam rem avertit, subripuit. *tit.* 3. *de Tutelæ & rationibus distrahendis*, *& utili curationis causa actione*.

Contraria vero tutelæ actio Tutori competit, ad impensas, si quas de suo probo more fecit, recuperandas. *tit.* 4. *de contraria tutelæ & utili actione*; & hæc omnia, non in veris tantum Tutoribus locum obtinent, verum etiam in eo, qui pro Tutore vel Curatore negotia gessit. *tit.* 5. *De eo, qui pro Tutore*: vel etiam in eo, qui falsus Tutor fuit. In tantum, ut in integrum restitutio detur, si quid fal-

so Tutore (vel pro Tutore) gestum erit.

Qua causa hic titulus in Edicto perpetuo positus est in materia de *Restitutionibus in integrum*, inter titulum *de capitis diminutione*, & titulum, *de quibus causis majores*.

Et in falsum Tutorem judicium detur, ut quanti ea res erit, in tantam pecuniam condemnetur. *tit. 9. Quid falso Tutore auctore gestum esse dicatur*.

Neque adversus Tutores, aut Curatores tantum actio ex causa tutelæ, vel curationis pupillo competit, sed & adversus alias insuper personas quasdam; & tres quidem. 1. Primo quidem adversus Fidejussores, qui rem pupilli salvam fore caverunt, ut & *Nominatores* eorum, qui fidejussorum vicem sustinent, & hæredes. *tit. 7. de Fidejussoribus & nominatoribus, & hæredibus Tutorum & Curatorum*.

2 Adversus *Magistratus municipales*, seu Duumviros, qui idonee caveri curare debuerunt, neque fecerunt; idque in subsidium. *tit. 8. de Magistratibus conveniendis*. 3. Postremum adversus *Possessores* rerum, qui res pupilli vel adulti perperam sine decreto alienatas, puta prædia rustica, urbana, suburbana) *possident*, actio datur

ad

ad eas recuperandas. *tit.9. de rebus eorum quæ sub tutela vel cura sunt, sine decreto non alienandis, vel supponendis.*

Adfines tandem Tutoribus & Curatoribus [minorum scilicet], sunt Curatores furiosorum, aliorumque præter minores: de quo *tit. ult. de Curatoribus furioso, & aliis extra minores dandis.*

Hic jam Edicti perpetui ordo invertitur: nam post titulos de *Tutelis* subjiciebantur tituli *de Furtis servorum, de Publicanis, deque furto a familia eorum facto, de operis libertorum:* Tandem & *de Bonorum possessionibus*, ante tractatum de *Testamentis*. Nos Justinianeum ordinem persequamur.

PARS

PARS QUINTA
DIGESTORUM,

Quæ de Testamentis, Legatis, & Fideicommissis inscripta.

Atque ita est

De TESTAMENTARIA SUCCESSIONE, *commodisque aliis ex Testamento*.

Constans libris 9., puta 28. 29. 30. 31. 32. 33. 34. 35. 36.

EX LIB. XXVIII.

De TESTAMENTI SUBSTANTIA, & FORMA.

VII. SEptimum Actionum, seu controversiarum genus nascitur occasione successionis, commodique alicujus, post mortem alterius alicui oblati: ad vindicanda videlicet bona ejus, vel partem ex his aliquam.

Hic

ad eas recuperandas. *tit.9. de rebus eorum quæ sub tutela vel cura sunt, sine decreto non alienandis, vel supponendis.*

Adfines tandem Tutoribus & Curatoribus [minorum scilicet], sunt Curatores furiosorum, aliorumque præter minores: de quo *tit. ult. de Curatoribus furioso, & aliis extra minores dandis.*

Hic jam Edicti perpetui ordo invertitur: nam post titulos de *Tutelis* subjiciebantur tituli *de Furtis servorum*, *de Publicanis*, *deque furto a familia eorum facto*, *de operis libertorum*: Tandem & *de Bonorum possessionibus*, ante tractatum de *Testamentis*. Nos Justinianeum ordinem persequamur.

PARS

PARS QUINTA
DIGESTORUM,

Quæ de Testamentis, Legatis, & Fideicommissis inscripta.

Atque ita est

De Testamentaria Successione, *commodisque aliis ex Testamento*.

Constans libris 9., puta 28. 29. 30. 31. 32. 33. 34. 35. 36.

Ex Lib. XXVIII.

De Testamenti Substantia, & Forma.

VII. S*Eptimum* Actionum, seu controversiarum genus nascitur occasione successionis, commodique alicujus, post mortem alterius alicui oblati: ad vindicanda videlicet bona ejus, vel partem ex his aliquam;

Hic

Hic enim nexus est, hæc series hujusce materiæ, per se, non ob aditionem tantum hæreditatis, quæ quasi contractus species est.

Successionis commodique post mortem oblati porro tres species sunt: Vel enim deferuntur ea 1. ex *Patrisfamilias* cujusque dispositione & destinatione: 2. Vel ex *Prætoris* Jurisdictione: 3. Vel ex sola denique *Legis* provisione; unde totidem successionum species consurgunt: Aliæ scilicet testamentariæ sunt, seu commoda alia ex testamento proficiscuntur. 2. Aliæ Prætoriæ, quæ *bonorum possessiones* dicuntur. Aliæ legitimæ.

3. De *Patrisfamilias dispositione*. Primum enim quoque semper locum ea inter omnes obtinet.

Etsi in Edicto Prætoris, ut jam dixi, de Prætoriis successionibus, seu de Bonorum possessionibus prius actum fuerit, qui ordo etiam in Codice observatur.

Paterfamilias, scilicet (quod erat in XII. *tabulis*) *uti super pecunia rei suæ legasset, ita jus esto*. Dummodo scilicet justum sit testamentum ejus, seu defunc-

tus

us jure testatus sit, i. e. formam, præscriptaque legum secutus sit, seu observaverit. Testamento scilicet condito propositoque, ut id valeat, sequentia exploranda attendendaque veniunt. 1. Utrum *Is* testamentum fecerit, qui jure facere potuit. 2. *Solemniter* ne, seu rite testamentum factum fuerit, seu ordinatum: Quare de utroque agitur statim. *tit. 1. qui testamenta facere possunt, & quemadmodum testamenta fiant.*

3. Requiritur, ut si Testator *Liberos* habeat, sive jam natos, sive post testamentum nascituros [qui *Posthumi* dicuntur], eos vel nominatim hæredes instituat, vel nominatim exhæredet; alioquin præteritio liberorum, vel statim injustum testamentum reddit, vel postea rumpit. *tit. 2. de Liberis & Posthumis hæredibus instituendis, vel exhæredandis.*

4. Excutiendum est, num forte testamentum casu aliquo, (alio etiam quam ex superioribus causis) injustum, ruptum, irritumve in totum factum fuerit. 1. *Injustum*, idque quia non jure factum est, ubi scilicet solemnia juris defuerunt: de quo *tit.* 1.; Vel nullius momenti, ob præteritionem filii, de quo ut dixi *tit.* 2. 2. *Ruptum*, puta vel alio testamento, vel sui hæredis agnatione, posthumique. 3. *Ir-*

ritum

ritum, vel secuta capitis diminutione Testatoris, vel non adita hæreditate. *tit. 3. de injusto, rupto, irrito facto testamento.*

5. Spectandum venit in testamento, num quædam ibi deleta sint, seu literis corrupta, consultoque inducta cancellis, vel aliis literis inscripta. Nam si quid horum fuerit, quasi mutata Testatoris voluntate, testamentum ea parte rumpitur. *tit. 4. de his, quæ in testamento delentur, inducuntur, vel inscribuntur.*

6. Denique illud spectandum in testamento venit, num *hæres* aliquis eo institutus sit, vel ex testamento existat: id enim caput est, & fundamentum testamenti; eoque vel deficiente, vel corruente, cætera jure veteri corruebant. Quare jam de hæredibus instituendis, & hæredis existentia quatuor titulis sequentibus agitur. Ac primò quidem, *quinam hæredes institui possint*, & quemadmodum: & de partibus faciendis inter cohæredes, & de jure accrescendi. *tit. 5. de Hæredibus instituendis.*

Et hic tamen tractatus, ut dixi, ut & reliquorum, qui sequuntur ad titulum usque de *Legatis*, rejectus fuerat in Edicto perpetuo post tractatum de Legitimis successionibus. Nos Justinianeo ordini insistamus.

Ex-

Excipiuntur tres casus tribus titulis sequentibus, quibus etsi hæres testamento institutus, vel non omnino, vel nondum hæres existat, testamentum nihilominus stat; puta si substitutus alius fuerit. *tit. 6.*; vel conditio nondum extiterit. *tit. 7.* Si tempora deliberandi nondum prælapsa sint. *tit. ult.* Vel si hæc connexio minus placet, dicamus, tres titulos sequentes, tum ad formam hæredis instituendi pertinere, tum ad existentiam ejus. Ad *formam*: nempe hæredes instituuntur non primo tantum gradu, sed & secundo, tertiove substituuntur. *tit. 6. de vulgari & pupillari substitutione*: 2. Item non pure tantum, sed & sub conditione hæredes instituuntur; & sic conditione institutioni adjecta hæredis jus suspenditur, sic ut hæres nondum existat. *tit. 7. de Conditionibus institutionum*. 2. Ad existentiam pariter hæredis pertinet: quod si Testator testamento tempus ad deliberandum hæredibus non præstitisset, hæres sæpe a Prætore tempus postulabat, ad deliberandum, utrum expediret ei nec ne agnoscere hæreditatem; quod quidem tempus non minus erat centum dierum. *tit. ult. de Jure deliberandi*. Hactenus de testamenti substantia formaque.

Ex

Ex Lib. XXIX.

Appendix ad Librum Superiorem:

Et

de Hæreditate; deque Fraudibus Heredum coërcendis.

Militibus sane in testamento condendo, superior ferme omnis diligentia formaque remittitur. *tit.* 1. *de Testamento militis*.

Et ita quidem hic titulus cum superioribus connectendus est: non ut alii aliter. Qui quidem eadem semper ratione, veluti singularis, ut in Codice, ita & in Edicto perpetuo, præcedebat titulum de testamentis.

Materia testamentorum sequitur, seu commoda, quæ Testamentis deferuntur, quæ triplicia sunt; vel enim *Hæreditas* testamento defertur, vel *Legatum*, vel *Fideicommissum*: (quibus adde & tutelam, de qua *lib.* 25.; & libertatem, de qua *lib.* 40.)

De *hæreditate* primum. De Hæredis equidem institutione ipsa, ut & de hæredis deliberatione, jam superius actum fuit:

fuit: nunc *de hæreditatis adquisitione*, quæ hæredem dominum facit: vel *omissione*, quæ eum oneribus hæreditatis liberat. Titulis quinque sequentibus.

Qui tamen tractatus in Edicto perpetuo post bonorum possessiones, post testamentarias successiones, tandem post legitimas & extraordinarias, ultimo loco subjiciebatur: eumque excipiebant tituli de Legatis & fideicommissis.

Hæreditas delata hæredis voluntate vel adquiritur, vel retro omittitur. *tit.* 2. *de adquirenda vel omittenda hæreditate*. Ad quem tractatum pertinent sequentes quatuor tituli, qui in Edicto perpetuo in materia bonorum possessionum jacebant. Eum scilicet in finem *aperiuntur* testamenta solenniter Prætoris officio, & convocatis signatoribus (i. e. Testibus.) Idque statim post mortem Testatoris: Quorum & postea inspiciendi describendique (juramento prius calumniæ præstito) desideranti cuique potestas fit. *tit.* 3. *Quemadmodum testamenta aperiantur, inspiciantur & describantur*.

Hæreditatem cujusque hæredis instituti voluntate omitti modo diximus; ac proinde institutum omissa hæreditate ex testa-

mento, oneribus hæreditariis non illigari; Et retro hæreditatis adquisitione hæredem dominum deinceps in perpetuum fieri. Et tamen excipiuntur hi casus. Et primo quidem quod *omissionem* attinet, quandoque qui hæreditatem omisit ex testamento, hæreditariis oneribus obligatur: nam si hæres institutus, omissa causa testamenti, ut legatarios defraudet, (quia scil. hæres, qui hæreditatem omisit testamento delatam, non obligatur legatariis, &c.) hæreditatem ab intestato, vel alio modo possideat, Prætor in eum actionem pollicetur, non minus quam si hæres ex testamento extitisset. *tit.* 4. *Si quis omissa causa testamenti ab intestato, vel alio modo possideat hæreditatem.*

2. Retro, adquisita quandoque hæreditas hæredi, ob fraudem factumque aliquod ejus, velut indigno, postea eripitur; ut duobus sequentibus casibus. 1. Ex *Senatusconsulto Syllaniano & Claudiano*, eripitur hæreditas hæredi, si Testatore occiso ante quæstionem *de familia* (i. e. de servis) habitam, suppliciumque de noxiis sumptum, hæreditatem adierit. *tit.* 1. *de Senatusconsulto Syllaniano & Claudiano.* 2. Si quis aliquem testari prohibuerit, vel coëgerit, hæreditas ei eripitur. *tit.* 6. *Si quis aliquem testari coëgerit, vel prohibuerit:* quo etiam pertinet in materia possessionis. *tit.* 13. *lib.* 38. Di-

Diximus testamento hæreditatem deferri, ejusque solemnia executi sumus. *Codicillorum* jus diversum est: nam jure civili neque Codicillis hæreditas, nisi per fideicommissum & fideicommissi interpretationem dari potest, neque eædem solemnitates in Codicillis, quæ in Testamento, requiruntur. At quæ mox sequuntur *de Legatis & Fideicommissis*, ea tam Codicillis, quam testamentis communia sunt: Ideo *tit. ult. de Jure Codicillorum*, seu limitaneus, sic ut dicam, ac velut arbor in confinio hæreditatum & legatorum, positus est.

Ex Lib. XXX. XXXI. XXXII.

De Legatis In Genere.

Legata & *Fideicommissa singularia*, quæ secunda Testamentorum & Codicillorum materies est, seu commodum quod ultima dispositione defertur, sequuntur; de quibus agitur ordine libris sex sequentibus. Ad tria porro capita diffusus horum tractatus refertur. Primo quidem de Legatis agitur *generatim*, & per saturam libris tribus, puta *lib.* 30. *de Legatis primo*. 31. *de Legatis* 2., 32. *de Legatis*

3. Qui tractatus in tres sive libros, sive titulos, a Triboniano conjectus fuit, non alio exemplo, quam quo Gajus olim aliique nonnulli idem quoque præstiterant: Ubertate ne materiæ [quod vero propius] an vero alia de causa, minus liquet: Nam etsi initio cujusque libri nescio qui librorum & ICtorum, unde leges desumptæ sunt, ordo servetur, nullus tamen perpetuus & certus, perpetuoque canali in his decurrit. Et inanis est Accursii, seu Glossæ sententia, in primo libro tractari quid & quantum legari possit: in secundo, quibus & a quo, & quibus verbis: in tertio, de significatione verborum.

EX LIB. XXXIII.

De LEGATIS *quibusdam singularibus; Seu quæ singularem Interpretationem recipiunt,* 1. *Ex rei legatæ natura,* 2., *vel ex usu verborum.*

POst tres titulos generales de *Legatis*, de quibusdam *Legatis* in specie hoc libro agitur, ut & tribus præterea titulis libri sequentis. Idque ideo, quia ea legata singulari quodam jure proprioque censen-

tur

tur, interpretandaque veniunt, causis quatuor. Partim 1. ex *Rei* ipsius legatæ natura: 2. partim ex *Verborum* proprietate: 3. partim ex *Favore* quodam: 4. denique ex *Circumstantiarum* varietate.

1. *Ex rei ipsius legatæ natura* sequentia legata interpretationem singularem, quæ, ad alia legata temere transferri non potest, recipiunt. 1. *Annua*, seu *anniversaria* Legata: quæ plerumq; ideo legabantur, quod legatarii sequioris vitæ essent, & ab alimentis penderent. Hujusmodi verò legata plura sunt, neque semel cedunt, sed per annos singulos, sic ut primi quidem anni purum sit legatum, cæterorum vero conditionale, atque ideo morte finiuntur. Deniq; anni initio debentur. *tit.* 1. *de Annuis legatis & fideicommissis*. 2. Item *Usus & Ususfructus*, & habitationis, & reditus, & operarum (de quibus *lib.* 7. sup.) legatum hujus generis est: Nam & hæc legata pariter morte finiuntur, imo & capitis minutione: Sed neque extremi anni fructus, nisi percepti, ad hæredem transmittuntur. *tit.* 2. *de usu & usufructu, & reditu & habitatione, & operis per Legatum vel fideicommissum*. 3. Item *servitutis* realis seu prædiorum (de qua *lib.* 8. sup.) legatum, & ipsum sin-

 gularia

gularia quædam habet; nam & jus reale est, & nisi prædium habenti relinqui non potest, & præstatio ejus individua est, *tit.* 5. *de Servitute legata*. 4. Item, *Dos prælegata*, vel *relegata*, multa singularia habet. Primum quidem statim id præstari debet: prælegatæ sc. vel relegatæ doti inest emolumentum repræsentationis, ut inquam præsenti die solvatur, quæ alias annua, bima, trima tantum die reddenda foret. 2. *Falcidiæ* hoc legatigenus non subjacet. 3. Denique, quamlibet bonorum possessione contra tabulas petita debetur. *tit.* 4. *de Dote prælegata*.

5. Postremo *Optionis* & *Electionis* legatum hæc habet singularia, ut ante aditam hæreditatem optio non fiat. 2. Item, ut cum cætera legata ab hærede præstentur, hæc suo jure legatarius occupare videatur. *tit.* 5. *de optione vel electione legata*.

2. Ex communi *Verborum usu* & proprietate, vel etiam testatoris consuetudine, recipiunt interpretationem quinque legata sequentia, in quibus id unum quæritur, quid quaq; appellatione veniat, quidve Testator intellexerit. 1. *Triticum*, *Vinum*, vel *Oleum* legatum. *tit.* 6. *de Tritico*, *Vino*, *vel Oleo legato*. 2. *Instructum*, vel *Instrumentum* (veluti Urbanum, rusticum, balneatorium) legatum. *Tit.* 7.

de

de instructo, *vel instrumento legato*. 3. *Peculium* legatum. *tit*. 8. *de Peculio legato*. 4. *Penus* legata. *tit*. 9. *de penu legata*. 5. Denique *supellex* legata. *tit. ult. de supellectile legata*.

Ex Lib. XXXIV.

1. *De* Legatis *singularibus*, *quæ singularem ex favore aliquo*, *vel Circumstantiis interpretationem recipiunt*. 2. *De vitiis Legatorum quinque*.

3. Ex *Favore* aliquo singularem interpretationem recipiunt *Alimenta* & *cibaria* legata. Horum scil. singularia hæc sunt, ut deportatis, & servis pœnæ, ut servis propriis etiam sine libertate, relinqui possint: ut relicta ad pubertatem usque, ad plenam pubertatem debeantur, (i. e. ad annum 18.): ut non minuantur sed augeantur, ob prædia, quæ Testator eo nomine jussit esse obligata: ut de iis transigi non possit (futuris scil.), nisi causa cognita a Prætore: ut alimentis legatis, non tantum quæ ad victum pertinent debeantur, sed & vestitus & habitatio (pariter ut *Educandi* onere imposito); Quod in Cibariis legatis secus est. *tit*. 1. *de Alimentis vel cibariis legatis*.

4. Ex *Circumstantiarum varietate* interpretationem recipiunt sequentia legata: puta auri, argenti, facti, infecti, mundi muliebris, ornamentorum, unguentorum, vestis, vestimentorum; statuarum legata. *Tit.* 2. *de Auro, Argento, mundo, ornamentis, unguentis, veste vel vestimentis, & statuis Legato*. Item *liberationis* legatum, nam etsi alias res sua nemini legari possit, id tamen fieri videtur in liberatione legata, cujus vis hæc est, ut si a me petatur debitum, exceptione doli mali tueri me possim; si non petatur, agere possim ut liberer. *tit.* 3. *de Liberatione legata*.

3. *Vitia* quædam legatorum sequuntur, i. e. causæ, ex quibus legata in irritum sæpe recidunt, seu pereunt in totum, vel in partem. Quæ quidem vitia quinque numero sunt: puta Ademptio, Dubietas, Inutilitas, pro non scripto, Ereptitium.

1. *Adimit* scil. interdum Testator legatum, quod prius adscripserat, & ita quidem, ut quandoque etiam ademptum in alium simul transferat. *tit.* 4. *de adimendis, vel transmittendis legatis*.

2. Dubium interdum legatum est, sive ob ambiguum sermonem, sive ob causam aliquam, ob quam legatum in suspenso est, sive ob eventus & ordinis [veluti nativitatis,

tatis, aut mortis, quo pertinet tractatus *de commorientibus*) personave incertum, sic ut voluntatis quæstio incidat. *tit.* 5. *de Rebus dubiis*.

3. *Inutilia* legata quædam ab initio sunt, quale olim erat pænæ causa relictum. *tit.* 6. *de his, quæ pænæ causa relinquuntur*. In hujusmodi sane legatis ab initio inutilibus regula, seu sententia Catoniana tenenda est, videl. ut quod ab initio testamenti facti tempore inutile fuit, id ex post facto non convalescat. *tit.* 7. *de Regula Catoniana*.

4. *Pro non scriptis* habentur, & sic penes hæredem remanent ea, quæ quis sibi in testamento adscripsit; Item sic scriptum, ut intelligi penitus non possit: *tit.* 8. *de his, quæ pro non scriptis habentur*.

5. *Ereptitia* sunt, quæ etsi testamento utiliter legata fuerint, attamen variis ex causis, ut indignis, postea auferuntur & eripiuntur, fiscoque acquiruntur. *tit. ult. de his, quib. ut indignis legata auferuntur*.

Ex Lib. XXXV.

De Modo *Legati, vel a Testatore, vel a Lege imposito.*

Modus quoque quidam legato sæpe tum a testatore ipso expresse adjicitur, tum a Lege. 1. A *testatore*, sive quia is conditionem legato adjecit, sive demonstrationem, sive causam, sive modum. Quod conditionem attinet legato adjectam, usque quo ea impleatur, legatum interea suspenditur, & si deficiat, legatum quoque deficit. 2. *Demonstrationis* adjectæ alia ratio est: nam etsi falsa ea sit, legatum tamen non vitiat, si modo de rei veritate constet. 3. Ut & si *causa* (i. e. ratio) legandi addita fuerit: nam & hæc etsi falsa, legatum non vitiat. 4. Quod *modum* legato adjectum attinet, i. e. si quid testator legatarium ex legato facere voluerit, id utique implendum est. *tit.* 1. *de Conditionibus & demonstrationibus, & causis, & modis etiam, quæ in Testamento scribuntur.*

3. *Modus* quoq; quidam *civilis* ut Tacitus loquitur, per Leges legatis statutus est: quem si Testator egrediatur, pro ea parte legata & fideicommissa vitiantur, minu-

minuuntur: Lege scil. Falcidia cautum fuit, ne ultra dodrantem hæreditatis suæ testatori legare liceret, & si quid ultra legatum fuerit, diminutionem patiatur. *tit. 2. ad L. Falcidiam*. Adeo quidem, ut si cui plus quam per L. Falcidiam licuit, legatum esse dicatur, hæres non ante legata solvere cogatur, quam deducta Falcidia: ut & si incertum sit, an alia legata emersura sint, non ante ea hæres solvere cogitur, quam Legatarius caverit se restituturum ea, si Falcidiæ postea locus futurus sit. *tit. ult. si cui plus quam per legem Falcidiam licuerit*.

Hactenus de Legatis & Fideicommissis singularibus.

Ex Lib. XXXVI.

1. *Fideicommissa Universalia*. 2. *Communia Legatis & Fideicommissis*.

1. Fideicommissa Universalia sequuntur: Quo pertinet S. C. Trebellianum: (in quod transfusa fuit sententia S.C. Pegasiani) quo hæres plus quam dodrantem, vel totam hæreditatem restituere rogatus, quartam pariter deducere potest, ut ex legatis hæres ex L. Falcidia. *tit. 1. ad S. C. Trebellianum*.

Communia postremum *legatis & fidei-commissis* tria subjiciuntur. 1. *de Die Legatorum & fideicommissorum*; quando videlicet is dies cedat, i. e. legata & fideicommissa deberi incipiant; nempe si pura sint, vel in diem certum, a morte testatoris statim eorum dies cedit; ideoque ad hæredes legatariorum, & fideicommissariorum ea transmittuntur: hic enim *cessionis diei* effectus est: At si conditionalia sint, vel in diem incertum, nonnisi existente conditione, vel die, dies legatorum & fideicommissorum cedit. *tit.* 2. *Quando dies legatorum & fideicommissorum cedat*.

2. Secundum Legatis & Fideicommissis commune est, *Cautionis* genus quoddam ab hærede præstandum, legatorum seu fideicommissorum nomine, sc. si legati vel fideicommissi præstatio moram patiatur (i.e. si ob conditionem, aut diem a testatore adjectam) nondum legatum præstari debeat, aut fideicommissum, vel si purum legatum hæres præstare differat, tum hæres cavere debet legatorum seu fideicommissorum nomine. *tit.* 3. *Ut legatorum seu fideicommissorum servandorum causa caveatur*. 3. Quod si hæres non fecerit, legatarii & fideicommissarii in possessione rerum hæreditariarum, custodiæ causa mittuntur. *tit. ult. ut in possessionem Legator.*

ter. vel fideicommissorum servandor. causa esse liceat. Hactenus de Testamentis, deque testamentaria successione, aliisque exinde commodis.

PARS SEXTA

DIGESTORUM,

Constans Libris VIII., *puta lib.* 37. 38. 39. 40. 41. 42. 43. 44.

Ex Lib. XXXVII.

De Successionibus Praetoriis, *seu de* Bonorum Possessionibus: *& primo quidem de his, quae competunt Tabulis Testamenti extantibus*.

1. PRaetoriae *successiones* sequuntur, quae dicuntur *Bonorum possessiones*, διακατοχοι.

De quibus & in Edicto, & in Codice primo loco actum fuit ante testamentarias successiones.

Quae scil. a Praetore constitutae sunt partim adjuvandi, partim corrigendi, partim sup-

supplendi juris civilis gratia. Et quia bonorum possessiones partim ex Testamento dantur, partim ab intestato, ideo de bonorum possessionibus agitur medio loco, inter testamentarias successiones, & legitimas: de iis vero agitur in genere *tit.* 1. *De bonorum possessionibus*. Sunt autem bonorum possessiones vel ordinariæ, vel extraordinariæ, seu subsidiariæ.

1. *Ordinariæ* bonorum possessiones dantur, vel tabulis testamenti extantibus, vel nullis extantibus. De primis prius.

Pariter ut in edicto perpetuo.

1. *Si tabulæ testamenti extent*, prima ea possessionis bonorum causa est: Testamentaria quippe causa semper præcipua est, ut jure Civili, ita & Prætorio. *tit.* 2. *Si tabulæ Testam. extabunt*. Et hæc quidem bonorum possessio, si furioso, & infanti, vel muto, surdo, cæcove competat, tum quæritur, an eam admittere possint. Hi tres postremi sane eam admittere possunt: pro duobus vero prioribus, alii eam possunt, veluti Curatores & Patres. *tit.* 3. *de bonorum possessione furioso, & infanti, muto, surdo, cæco, competente*.

Porro tabulis Testamenti extantibus, vel contra, vel secundum tabulas bonorum possessio defertur.

De

De bonorum possessione contra tabulas prius.

Pariter ut in Edicto.

Contra tabulas bonorum possessio defertur liberis & posthumis vel præteritis, vel non ut oportet exhæredatis. Neque suis tantum, sed & emancipatis, imo & Adoptivis. Item parentibus & patronis. *tit.* 4. *de bonorum possession. contra tabulas.*

Singularia autem multa habet hæc bonorum possessio, pro ratione personarum, quibus competit: puta ratione emancipatorum, nasciturorum, pupillorum. *Emancipatorum* ratione, tria singularia hujus bonorum possessionis contra tabulas sunt.

De quibus in Edicto perpetuo quoque hic eodem ordine.

Nempe, solutionis Legatorum certis personis, collationis, & concursus cum filiis, seu nepotibus. Primum igitur singulare est, ut quanquam legata & fideicommissa tabulis adscripta petita bonorum possessione regulariter corruant, excipiantur tamen certæ personæ: nam petita quamlibet contra tabulas bonorum possessione, legata testamento adscripta emancipati

cer-

certis personis edicto comprehensis praestare tenentur, puta, parentibus, liberis, uxori, & nurui dotis nomine. *tit. 5. de legatis praestandis, contra tabulas bonorum possessione petita*. Secundum singulare est *Collationis*. Nempe petita bonorum possessione contra tabulas, conferre quoque emancipati non emancipatis fratribus bona propria tenentur, quae scil. communi patre moriente habuerunt, sic ut tam ex propriis, quam ex paternis in unum confusis, contingentem portionem ferant. *tit. 6. de Collatione*. Et nominatim filia dotem conferre tenetur; & quidem profectitiam dotem, non modo emancipata, sed & sua. *tit. 7. de Dotis collatione*. Tertium singulare est, *Concursus* cujusdam ut dixi. Nempe patri emancipati petenti bonor. poss. contra tabulas, concurrunt junguntur que, unam & eandem in partem liberi ex eo nati, & in potestate ab avo retenti, ex edicto seu clausula nova, Edicto inserta a Juliano. *tit. 8. de conjungendis cum emancipato liberis ejus*.

2. *Nasciturorum* quoque liberorum ratione, singularis haec bonor. poss. est: nam Praetor ventrem quoque mittit, per bonorum possessionem contra tabulas, in possessionem bonorum defuncti, ut alatur, eidemque insuper curatore dato prospicit, rebus scil. administrandis. *tit. 9. de ventre in-*

in possessionem mittendo, & Curatore ejus.

3. *Pupillorum* denique ratione, quibus status controversia movetur, singularis hæc contra tabulas bonorum possessio est, nam & his Prætor, si qua eis status controversia moveatur, dilata in pubertatis tempus controversia, causa cognita, bonorum possessionem interim decernit. Idque est quod Carbonianum Edictum dicitur. *tit.* 10. *de Carboniano Edicto*. Et hæc de bonorum possessione contra tabulas.

2. *Secundum tabulas* bonorum possessio omnibus hæredibus sive scriptis, sive nuncupatis datur. *tit.* 11. *de bonorum possessione secundum tabulas*.

Sic absolutus est bonorum possessionis extantibus tabulis tractatus. Antequam ad bon. poss. sec tabul. transitus speciatim fiat, communis utrique bon. possessioni, eaque singularia, tam secundum, inquam, quam contra tabulas, nonnulla interjiciuntur.

Primum scil. *parenti* quoque manumissori bonorum possessio competit, quasi patrono. *tit.* 12. *si a parente quis manumissus sit*.

Secundo ex testamento quoque militis, utcunque minus solenni bonorum possessio datur: non vero contra tabulas militis. *tit.* 3. *de bonorum possessione ex testamento militis*.

Ter-

Tertio, (qui & ipse Edicti perpetui ordo erat) *Patronis*, eorumque liberis tabulis extantibus, iisque præteritis, contra tabulas libertorum bonorum possessio datur, si liberi non extent ad dimidiam partem bonorum avocandam: tabulis vero non extantibus, similiter certis casibus. Cujus occasione omnia illa *Patronatus jura* commodaque, inter quæ non ultimum est bonorum possessionis petendæ jus, in antecessum exponuntur: ut ex quibus modis jus patronatus adquiratur, vel amittatur. *tit.* 14. *de jure patronatus*.

Patronatus vero jus & in his quoque rebus cernitur, quæ & ipsa hic per occasionem & propter viciniam tractantur, puta, in obsequiis. Obsequia scil. honorem, reverentiam, pietatem, utrisque debent liberti & liberi: cujus ratione 1. neque in jus, nisi venia petita, vocari. 2. deque famosa actione conveniri. 3. neque Jusjurandum calumniæ exigi. 4. neque in solidum condemnari. 5. neque fidejussores locupletes judicio sisti dare cogi possunt. *tit. ult. De obsequio parentibus & Patronis præstando*: ubi notandum, hac occasione, propter materiæ personarumque vicinitatem, & de obsequio parentibus præstando agi.

Ex

Ex Lib. XXXVIII.

Quo quatuor continentur;
1. Appendix ad *superiorem librum*.
2. *de bonorum possessione* ab Intestato.
3. *de* Extraordinaria *bon. poss.*
4. *de* Legitimis *successionibus*.

2. OPeræ quoque sunt pars juris patronatus: *Operæ* 1. officia diurna sive in ministerio, sive in artificio libertatis causa imposita libertis per stipulationem, vel jusjurandum. Has sane operas, si patronus elegerit, a bonorum possessione repellitur. *tit.* 1. *de Operis libertorum.*

Nunc e diverticulo in viam: Bonorum igitur possessio patrono præterito, in partem dimidiam, adversus hæredem scriptum competit: ut & bonorum possessio unde legitimi. *tit.* 2. *de bonis libertorum.* Eademque & de libertis Universitatum, & municipiorum dicenda sunt. *tit.* 3. *de libertis Universitatum.* Item quæ de Patronis dicta sunt, eadem & de liberis patroni dicenda sunt: Et quidem omnibus, nisi pater uni libertum adsignaverit, i. e. significaverit, cujus ex liberis suis libertum eum esse velit. *tit.* 4. *de assignandis libertis.* Denique bonorum possessioni pro-

xima

xima est, jurisque patronatus portio est, revocatio eorum, quæ in fraudem legitimæ patrono debitæ a liberto facta sunt. *tit.* 5. *si quid in fraudem patroni factum sit.*

2. *Non extantibus tabulis testamenti*, atque adeo ab intestato bonorum possessiones nunc sequuntur.

Pariter ut in Edicto perpetuo, in tractatu tamen de legitimis successionibus, de quibus generatim ut in Edicto, ita & hic agitur: hic vero alio ordine, de gradibus seu ordine hac in re servando. In Edicto quippe perpetuo, cum de legitimis successionibus agitur, & de gradibus illis agitur. Hic aliter, nempe ordine illo in tractatu de bonorum possessionibus reservato: sed tamen servato Edicti ordine in eorum dispositione.

Ergo bon. poss. hæc, de qua in genere etiam prius agitur, 1. *Liberis* primum datur, quæ bonorum possessio, *unde liberi*, vocatur. *tit.* 6. *Si tabulæ testamenti nullæ extabunt, unde liberi.* 2. Legitimis, i.e. adgnatis, quæ poss. bon. vocatur unde legitimi. *tit.* 7. *Unde legitimi.* 3. Cognatis, quæ bonorum possessio per fœminas conjunctis, cæterisque a superioribus exclusis

clusis competit. *tit.* 8. *Unde Cognat.* In his autem bonorum possessionibus hoc observandum est, quod unis repudiantibus, vel non petita bonorum possessione decedentibus, vel tempore præstituto exclusis, ne creditores diutius justo fraudentur, sequenti in eodem gradu locus fiat; & gradu uno exhausto, sequens gradus admittatur: idque est *Edictum* quod *successorium* dicitur. *tit.* 9. *de successorio Edicto*. Proinde exacta graduum cognitio habenda est, qua causa hic positus est *tit.* 10. *de Gradibus & adfinibus, & nominibus eorum*. Qui titulus seu tractatus alioquin & ad legitimas successiones, & ad tractatum de nuptiis quoque pertinet, ubi de gradibus cognationum quoque agitur.

Quarta bonorum possessio Tabulis testamenti non extantibus, est ea, quæ *Viro & Uxori* competit. Tribus enim gradibus superioribus deficientibus, seu post agnatos & cognatos ad decimum usque gradum, Prætor virum & uxorem, mutuo ad alterius intestati bonorum possessionem vocat. *tit.* 11. *unde vir & uxor.*

His tandem omnibus deficientibus (qui & ipse ordo Edicti fuit) fit locus *Fisco*, vel etiam iisdem extantibus, cum capitali sententia, is de cujus bonis agitur, damnatus fuerit; hoc enim casu capite damnato

nato Fiscus succedit. Qua tamen parte excipitur miles & veteranus. Nam si ex militari delicto hi condemnati fuerint, de bonis castrensibus testari possunt. Sed & ab intestato, castrensia eorum bona, adgnatis vel cognatis ad quintum usque gradum deferuntur. *tit.* 12. *de Veteranorum & militum success.*

Item Fisco locus fit, si quasi indigno bonorum possessio ablata fuerit, ut quia volentem testamentum facere quis prohibuit, ut ita ad se potius hæreditas ab intestato perveniret [de quo etiam in Civili successione actum supra *lib.* 29. *tit.* 6.] *tit.* 13. *quibus non competit bonorum possessio*.

2. *Extraordinaria* seu subsidiaria bonorum possessio est,

(De qua & in Edicto perpetuo hoc ipso loco actum)

Ea, qua de re agitur *tit.* 14. *Ut ex Legibus Senatusconsult. bonorum possessio detur*, quoties scilicet Leges, Acta, vel Constitutiones bonorum possessionem specialiter deferunt. Postremo loco agitur *tit.* 15. *Quis ordo in bon. possessionibus servetur*. De *Temporibus* petendæ bonorum possessionis, seu intra quæ tempora bonorum

possessio

possessio peti, vel admitti debeat, quia finito tempore sequens gradus ordine succedit.

3. *Legitima* successio est, quæ defertur vel Lege, ut puta suis & Legitimis. *tit. 26. de Suis & Legitimis hæredibus:* Vel *Senatusconsulto*, ut matribus & filiis in mutua inter eos successione. *tit. ult. ad Senatusconf. Tertullianum & Orphitianum.*

Et hactenus quidem de septimo actionum seu controversiarum, Judiciorumque fonte, occasione videlicet *mortis* alicujus, deque commodis ex ejus bonis.

Ex Lib. XXXIX.

Tres *Actionum fontes*, *finesque* : *puta* 8. *Damnum imminens.* 9. *Vectigalium conductio.* 10. *& liberalitas.*

VIII. Octavum Controversiarum genus actionumque, seu Judiciorum descendit ex *Damno aliquo imminente*, seu impendente, i. e. nondum dato, verum propediem dando, nisi in tempore occurratur; atque adeo actiones hæ proditæ ad averruncandum damnum.

Qua etiam parte secutus est Tribonianus ordinem Edicti perpetui, ubi pariter

hic

hic tractatus post tractatum de bonorum possessionibus & successionibus, deque legatis subjiciebatur; & quidem propositis eodem ordine tribus Edictis.

Damnum autem dandum, seu impendens metuitur 1. vel ab *Opere* aliquo *novo* faciendo: 2. vel a *Ruina* operis alicujus veteris impendente: 3. vel ab *Aqua*.

1. A *novo opere* si damnum metuatur, si quis novum opus faciat, quo pristina facies mutetur, vicinarum ædium dominus juris sui conservandi causa novum opus ædificanti nunciare potest, [i.e. denunciare, ne faciat, ne pergat.] Post quam nunciationem demum committunt se litigatores Prætoriæ Jurisdictioni. *tit.* 1. *de Operis novi nunciatione*.

Et hinc jam incipit Digestum NOVUM, ita dictum ob titulum istum. *tit.* 1. *de Operis* NOVI *nunciatione*.

2. *A Ruina* veteris ædificii, si damnum metuatur, i. e. si vicini ædificium ruinam minetur, vicino jus est nunciandi; in id, ut damni infecti sibi caveatur (i. e. de farciendo damno, si quod inde sibi contingerit. Quod si factum non fuerit, vice cautionis mittitur vicinus, decreto

Ma-

Magistratus cujuscunque in possessionem illarum ædium, quæ ruinam minantur: imo & si perseveraret non cavere, etiam eas ædes nunciator secundo decreto possidere jubetur. Cæterum, quæ de damno imminente ab ipsarummet ædium ruina dicuntur, eadem & de eo damno accipienda sunt, quæ a suggrundiis & projectionibus metuuntur] i. e. tabulis, omnibusque aliis, quæ circa extraque ædificia ipsa eminent foras, vel projecta sunt, ædibusque applicata: id enim sibi vult vox *suggrundiorum & projectionum*. *tit.* 2. *de Damno infecto, & de suggrundiis, & projectionibus*.

(Quod malo quam *protectionum*, alioquin *protectorum* vox magis hic congrueret.)

3. *Ab Aqua* damnum si metuatur, aquæ arcendæ nomine vicino actio competit, si videlicet damno nondum dato, verum opere in agro jam manufacto, puta structura aquatili aqua, sive pluvia, sive pluviatilis nocitura sit. Qua actione id efficitur, ut opere in pristinam faciem restituto, aqua avertatur. *tit.* 3. *de Aqua pluvia arcenda*.

IX. Nonum controversiarum genus oritur ex *Vectigalium* seu *publicorum* conductione,

ctione, quæ inter privatos quoque actionem parit, & duplicem quidem. Nam si *Publicani*, i. e. Vectigalium conductores ipsi vel familiæ eorum, vectigalium occasione, quid super exegerint, propria actione tenentur: vicissim, si negotiatores merces suas vectigali obnoxias, apud publicanum professi non fuerint (uti tenentur) merces improfessæ in commissum cadunt, (i. e. Fisco vindicantur). *tit.* 4. *de Publicanis & vectigalibus & commissis*.

Et ita quidem hoc nexu hic titulus à Triboniano locatus est: non vero ex homonymia vocis *publici*. In Edicto sane perpetuo hic titulus locatus est proxime post titulum *de Furtis*, quia de Furti genere a Publicanis, vel eorum familia admisso in eo agitur. Quamquam, & illic & hoc loco utrobique inquam, de eo Jurisconsultos, qui ad Edictum scripserunt, egisse reperio.

x. *Decimum* controversiarum genus descendit ex mera liberalitate, seu donatione, de qua agitur hoc loco, & in genere quidem *tit.* 5. *de Donationibus*.

De qua quo loco in Edicto Prætoris actum

actum fuerit, vix liquet, nisi quod suspicari licet ex nonnullis fragmentis, de eo actum in tractatu de Exceptionibus, sub *tit. quarum rerum actio non datur*.

Donationis vero duæ species sunt, inter vivos una, altera mortis causa (i. e. ob mortis periculum vel cogitationem.) Quæ donationis species, non nisi morte donatoris eadem in voluntate deficientis, confirmatur. *tit. ult. de mortis causa donationibus*.

Ex Lib. XL.

Status Causæ.

XI. Undecimum controversiarum genus est *de statu personæ*, seu de Causa status; *Præjudiciales* actiones dicuntur.

De qua hoc ipso loco Edictum perpetuum scriptum erat.

Quæ ipsa status causa triplex est: 1. Libertinitatis. 2. Liberalis causæ. 3. Ingenuitatis.

1. *Libertinitatis* causa seu controversia est, cum quæritur, servus ne sit quis, an

vero libertinus? Huc vero petinet tractatus de *manumissionibus* (id est de datione libertatis .) Ubi primum quæritur, qui manumitti vel manumittere possint : & apud quos, de quo *tit.* 1. *de Manumissionibus*.

3. *Species*, seu modi manumissionis, quæ ab homine fiebat, & justæ quidem, duæ hic pertractantur, quæ olim in usu erant, cæteris Justiniani ætate vel ab ipso abolitis. 1. *Vindicta* manumissio, quæ videlicet apud Magistratum, apud quem legis actio erat, fiebat, præsente domino, non per procuratorem. *tit.* 2. *de Manumissis Vindicta*, nisi quod per Syndicum servi Universitatum [i. e. Collegiorum, Municipiorum, Provinciarum, Rerumpublic.] vindicta manumitti possunt. *tit.* 3. *de Manumissionibus, quæ servis ad Universitatem pertinentibus imponuntur*.

Secunda species justæ manumissionis est ea, quæ *Testamento* fiebat. *tit.* 4. *de manumissis testamento*. Varia tamen ratione adhuc, varioque eventu: nam 1. Libertas testamento non tantum, seu non semper directo adscribebatur, sed & per fideicommissum sæpe verbis precariis. *tit.* 5. *de fideicommissariis libertatibus*. Libertas quandoque testamento adscripta, & ipso jure valida, ex post facto lege adime-

mebatur, seu eripiebatur, tanquam indigno: veluti L. Papia, ei qui tacitam fidem testatori in fraudem legum accommodasset: *tit. 6. de Adoptione libertatis.* 3. Sub die, aut conditione sæpe testamento libertas adscribebatur, ac proinde suspendebatur: ita vero manumissus interim servus erat statuliber dicebatur. *tit. 7. de statuliberis.*

11. Et hæc quidem de manumissione, seu libertatis datione, quæ ab homine, seu a dominis fiebat, & regulariter non nisi a dominis, eorumque consensu: sic ut si domini consensus intercederet, libertas omnino competeret. Et tamen utrumque secus quandoque eveniebat: Nam quædam erat libertatis datio *legitima*, seu quæ a lege fiebat, ipso jure publico: quandoque scilicet, seu certis casibus, etiam sine manumissione ad libertatem perveniebant, solo legis seu juris beneficio. Veluti si servi necem domini detexissent, si ob gravem infirmitatem pro derelicto a dominis habiti fuissent, aliisque de causis. *tit. 8. qui sine manumissione ad libertatem perveniunt.* Ex adverso, quidam manumissi a dominis liberi tamen ipso jure non fiebant, lege impediente, & manumissio inutilis erat, ex duplici potissimum ratione Politica: Ne

videlicet ut ipsi domini hoc facto suo, & promiscuis manumissionibus bonis suis evolverentur, aut aliis, creditoribus puta, fraus fieret, quam in rem lex Ælia Sentia lata fuit. *tit.* 9. *Qui & a quibus manumissi liberi non fiunt, & ad leg. Æliam Sentiam.*

III. Et hæc de hominis & legis facto circa statum libertinitatis. Nunc de singulari beneficio *Principis*, & quidem circa effectum manumissionis. Nam cum effectus manumissionis hi essent, ut & manumissos deinceps quoad statum publicum libertinos faceret, ab ingenuis & statu ingenuorum diversos, & privato patronatus juri obnoxios, ob utrumque tamen liberari beneficio Principis quandoque poterant; a statu, inquam, libertinorum, si jus aureorum annulorum (ferreis enim tantum utebantur libertini) a Principe impetrassent: hoc enim casu jura ingenuitatis adipiscebantur, salvo tantum Patronatus jure. *tit.* 10. *de Jure aureorum annulorum*. Ab ipso vero etiam patronatus jure, si a Principe *natalibus* (in quibus homines initio fuerunt) restituti fuissent, patronorum consensu; hoc enim casu plenam ingenuitatem adipiscebantur, extincto etiam Patronatus jure. *tit.* 11. *de Natalibus restituendis*. Et hæc de libertinitate

tate, seu causa libertinitatis.

2. Secunda status controversia est *Liberalis:* qua videlicet quæritur, liber quis an servus sit. *tit.* 12. *de liberali causa.* Sive quis in libertate constitutus petatur in servitutem ab aliquo, sive in servitute constitutus ipse ad libertatem e servitute proclamet: Quod sane non omnibus licet, quidam enim ad libertatem proclamare non possunt. *tit.* 13. *quibus ad libertatem proclamare non licet.*

3. Tertia controversia status est *Ingenuitatis*, qua quæritur, ingenuus quis sit, an vero Libertinus. *tit.* 14. *Si ingenus esse dicatur.*

Omnibus istis tribus status controversiis commune est, ut ne de statu defunctorum in deteriorem causam post quinquennium quæri possit, in meliorem, possit. *tit.* 15. *Ne de statu defunctorum post quinquennium quæratur.*

Vivo certe eo, qui liber, aut ingenuus pronunciatus est, de statu ejus semper quæri potest: ita quidem etiam, ut ad collusionem detegendam, omnes præmio dominii ejus qui liber judicatus est, aut ingenuus, invitentur. *tit. ult. de collusione detegenda.*

Ex Lib. XLI.

De Possessorio Judicio.

Hactenus petitoriæ actiones : nunc *Possessoriæ*, sequentibus tribus libris 41. 42. 43.

Hæc enim mihi connexionis ratio placet : non quasi ad Interdicta transiturus Justinianus rem aliquanto longius repetat, quia scil. interdicta pleraque de possessione sunt, quod Cujacio placebat.

XII. *Duodecimum* igitur Civilium controversiarum genus est, in quibus agitur de tuendo penes dominum & possessorem rei dominio, vel possessione, idque firmo perpetuoque jure. Quo pertinet hic liber. Quo proinde agitur de modis vel pleni dominii una cum possessione, cui dominium est conjunctum, adquirendi, vel nudæ possessionis. 1. De modis adquirendi rerum [& quidem corporalium, nam de his tantum agitur) dominii, *tit.* 1. *De Acquirendo rerum Dominio*. 2. De modis acquirendæ possessionis, & vicissim amittendæ ; *titul.* 2. *De Acquirenda vel amittenda possessione*. 3. de *Usucapione*,

quæ

quæ est adeptio seu acquisitio dominii per possessionem prolixam justamq; , cui contraria est usurpatio, i. e. possessionis interruptio. *tit. 3. de Usurpationibus*. Cæterum causæ possessionum, seu Usucapionis tituli sunt onerosi, vel lucrativi, vel mixti. Onerosi, vel pro *Emptore*, quando ex causa emptionis, vel ex negotio emptioni proximo quis rem bona fide a non Domino nactus est, & possidet: *tit. 4. pro emptore*. Lucrativi tituli sunt quinque sequentes. *Pro Hærede*, vel *pro possessore*; quando quis ex causa hæreditatis, vel bonorum possessionis rem aliquam singularem, quam defunctus possedit, cum reliqua hæreditate possidet, eique incumbit: Nam licet aliena sit, longo tempore eam capere potest. *tit. 5. pro hærede vel pro possessore*. Item *pro donato*. Pro *derelicto*, quando quis rem a domino vel possessore derelictam occupavit. *tit. 7. pro derelicto*. *Pro legato*, cum ex causa legati, vel legati nomine, quis rem alienam a testatore sibi relictam habet. *tit. 8. pro legato*. Mixtus titulus, partim lucrativus, partim onerosus est titulus *dotis*, quia dos datur ad onera matrimonii sustinenda, ejusque fructus lucro mariti cedunt. *tit. 9. pro Dote*. His omnibus adde titulum *pro suo*, qui titulus & superioribus communis est, &

ſubſidiarius, nam iis quoque accommodatur, qui civilem titulum non habent, ſed naturalem tantum. *tit. ult. pro ſuo*.

Ex Lib. XLII.

De Executionibus *in Bonis, ex quatuor cauſis*.

XIII. EXecutiones in bonis, tertio decimo loco nunc ſequuntur, quibus poſſeſſio bonorum juſto alioquin domino, judicio ſeu via juris, vique Judiciorum, eripitur: ſic ut ea vel diſtrahantur, vel poſſidenda aliis dentur. Quod quidem ipſum fit quatuor ex cauſis, quarum nomine etiam Prætor ſeu Magiſtratus adiri ſolet, Ob rem ſcil. Judicatam, ob confeſſionem, ob ceſſionem bonorum: Denique juſtis de cauſis fit & decernitur a Prætore miſſio in bonorum poſſeſſionem.

Qui quidem ipſe ordo fuit Edicti perpetui: niſi quod inter hunc tractatum, quem nunc ingredimur, & tractatum de Uſucapionibus, interjacebant ibi tratatus de Vi bonorum raptorum, de Incendiis, deque Injuriis, qui a Triboniano rejecti ſunt in tractatum de Delictis. De ſingulis ordine.

1. Res

1. *Res Judicata* igitur executionis jus parit seu adquirit, seu per rem judicatam ad executionem pervenitur. Post Judicati scil. faciendi tempora elapsa, si judicatus judicatum facere recuset, executio rei judicatæ fit, captis officio Magistratus pignoribus: mox, duobus mensibus elapsis, ea ipsa publice sub hasta distrahuntur; vel non repertis emptoribus actori adjudicantur: vel etiam si judicatus non defendatur, creditor in possessionem mittitur omnium bonorum judicati servandi causa. *tit.* 1. *de re Judicata*, & *de effectu Sententiarum* & *de interlocutionibus*.

2. *Confessionis* in jure factæ a non errante in facto, eadem quæ rei judicatæ vis est, confessusque adeo pro judicato est: sic ut eodem modo eorum qui confessi sunt, pignora capi, distrahique possint. *tit.* 2. *de Confessis*.

3. *Cessionis* item *bonorum* in jure eadem ratio est, sic quidem, ut ei qui creditoribus suis bonis cessit, infamia non irrogetur, ac si ex Edicto ea possiderentur, & proscripta venirent bonorum emptori. *tit.* 3. *de cessione bonorum*.

4. *Latitante* item vel absente, vel non defendente se debitore, Prætor actores & creditores mittit in possessionem ejus bo-

 norum,

norum, (quam & ipsam Q. Mutius ponebat inter genera possessionum, *leg.* 3. §. *ult. de adqui. vel amittend. poss.*) triplici ferme fine, rei servandæ causa, legatorum servandorum gratia, & ventris nomine, ut omittam quæ fit damni infecti nomine, de qua sup. *lib.* 39. *tit.* 4. *Quibus ex causis in possessionem eatur.*

Et hæc quidem de Executionum, inque bonorum possessionem missionis causis: sequitur *Forma* ejus, quatuor titulis seu capitulis sequentibus.

1. Nempe pignora capi auctoritate Judicis oportet, deinde ea vendi, ut ex pretio creditoribus satisfiat; privilegiariorum & hypothecariorum prima ratione habita. *tit.* 5. *de rebus auctoritate Judicis possidendis, vel vendendis.*

2. Sæpe etiam *separanda* veniunt bona debitoris Prætoris auctoritate, puta hæredis bona, a defuncti debitoris bonis, petentibus creditoribus hæreditariis, qui alias suum consequi non possent, si confusis bonis hæredis creditores in participatum rerum hæreditariarum venirent. Item necessarii hæredis bona post mortem domini quæsita a dominicis bonis separanda veniunt, ut & castrensia militis bona a paganis. *tit.* 6. *de separationibus.*

3. *Curator* quoque sæpe creditoribus pe-

tentibus bonis debitoris custodiendis, & denique administrandis, mox & vendendis, denique & ex pretio redacto solutionibus faciendis, constituendus venit. *tit. 7. de Curatore bonis dando.*

4. Tandem etiam, quæ in fraudem creditorum facta sunt revocari oportet. *tit. ult. quæ in fraudem creditorum facta sunt, ut restituantur.*

Ex Lib. XLIII.

De Interdictis.

XIV. I*Nterdicta* quarto decimo seu ultimo loco sequuntur.

Pariter ut in Edicto perpetuo.

Interdicta, inquam, seu extraordinariæ actiones, quæ pro his competunt, quæ in id movebantur, dabanturque, apud quem interim *possessio* rei controversæ manere deberet, dum judicium de proprietate agitur; quod ideo *momenti beneficium* dicitur, seu *beneficium momentaneæ possessionis*. Et sic, pariter ut duobus superioribus libris, Judicia *possessoria* hic continentur, & hoc quidem ad momentaneam possessionem impetrandam: illa ad perpetuam

adsequendam. De his igitur interdictis in genere primum agitur, *titul.* 1. *de interdictis, sive extraordinariis actionibus, quæ pro his competunt*; Quæ quidem postrema verba ideo addita sunt, quod hodie ordo interdictorum non observetur, sed statim agatur utili in factum actione, ut judicetur cujus possessio sit, de qua agitur.

Interdicta autem illa manant vel ex jure aliquo universali, vel singulari. *Universali*, puta ex successione, vel præcedente missione in possessionem. Hujus generis quatuor sunt Interdicta; Et priora quidem duo, a primis Edicti verbis ita denominata. 1. *Quorum bonorum* [*possessio* scil.) *ei data est*. &c. Quod interdictum ei competit, cui Prætor bonorum possessionem dedit, ad rerum hæreditariarum possessionem adipiscendam. *tit.* 2. *quorum bonorum*. 2. *Quod legatorum* (*nomine* scil. *quis non ex voluntate hæredis occupavit*, &c. Quod interdictum competit hæredi, vel bonorum possessori, parato satisdare legatorum nomine, ad recuperanda ea, quæ sine voluntate ejus legatorum nomine a legatariis propria auctoritate occupata fuerunt, ut scil. adepta possessione sibi Falcidiam servet per retentionem. *tit.* 3. *Quod Legatorum*.

3. In possessionem quoq; misso ex caussis,

ſis, de quibus ſuperiore libro 42., interdictum competit: ne vis ſibi fiat, i. e. ne impediatur in bonorum poſſeſſione eſſe, & ſic in eam venire, & redire ſi expulſus ſit. *tit.* 4. *Ne vis fiat ei, qui in poſſeſſionem miſſus erit*.

Interdictum *de tabulis exhibendis*, ad teſtamenti cauſam pertinentibus, omnibus quorum intereſt competit, adverſus eum, penes quem tabulæ ſunt. *tit.* 5. *de tabulis exhibendis*.

Singulari ex jure quæ interdicta manant, vel religionem ſpectant, vel hominum utilitatem: ſeu alia juris ſunt divini, alia humani.

1. *Divini* Juris ſeu *Religionis* tuendæ cauſa, Interdictum propoſitum eſt *titul.* 6. *Ne quid in loco ſacro fiat*.

2. *Humani* juris cauſa interdicta, vel publicam rem ſpectant, vel privatam. *Publicam* quæ ſpectant utilitatem interdicta, ea vel locorum publicorum, vel Fluminum nomine competunt.

1. Locorum publicorum, veluti *itinerum aliorumque*, quo pertinent ſequentia interdicta: idque partim ad uſum eorum fruitionemque, partim ad tuitionem ſeu refectionem.

1. Ad *uſum* inquam, locorum & itinerum publicorum, fruitionemque eorum interdicta

terdicta competunt, quibus cuilibet in publicum petere permittitur, quæ ad usum omnium pertinent. *tit. 7. de locis & Itineribus publicis.* Ac nominatim Interdicto prohibitorio experiri licet, ne quid in loco publico vel itinere fiat, aut ædificetur, inve eum immittatur, qua ex re quid damni detur; neve vis fiat ei, qui utitur via publica. *tit. 8. Ne quid in loco publico vel itinere fiat.*

2. Ne publicanis, qui loca publica, veluti porticus, areas, insulas, balnea, lacus, stagna, &c. conduxerunt, vis fiat: quo minus ex lege locationis, locis publicis conductis fruantur. *tit. 9. de loco publico fruendo.*

3. Ad *tuitionem* locorum publicorum duo quoque remedia & interdicta spectant, ut si quid in via urbica fiat, huic rei Ædiles occurrant, jure potestatis suæ. *tit. 12. de via publica, & si quid in ea factum esse dicatur.* 2. Ne vis fiat ei, qui viam publicam iterve rusticum scil. reficere velit. *tit. 11. de via publica & itinere publico reficiendo.*

II. Fluminum, & Riparum nomine quoque varia interdicta proposita sunt: & quatuor quidem sequentia: pariter partim vel ad usum eorum, partim ad tuitionem. *Ad usum* 1. ne deterior videl.

del. navigatio fiat, facto vel immisso aliquo in flumine publico ripave ejus. *tit.* 12. *de fluminibus, ne quid in flumine publico ripave ejus fiat, quo pejus navigetur.* 2. Ne fluxus aquæ aliter quam priore æstate fluxit, mutetur. *tit.* 13. *Ne quid in flumine publico fiat, quo aqua aliter fluat, atque uti priore æstate fluxit.* 3. Ne naviganti, vel piscanti, vel ripa utenti vis fiat. *tit.* 14. *ut in flumine publico navigare liceat.* 2. Ad *Tuitionem* quoque fluminum comparatum est Interdictum: puta ne vis fiat tuenti, reficienti, munienti ripam fluminis, agrumve, qui circa ripam est. *tit.* 15. *de ripa munienda.* Et hæc de Interdictis publicam utilitatem spectantibus.

II. *Privatam* rem interdicta quæ respiciunt, competunt vel ratione rei immobilis juriumve; vel rei mobilis. Prioris generis sunt quindecim interdicta sequentia: Eaque spectant ad triplicem finem, vel ad tuendam fundi proprii possessionem, vel ad tuendum jus aliquod in alieno fundo, vel ob commune & personale interesse.

1. Ad prius pertinent duo sequentia interdicta. Interdictum *de vi, & vi armata.* Quod datur ad amissam possessionem recuperandam, sive quis fundo sine armis

de-

dejectus est, quæ vis quotidiana dicitur: sive cum armis. *tit.* 16. *de vi & vi armata*. 2. Interdictum item *uti possidetis*, ad retinendam fundi possessionem. *titul.* 17. *uti possidetis*. Secundi generis interdicta, quæ ad tuendum jus aliquod in alieno fundo dantur, sunt decem sequentia. 1. Interdictum *de superficiebus*. Hoc interdicto is, qui jus ædificandi habet in alieno solo, jus suum quasi possessionis tuetur. *tit.* 18. *de Superficiebus*.

2. Interdictum quoque *de itinere actuq; privato*, ad retinendam quasi possessionem itineris, actus, viæ privatæ, per fundum alienum. *tit.* 19. *de Itinere actuq; privato*. 3. Interdictum *de aqua quotidiana & æstiva*, ad retinendum usum, vel adipiscendam quasi possessionem aquæ ducendæ ex alieno. *tit.* 20. *de aqua quotidiana & æstiva*. 4. de Rivis, per quos aqua ducitur, reficiendis scil. *tit.* 21. *de Rivis*. 5. de *Fonte*, i. e. haurienda aqua ex fonte alieno: *tit.* 22. *de Fonte*. 6. de Cloacis reficiendis, purgandis. *tit.* 23. *de Cloacis*. 7. Quod vi aut clam interdictum: quod competit ei, cui a vicino, vi aut clam opere facto damnum datum est. *titul.* 24. *quod vi aut clam*: cujus tituli exceptio est *tit.* 25. *de remissionibus*: nam si post nunciationem novi operis remissionem

nun-

nunciationis nunciatus impetraverit, eo interdicto is tenetur, ipsique nunciato interdictum de remissionibus datur. 8. De Precario Interdictum ejusdem generis est. Precarium est concessio rei, vel possessionis, quam prece ita impetravimus, ut uteremur quamdiu libuerit concedenti. Ergo si ea res mihi ablata sit, competit hoc interdictum. *tit. 6. de precario*.

9. Item *de Arboribus cædendis* interdictum; quo vicinum arbores suas in ædes meas impendentes, vel in agrum meum conlucare seu sublucare, coërcereq; oportere intendo. *tit. 27. de arboribus cædendis*.

10 Interdictum *de glande legenda*, id est, ut fructum omnem meum in fundum vicini cadentem tertio quoque die colligere mihi liceat. *tit. 28. de glande legenda*.

Tertium genus Interdictorum, quæ privatam rem jusque respiciunt, est eorum, quæ dantur ob commune aliquod personarum interesse: cujusmodi duo hic proponuntur. 1. Interdictum *de homine libero exhibendo*, quod datur in eum, qui supprimit hominem liberum; Quod quidem officii causa introductum est, quia hominem beneficio affici, hominis interest. *tit. 29. de homine libero exhibendo*. 2. Interdictum *de liberis exhibendis*, item *ducendis*: quod datur, ut quis filium vel ne-

potem

Ex Lib. XLIV.

1. *De* Exceptionibus. 2. *deque* Obligationibus *in genere.*

1. Exceptiones nunc reorum adversus actiones sequuntur, seu quibus actiones excluduntur.

Eodem ordine, quo & in Edicto perpetuo.

Quas & ipsas Exceptiones Prætor olim formulis addebat: de quibus agitur in genere *tit.* 1. *de Exceptionibus, præscriptionibus & præjudiciis*. Speciatim vero quinque exceptionum genera, præter alias, quæ jam supra titulos peculiares sua ratione habuere, proponuntur. 1. *Rei Judicatæ* Exceptio. *tit.* 1. *de exceptione Rei Judicatæ*. 2. *Temporis* exceptio. i. e. præscriptionis & possessionis. *tit.* 3. *de diversis temporalibus præscriptionibus, & de accessionibus possessionum*. 3. Doli *mali* & metus Exceptio. *tit.* 4. *de Doli mali & metus exceptione*. 4. Actionis non impetratæ exceptio. *tit.* 5. *Quarum rerum actio non detur*. 5. Postremum exceptio *litigiosi. tit.* 6. *de litigiosis*.

II. Post

11. Post speciales & singulares civilium Judiciorum actionumque species, earumque causas seu fontes reseratos, finesque propositos, quæ scil. ex *Obligatione* aliqua speciali quæque illa sit, ex qua quis alteri obligatus est, oriuntur: atque adeo post *actiones*, quæ a libro 5. pertractari cæperunt, ipsæ jam in commune obligationum contrahendarum firmandarumque, (unde & *actiones* enascuntur) & retro solvendarum (unde exceptiones oriuntur) formæ seu rationes deinceps proponuntur: contrahendarum, inquam, ut actionem producere possint: unde *tit. ult. de Obligationibus & Actionibus*, & quidem civilem; de qua *supra*: vel pænalem, de qua postea lib. 47. & 48. Inter quæ duo actionum genera hic de obligationibus tractatus medio loco, ceu in confinio positus est, quandoquidem & quædam obligationes sunt ex delicto.

Hæc inquam, ordinis istius ratio reddi possit, & Edicti tamen perpetui ordinem attendenti, quo scil. ultima ejus parte de *stipulationibus* conventionalibus, de *satisdationibus*, deq; *stipulationibus Prætoriis* [quæ & ipsæ instar actionum sunt. *l. actionis 7. de obligat. & action.*, & edicto de edendo continentur] actum fuit, apparet

paret, de *Obligationibus & stipulationibus* in genere, tum & de modis solvendæ obligationis, hac tantum satisdationum & stipulationum occasione hic actum: & sic hactenus quoque Edicti ordinem hic servasse Tribonianum; nisi quod de obligationum tollendarum modis nulli ibi tituli extitere. Quare autem de eo hic actum fuerit, suspicari libet, quia materia hæc universum jus perambulat: & velut omnium obligationum, actionum & negotiorum *Pandectes* est; sive ad ea statuminanda, firmanda, sive tollenda.

PARS SEPTIMA
DIGESTORUM,

a libro 45. *ad finem Pandectarum.*

Ex Lib. XLV.

De Stipulationibus.

3. Harum igitur obligationum, quod secundo loco tenendum est, *Vincula* & accessiones proponuntur: quæ sunt *Verborum obligationes*, seu *stipulationes*, id est conventiones solemnibus verbis ex interrogatione & responsione confectæ, quæ utique ab aliis obligationibus pendent, & inventæ sunt cæterarum obligationum firmandarum causa. *titul.* 1. *de verborum obligationibus*. Porro circa has stipulationes, & quidem personarum respectu, ad singularem effectum, notanda sunt hæc tria. Primo, *Duos* quandoque pluresve reos, tum stipulandi, tum & promittendi una eademque stipulatione promissioneque sæpe constitui: sic ut duo tum creditores sint, quibus singulis solidum debetur; duo

con-

contra debitores obligati in solidum singuli: quod quomodo fiat declaratur *tit.* 2. *de duobus reis constituendis.*

Secundo notandum, *servos* quoque interdum stipulari: & recte quidem, persona videlicet dominorum inspecta. *tit.* 3. seu *de stipulatione servorum.*

Ex Lib. XLVI.

1. De Obligationum Accessionibus:
2. *Deque Actionum & Obligationum* Solvendarum *modis.*
3. *Tandem de stipulationibus* Prætoriis.

Tertio notandum, *Fidejussores & mandatores* quandoque obligationibus alienis accedere: *fidejussores*, inquam, i. e. qui pro debitore, suo nomine stipulanti, promittunt, citra novationem: *Mandatores*, qui fidejussorem fidejubere, vel creditorem ipsum alii credere rogant. *tit.* 1. *de Fidejussoribus & Mandatoribus.*

Et hæc de obligationibus contrahendis stipandisque, seu firmandis,

Extinguuntur vicissim obligationes variis modis. 1. *Novatione.* 2. & *Delegatione.* *Novatione* inquam, id est mutatione debi-

debitoris, vel caufa debendi: *Delegatione*, i. e. mutatione creditoris fimul, & debitoris. *tit.* 2. *de Novationibus & delegationibus*. 3. *Solutione*, qui modus tollendæ obligationis maxime naturalis eft. *tit.* 3. *de folutionib. & liberationib.* 4. Tandem & *Acceptilatione*, quæ imaginaria folutio eft. *tit.* 4. *de Acceptilationib.* Et hæc de ftipulationibus conventionalibus.

2. *Prætoriæ* quoq; quædam ftipulationes funt, quæ Edicto Prætoris interponi jubentur, quæ multa habent præcipua, de quibus in genere *tit.* 5. *de ftipulationibus Prætoriis*. Iftiufmodi ftipulationes Prætoriæ tres hic fpeciatim proponuntur. 1. *Rem pupilli falvam fore*, quam præftat tutor vel curator legitimus, vel datus fine inquifitione, & uno tantum cafu teftamentarius, & ex inquifitione datus, puta fi unus ex pluribus folus adminiftrare velit. *tit.* 6. *Rem pupilli vel adolefcentis falvam fore*. 2. *Judicatum folvi* ftipulatio. *tit.* 7. *judicatum folvi*. 3. *Ratam rem haberi*, quam regulariter reus a procuratore actoris ftipulatur, ante litem conteftatam. *tit. ult. Ratam rem haberi, & de ratihabitione*.

Et hactenus quidem de civili judicio.

Ubi & *Edictum* Prætoris definebat, quod

quod is de civilibus tantum causis cognosceret, exceptis privatis, furti, vi bonorum raptorum, incendii, injuriarum actionibus, de quibus in Edicto alio loco situque actum fuit.

Ex Lib. XLVII.

De Delictis 1. *Privatis*, 2. *Extraordinariis*, 3. *Popularibus*.

Poenalia nunc Judicia sequuntur, seu paenales actiones, delictorum nomine. Quorum varia admodum persecutio est, unde & delictis illis varia quoque nomina indita; & ideo in quatuor species divisa: Alia quippe *privata* delicta vocantur, alia *Extraordinaria* crimina: aliae *populares* actiones, alia denique *publica judicia*.

1. *Privata delicta* dicuntur, quae meram utilitatem causamque privatam attinent, & attentant; denique quae privatam persecutionem continent.

Quorum nomine Praetor quoque Edicto suo ad privatam persecutionem seu forenses actiones proposuit, de quibus in Edicto Praetoris actum fuit aliis locis.

De his in genere agitur *tit.* 1. *de privatis delictis*. Hujus generis delicta tria sunt: Furtum, Rapina & Injuria; e quibus duo priora *bona* respiciunt, postremum famam, honorem, existimationem.

De *Furto* agitur in genere *tit.* 2. *de furtis*. Sed enim speciales quædam sunt furti actiones, quæ singularia quædam habent: sive ratione objecti, sive respectu personarum, quæ furtum admittunt, sive ratione subjecti. 1. Ratione *objecti* pecularis est actio *de Tigno injuncto*, ex l. 12. Tabul.: qua actione is qui alienam materiam quamcunque, (quæ omnis *tigni* appellatione comprehenditur) ædibus suis vel vineæ junctam habet, quia eam solvere non potest, neque tenetur, ne vel ædificia sub hoc prætextu diruantur, vel vinearum cultura turbetur, in duplum ejus nomine tenetur etiam ignorans. *tit.* 3. *de tigno injuncto*. 2. Ratione *personarum* quæ furtum admiserunt, tres hic speciales furti actiones proponuntur. Prima, quæ prodita est Edicto Prætoris in duplum, adversus eum, qui liber esse jussus est testamento, si ante hereditatem aditam, aliquid ex ea surripuit, vel depopulatus est, seu dissipavit. *tit.* 4. *Si is qui testamento liber esse jussus erit post mortem domini, ante aditam hæreditatem*

surripuisse, aut corripuisse quid dicetur. Secunda, & ipsa Prætoris Edicto prodita, adversus Nautas, Caupones, Stabularios, licet ipsi furtum non fecerint, sed eorum aliquis, quorum opera ipsi utuntur. *tit.* 5. *Furti adversus nautas, caupones, stabularios.*

Tertia, si familia, i. e. grex servorum unius domini, eo ignorante furtum fecerit: quamvis enim verum sit singulos servos furtum fecisse, attamen dominus liberatur præstando quantum si unus tantum liber, nisi malit omnes servos noxę dedere, fecisset. *tit.* 6. *Si familia furtum fecisse dicetur.* 3. Tandem ratione *subjecti* singularis furti actio arborum furtim cæsarum nomine competit, ex l. 12. tab. & ex l. Aquilia: cæsarum inquam, licet earum furtum factum non fuerit. *tit.* 7. *Arborum furtim cæsarum.*

2. Secundum privatum delictum est *Rapina*, de qua Edicto Prætoris actio privatam persecutionem continens prodita est. *tit.* 8. *Vi bonorum raptorum.* Ad quam ea quoque actio pertinet peculiaris, quæ ex Edicto Prætoris competit adversus eum, qui ex incendio, ruina, naufragio, rate vel nave expugnata, quid rapuit, dolove malo recepit, vel damni quid in his rebus fecit. *tit.* 9. *de incendio, ruina, nau-*

fragio, rate, nave expugnata.

Tertium privatum delictum est *Injuria*, quæ vel citra scripturam, vel scripto admittitur. *tit.* 10. *de Injuriis & famosis libellis*. Hactenus de privatis delictis.

2. *Extraordinaria* crimina sequuntur. Sunt ea vero, quibus principaliter quidem causa & utilitas privata attentatur, sed nihilominus vel religio, vel publica securitas, vel honestas etiam publica quodammodo etiam attaminatur: quæ & ideo non mulcta pecuniaria plectuntur, verum coërcitione, eaque non ordinaria, verum extraordinaria, arbitrio Magistratus, & pro modo admissi. *tit.* 11. *de Extraordinariis Criminib.* Cujusmodi crimina extraordinaria undecim hic memorantur, seu pertractantur, partim religionem spectantia, partim communem usum. 1. *Sepulchri violati* actio. *tit.* 12. *de sepulchro violato*. 2. *Concussio*, i. e. crimen pecuniæ extortæ per terrorem injectum sub specie publicæ alicujus potestatis. *tit.* 13. *de Concussione*. 3. *Abigeatus*. *tit.* 14. *de Abigeis*. 4. *Prævaricatio*, i.e. collusio accusatoris vel advocati cum reo. *tit.* 15. *de Prævaricatione*. 5. *Receptatorum* crimen, i.e. eorum, qui reos criminum recipiunt vel dimittunt, pecunia accepta. *tit.* 6. *de receptatoribus*. 6. *Fures balnearii*, vestimentorum

rum scil. eorum qui in balneis lavabantur. *tit.* 17. *de Furibus balneariis*. 7. Effractura. *tit.* 18. *de Effractoribus & Expilatoribus*. 8. *Expilata* hæreditas. *tit.* 19 *expilatæ hæreditatis*. 9. *Stellionatus*, i. e. omnis versutia, impostura, dolus omnis qui proprio caret nomine: veluti si quis rem jam obligatam dissimulata obligatione per calliditatem alii distraxit, permutavit, in solutum dedit, vel si merces supposuit, veluti vitrum pro smaragdo. *tit.* 20. *stellionatus*. 10. *Termini* moti actio. *tit.* 21. *de Termino moto*. Postremum *Collegii* illiciti crimen. *tit.* 22. *de collegiis & corporibus*.

3. Tertia species delictorum est eorum, qui suum quodammodo jus populo adimunt: unde ideo nascuntur actiones, quæ *Populares* vocantur, quæ suum jus populo tuentur. (*l.* 1. 3. 4.) veluti alibi corrupti, similesq; aliæ. *tit. ult. de popularibus actionib.*

Ex Lib. XLVIII.

De Publicis Delictis.

4. Publica delicta, quæ quartam delictorum speciem constituunt, sunt, quæ vigorem publicæ disciplinæ non tantum attentant, sed etiam quæ lege aliqua publicorum Judiciorum exerte vindicabantur: & de quibus olim *publicum* seu totius populi *Judicium* erat: quæ vita, vel libertate, vel civitate, aliave qua simili pœna vindicabantur: De his agitur in genere *tit* 1. *de publicis judiciis*. Speciatim vero de his hæc quinque capita hoc libro pertractantur: 1. *Antecedentia* judicium criminale. 2. Ipsæ delictorum seu publicorum criminum *species*. 3. *Processus* in his Judiciarius. 4. *Pœnæ* criminum. 5. Tandem & *consequentia*.

1. *Antecedentia* judicium criminale duo sunt. 1. *Accusatio* & *inscriptio* in crimen: nam quod in aliis est actio, id in his est accusatio & inscriptio. *tit.* 2. *de Accusationibus & inscriptionibus*. 2. *Custodia* reorum & eorum exhibitio. *tit.* 3. *de custodia & exhibitione reorum*.

2. *Species* publicorum Judiciorum duodecim totidem titulis pertractantur. 1. *Ma-*

Majestatis crimen. *tit.* 4. *ad l. Juliam Majestatis*. 2. *Adulterii*. *tit.* 5. *ad l. Juliam de adulteriis*. 3. *Vis* publica. *tit.* 6. *ad l. Juliam de vi publica*. 4. *Vis* privata. *tit.* 7. *ad l. Juliam de vi privata*. 5. Homicidium & veneficium: *tit.* 8. *ad l. Corneliam de Sicariis & veneficiis*. 6. Parricidium *tit.* 9. *de l. Pompeja de parricidiis*. 7. Falsi crimen: *tit.* 10. *de l. Cornelia de Falsis*. 8. Repetundarum crimen. *tit.* 11. *ad l. Juliam repetundarum*. 9. Annonæ fraudatæ. *tit.* 12. *de l. Julia de Annona*. 10. Peculatus, item sacrilegium, & crimen Residui. *tit.* 13. *ad l. Juliam Peculatus, & de Sacrilegiis & de residuis*. 11. Ambitus. *tit.* 4. *de l. Julia de Ambitu*. 12. Plagium. *tit.* 15. *de l. Fabia de plagiariis*.

3. *Processus* criminalis sequitur: de quo tria hoc libro tractantur. 1. Primo quidem accusatores cœptam accusationem peragere coguntur: alioquin *Senatusconsulto Turpilliano* vindicantur, nisi forte abolitione impetrata ab accusatione quis destiterit. *tit.* 16. *ad Senatusconsultum Turpillian. & de abolitionibus criminum*. 2. Si rei absint, requirendi veniunt, citatique absentes damnantur. *tit.* 17. *de requirendis, vel absentibus damnandis*. 3. Quæstionibus seu tormentis ad eruendam veritatem locus est. *tit.* 18. *de Quæstionibus*.

4. *Pœna* reorum sequitur. *tit.* 19. *de Pœnis*, de quorum bonis quid juris sit definitur: sive damnati sint. *tit.* 20. *de bonis damnatorum*: sive ipsi de se statuerint & damnationem quandoque anteverterint. *tit.* 21. *de bonis eorum qui mortem sibi consciverunt*. De interdictionis & Relegationis nominatim pœna agitur. *tit.* 22. *de interdictis & relegatis, & deportatis*.

5. Ad *consequentia* Judicii criminalis pertinent duo tituli postremi: quibus ostenditur, quandoque sententiam passos solere posseque restitui. *tit.* 23. *de Sententiam passis & restitutis*. Cadavera item punitorum quibuscunque petentibus ad sepulturam dari. *tit. ult. de Cadaveribus punitorum*.

Et hactenus quidem de Judiciis Civilibus & pœnalibus primæ instantiæ.

EX LIB. XLIX.

1. *De* APPELLATIONIBUS.

2. *Deque Jure* PUBLICO.

SEcundæ instantiæ judicium sequitur, ad *Appellationem* videl., de qua est titulus generalis. 1. *de Appellationibus*. In appellationibus speciatim tria tempora spectan-

ctanda veniunt: 1. Interponendæ: 2. Interpositæ: 3. & prosequendæ appellationis.

1. In *interponenda* jure appellatione, horum ratio habenda; 1. Judicis, 2. Temporis, 3. Appellantis, 4. Causæ denique. 1. Judicis, inquam, a quo & ad quem: sunt enim a quibus appellare non licet. *tit.* 2. *a quibus appellare non licet*: Retro, definiti certique sunt Judices, ad quos appellandum est. *tit.* 3. *Quis a quo appelletur.* 2. Tempora etiam certa statuta sunt, intra quæ appellandum est. *tit.* 4. *Quando appellandum sit, & intra quæ tempora.* 3. Appellantis tandem ratio quædam peculiaris est: puta ut & alii quoque quandoque appellare liceat, quam qui judicio victus est, humanitatis ratione. 4. Item *causæ* sunt, in quibus appellatio non recipitur. *titul.* 5. *de Appellationibus recipiendis, vel non.*

3. *Interposita* appellatione debebat is a quo appellatum erat, ad eum ad quem appellabatur, libellos dimissorios, qui & *Apostoli* dicti, emittere, quibus ille judicem appellationis certiorem faciebat, Lucium Titium v.g. a sententia sua appellasse, cujus etiam sententiæ tenorem indicabat. *tit.* 6. *de Libellis dimissoriis qui Apostoli dicuntur.*

Duobus superioribus capitibus commu-

ne illud est, seu interpositæ appellationis vis hæc est; Primum ut nihil innovetur, seu novi fiat appellatione interposita. *tit. 7. Nihil innovari appellatione interposita.* Secundo frustra quæri de interponenda appellatione, & frustra eam interponi, si sententia ipso jure nulla sit: veluti, quia manifeste erronea, contra leges, contra mortuum, impossibile quid continens, a non suo & competente Judice, inter non consentientes, lata fuit. *tit. 8. Quæ sententiæ sine appellatione rescindantur.*

3. Circa *prosequendam* & pendentem causam appellationis hæ quæstiones seu visiones incurrunt. Primo per quem causæ appellationum reddi possint, num etiam per alium. *tit. 9. an per alium causæ appellationum reddi possunt.*

Secundo, appellator si causas appellationis non probaverit, periculum medii temporis præstat: veluti, si quis tutor vel curator aut Magistratus creatus appellaverit, & causas appellationis non probaverit. *tit. 10. Si Tutor, vel Curator, vel Magistratus creatus appellaverit.*

Tertio, si quis appellaverit, & appellationis suæ causa peregre in aliqua provincia degat, ibidem in cæteris causis suis in eadem provincia alias actiones excipere, seque defendere necesse habet. *tit. 11. Eum qui*

qui appellaverit in provincia defendi. Et retro alias causas apud eundem nihilominus Judicem, a quo appellavit, agere compellitur, neque ideo ejus forum vel cognitionem declinare potest. *tit.* 12. *apud eum a quo appellatur aliam causam agere compellendum*. Tandem, si pendente appellatione mors intervenerit, judicium civile in hæredem transit: non & criminale. *titul.* 13. *Si pendente appellatione mors intervenerit*.

Hactenus De Jure Privato.

II. Publicum jus sequitur. *Publicum* jus voco, quo præcipue Respublica continetur, & in quo nervi Reipublicæ consistunt. Cujusmodi sunt hæc duo. Fisci jura: de quibus *tit.* 14. *de jure fisci*. Secundo res *Militaris*, quo pertinent quatuor tituli sequentes: *tit.* 15. *de captivis & de postliminio, & de redemptis ab hostibus*. *tit.* 16. *de re militari*: *tit.* 17. *de Castrensi peculio*: *tit. ult. de Veteranis*.

Ex Lib. L.

De Jure Municipali, *deque Verbis & Regulis Juris.*

III. Municipale denique jus sequitur, id est, quo non jam universa Resp. Rom. continetur, verum quo singulorum municipiorum & civitatum jura reguntur, definiuntur. *tit.* 3. *ad Municipalem* (legem, vel rem scil.) *& de incolis*. Consistit autem jus istud municipale seu res municipalis, primo in personis. Erant, scil. in singulis municipiis non promiscua tantum *incolarum* manus, de quibus *d. tit.* 1. verum etiam Senatores, qui *Decuriones* vocabantur, qui ut & eorum filii, huic conditioni adstricti erant. *tit.* 2. *de Decurionibus & filiis eorum*: quorum etiam certa matricula seu album erat, cujus ordinem Decuriones in sententiis dicendis, & honoribus muneribusque suscipiendis, sequebantur: *tit.* 3. *de Albo scribendo*. Secundo, jus municipale consistit in *Muneribus & honoribus*. A quibus tamen vocatio & excusatio, & immunitas certis de causis competebat. *tit.* 5. *de vacatione & excusatione munerum*: & *tit.* 6. *de jure immunitatis*. Inter hæc vero munia erat

& mu-

& munus Legationis seu Legati, videlicet quum quis a Republica ad Principem municipalis negotii ergo mittebatur, *tit. 7. de Legationibus*. Tertio, jus municipale consistit in *Rebus* & *Pecuniis* municipalibus: quarum administratio nonnullis injungebatur. *tit. 8. de administratione rerum ad Civitatem pertinentium*. Quarto, in decretis ab ordine faciendis: *Ordo* enim, i.e. Senatus municipalis de quibusdam rebus ad communem utilitatem pertinentibus decreta facere poterat, deinde certa erat decretorum forma, ut ea valerent. *tit. 9. de Decretis ab ordine faciendis*. Quinto, in *Operibus quoque publicis* jus resque municipalis consistit, quorum sane præcipua cura erat. *tit. 10. de Operibus publicis*. 6. In *Nundinarum* etiam jure jus municipale consistit: non nisi certa quippe Municipia nundinarum jus habebant, vel ex longa consuetudine, vel ex Principis indulgentia. *tit. 11. de Nundinis*. 7. In *Pollicitationibus* item earumque exactione jus municipale consistebat: nempe enim multi passim hoc ævo, ob honorem sibi in patria decretum, vel decernendum, vel ob alias justas causas, Reipublicæ pollicebantur opus aliquod se facturos, vel pecuniam daturos: ex hac igitur pollicitatione tenebantur: de quo *tit. 12. de Polli-*

licitationibus. Octavo, in jure municipali observandum, Duumviros seu Magistratus Municipales, de omnibus rebus & negotiis in Municipiis cognovisse: exceptis nonnullis cognitionibus, quæ Præsidibus reservatæ erant: quæ & ideo *extraordinaria* dicebantur. *tit.* 13. *de extraordinariis cognitionibus*, *& si Judex litem suam fecisse diceretur.* Cujusmodi est inter alias cognitio de *Proxeneticis*. *tit.* 14. *de Proxeneticis*. Postremum, ad Jura Municipalia pertinet *Census*, cujus etiam diversa ratio erat, pro diversitate municipiorum, civitatum & coloniarum. *tit.* 15. *de Censibus*.

Postremo Pandectarum loco pro colophone quodam subjiciuntur duo. 1. *Verborum* ad jus spectantium significationes. *tit. penult. de verborum & rerum significatione*. 2. & *Regulæ* nonnullæ Juris, hinc inde sparsim, spicilegii vel racemationis cujusdam instar, collectæ conjunctæque. *tit. ult. de diversis regulis Juris antiqui*.

ORDO, SEU SERIES

CODICIS JUSTINIANEI.

1. POst tres Constitutionum Imperatoriarum *Codices* seu compilationes, Gregorianum, inquam, Hermogenianum & Theodosianum, quorum priores duo Principum Paganorum, seu Gentilium constitutiones, ab Hadriano Imperat. ad Diocletianum & Maximianum usque, non divisis, [ut nonnullis visum] Epochis, verum promiscue complectebantur, postremus vero, Constitutiones Imperatorum Christianorum, initio ducto a Constantino M. (qui primus veneranda Christianorum fide munivit Imperium, seu primus Imperatorum Christianus extitit) ad Theodosium Juniorem usque, & quidem ad ann. Domini 438. continebat. 2. Post *Novellas* item quasdam, i. e. constitutiones post Codicem Theodosianum editum, tum ab ipsomet Theodosio Juniore, tum ab aliis deinceps insequutis Imperatoribus latas, atque adeo extra Theodosianum Codicem vagantes. 3. Deniq; post constitutiones complurimas a semet promulgatas, *Justinia-*

num

num impetus cepit, Codicis de nomine suo (*Iustinianei*) conficiendi, i. e. superiorum omnium Principum constitutiones, suasq; ad ævi sui usum forumque unum in Codicem undique colligendi compingendique. Quod & duplici editione præstitit: Quarum posteriorem, obliterata priore, confectam, anno Domini 534. in manibus hodie habemus: Quæ causa est, ut Codex hic *Repetitæ prælectionis*, i.e. novæ seu secundæ editionis νέας ἐκδόσεως inscribatur.

EX LIB. I.

Agitur hoc libro de his tribus.
1. *De Jure* SACRO.
2. *de* SPECIEBUS *Juris*.
3. *de* MAGISTRATIBUS.

HIs ita generaliter præmissis, tenendum est, Jus omne hoc Justinianeo Codice comprehensum, vel ad jus sacrum, vel ad privatum, vel denique ad publicum pertinere. (Nam & ita nonnulli jus olim divisere, quorum numero fuit quoq; *Ausonius*); vel ita brevius, Jus omne vel ad jus divinum, vel ad jus humanum spectare.

§. 1.

§. 1. *De Jure* Sacro.
Tituli 13.

A SACRO, seu divino jure, initium hic ducit Justinianus, aliter atq; Codicis Theodosiani conditores, qui in decimum sextum seu novissimum librum constitutiones ad jus sacrum pertinentes conjecerant: quomodo & in postremam seu decimam Tabulam e duodecim jus sacrum a Decemviris relatum.

Jus Sacrum (quod quidem ratione objecti ita dicitur) vel cultum divinum respicit, vel extrinseca quædam alia eodem pertinentia.

1. *Cultus* rursum *divinus est*, vel Catholicus seu rectus, veræq; Religionis, vel falsus & profanus. Circa cultum veræ religionis quatuor sequentia capita spectanda veniunt. Primo quidem *Mysteria* & capita ipsa fidei Catholicæ seu orthodoxæ: cujus utique præcipuum caput est, verus & intemeratus de Summa Trinitate sensus: regula vero seu obrussa fidei istius, Evangelica & Apostolica doctrina, exemplis insuper pro rerum usu summorum ex antiquitate Episcoporum, firmata. *tit. 1. de summa Trinitate & fide Catholica.*

2. Secundo, *Loca* seu Ecclesiæ, in quibus

bus cultus divinus exhibetur, seu celebratur: quarum res seu bona, simul & privilegia, varia olim fuere: eaque vel in commune omnium Ecclesiarum, vel singularia certe προνόμια praecipuarum quarundam & Patriarchalium in orbe Romano Ecclesiarum. *tit. 2. de SS. Ecclesiis, & de rebus & privilegiis earum.*

Tertio *Personae*, muniis locisque cultus Christiani deservientes: puta Episcopi & Clerici, quibus accedant & alii pietatis officia publicitus peragentes: puta Orphanotrophi, brephotrophi, ptochotrophi, xenodochi, ascetriae item & Monachi. *tit. 3. de Episcopis, & Clericis, & Orphanotrophis, & brephotrophis, & ptochis, & xenodochis, & asceteriis, & Monachis, & privilegiis eorum, & castrensi peculio; & de redimendis captivis, & de nuptiis Clericorum vetitis sive permissis.*

Quarto *Actiones*: veluti *Judicium* de rebus & personis Ecclesiasticis, [quae *Episcopalis audientia* proprie dicitur] caeteraque ad jus curamq; Episcoporum eorumq; reverentiam pertinentia. *tit. 4. de Episcopali audientia, & de diversis capitulis, quae ad jus curamque & reverentiam pertinent Pontificalem.* Hactenus de vero cultu.

2. Ad *Falsam* religionem, seu falsum cul-

cultum & profanum, eosque qui à Catholicæ Religionis veneratione alieni sunt, & extra Ecclesiam positi, sequentes tituli septem pertinent. Nempe; qui falsam religionem præ se ferunt, aliterve erga veram irreverentes sunt, in quadruplici differentia sunt. 1. Vel enim in ipsamet Ecclesia constituti perniciosa dogmata præfracte, contumaciter & obstinate fovent, qui *hæretici* dicuntur: & inter hos quidem Manichæi & Samaritæ insigniores. *tit. 5. de hæreticis & Manichæis & Samaritis*; ut & qui Baptisma iterabant (veluti Donatistæ, Novatiani, Eunomiani, qui a Catholicis baptizatos rebaptizabant) *tit. 6. Ne sanctum Baptisma iteretur*. 2. Vel *prodita Religione* Christi ab ea deficiunt, sive ad Judaismum, sive ad Paganismum, qui utrique *Apostatæ* dicuntur. *tit. 7. de Apostat.* 3. Vel quodammodo *Profani*, atq; in religionem Christianam contumeliosi sunt (quales habentur ex Theodosii Jun. constitutione) qui signum Salvatoris Nostri Jesu Christi, id est crucem, in solo vel in silice, denique in pavimento sculpunt pinguntve, atque adeo pedibus conculcandum præbent. *tit. 8. Nemini licere signum Salvatoris Christi humi vel in silice seu marmore aut sculpere aut pingere*. 4. Vel denique sunt ex-

tra Ecclesiam Christianam propalam constituti: quales sunt 1. *Iudæi* & his proximi Cælicolæ. *tit. 9. de Iudæis & Cælicolis.* (Quibus etiam Judæis Christianum mancipium habere seu possidere, ac multo magis circumcidere non licebat. *tit. 10. Ne Christianum mancipium hæreticus vel Judæus vel Paganus habeat, vel possideat, vel circumcidat*) 2. *Pagani* seu Gentiles, sacrificiis Templisque dediti. *tit. 11. de paganis, & sacrificiis, & templis.* Et hactenus quidem de iis quæ ad cultum Religionis pertinent.

Sequuntur enim nunc duo tituli, non quidem ad cultum pertinentes, verum ad *Extrinseca* quædam eo pertinentia: de singularibus inquam *Actionib.* quibusdam & negotiis quæ in *Ecclesia* peraguntur, & singulari eorundem privilegio. Quorum prius est, perfugium, seu refugium reorum, debitorum, confugarum ad Ecclesiam. *tit. 12. de iis qui ad Ecclesiam confugiunt vel ibi exclamant.* Altera vero, Manumissio in Ecclesia. *tit. 13. de his qui in Ecclesiis manumittuntur.* Hactenus de jure divino seu sacro.

§. II.

§. II. De Juris Speciebus.

Tituli 12.

Respondet liber 1. *Digestorum*.

HUMANUM jus sequitur, quod partim privatum, partim publicum esse diximus. Qua parte initio statim de quinque Juris Civilis, seu positivi, per Orbem Rom. speciebus seu partibus, quæ publice invocabantur, & quibus quisque tutus erat, agitur: Et quidem hæ sunt. 1. *Leges* & Constitutiones Principum. *tit.* 14. *de Legibus & Constitutionibus Principum*. 2. *Mandata Principum*, quæ personis extra ordinem (nam de his est hic titulus, non de illis quæ Præsidibus aut Procuratoribus in provincias proficiscentibus de more dabantur, etsi eo quoq; trahi possit) ad rei seu negotii alicujus, sive cognitionem, sive executionem missis a Principe, dabantur, mox & ab iis publice, propositis Edictis, vulgabantur, (secretis enim mandatis non credebatur) *tit.* 15. *de Mandatis Principum*. 3. *Senatusconsulta*. *tit.* 16. *de Senatusconsultis*. 4. *Responsa prudentum*, seu Jurisconsultorum veterum sententiæ & opiniones in Digesta relatæ. *tit.* 17. *de veteri jure enucleando*,

cleando , & de auctoritate Jurisprudentium qui in Digestis referuntur. Quibus superioribus omnibus, at non & Rescriptis, de quibus mox , id commune est, ut ne ea ignorare vel negligere cuiquam liceat , utpote , cum certa jam sint publicaque . *tit.* 18. *de juris & facti ignorantia*. Atque hoc quidem nexu titulus hic superioribus recte connectitur , proximeque sequentibus præmittitur , qui alio alioquin in censu sua quoq; ratione stat in Digestis *lib.* 12. 5. Sunt deniq; *Rescripta Principum* , ob preces videl. & libellos privatorum Principi oblatos pro re nata (imo & ad Relationes seu Consultationes Magistratuum) emissi. Quo pertinent tituli sex sequentes, ubi primum agitur de *Libellis* seu de precibus ipsis , ad quas Rescripta emittuntur : & quidem in genere *tit.* 19. *de precibus Imperat. offerendis, & de quibus rebus supplicare liceat*.

Secundo in specie de vi & effectu validitateque libellorum , si jure oblati fuerint : puta ut litis contestatæ vim obtineant . *tit.* 20. *Quando libellus Principi datus litis contestationem facit* . Contra ostenditur , sæpe non Jure eos offerri : veluti duobus casibus sequentibus . 1. *Lite* sc. *pendente*, vel post appellationem , vel ante definitivam sententiam Principi suppli-

care

care non licet. *tit.* 21. *Ut lite pendente, vel post provocationem, aut ante definitivam sententiam nulli liceat Imperatori supplicare.*

Secundo, neque contra jus vel utilitatem publicam petere quid licet, impetratumve valet. *tit.* 22. *si contra jus vel utilitatem publicam, vel per mendacium fuerit aliquid postulatum vel impetratum.* Et hæc quidem de precibus, seu Libellis & supplicationibus. De Rescriptis deinceps ipsis speciatim agitur *tit.* 23. *de diversis rescriptis & pragmaticis sanctionibus.*

Utrisque vero, libellis, inquam, seu precibus supplicationibusque, & rescriptis, haud absimilia, imo adfinia maxime, sunt *ad Statuas Principum*, juris sui obtinendi causa, perfugia: ita enim tractatus hic superioribus optime cohæret, non quasi inter beneficia personalia quæ rescriptis conceduntur, sint quoque statuæ & imagines: est enim hic tractatus proprie de *Statuis Principum*: ut neque ideo, quod de ipsorum Principum statuis vel imaginibus in Civitate statuendis in ornamenta Civitatis necesse erat a Principibus concedi beneficium. Nam & Principi aperte supplicat, juraque publice invocat, qui ad statuam ejus confugit, & retro Principis nomine tutus est qui id facit, haut aliter atque

qui

qui Rescriptum ab eo impetravit: imo, haud aliter atque qui ad loca sacra & Ecclesias confugit: Unde & Cod. Theod. cohærent inter se *tit. de his qui ad statuas confugiunt*, & *titul. de his qui ad Ecclesias confugiunt*. Hinc igitur jam de ipsis statuis seu imaginibus Principum hic agitur *tit.* 24. *de statuis & imaginibus*: tum deinde de confugientibus ad eas, *tit.* 25. *de iis qui ad statuas confugiunt*.

§. III. *De* MAGISTRATIBUS

Tituli 32.

JUris species proxime excipiunt ii, qui *Jura tuentur*, seu jura publice reddunt, effectuique tradunt, id est *Magistratus*; de quibus prima est quoq; semper in judiciis & actionibus inspectio seu visio (ita enim sequens tractatus, pariter ut in Digestis, superioribus aptatur, non quasi Magistratuum Edicta nunc, ceu pars juris civilis sequantur, atque adeo hac occasione de Magistratibus nunc agatur, quod Cujacius tradidit. Et certe hic quoque ordo servatur in Edicto, ubi primus tractatus habitus de Magistratibus & de eorum Jurisdictione: ut docent Pauli & Ulpiani ad Edictum libri duo priores: Gaii liber primus.

Magi-

Magistratus porro, de quibus hoc Codice ferme agitur, erant alii Illustres, alii Spectabiles, alii denique Clarissimi: Hæc enim Magistratuum distinctio seu divisio jam inde a Constantini M. ferme seculo cæpit.

Illustres erant octo sequentes, iique in triplici differentia. 1. *Præfecti Prætorio*, quorum proxima a Principe dignitas plenaq; erat & ἀπόφυρος quædam βασίλεια: alterumque ab Augusto imperium: qui & plures ut sæpius Diæceses sub administratione sua habuere; ut erat Præfectus Prætorio Orientis & Illyrici. *tit. 26. de officio Præfectorum Prætorio Orientis & Illyrici*. Item Præfectus Prætorio Africæ, qui a Justiniano post Africam a Vandalis liberatam Romanoque restitutam Imperio, institutus, unicam tantum diæcesin illam regebat. *tit.* 27. *de officio Præfecti Prætorio Africæ; & de omni ejusdem diæceseos statu*. 2. Secundo *Præfectus urbi* tam veteri, inquam, Romæ, quam novæ seu Constantinopoli, tandem qui Præfecto Prætorio dignitate pares erant. *tit. 28. de off. Præfecti urbis*.

Et hi quidem Illustres res civiles adcurabant: Alii vero Illustres erant, qui res militares administrabant, Magistri, inquam, militum. *tit. 29. de off. Magistro-*

rum *Militum* . Alii deniq; *Comitatenses*, qui res in comitatu , seu aula Principis adcurabant , cujusmodi quinque sequentes erant , distinctis inter se muniis. 1. *Quæstor* scil. dictandis legibus , & similibus, præerat. *tit.* 30. *de offic. Quæstoris* (nam ita titulus hic superioribus cohæret , non quasi Magisteriæ potestatis partem Quæstura sibi vindicaret , quod nonnullis visum .) 2. *Palatinis* officiis , i. e. ministris in aula Principis ejusque usibus deservientibus, eorumque disciplinæ præerat *Magister Officiorum*. *tit.* 31. *de Officio Magistri officiorum*. 3. *Pecuniis* vero *Principis* (quæ trium generum erant , sacræ videl. largitiones, res privatæ , & sacrum patrimonium) præerant hi tres , 1. Comes sacrarum largitionum . *tit.* 32. *de officio Comitis sacrarum largitionum* . 2. *Comes* rerum privatarum . *titul.* 33. *de off. Comitis rerum privatarum* . 3. denique Comes Sacri patrimonii . *tit.* 34. *de off. Comitis Sacri patrimonii* . Hactenus Illustres .

2. *Spectabiles* Magistratus sequuntur: quorum numero erant , & primo quidem loco , seu dignissimi , *Proconsules* . *tit.* 35. *de officio Proconsulis* . 2. *Comes Orientis* (qua amplissima Orientis diœcesi variæ provinciæ comprehendebantur) *tit.* 36. *de officio*

ficio Comitis Orientis. 3. *Præfectus Augustalis* (i. e. Ægypti) *tit.* 37. *de officio Præfecti Augustalis*; 4. ut & *Vicarii* Præfectorum Prætorio per singulas diæceses. *tit.* 38. *de officio Vicarii*.

3. *Clarissimi*, tertium Magistratuum ordinem constituebant: cujusmodi erant in Urbe ipsa *Prætores*; quorum hoc tempore nulla ferme jurisdictio erat, sed nudum atque inane tantum nomen, ludis edendis destinatum dicatumque. *tit.* 39. *de off. Prætorum*. 2. In Provinciis vero *Rectores* provinciarum: puta Præsides, Correctores & Consules. *tit* 40. *de off. Rectoris Provinciæ*. De quibus duo singularia subjiciuntur. 1. Nulli *provinciæ suæ* administrationem permissam olim fuisse, ne videlicet aut gratiosus aut ambitiosus apud suos foret, vel etiam parentelis aut clientelis subnixus, spoliandorum Provincialium occasionem inde arriperet. *tit.* 41. *Ut nulli Provinciæ suæ administratio sine speciali permissu Principis permittatur*. 2. Rectorum Provinciarum inter alia eorum munia, & præcipuum quidem fuisse *Tributorum exactionem*: Quam in rem & quadrimenstrui breves ad eos transmittebantur, ex quorum videl. præscripto quatuor mensium tributa exigerentur. (Tribus enim pensionibus tributa annua olim exigebantur)

tit. 42. *de quadrimenstruis brevibus*. Hactenus de Ordinariis Magistratibus.

Extraordinarii Magistratus in Urbe Roma duo hi erant. 1. *Præfectus Vigilum*, qui disciplinæ præerat nocturnæ urbis, quique incendiariorum & furum indagator erat: sic tamen, ut ne de capitalibus causis statuere posset. *tit.* 43. *de officio Præfecti Vigilum*. 2. *Præfectus annonæ*, ad quem cura seu dispositio rei annonariæ pertinebat. *tit.* 44. *de officio Præfecti annonæ*.

Et hæc quidem de singulis Magistratibus, qui in orbe Romano erant. *Generales* enim deinceps & communes tituli quidam sequuntur, qui non uni Magistratui, verum certo Magistratuum ordini seu generi communes sunt, vel etiam omnibus Magistratibus. 1. Ac primo quidem, de *officio* eorum, quodnam videl. cujusque *Officium* sit: Civilium primo Judicum. *tit.* 45. *de officio civilium Judicum*. Dein & militarium. *tit.* 46. *de officio militarium Judicum*. Quorum proprium istud erat, ne his (Comitibus, inquam, rei militaris vel Tribunis) provinciales lavacra præstare cogerentur. *tit.* 47. *ne Comitibus rei militaris vel Tribunis lavacra præstentur*.

Tam Civilium vero, quam Militarium Judicum officium in genere pertractatur *tit.*

tit. 48. *de officio diversorum* (i. e. omnium seu quorumcumque) *Judicum*. Mox & communia aliquammulta his subjiciuntur: quæ partim integritatem eorum respiciunt, partim personas his proximas, partim vero commoda eorundem, & retro incommoda, tandem & Majestatem seu auctoritatem eorum: *Integritatem* inquam; Scil. Judices post officium depositum quinquaginta dies in Civitatibus facere (i. e. permanere) cogebantur, ad excipiendas Civitatum & provinciarum, si quæ forent, querelas, neque ante e provincia sese subducere poterant. *tit.* 49. *Ut omnes Judices tam Civiles, quam Militares post administrationem depositam* 50. *dies in Civitatibus vel certis locis permaneant*. 2. Personæ Magistratibus proximæ erant 1. vel *vices eorum gerentes*: vices scilic. eorum quandoque extra ordinem nonnulli obibant, & obtinebant. *tit.* 50. *de officio ejus qui vicem alicujus Judicis vel Præsidis obtinet*.

2. Vel *Adjuvæ* eorum ordinarii erant, puta *Adsessores*: domestici item & Cancellarii eorum. *tit.* 51. *de Adsessoribus & domesticis & Cancellariis Judicum*.

3. *Commoda* seu salaria Magistratibus quoque certa constituta erant, quæ in *Annonis* & *capito* de publico accipiebant (*capito*, inquam, pabulo pro animalibus)

tit.51. de annonis & capitationibus administrantium & eorum adsessorum aliorumve publicas sollicitudines gerentium, vel eorum qui aliqua consecuti sunt dignitate.

4. *Incommoda* vicissim hæc erant, quod *durante Administratione* in Provinciis, neque ipsi neque Domestici emere quidquam, præter ea quæ victus quotidiani sunt, neque contrahere, neque donationes accipere, neque proprias ædes navesve ædificare poterant, publica utilitate id rependente. *tit.53. de contractibus Judicum vel eorum qui sunt circa eos, & inhibendis donationibus in eos faciendis, & ne administrationis tempore proprias ædes ædificent sine sanctione pragmatica.*

5. Ad Majestatem denique auctoritatemque Magistratuum pertinet Mulctæ infligendæ jus (quod sane Rationalibus, aut Curatoribus Reipubl. non competebat;) quod quidem intra certum & definitum quique dignitatis suæ modum habuere. *tit. 54. de modo mulctarum quæ a Judicibus infliguntur.*

Sequuntur nunc singularum Civitatum seu singulorum municipiorum Magistratus, puta 1. *Defensores* Civitatum, qui Tribunis similes, atque adeo plebis defensores erant; de quibus est *tit. 55. de Defensoribus Civitatum.* 2. *& Duumviri. tit. 56.*

de

de magistratibus municipalibus: de quibus in Digestis agitur prostremo libro. In urbe certe Alexandrina qui Magistratus erat, *Juridicus* dicebatur; qui post municipales aliarum scilic. hic ponitur, vel uti præcipuo jure, de quo jam in Digestis, ubi alio loco is positus est: de cujus officio est *tit. ult. de officio Juridici Alexandriæ*.

Ex Lib. II.

Agitur hoc libro de his tribus.

1. *De* Ordine Juris Sui Persequendi.
2. *De* Restitutionibus *in Integrum*.
3. *De* Receptis.

Respondent huic libro tres libri Digestorum: puta liber 2. 3. 4.

§. 1. *De* Ordine *Juris sui persequendi.* Tituli 13.

Respondet lib. 2. *Digestorum*.

Post Magistratus (quæ quidem prima semper est in Actionibus seu Judiciis inquisitio) eorumque Officia descripta, proxime persequendi juris sui ordo sequitur: In quo prima omnium est Actionis

editio, scil. qui alterum in jus vocaturus erat; eum speciem futuræ litis seu actionem a Magistratu, impetratam prius, vel simul, edere & demonstrasse adversario oportuit: adeo ut nisi actionem is edidisset, in jus vocatus impune non iret. *tit.* 1. *de edendo*. Atque hæc causa est, cur hic titulus titulum de In jus vocando præcedat, pariter ut in Edicto, cujus ordo hic observatur. Secundum igitur est *In jus vocatio*. *tit.* 2. *de in jus vocando*. Qua parte hæc regula observanda venit, *Ex omni causa in jus vocatum sequi* seu sistere sese oportuisse; Paucis admodum causis & personis exceptis; Atque inter alia, si interea inter se litigatores de negotio pacti fuerit, transegerintve. *tit.* 3. *de Pactis*. *tit.* 4. *de transactionibus*. Quæ tamen transactio non usquequaque semper tenet: nam & si error calculi intercesserit, sæpe computatæ rationes & quantumlibet transactione subductæ, denuo retractari possunt. *tit.* 5. *de errore calculi*.

Respondet liber 3. Digestorum.

3. Post actionem editam, & in jus vocationem, sequitur *Causæ apud Prætorem conjectio*, i.e. causæ seu litis, qua de agitur, propositio seu desiderii expositio. In quo personæ ante omnia attendendæ veniunt, quæ judiciis intervenire solent & nego-

negotiis adſiſtunt. Hujus vero generis ſunt, Primo cauſæ Oratores & *Advocati*, de quibus agitur titulis tribus. *tit. 6. de poſtulando*, *tit. 7. de advocatis diverſorum judiciorum*, *& titul.* 8. *de advocatis diverſorum Judicum*. Neque privatorum tantum advocati, ſed & peculiares *fiſci advocati* fuere, qui ex corpore togatorum, ſeu advocatorum ſumebantur. *tit. 9. de advocatis fiſci*. Cæterum de advocatis tria ſingularia notanda ſunt. 1. *Errorem* ab iis, ut & a libellionibus admiſſum, litigatoribus abſentibus, vel præſentibus & contradicentibus intra triduum, non nocere. *tit.* 10. *de errore advocatorum, vel libellos ſeu preces concipientium*. 2. Secundo, ea quæ *deſunt* advocatis partium (i.e. ea quæ advocati minus dixerint legibus jurique publico convenientia) Judicem ſupplere poſſe. *tit.* 11. *ut quæ deſunt advocatis partium Judex ſuppleat*. 3. Tertio, *Infames* foro atque advocatione ferme interdici. *tit.* 12. *ex quibus cauſis infamia irrogatur*.

2. Judiciis interveniunt, negotiiſque adſiſtunt & *Procuratores*, i.e. ii qui negotia aliena, jure, proboque more, mandato domini agenda defendendaque ſuſcipiunt. *tit.* 13. *de Procuratorib.* Jure inquam, moreque probo: Hactenus ſcil. alieno ſeſe quis patrocinio tueri poteſt, non vero quæ-

fitis malisve artibus. Cujusmodi quinque hic perstringuntur damnanturque. 1. Non licet, inquam, *Potentioribus* (i.e. iis qui gratia opibusque præpollent) veluti Clariss. Viris, *patrocinium* seu procurationem litigantibus præstare (quia potentioribus pares esse non possumus) vel etiam actiones in se transferre. *tit.* 14. *Ne liceat potentioribus patrocinium litigantibus præstare, vel actiones transferre*. 2. Non licet item reis conventis, seu possessoribus adversarii submovendi terrendique gratia, *Potentiorum titulos* prædiis controversis affigere, aliterve eorum nomina in litem prætendere. *tit.* 15. *de his qui potentiorum nomine titulos prædiis adfigunt vel eorum nomina in lite prætendunt*, &c. 3. Non licet quoque *Titulos* σανίδας, i.e. tabulas *Principis* ejusve necessitudinum nomine, sine Judicis auctoritate, prædiis suis vel alienis imponere, etsi injustus possessor prædove sit is qui ea tenet, vel etiam si in ea causa sint prædia, ut fisco vindicari debeant: sed neque vela Regia seu Principis ædibus suis vel alienis suspendere. *tit.* 16. *ut nemo privatus titulos prædiis suis vel alienis imponat, vel vela Regia suspendat*.

4. Non licet signum (σφραγῖδα) imprimere rei mobili quam alius detinet, ipse

ipse vero suam forte vel sibi debitam obligatamve contendit, ante sententiam. *tit.* 17. *ut nemini liceat sine Judicis auctorit. sing. reb. imponere alienis*.

5. Denique ut potentiores, ita & *Fiscus & Respub.* procurationem alicui præstare (debiti forte alicujus obtentu, vel donationis mercede) prohibentur. *tit.* 8. *Ne Fiscus vel Respub. procurationem alicui patrocinii causa in lite præstet*.

3. Interveniunt quoque litibus *Negotiorum gestores*, seu procuratores voluntarii, qui videl. sine mandato negotiis sese alienis litibusque probo more ingerunt. *tit.* 19. *de negotiis gestis*. Et hæc de personis.

§. 11. *de* Restitutionibus *in integrum*.

Tituli 36.

Respondet liber 4. *Digestorum*.

Nunc de *Causis* ipsis, atque adeo de litium seu controversiarum generibus, quarum nomine Magistratus adiri solet jusque adeo implorari. Magistratus igitur aditur, 1. vel ad litem actionemque amissam restituendam. (Ita enim hic tractatus superioribus cohæret, non quasi negotia gesta, de quibus supra ? traxerint Juris conditores ad gesta vi metusve causa, &c.)

&c.) 2. Vel ad Receptum præſtandum : 3. Vel ad Actionem impetrandam, judiciumque conſtituendum. Qui idem ordo in Edicto & in Digeſtis ſervatur.

1. *De lite actioneve reſtituenda* ſunt ſequentes tituli 36. Qua parte primum tractatur, ſeu oſtenditur, *Quibus ex cauſis* reſtitutio in integrum poſtulari poſſit. Nempe hæ reſtitutionum cauſæ ſunt: 1. Vis, Metus. *tit*.20. *De iis quæ vi metusve cauſa geſta ſunt*. 2. Dolus malus. *tit*.21. *de Dolo malo*: 3. Ætatis infirmitas ſeu lubricum, quod eſt in minoribus 25. annis: de qua minorum reſtitutione ſunt tituli 29. ſequentes: Ac generalis primum *tit*. 22. *De in integrum reſtitutione minorum*: ſpeciales vero ſequentes 24. Circa minorum ſcil. reſtitutionem variæ admodum conſiderationes, atque adeo & quæſtiones ſpeciales incurrunt, ratione tum perſonarum tum cauſarum.

1. *Perſonarum* inquam. Quæritur ſcilicet aliquando 1. de *Filio familias* minore reſtituendo, & quiſnam hujus reſtitutionis effectus ſit; ubi negatur eam patri prodeſſe. *tit*. 23. *de Filiofamilias minore*.

2. Quæritur & de *Fidejuſſoribus* minorum, utrum hi quoque, minore ob lubricum juventæ reſtituto, reſtituantur: quod & ipſum regulariter negatur. *tit*. 24. *de Fi-*

Fidejussoribus minorum.

3. Quæritur & de eo, *Si tutor vel curator* negotio intervenerit, & definitur restitui nihilominus minorem: *tit.* 25. *si Tutor vel Curator intervenit.* 4. Quæritur & de *Majore minoris consorte* (i.e. cui communis est cum minore causa) & definitur minorem solum restitui, *tit.* 26. *Si in communi eademque causa in integrum restitutio postuletur.* Et sic in summam definitur, neq; patri, neq; fidejussori, neq; Tutori, neq; consorti restitutionem minoris prodesse.

2. *Causæ* quoque in argumento restitutionis in integrum minoris in considerationem veniunt: scilicet minores 1. etiam adversus *Rem judicatam* restituuntur, *tit.* 17. *si adversus rem judicatam.* 2. adversus venditionem [nisi ea jurata sit corporaliter] *tit.* 28. *si adversus venditionem.* (3. ac nominatim adversus pignorum venditionem, si ex ea re magno damno minor adficiatur. *tit.* 29. *si adversus venditionem pignorum.*) 4. Donationem enormem. *tit.* 30. *si adversus donationem* 5. Libertatem seu manumissionem, magna ex causa, & id quidem non a Prætore, verum a Principe. *tit.* 31. *si adversus libertatem.* 6. Transactionem vel divisionem celebratam. *tit.* 32. *si adversus transactionem vel divisionem minor restitui velit.* 7. Solutionem

a se,

a se, vel a debitore sibi factam. *tit.* 33. *si adversus solutionem a debitore vel a se factam*. 8. Dotem ultra vires bonorum suorum datam. *tit.* 34. *Si adversus Dotem*. 9. Delictum per ignorantiam, non si operâ consulta [malorum quippe mores infirmitas animi non excusat,& in delictis ætate nemo excusatur.] *tit.* 35. *si adversus delictum*. 10. Usucapionem rei suæ. *tit.* 36. *si adversus usucapionem*. 11. Adversus fiscum quoque. *tit.* 37. *si adversus fiscum*. 12. Adversus Creditorem, si credita ei pecunia in rem ejus versa non sit. *titul.* 38. *si adversus creditorem*. 13. Aditionem hæreditatis, abstinendi causa. *tit.* 39. *si minor ab hæreditate se abstineat*. 14. Et retro, adversus repudiatam hæreditatem, adquirendæ ejus ergo. *tit.* 40. *si ut omissam hæreditatem vel bonorum possessionem, vel quid aliud adquirat*.

Et hæc de minorum restitutione, causisque, in quibus restitutio minoris necessaria est.

Sequuntur enim casus quidam, seu causæ, in quibus restitutionem minoribus supervacaneam esse ostenditur; definiturque adeo non redintegrationem causæ his dari, verum integram ipso jure causam servari. *tit.* 41. *in quibus causis in integrum restitutio necessaria non est*. Et retro, sex casus

sus subjiciuntur, in quibus minor restitui non potest; 1. puta si diligens paterf. is fuit, actibusque publicis industrium sese præbuit. 2. Item si adversus parentem vel patronum restitui sese postulet: adversus hos quippe minor restitui non potest. *tit.* 42. *Qui & adversus quos in integrum restitui non possunt*. 3. Item si majorem sese dixerit. *tit.* 43. *si minor se majorem dixerit*. 4. Si sæpius restitutio in una eademque causa in qua repulsam semel passus est, ab eodem postuletur, nisi novas forte defensiones proferat. *tit.* 44. *si sæpius in integrum restitutio postuletur*. 5. Si veniam ætatis impetravit, & aliquid post impetratam veniam gesserit. *tit.* 45. *de his qui veniam ætatis impetraverunt*. 6. Postremo si major factus, gestum a se in minore ætate ratum habuerit, seu aliquo facto confirmaverit. *tit.* 46. *si major factus ratum habuerit*.

Post tractatum de in integrum restitutionibus minorum, antequam de Majorum restitutione separatim quoque agatur, interjiciuntur nunc sex, tam minorum quam majorum restitutioni communia. 1. *De Judice*, apud quem restitutionis causa agitari debeat & possit, seu in quo foro. *tit.* 47. *Ubi & apud quem cognitio in integrum restitutionis agitanda sit*. 2. De *Reputa-*

putationibus, i.e. de iis quæ restitutionem in integrum petenti imputantur, ut ea scil. vicissim vel reddat vel compenset. *tit.* 48. *de reputationib. quæ fiunt in judicio in integrum restitutionis*. 3. De *Actore* in hoc judicio: Nam & istud quæri solet, utrum per procuratorem causa restitutionis in integrum agi possit, quod utique affirmatur utilitatis causa. *tit.* 49. *Etiam per procuratorem causam in integrum restitutionis agi posse*.

4. De *Effectu* petitæ restitutionis. Est autem hic effectus, ut ne quid postulata in integrum restitutione interea novi fiat, i. e. ut medio tempore nihil deintegretur, verum omnia maneant in integro atque in suo statu, donec judicium restitutionis finitum fuerit. *tit.* 50. *in integrum restitutione postulata, ne quid novi fiat*.

5. Tam minores quam Majores etiam restituuntur ob militiam vel absentiam Reipub. causa. *tit.* 51. *de restitutionibus militum & eorum qui Reipub. causa absunt*. In tantum ut & uxores militum aliorumq; qui Reipublicæ causa absunt, in integrum restituantur, si secutæ viros interim, per absentiam aliquid damni fecerint, vel retro aliquid lucri non fecerint, *tit.* 52. *de uxoribus militum & eorum qui Reipublicæ causa absunt*.

6. Mi-

6. Minoribus & majoribus commune id quoque est, ut certa *Tempora* intra quæ restitutiones in integrum peti debent, præstituta sint. *tit.* 53. *de temporibus in integ. restitutionis tam minorum & aliarum personarum quæ restitui possunt; quam etiam hæredum eorum.*

Nunc de *Majorum* restitutione separatim. Scil. ex nonnullis quoq; causis majores in integrum causa cognita restituuntur, i.e. si jura eorum læsa fuerint, impedimento aliquo intercedente, veluti si jura eorum læsa fuerint Legationis ad Principem, vinculorum, aut captivitatis tempore; Imo & Resp. pariter. *tit.* 54. *Quibus ex causis majores in integrum restituantur.* 2. Vel facto adversarii: puta si alienatio judicii mutandi causa facta fuerit, i. e. si quis rem, ne secum ageretur, venumdedit, aliove quo modo alienavit dolo malo, objiciendi durioris & molestioris adversarii causa: in eum quippe actio restituitur, atque si rem non alienasset. *tit.* 55. *de alienatione judicii mutandi causa facta.*

§. III.

§. III. *De* RECEPTIS.

Titulus I.

Et hæc quidem de prima causa Prætoris seu Magistratus adeundi, puta ob restituendam actionem litemve amissam.

II. *Secunda* causa, ob quam Magistratus aditur, est, ut eum qui quid in se fide publica, Officii vel Ministerii cujusdam publici genere, recepit, id præstare cogat; puta, uti cogat arbitrum, qui ex compromisso partium in se *recepit* arbitrio suo litem dirimere, ut sententiam dicat. *titul.* 56. *de receptis arbitris*. Et ita quidem hic titulus hac ratione hic positus est: non quasi post Magistratus & Judices ordinarios, & de ordine quo apud eos agi solet, nunc de aliis Judicibus sermo instituatur, qui ordinarii non sunt.

§. IV. *De* ORDINATIONE *Judicii*.

Tres Tituli.

III. *Tertia* Prætoris adeundi causa, eaque frequentissima est, uti Judicium inter litigatores constituat seu ordinet, vel cognitionem sibimet vindicando, vel Judicem

dicem pedaneum dando. Antequam vero Judicium inchoaretur, nonnulla a partibus facta prius oportuit, quæ fræni instar inducta fuerunt, ad cohibendam litigatorum calumniam; neve litibus se temere immergerent, quæ tria hic memorantur, & quidem partim ad ordinem Edicti perpetui. 1. *Satisdationes* quædam utrimque interponebantur: Et quidem ab actore, de persequenda lite ejusque expensis, & decima præterea litis, si succumberet: a reo vero, judicio sisti: & si procurator alterius nomine interveniret, tum is de *rato* itemque *judicatum solvi*, deque re defendenda prius satisdabat, i. e. fidejussores dabat. *tit.* 57. *de satisdando*, Deinde *Formulam* actionis a Magistratu impetratam & exhibitam quoque Judici oportuit. *tit.* 58. *de formulis & impetrationibus actionum*. 3. Tandem *Jusjurandum propter calumniam* ab utraq; parte initio litis interponebatur. *titul. ultim. de Jurejurando propter calumniam dando*.

Ex

EX LIB. III.

Agitur hoc libro de duobus.

1. *De* JUDICIO *ipso, deque* PROCESSU *Judiciario*.
2. *Deque quatuor primis Actionum fontibus, seu Controversiarum generibus*.

Respondent huic libro septem libri Digestorum, puta liber 5. 6. 7. 8. 9. 10. & 11.

Et sic Pars secunda integra Digestorum.

§. 1. *De* PROCESSU JUDICIARIO.

Tituli 27.

Concordat liber 5. *Digestorum*.

JUdicium ipsum nunc sequitur, seu Processus Judiciarius: de quo Titulus est generalis 1. *de Judiciis:* in quo de vi judicii cæpti, ordine judiciorum, Judicis officio in disceptatione seu cognitione litium aliisq; nonnullis ad processum Judiciarium pertinentibus, generatim quædam monentur. Deinceps vero 25. *titul. seqq.* speciatim agitur de processu omni judicia-

rio:

rio, pro circumſtantis perſonarum, temporum, locorum, rerumque, ſeu de iis quæ ad litem ordinandam pertinent: unde & præſcriptiones & in his quædam moratoriæ initio litis enaſcebantur: tum ratione 1. Impenſarum. 2. tum reſpectu perſonarum. 3. Rerum. 4. Temporis. 5. & Loci.

1. Impenſarum ratione præſcriptio. 1. Primo ſcil. loco hic agitur de *Impenſis* judiciorum, & ut loquebantur, *ſportulis*, quas utraque pars in perſequendo jure ſuo erogabat, & ſpeciatim de his quas reus conventus executoribus litium dabat: eorum enim hoc onus proprium fuit. *titul. 2. de ſportulis & ſumptibus in diverſis judiciis faciendis & de executionibus litium.*

Secundum Præſcriptionis moratoriæ genus eſt, ratione *Perſonarum*, ex quibus judicium conſtat: & primo quidem adverſus perſonas *Judicum* datorum (qui *Pedanei Judices* vocabantur) quaſi illegitimorum: Nempe enim, neque omnes Judices dari poterant, neque ab omnibus. *tit. 3. de Pedaneis Judicibus, & qui Judices dari poſſint, & a quibus. tit. 4. Qui pro ſua juriſdictione Judices dare darive poſſunt.*

Neque ad omnem cauſam: illud certe

inter

inter alia generaliter constituendum est, neminem in causa sua, i. e. cujus utilitas aliqua sua vertitur, judicare, jusve dicere posse. *tit.* 5. *Ne quis in sua causa judicet, vel jus sibi dicat*.

Secunda præscriptio moratoria ratione personarum est adversus *Litigatorum ipsorum personas*, quasi illegitimas: neque enim omnes, etsi velint, legitimam in Judiciis standi personam habent, veluti pupilli & adulti sine Tutoris aut Curatoris auctoritate: atqui, ut sententia valeat, sicut legitimum Judicem, ita & legitimum litigatorem esse oportet. *titul.* 6. *qui legitimam personam standi in Judiciis habeant vel non*. Uti contra nemo invitus agere vel accusare cogitur. *tit.* 7. *Ut nemo invitus agere vel accusare cogatur*.

Tertium præscriptionis moratoriæ genus est, ratione *Ordinis*. Quoties scil. in uno Judicio plures res seu quæstiones versantur, seu disceptationi principaliter motæ alia quæstio incidit, ita plerumque judicium ordinatur, ut prius de una disceptandum veniat, ceu præjudiciali vel potiore, quam de altera. *tit.* 8. *de ordine judiciorum*.

Quarta præscriptio est respectu *Rei* seu litis ipsius in judicium deductæ, quæ ori-

tur

tur vel ex Actoris petitione insecutaque Rei conventi responsione, unde *litis contestatio* seu *status causæ* enascitur: cum videl. Judex per narrationem negotii, & responsionem seu contradictionem causam audire cæpit, (id enim est Litis contestatio) *tit. 9. de Litis contestatione*. Vel ex quantitate petitionis, si videl. actor plus peteret. *tit. 10. de plus petitionibus*.

Quinta præscriptio est, respectu *Temporis*: quo aperte pertinent tituli duo sequentes, *tit. 11. de dilationibus*, & *tit. 12. de feriis*.

Sexa præscriptio est, ratione *Loci* seu fori, & *Competentiæ* Judicis, quæ præscriptio quoquæ initio litis proponi debebat: Itaque hoc loco jungitur commode, titulis quatuordecim, amplissimus tractatus *de foro competente*, id est, Quis qua de re Judex esse possit. Ac primum quidem in genere ea de re agitur, ostenditurq; quæ cujusque Judicis notio sit. *tit. 13. de jurisdictione omnium judicium, & de foro competendi*. Imo quæ cognitiones Principi reservatæ sint: nempe inter miserabiles personas. *tit. 14. Quando Imperator inter pupillos vel viduas vel miserabiles personas cognoscat & ne exhibeantur*. Sequentibus autem titulis duodecim speciatim agitur de singulis causarum personarumque generibus, ubi

ubi videlicet eas causas tractari, personasve conveniri oporteat: puta, ubi agitari oporteat.

1. *Criminales* causas: nempe promiscue vel ubi crimen admissum est, vel ubi reus reperitur. *tit.* 15. *ubi de criminib. agi oporteat*.

2. *Possessorias*: nempe ubi vis facta dicitur, aut momentaria possessio postulatur. *tit.* 16. *ubi de possessione agi oportet*.

3. De *Fideicommisso*: nempe ibi ubi hæreditas relicta est. *tit.* 17. *ubi fideicommissum peti oporteat*.

4. Si *certo loco dari* quid promissum fuerit, neque solutioni satisfiat: nempe ubique, æstimatione tantum habita interesse loci. *titul.* 18. *ubi conveniatur qui certo loco dari promisit*.

5. *Reales* actiones, ubi res sitæ sunt. *tit.* 19. *ubi in rem actio exerceri oporteat*.

6. *Hæreditatis petitio*: nempe ibi ubi qui eam possidet constitutus est, pariter ut hæres scriptus, cui fit controversia hæreditatis, ibi postulat se mitti in possessionem ubi res hæreditariæ sunt. *tit.* 20. *ubi de hæreditate agatur vel ubi hæredes scripti in possessionem mitti postulare debeant*.

7. Super *Ratiociniis*: ibi scil. ubi ea quisque gessit: ubi, inquam, & instructio sufficiens, & nota testimonia, & verissima

rissima documenta possunt præstari. *tit.* 21. *ubi de ratiociniis tam publicis quam privatis agi oportet*. Et hæc de caufis in quæstione de suo & Judice competente. Sequuntur in eodem argumento quæ statum personarum respiciunt: & sic ubi agitari oporteat.

8. *Status* causæ. *tit.* 22. *ubi causa status agi debeat*.

9. Quibus similes sunt causæ, in quibus agitur de Curiali vel Cohortali similive qua publica conditione. *tit.* 23. *Ubi quis de Curiali vel Cohortali aliave conditione conveniatur*.

10. Item ubi *Senatores* conveniri debeant. *tit.* 24. *ubi Senatores vel Clarissimi civiliter vel criminaliter conveniantur*.

11. Ubi milites. *tit.* 25. *in quibus causis militantes fori præscriptione uti non possunt*.

12. Denique ubi *Fiscales* causæ vel *Principis* agitari debeant. *tit.* 26. *ubi causæ fiscales, vel divinæ domus hominumq; ejus agantur*.

Et hæc de Processu Judiciario. Quibus subjungitur commode *titul.* 27. singularis, quando videlicet processu Judiciario nil omnino opus sit, neq. necesse sit Judicem adire, seu Judicia invocare, verum licet unicuique sese vel publicam discipli-

S nam

nam & quietem sine Judice vindicare, in abrupto videl. periculo, & ubi vel impossibile, vel serum est punire judicio juraq; invocare: veluti adversus latrones & desertores. *tit.* 27. *Quando liceat unicuique se sine Judice vindicare, vel publicam devotionem*.

§. 11. *De Actionibus de* DOMINIO.

Tituli 7.

Postremus jam circa judicia tractatus est, de ipsismet *Actionum* seu *Controversiarum generibus*, earumque fontibus. Qui quidem tractatus pertingit ad decimum usque librum.

Fontes porro hi promanant vel ex Jure Gentium, vel ex Jure civili.

Eorum qui ex *jure gentium* promanant, 1. alii respiciunt privatas res actusque extrajudiciales. 2. Alii Judiciales. 3. Alii sunt Mixti.

De *Extrajudicialibus* rebus seu privatis actibus primum.

Primus ergo actionum fons est, atque adeo primum actionum, seu controversiarum genus, in quibus agitur de *Dominio* privato rei: quod quidem est vel universale vel singulare.

1. *Universale* dominium dicitur, veluti hæreditatis: quæ quidem vindicatur, vel a liberis aut parentibus, imo & fratribus quoque certis casibus, ab iis qui instituti sunt hæredes, si videlicet immerentes præteriti vel exhæredati fuerint: quæ actio *inofficiosi querela* dicitur. *tit.* 28 *de inofficioso testamento*. Cui actioni similis est actio de *inofficiosa donatione*, quæ exemplo querelæ inofficiosi testamenti comparata est, eaque revocatur donatio inofficiosa, i. e. profusa patris donatio inter vivos in fraudem liberorum facta. *tit.* 29. *de inofficiosis donationibus*. Idemque dicendum est & *de inofficiosis dotibus* (quæ & ipsæ inter donationes connumerantur:) nam si mater secundo marito in dotem dederit, ut liberis prioris matrimonii legitima salva non sit, dos hujusmodi velut inofficiosa a filiis revocari potest. *tit.* 30. *de inofficiosis dotibus**. Vindicatur quoque hæreditas, non tantum adversus hæredem scriptum; verum & adversus quemvis extraneum possessorem, per actionem quæ vocatur hæreditatis petitio. *tit.* 31. *de petitione hæreditatis*.

Respondet liber. 6. Digestorum.

2. Singulare dominium est, vel rei corporalis vel incorporalis: *Corporalis* rei singularis, veluti mancipii, fundi peti-

 tio,

tio, cujus nomine quæ actio competit, dicitur rei vindicatio, *tit.* 32. *de rei vindicatione*.

Respondet liber. 7. *Digestorum*.

Incorporalis rei singularis dominium est inter cætera, Ususfructus & habitatio. *tit.* 33. *de usufructu & habitatione*.

Respondet liber 8. *Digestorum*.

Item servitutes prædiorum. *tit.* 34. *de servitutibus & aqua*.

§. III. *Actionibus ob* DAMNUM *datum*.

Titulus unicus.

Respondet liber 9. *Digestorum*.

Secundus Actionum fons, seu secundum Controversiarum de re actuque privato extrajudiciali genus, oritur *ex damno injuria dato* in corpus: quo pertinet lex Aquilia. *tit.* 35. *de l. Aquilia*. Ita enim hic titulus superioribus cohæret, non quasi l. Aquilia de servitute aliquid actum fuerit eaque plecteretur, qui non imposita servitute, vel contra servitutem constitutam, damno vicinum affecisset; Quæ Cujacii sententia est.

§. IV.

§. iv. *De actionibus ex* Ipsa Rei Natura *descendentibus*.

Tituli 7.

Concordat liber 10. *Digestorum*.

Tertius Actionum de re privata fons est, seu tertium Controversiarum genus descendit ex *ipsa rei*, qua de, vel cujus occasione agitur, *natura*, citra dominii vindicationem, citra damni dati a nobis, citra obligationis ullius contractæ causam. Hujus vero generis sunt sex sequentes actiones, quæ nobis vel in nos dantur, & quatuor quidem priores ob communionem rei competentes. 2. Quinta, ob id solum quod res nostra est. 3. Sexta, ob nudum interesse in re, quam alius detinet.

1. Prima ob communionem rei competentem actio est, *Familiæ erciscundæ* actio, qua inter cohæredes res hæreditariæ dividuntur. *tit.* 36. *familiæ erciscundæ*. Secunda *Communi dividundo*, qua pariter res inter aliquos communis dividitur: Communis, inquam, ferme ex communione seu societate contingente, vel necessaria, non voluntaria. *tit.* 37. *de communi dividundo*. Quibus duabus superio-

ribus actionibus quædam communia proponuntur. *tit.* 38. *communia utriusque judicii tam familiæ erciscundæ quam communi dividundo*. Tertia actio est, actio *Finium regundorum*, quam actionem parit vicinia, non dominium damnumve datum, aut obligatio ulla contracta; ad fines videlicet, i. e. terminos agrorum vicinorum, vetustate oblimatos, regundos, i. e. dirigendos, designandos. *tit.* 39. *finium regundorum*.

Quarta, non jam actio, verum exceptio ex rei ipsius natura fluens, fuit aliquando *Consortium litis*, i. e. litis cum altero communio: (Nam ut rei ita & litis societas quædam est:) Id vero est *consortium litis*, quod ex Constantini M. constitutione exceptionem producebat, quæ a Juliano abrogata fuit: sic ut unus ex consortibus pro parte sua hodie agere, & pro parte sua reus conveniri possit. *tit.* 40. *de consortibus ejusdem litis*.

Quinta actio ex rei ipsius natura seu qualitate sola descendens, & in alium competens, est *noxalis actio*: quæ & ipsa dici potest ex peculiari quadam rei ipsius natura seu qualitate profluere: ex conditione, inquam, rei ob quam agitur, nempe ideo tantum in me servi dominum hæc actio ob noxam seu delictum

a ser-

a servo meo admissum sine ullo facto meo vel obligatione, datur, quia res mea est, servus inquam. *tit.* 41. *de noxalibus actionibus*. Atque ita quidem hic titulus hoc loco recte positus est, ratione seu respectu personæ, cum alio contemplatu, neque minus bene, ut in Edicto ita & in Digestis relatus fuerit, in censu videlicet actionum, quæ ex damno dato enascuntur.

Sexta actio est, *ad exibendum*, seu exhibitoria: quam actionem parit ipsa rei pariter conditio, ut quia mea interest, rem aliquam, quam alius detinet, mihi exhiberi, veluti instrumenta aut servum, quem vindicaturus sum: quo nomine ea actio datur. *tit.* 42. *ad exhibendum*.

§. v. *De Actionibus*, *ob* Factum *quoddam nudum competentibus*.

Tituli 2.

Respondet Liber 11. *Digestorum*.

Quartus Actionum ex facto privato descendentium fons est, *Factum nudum* aliquod, ut citra damnum datum, dominiumve, vel obligationem contractam, ita neque ex rei natura descendens, cu-

jus tamen nomine actio datur. Hujus vero facti nudi duæ species hic proponuntur: prior est, *lusus alearum* : in eo scil. deperditi repetitio lusori ejusque hæredibus competit., imo & his cessantibus, publicis personis. *titul.* 43. *de aleatoribus & alearum lusu*. Altera est sumptuum in alienum *Funus* erogatio : hi quippe peculiari actione repetuntur. *tit. ult. de religiosis & sumptibus funerum*.

EX LIB. IV.

Agitur hoc libro.

De OBLIGATIONIBUS *nominatim contractis*, *seu de* REBUS CREDITIS.

Respondent huic libro undecim libri Digestorum: puta liber 12. 13. 14. 15. 16. 17. 18. 19. 20. 21. 22.

QUintus Actionum titulus fonsque, seu quintum Controversiarum genus descendit ex *Rebus creditis Negotioque gesto*, seu ex *Obligatione*. Quoties videl. re aliqua nominatim contracta interveniente fidem alienam sequimur, Rebusque creditis (unde & *Rerum creditarum* nomen,

nomen, quod & hujus libri argumentum eſt) quoties videlicet res aliqua neceſſario ad obligationem, ac proinde & actionem conſtituendam, intervenit. Cui & proxima, atque adeo hic pariter ut in Edicto, ſubjcitur, *Jurisjurandi* delatio: quoties videlicet jurejurando alteri delato vel relato, fidem ejus ſequimur. *tit.* 1. *de rebus creditis & jurejurando.*

Porro rebus creditis vel certum aliquid formula ſeu actione petitur, vel incertum.

1. *Certum petitur*, & certæ quidem æſtimationis, ex *Mutuo* vel ſtipulatione. *tit.* 2. *ſi certum petatur.*

2. Item ex ſuffragio. *tit.* 3. *de ſuffragio*; puta ſi quis alteri quid promiſit pro ſuffragio [i. e. faventia, interceſſione pro re aliqua a Principe impetranda.) Nam ut ipſa interceſſio, ita & res pariter pro ſuffragio promiſſa *ſuffragium* dicitur. Hinc & titulus in Codice Theodoſiano plenius quam in hoc conceptus: *Si certum petetur, de ſuffragiis.*

Porro in *Certæ* pecuniæ petitione illud obſervari oportet, quoties ea petitur, etſi certa ſit, eam tamen lite pendente non ſequeſtrari, quia quantitatis nullum ſubeſt corpus quod interverti facile poſſit. *tit.* 4. *de prohibita ſequeſtratione pecuniæ*: Certum quoque eadem actione, ſeu conditio-

ne certi, qua & mutuum, petitur ex *Promutuo*, i. e. quod est instar mutui; *l.* 5. §. 3. *ff. de obligat. & act.* Quo pertinent quinque tituli seu condictiones sequentes, quas in *serie Digestorum* plenius expensas reperies: 1. Vel enim datum quid promissumve fuit, quasi ex præsenti seu quasi existente causa; *tit.* 5. *de condictione indebiti*. 2. Vel ob futuram eamque honestam. *tit.* 6. *de condiction. ob causam datorum*: vel turpem. *tit.* 7. *de condictione ob turpem causam*. Hactenus de certi petitione certæ æstimationis.

Incertæ vero æstimationis certi petitio sequitur: de qua sunt duo tituli & condictiones sequentes. *tit.* 8. *de condictione furtiva*, & *tit.* 9. *de condictione ex lege*, & *sine causa*.

Post explicatas certi petitiones utriusque generis, antequam ad alteram obligationum seu contractuum speciem, ex quibus videl. *Incertum petitur*, pergatur, interjiciuntur hic, haud absurdo prorsus ordine, tredecim tituli, qui ad duo capita referuntur. 1. Generalis primum tractatus *de obligationibus*. 2. *de adminiculis rerum* creditarum seu obligationum: Medio scilicet loco, inter duas species, inter certi inquam petitiones, de quibus hactenus, & incerti, de quibus postea: quibus utrisque

que hæc communia sunt. Ergo generalis primum titulus præmittitur: *titulus* inquam 10. *De obligationibus & actionibus:* Sequentes vero tituli octo subjiciuntur, spectantes ad trium axiomatum & capitum generalium circa obligationes explicationem. Primum caput seu axioma respicit *Ortum et Initium* obligationum, & actionum ubi quæritur, a quo tempore actio incipere possit, & num ab hærede primum: veluti si stipulatio aliasve contractus concepta sint post mortem: quod affirmatur. *tit.* 11. *Ut actiones & ab hæredibus & contra hæredes incipiant.* Secundum axioma respicit *Exercitium* obligationis & actionis; ubi per varias species demonstratur, *ex alterius obligatione* (qui scil. alterius negotium vel reapse, vel juris potestate, vel expressa conventione non gessit) *neminem alterum obligari*: eo solo obtentu quod arctissime alteri cohæreat, nexusve sit, vel beneficio alteri teneatur. Scil. non tenetur 1. Conjux pro conjuge. *tit.* 12. *Ne uxor pro marito, vel maritus pro uxore, vel mater pro filio conveniatur.* 2. Non liberi pro parente. 3. Non libertus pro patrono. 4. Non servus pro domino. *tit.* 13. *Ne filius pro patre vel pater pro filio emancipato, vel libertus pro patrono conveniatur.* 5. Imo neque servus olim,

 hodie

hodie liber, & sic jam alius novusque quodammodo homo, pro suo facto, seu antegesto obligationeque contracta in servitute. *tit. 14. an servus pro suo facto post manumissionem teneatur.*

Excipiuntur tamen a superiore Regula tres casus sequentes: Nam & 1. *Debitor debitoris* recte conveniri potest. *tit. 15. Quando fiscus vel privatus debitoris sui debitores convenire possit vel debeat.* 2. Et *Hæres* ex obligatione defuncti recte convenitur: sive ex contractu ejus. *tit. 16. de hæreditariis actionibus*: sive ex delicto: sub hac tamen distinctione & temperamento: In solidum sc. hæres tenetur, si lis contra defunctum contestata fuerit judicatave, alias quatenus ex ea re tantum locupletior ad eum hæreditas pervenit, non ultra. *tit. 17. ex delictis defunctorum in quantum hæredes conveniantur.*

3. Constitutæ quoque pecuniæ pro alio nudo pacto reus, pro eo recte convenitur. *tit. 18. de constituta pecunia.* Nam ita hic titulus superioribus optime cohæret: non vero ideo, ut sciretur hanc quoque actionem hæreditariam esse, quod Cujacius putabat; cum alioquin in Digestis titulus hic alio ordine positus sit: nempe non habita ratione *Originis* actionis [ut hic] verum finis ejus & formulæ respectu, quia

scil.

scil. modo certum, modo incertum ex ea causa petitur. Hactenus de obligationibus & actionibus.

Sequuntur nunc *Adminicula, Obligationum seu rerum creditarum*: puta probationes legitimæ, de quibus in genere agitur *tit.* 19. *de probationibus*. Mox, in specie de Testibus, *tit.* 20. *de testib.*; & instrumentis: *tit.* 21. *de fide instrumentorum & amissione eorum & de antapochis faciendis, & de his quæ sine scriptura fieri possunt*. Cujus tituli appendix est quoque *tit.* 22. *Plus valere quod agitur, quam quod simulate concipitur*. Hoc quippe titulo ostenditur, veritatem rei gestæ magis obtinere seu prævalere, quam instrumenta conficta & simulata. Nunc e diverticulo in viam.

II. *Incertum* petitur ex sequentibus sex obligationum, negotiorum & contractuum generibus. 1. Ex iis, ubi *unius* e contrahentibus *principaliter* negotium geritur, veluti duobus sequentibus, in Commodato. *tit.* 23. *de commodato*; 2. & Pignore. *tit.* 24. *de pignoratitia actione*.

2. Ex iis contractibus & actibus nonnullis, ubi (reapse seu juris potestate, intra certum tamen modum). *Alterius* quam contrahentis negotium geritur. Ad quem tractatum pertinent tres tituli sequentes, *tit.* 25. *De institoria & exercitoria actione*. *tit.* 26.

tit. 26. Quod cum eo qui in aliena potestate est negotium gestum esse dicetur, vel de peculio, sive quod jussu, aut de in rem verso. tit. 27. Per quas personas nobis adquiratur. A quibus speciebus separandi sunt omnino sequentes casus duo. 1. Nam neque *Filiusfamilias* mutuam sumens pecuniam patrem unquam obligat. *tit. 28. ad SC. Macedonianum.* 2. Neque *Mulier* intercedendo alterius negotium utiliter gerit. *tit. 29. ad SC. Vellejanum.* Contra, non extrajudiciali modo contractu alterius quandoque quam contrahentis negotium geritur, sed & *quasi contractu* seu judiciali [nam & judicio quasi contrahitur] vi potestateque juris; 1. veluti, si tu pecuniam *non numeratam* a me petas, chirographi repetitionem mihi adquires. *tit. 30. de non numerata pecunia.*

2. Item si petas, quod compensatione elidi potest. *tit. 31. de compensationibus.*

3. Incertum petitur, ubi de *Usuris* & *interesse* agitur. *tit. 32. de usuris: & tit. 33. de nautico fœnere:* hac enim ratione hic titulus hoc loco positus est: cum in Digestis in eorum titulorum censu locatus sit, qui ad pedissequas contractuum actiones pertinent.

4. Incertum petitur ex contractu, in quo *Unus tantum* e contrahentibus negotium

tium geritur, ut in Deposito. *tit.*34. *Depositi vel contra*.

5. Incertum petitur ex contractu *Mixto*, puta mandato. *tit.*35. *Mandati, vel contra*, & *tit.*36. *si servus extero se emi mandaverit*.

6. Incertum petitur ex contractibus, in quibus *utriusque semper* contrahentium utilitas vertitur: quandoque tamen inæqualiter, ut in Societate. *tit.* 37. *pro Socio*. Æqualiter vero semper, ut in sequentibus quatuor contractibus; 1. puta, in *Emptione venditione*: Ad quem tractatum pertinent tituli 26. Qui ad sequentia capita referri debent. 1. Primum caput est, de *substantia* emptionis venditionis. *tit.*8. *de contrahenda empt.* & *venditione*. 2. *Secundum* caput est de *Materia* emptionis & venditionis. Scil. non corporalis seu rei corporalis tantum emptio est, sed & juris, veluti hæreditatis aut actionis; *hæreditas* enim nomen juris est, etiam sine corpore juris intellectum habens: ut & *actio* pariter juris nomen est: est enim actio jus persequendi ejus quod nobis debetur. *tit.* 39. *de hæreditate vel actione vendita*. Vicissim quædam res sunt, quæ emi vendi non possunt: & eæ quidem quatuor generum: sunt enim quædam 1. *Reservata* Principis usibus, puta purpura, vel exercitus usibus, ut frumentum ei de-

stina-

ſtinatum, quæ utique emi; vendi non poſſunt. *tit.* 40. *quæ res venire non poſſunt & qui vendere vel emere vetantur*. 2. Res quædam ſeu ſpecies in *Barbaricum* (i. ad hoſtes) etiam induciarum tempore exportari iiſque vendi non poſſunt, veluti arma, ferrum, vinum, oleum, liquamen, atque id genus alia, quibus hoſtes armari alive poſſunt. *tit.* 41. *Quæ res exportari non debeant*. 3. *Eunuchi* facti emi vendique non poſſunt: Eunuchi inquam Romani, barbarorum quippe Eunuchorum commercium fuit. *tit.* 42. *de Eunuchis*. 4. *Filios ſuos* patres vendere non poſſunt, niſi forte nimia paupertate adigente; & hactenus quidem, ut non niſi ſanguinolentos vendant: & hac adhuc conditione tacita, puta ut hujuſmodi liberi venditi ſervi non ideo maneant, verum quandocunque libertatem relegere poſſint, quocunque adſerente; idque vel vicario (i. alio pro ſe) ſervo dato, vel ſui pretio oblato. *tit.* 43. *de patribus qui filios ſuos diſtraxerunt*.

3. *Tertium* caput eſt, de *Reſcindendæ irritandæque venditionis* cauſis: quænam videl. cauſæ ad id probabiles ſint vel non ſint. Idque vel privata quadam ratione vel publica. *Privata* ſcilicet ratione. 1. Præter vim, metum, dolumve, probabilis hæc cauſa eſt, ſi *juſti pretii* ne dimidium quidem

dem quo res vendita valet, solutum fuerit, & sic dolus in re versetur. *tit.* 44. *de rescindenda venditione*. 2. Est & probabilis maxime legitimaque irritandæ venditionis ratio, *mutuus contrahentium consensus*: etenim quod consensu contractum est contrariæ voluntatis adminiculo dissolvitur. *tit.* 45. *Quando liceat ab emptione discedere*. 3. *Publica* vero ratione irrita est venditio, si propter publica tributa bona debitoris, vel nulla Præsidis auctoritate, vel per ambitionem gratiamve, minus justo pretio venierint: uti contra rata est, si solemniter ea sinceraque fide sub hasta facta fuerit, etsi per dominum postea pretium offeratur, vel creditor in re vendita jus hypothecæ prætendat. *tit.* 46. *si propter publicas pensitationes venditio fuerit celebrata*. Denique irrita est venditio contracta ea lege, sive conventione adjecta, uti ne fundum qui censum vel reliqua quædam fisco vel Reipub. debet, onus census vel reliquorum emptorem sequatur. *tit.* 47. *sine censu vel reliquis fundum comparari non posse*.

4. Quartum caput in tractatu emptionis venditionis est, *de effectu* perfectæ venditionis. 1. Ac primum quidem, cujus sit *periculum* & *commodum* rei venditæ, emptorisne an venditoris. *tit.* 48. *de periculo & com-*

& commodo rei venditæ. 2. Quænam *Actiones civiles, & ad quid empti-venditi* nomine dentur, de eo scil. quod alterum alteri ex æquo & bono præstare oportet, & ad implendum contractum. *tit.* 49. *de actionibus empti & venditi*. Quæ quidem actiones regulariter inter emptorem & venditorem dantur, ubi 1. res venditoris propria, 2. ab emptore, 3. suo nomine, 4. suaque pecunia empta fuerit.

Et sunt tamen quidam casus singulares, in quibus empti-venditi actio inter emptorem & venditorem datur, etiam re aliena, vel alieno nomine, vel aliena pecunia empta. Idque duplici adhuc jure seu effectu 1. Aliquando quidem sic, ut statim firmo perpetuoque jure res emptoris fiat: veluti si res venditoris propria ab emptore alieno nomine pecuniave aliena empta fuerit. *tit.* 50. *si quis alteri, vel sibi sub alterius nomine, vel aliena pecunia emerit.* 2. Aliquando vero ita, ut etsi inter ementem & vendentem obligatio contrahatur, attamen res emptoris non fiat jure firmo, ut tribus casibus sequentibus, 1. puta si aliena res vendita fuerit. *tit.* 51. *de rebus alienis non alienandis & de prohibita rerum alienarum hypotheca*. 2. Si res communis inter venditorem & alium vendita fuerit, nisi si fiscus rem sibi cum alio commu-

munem vendiderit., hoc quippe casu emptor statim securus est. *tit.* 52. *de communium rerum alienat.* 3. Si res *Hypothecæ* alii nexa vendita fuerit: veluti si rem alienam gerentes res suas vendiderint, v. g. Tutores & Curatores: nam etsi rerum suarum alienatione non interdicantur: attamen, eas nonnisi cum sua causa alienare possunt, i.e. sic ut in his hypothecæ jus pupillis & adolescentulis salvum sit. *tit.*53. *Rem alienam gerentibus non interdici rerum suarum alienatione.*

Et hæc quidem de actionibus, quæ ex ipso jure descendunt danturque inter emptorem & venditorem, ac proinde & de effectu venditionis-emptionis: Sequuntur nunc ea que ex *Conventione* descendunt, ac proinde formam & legem exinde accipiunt: Quod quidem *quintum* caput est in hoc tractatu emptionis venditionis: de *Pactis* inquam, inter emptorem & venditorem initis, & quatenus ex his actio detur. *tit.* 54. *de pactis inter emptorem & venditorem compositis.* Inter cætera vero pacta quædam in mancipiorum venditionibus olim quandoque addi solebant: cujusmodi tria singularia hic proponuntur, quorum nonnulla in odium, alia in favorem servorum addebantur. Et primum quidem, quod *securitatem* venditoris

toris ipsius spectabat, puta, ut servus exportaretur, i. e. ne in ea urbe vel provincia moraretur, in qua pristinus dominus seu venditor commoratur, quod Græci vocabant ἐπ' ἐξαγωγῇ *servum vendere*. *tit*. 55. *si servus exportandus veneat*. 2. Secundum ad *pudicitiam* ipsius mancipii venditi tuendam spectabat: puta ut ne ancillam emptori prostituere liceret, & ut si prostituta fuisset, venditori in eam manus injectio esset. *tit*. 56. *si mancipium venierit ne prostituatur*. 3. Tertium respiciebat *statum* servi: nam & hæc quandoque conditio servi venditioni aliique alienationi addebatur, ne intra hoc vel illud tempus manumitteretur, vel ne unquam manumitteretur, & vicissim ut manumitteretur intra certum tempus. *tit*. 57. *si mancipium ita fuerit alienatum ne manumittatur vel contra*.

6. Sextum caput est de *pedissequis* & adminiculis actionis civilis rei emptæ & venditæ: Cujusmodi sunt actiones *Æditilitiæ* seu redhibitoriæ: veluti si servus fugitivus venditus sit, si ager pestibilis (qui pestibiles herbas vel lethiferas producit) *tit*. 58. *de ædilitiis actionibus*. Et hæc quidem de privata forma venditionis emptionis, & actionibus empti--venditi.

Sequuntur nunc *Publicæ conditiones* a

pub-

publicæ inquam, ratione publicæ utilitatis: Et quatuor quidem: Definitur scil. 1. *Monopolii* jus, i. e. jus a se solo vendendæ certæ mercis, neminem a Principe quidem concedere posse: pariter ut illicitæ pactiones sunt inter negociatores, de non vendenda merce sua minore pretio, quam quo inter eos convenisset: item inter artifices, puta ne quis forte opus quod alter inchoaverat, absolvat. *tit.* 59. *de Monopoliis & conventu negociatorum illicito vel artificio ergo laborum, nec non balneorum, prohibitis illicitisque pactionibus*. 2. *Nundinarum* & Mercatuum jus non esse, nisi in hisce locis, in quibus jus eos habendi datum est, vel longa consuetudine, vel beneficio Principis, vel Senatus, vel Ordinum decreto. *t.*60. *de Nundinis & Mercationibus*. 3. *Vectigal* quoddam, i. e. portorium publico rerum venalium nomine præstari, atque eo nomine mercem quemque suam apud publicanum profiteri oportere, alioquin ob improfessas merces ipsas committi, seu in commissum cadere, i. e. fisco adquiri. *tit.* 61. *de vectigalibus & commissis*: Ut & contra, nova vectigalia sine præcepto Principis institui non possunt. *tit.* 62. *vectigalia nova institui non posse*. 4. *Commercii* seu mercaturæ jus non omnibus esse,

ne-

neque cum omnibus: ut ecce neque cum Barbaris, etiam fœderis tempore, commercium rerum quarundam est (de quo supra) neque ubique, sed definitis tantum locis: neque potentioribus mercaturam facere licet, eo quod cum eis difficile sit commercium. *tit. 63. de commerciis & mercatoribus*.

Post contractum emptionis sequuntur tres alii contractus e quatuor, in quibus æqualiter utriusque contrahentium utilitas vertitur, & ex quibus incerti petitio competit. 2. puta, Permutatio. *tit. 64. de rerum permutatione*. 3. Locatio-conductio, *tit. 65. de locato & conducto*. 4. Emphyteuticus contractus. *tit. ult. de jure Emphyteutico*.

Et hac quidem ratione hic titulus ultimo loco positus est, habita ratione ipsiusmet *Contractus*: cum in Digestis sedem obtineat ratione *finis*, ad quem actio agri Emphyteutici nomine comparata est, puta ad Dominium vindicandum.

Ex

EX LIB. V.

Hoc Libro agitur de duobus:

De NUPTIIS, *&* *de* TUTELIS.

Respondent huic libro quinque Digestorum libri, puta liber 23. 24. 25. 26. 27.

§. 1. *De* NUPTIIS.

Tituli 27.

SEXTUS Actionum fons nascitur ex *Nexu* quodam *Personarum*. Et primo quidem liberarum & æqualium inter se ratione status : cujusmodi nexus duo hoc libro tractantur. Primo *Matrimonium* sive *Nuptiæ*: Qua parte tria tempora spectanda veniunt. Præcurrens eas, Concurrens, seu Circumstans, Postcurrens, (dixisse liceat) seu sequens.

1. *Præcurrunt* seu præcedunt nuptias. 1. *Sponsalia* & arræ sponsalitiæ, & *proxeneticæ* (i.e. præmia quæ dabantur conciliatoribus sponsalium aut nuptiarum, quorum & certus modus olim definitus fuit.) *tit.* 1. *de sponsalibus & arris sponsalitiis & por-*

& proxeneticis. In arris ſponſalitiis ab eo qui officium in Provincia adminiſtrat datis, id ſingulare obſervandum eſt, ut ſi ſponſa poſtea ei qui eas dedit nubere nolit, libera ea ſit, reddendo tantum arras in ſimplum. *tit.* 2. *ſi Rector provinciæ vel ad eum pertinentes ſponſalitia dederint*. 2. Præcurrebant quoque olim tantum nuptias donationes ante nuptias (quæ videl. in vicem dotis a marito dantur; unde a Græcis ἀντίφερνη dicitur) quæ tamen poſtea *propter nuptias* dictæ ſunt, quia & poſt nuptias hodie fieri poſſunt. *tit.* 3. *de donationibus ante nuptias vel propter nuptias*.

2. *Nuptiæ* ipſæ ſequuntur, de quibus earumque ritu, i. e. inter quas perſonas rite nuptiæ contrahi poſſint, tractatur generatim *tit.* 4. *de nuptiis*. Contra, inter quas nuptiæ prohibitæ ſint, ſive ratione naturali, ſive civili, quæ *inceſtæ* dicuntur & *inutiles*. *tit.* 5. *de inceſtis & inutilibus nuptiis*. Quo numero ſunt & quæ deprædandi materiam alioquin præberent ſi permitterentur, ut ſunt 1. Nuptiæ inter pupillam & Tutorem ſeu Curatorem. *tit.* 6. *de interdicto matrimonio inter pupillam & Tutorem ſeu Curatorem*. 2. Item nuptiæ inter provincialem mulierem & eum qui in provincia poteſtatem ali-

aliquam gerit, vel qui ejus potestati sunt suppositi. *tit. 7. si quacunque praeditus potestate, vel ad eum pertinentes ad suppositarum Jurisdictioni suæ adspirare tentaverint nuptias*. In tantum vero omnes hæ nuptiæ inutiles sunt, ut etsi Rescripto Principis impetratæ fuerint, contra jura forte, vel partium aut parentum consensum, non ideo magis valeant. *tit. 8. si nuptiæ ex rescripto petantur*.

Neque unico tantum matrimonio contenti, verum ad secundas multi nuptias festinare solent: quæ & ipsæ illicitarum nuptiarum vicinitatem sequuntur, si Patrûm quorundam sententiæ stamus. Certe, pœnis quibusdam subjicere eas, vel saltem frænis cohibere jus visum, quia scil. mutato concubitu parentes facile depravantur. *tit. 9. de secundis nuptiis; & tit. 10. si secundo nupserit mulier, cui maritus usumfructum reliquit*.

3. Ad tempus, partim nuptias *præcurrens*, partim vero iis concurrens, pertinet *Dos*, seu Dotis promissio. *tit. 11. de Dotis promissione, et nuda & pollicitatione*. Cujus multa singularia sunt jura & privilegia; de quibus agitur *tit. 12. de jure dotium*.

Ac præsertim ubi de ejus repetitione post divortium agitur: quo pertinet *tit.*

13. *de rei Uxoriæ actione in ex stipulatu actionem transfusa, & de natura dotibus præstita*. In quo tamen pactorum conventorum ratio haberi debet. *tit.* 14. *de pactis conventis tam super dote, quam super donatione ante nuptias & paraphernis*. Quod omne tamen de dote revera numerata, non etiam cauta tantum, accipi oportet, alioquin exceptio non numeratæ pecuniæ objici potest, intra annum videl. a morte vel remissione repudii, *tit.* 15. *de dote cauta non numerata*.

4. *Constantis* matrimonii tempus sequitur: constante scil. matrimonio donationes inter virum & uxorem prohibitæ sunt. *tit.* 16. *de donationibus inter virum & uxorem*.

5. *Soluti* tandem matrimonii tempus sequitur: quo pertinent novem tituli sequentes: non generales modo: *tit.* 17. *de Repudiis & judicio de moribus sublato*; verum specialiores de omnibus controversiis, quæ soluto matrimonio nasci solent. Ac prima quidem quæstio est super *Dote*: partim inter conjuges ipsos, partim adversus extraneos. 1. *Inter conjuges* scil. ipsos, vel etiam personas quæ dotis dationi accesserunt, ut soluto matrimonio dos petitur a parte uxoris, *tit.* 18. *soluto matrimonio quemadmodum dos petatur*: ita vicis-

vicissim, a parte mariti quædam excipi solent & possunt, adversus uxorem dotem repetentem: cujusmodi quatuor exceptiones hic proponuntur.

Prima exceptio est, si maritus constante matrimonio uxori dotem restituerit: mortua quippe uxore non tantum dotem, verum etiam dotis fructus ab uxore perceptos, maritus ab ejus hæredibus percipiet. *tit.19. si dos constante matrimonio soluta fuerit*. *Secunda* exceptio est, quod fidejussores dotium a maritis dati, conveniri non possint. *tit.20. ne fidejussores vel mandatores dotium dentur*. *Tertia* exceptio est, ob res amotas ab uxore: *tit. 21. rerum amotarum*. *Quarta* exceptio est, ut maritus in quantum facere possit, dotis nomine conveniatur. *tit. 22. Ne pro dote mulieris bona quondam mariti addicantur*, i. e. in solutum dentur. Et hæc quidem de actionibus inter conjuges ipsos, vel etiam personas, quæ dotis dationi accesserunt super dote soluto matrimonio: Sane, cum in fundo dotali inæstimato illud peculiare sit, ut nunquam eum alienare marito liceat, alienatus tam ab eo, quam ab extraneo qui eum accepit, evinci potest. *tit. 23. de fundo Dotali*.

Secunda Quæstio soluto matrimonio

quæ incurrere poteſt, eſt *propter liberos*: ſuper eorum videl. educatione & alimentis. Quo pertinent tituli duo ſequentes: *tit.* 24. *divortio facto apud quem liberi morari vel educari debeant*; & *tit.* 25. *de alendis liberis ac parentib.*

Adfines tandem nuptiarum & uxorum ſunt Concubinæ & Concubinatus inter ſolutos. *tit.* 26. *de concubinis*. Ex quibus ſuſcepti liberi *naturales* ſunt & dicuntur: qui certis tamen modis juſti efficiuntur. *tit.* 27. *de naturalibus liberis & matribus eorum, & ex quibus cauſis juſti efficiantur*.

§. 2. *De* TUTELIS.

Reſpondet liber 26. 27. *Digeſtorum*.

Secundum perſonarum nexus, unde actiones enaſcuntur, genus, eſt *Tutela & Cura*: Qui tractatus a *tit.* 28. ad finem libri per 48. titulos decurrit. Ac primum de *Tutela*, & conjunctim mox deinceps de *Cura* agitur: In qua eadem tempora ſpectanda ſunt, quæ in nuptiis.

1. *Præcurrens* tutelam tempus continet ſpecies tutelæ, ſeu modos ejus deferendæ. Tutela ſcilicet defertur, 1. vel Teſtamento: *tit.* 28. *de Teſtamentaria tutela* (Quæ tamen ſæpe etſi non jure Teſtamento da-

ta

ta fuerit, confirmanda nihilominus venit. *tit.* 29. *de confirmando tutore*.) 2. vel lege: *tit.* 30. *de legitima tutela*. 3. vel denique datur a Magiſtratu. Qua parte ſequentia ſpectanda ſunt. Quinam videlicet tutores & curatores ex Teſtamento, vel a lege non habentibus *petere* partim poſſint (nempe amici, imo & adverſarii & creditores in litem) partim vero ex officio pietatis petere teneantur, puta libertus liberis patroni, & mater, ut & avus & avia, liberis ſuis quibuſcunque. *tit.* 31. *qui petant tutores vel curatores*. Secundo, Quo loco peti debeant tutores & curatores: nempe ubi pupillus vel minor originem a patre ducit, vel ubi patrimonium is habet. *tit.* 32. *ubi petantur tutores vel curatores*. Tertio, *Quibus*, *a quibus & qui dari* debeant: ſpeciatim ſcil. Illuſtribus vel Clariſſimis Perſonis a Præfecto urbis, adhibitis in conſilium decem Senatoribus & Prætore tutelari, ex quocunque ordine; non tamen Curiales dari debent. *tit.* 33. *de tutoribus vel curatoribus illuſtrium vel clariſſimarum perſonarum*; Cæteris vero perſonis, quibus inquam, & a quibus, & qui dari poſſint, definitur *tit.* 34. *qui dari tutores vel curatores poſſunt*. Inter alia vero tenendum, neque Mulierem dari tutricem poſſe, neque tutorem

tutoribus vel curatoribus. 5. Ut si durante tutela vel cura inter eum & pupillum lis intercedat, Tutor vel Curator specialis in litem detur. *tit.* 44. *de in litem dando Tutore vel Curatore*.

Diximus supra, periculum administrationis ad tutorem & curatorem pertinere, quandoque tamen periculum administrationis & ad alios quoque pertinet, quam ad Tutores & Curatores. 1. Nam & qui pro tutore negotia gerit, etiam mulier, etsi non justus tutor, ad ratiocinia tenetur. *tit.* 45. *de eo qui pro tutore negotia gessit*. 2. Imo & periculum administrationis quandoque ad matrem pertinet, si securitatem pupillo vel tutori promiserit. *titul.* 46. *si mater indemnitatem promisit*: uti retro contra matris ultimam voluntatem tutor datus, a tutelæ administratione citra damnum existimationis removendus est. *tit.* 47. *si contra matris voluntatem tutor datus sit*.

Diximus quoque supra, *Constante tutela* administrationis periculum ad tutorem pertinere. Imo, non ideo statim ut finita tutela est, etiam periculum administrationis semper finitur, sed tutela adhuc durare creditur: Antequam enim rationes tutor reddiderit, defensioni causarum pupillarium adsistere tenetur. *titul.* 48. *ut causæ post pubertatem adsit tutor*.

2. Et hæc de administratione. Cum ad-

administratione vero tutoris nil commune habet *Educatio pupilli*. Apud alium quippe sæpe pupilli educandi veniunt, penes alium est administratio, veluti apud matrem, eumve de quo Præses cognoverit. *tit.* 49. *ubi pupilli educari debeant*. Denique *Alimentorum* pupillo præstandorum modus pro modo facultatum a Judice sæpe decernendus venit: *tit.* 50. *de alimentis pupillo præstandis*.

Sequitur jam *Actio tutelæ*, quæ quidem duplex est, directa & contraria: *Directa*, quæ pupillo adversus tutorem competit. *titul.* 51. *arbitrium tutelæ*. Circa quam actionem sequentia notari oportet. 1. *Dividi* sæpe actionem inter tutores, si videlicet divisa fuerit administratio a testatore vel a Judice in certas partes, regiones, sive provincias. *tit.* 52. *de dividenda tutela, & pro qua parte quisque tutorum conveniatur*. Secundo *Jusjurandum in litem* sæpe interponi oportere in arbitrio seu actione tutelæ. *tit.* 53. *de in litem jurando*. Tertio, *Heredes* tutorum & curatorum quomodo conveniri possint hac actione, tractatur *tit.* 54. *de hæredibus tutorum vel curatorum*. Quarto, etiam adversus *Cessatorem*, id est Tutorem qui tutelam non gessit, hæc actio nihilominus competit: *tit.* 55. *si tutor vel curator*

toris ipsius spectabat, puta, ut servus exportaretur, i. e. ne in ea urbe vel provincia moraretur, in qua pristinus dominus seu venditor commoratur, quod Græci vocabant ἐπ' ἐξαγωγῇ *servum vendere*. *tit.* 55. *si servus exportandus veneat.* 2. Secundum ad *pudicitiam* ipsius mancipii venditi tuendam spectabat: puta ut ne ancillam emptori prostituere liceret, & ut si prostituta fuisset, venditori in eam manus injectio esset. *tit.* 56. *si mancipium venierit ne prostituatur.* 3. Tertium respiciebat *statum* servi: nam & hæc quandoque conditio servi venditioni aliique alienationi addebatur, ne intra hoc vel illud tempus manumitteretur, vel ne unquam manumitteretur, & vicissim ut manumitteretur intra certum tempus. *tit.* 57. *si mancipium ita fuerit alienatum ne manumittatur vel contra.*

6. Sextum caput est de *pedissequis* & adminiculis actionis civilis rei emptæ & venditæ: Cujusmodi sunt actiones *Æditiliæ* seu redhibitoriæ: veluti si servus fugitivus venditus sit, si ager pestibilis (qui pestibiles herbas vel lethiferas producit) *tit.* 58. *de ædilitiis actionibus*. Et hæc quidem de privata forma venditionis emptionis, & actionibus empti--venditi.

Sequuntur nunc *Publicæ conditiones* a

pub-

publicæ inquam, ratione publicæ utilitatis: Et quatuor quidem: Definitur scil. 1. *Monopolii* jus, i. e. jus a se solo vendendæ certæ mercis, neminem a Principe quidem concedere posse: pariter ut illicitæ pactiones sunt inter negociatores, de non vendenda merce sua minore pretio, quam quo inter eos convenisset: item inter artifices, puta ne quis forte opus quod alter inchoaverat, absolvat. *tit.* 59. *de Monopoliis & conventu negociatorum illicito vel artificio ergo laborum, nec non balneorum, prohibitis illicitisque pactionibus*. 2. *Nundinarum* & Mercatuum jus non esse, nisi in hisce locis, in quibus jus eos habendi datum est, vel longa consuetudine, vel beneficio Principis, vel Senatus, vel Ordinum decreto. *t.*60. *de Nundinis & Mercationibus*. 3. *Vectigal* quoddam, i. e. portorium publico rerum venalium nomine præstari, atque eo nomine mercem quemque suam apud publicanum profiteri oportere, alioquin ob improfessas merces ipsas committi, seu in commissum cadere, i. e. fisco adquiri. *tit.* 61. *de vectigalibus & commissis*: Ut & contra, nova vectigalia sine præcepto Principis institui non possunt. *tit.* 62. *vectigalia nova institui non posse*. 4. *Commercii* seu mercaturæ jus non omnibus esse,

ne-

neque cum omnibus: ut ecce neque cum Barbaris, etiam fæderis tempore, commercium rerum quarundam est (de quo supra) neque ubique, sed definitis tantum locis: neque potentioribus mercaturam facere licet, eo quod cum eis difficile sit commercium. *tit. 63. de commerciis & mercatoribus.*

Post contractum emptionis sequuntur tres alii contractus e quatuor, in quibus æqualiter utriusque contrahentium utilitas vertitur, & ex quibus incerti petitio competit. 2. puta, Permutatio. *tit. 64. de rerum permutatione.* 3. Locatio conductio, *tit. 65. de locato & conducto.* 4. Emphyteuticus contractus. *tit. ult. de jure Emphyteutico.*

Et hac quidem ratione hic titulus ultimo loco positus est, habita ratione ipsiusmet *Contractus*: cum in Digestis sedem obtineat ratione *finis*, ad quem actio agri Emphyteutici nomine comparata est, puta ad Dominium vindicandum.

Ex

Ex Lib. V.

Hoc Libro agitur de duobus:

De Nuptiis, *&* *de* Tutelis.

Respondent huic libro quinque Digestorum libri, puta liber 23. 24. 25. 26. 27.

§. 1. *De* Nuptiis.

Tituli 27.

Sextus Actionum fons nascitur ex *Nexu* quodam *Personarum*. Et primo quidem liberarum & æqualium inter se ratione status: cujusmodi nexus duo hoc libro tractantur. Primo *Matrimonium* sive *Nuptiæ*: Qua parte tria tempora spectanda veniunt. Præcurrens eas, Concurrens, seu Circumstans, Postcurrens, (dixisse liceat) seu sequens,

1. *Præcurrunt* seu præcedunt nuptias 1. *Sponsalia* &, arræ sponsalitiæ, & *proxeneticæ* (i.e. præmia quæ dabantur conciliatoribus sponsalium aut nuptiarum, quorum & certus modus olim definitus fuit.) *tit.* 1. *de sponsalibus & arris sponsalitiis & por-*

& proxeneticis. In arris sponsalitiis ab eo qui officium in Provincia administrat datis, id singulare observandum est, ut si sponsa postea ei qui eas dedit nubere nolit, libera ea sit, reddendo tantum arras in simplum. *tit.* 2. *si Rector provinciæ vel ad eum pertinentes sponsalitia dederint*, 2. Præcurrebant quoque olim tantum nuptias donationes ante nuptias (quæ videl. in vicem dotis a marito dantur; unde a Græcis ἀντίφερνη dicitur) quæ tamen postea *propter nuptias* dictæ sunt, quia & post nuptias hodie fieri possunt. *tit.* 3. *de donationibus ante nuptias vel propter nuptias*.

2. *Nuptiæ* ipsæ sequuntur, de quibus earumque ritu, i. e. inter quas personas rite nuptiæ contrahi possint, tractatur generatim *tit.* 4. *de nuptiis*. Contra, inter quas nuptiæ prohibitæ sint, sive ratione naturali, sive civili, quæ *incestæ* dicuntur & *inutiles*. *tit.* 5. *de incestis & inutilibus nuptiis*. Quo numero sunt & quæ deprædandi materiam alioquin præberent si permitterentur, ut sunt 1. Nuptiæ inter pupillam & Tutorem seu Curatorem. *tit.* 6. *de interdicto matrimonio inter pupillam & Tutorem seu Curatorem*. 2. Item nuptiæ inter provincialem mulierem & eum qui in provincia potestatem ali-

aliquam gerit, vel qui ejus potestati sunt suppositi. *tit. 7. si quacunque præditus potestate, vel ad eum pertinentes ad suppositarum Jurisdictioni suæ adspirare tentaverint nuptias*. In tantum vero omnes hæ nuptiæ inutiles sunt, ut etsi Rescripto Principis impetratæ fuerint, contra jura forte, vel partium aut parentum consensum, non ideo magis valeant. *tit. 8. si nuptiæ ex rescripto petantur*.

Neque unico tantum matrimonio contenti, verum ad secundas multi nuptias festinare solent: quæ & ipsæ illicitarum nuptiarum vicinitatem sequuntur, si Patrûm quorundam sententiæ stamus. Certe, pœnis quibusdam subjicere eas, vel saltem frænis cohibere jus visum, quia scil. mutato concubitu parentes facile depravantur. *tit. 9. de secundis nuptiis*; & *tit. 10. si secundo nupserit mulier, cui maritus usumfructum reliquit*.

3. Ad tempus, partim nuptias *præcurrens*, partim vero iis concurrens, pertinet *Dos*, seu Dotis promissio. *tit. 11. de Dotis promissione, et nuda & pollicitatione*. Cujus multa singularia sunt jura & privilegia, de quibus agitur *tit. 12. de jure dotium*.

Ac præsertim ubi de ejus repetitione post divortium agitur: quo pertinet *tit.*

 13. *de*

13. *de rei Uxoriæ actione in ex stipulatu actionem transfusa, & de natura dotibus præstita*. In quo tamen pactorum conventorum ratio haberi debet. *tit.* 14. *de pactis conventis tam super dote, quam super donatione ante nuptias & paraphernis*. Quod omne tamen de dote revera numerata, non etiam cauta tantum, accipi oportet, alioquin exceptio non numeratæ pecuniæ objici potest, intra annum videl. a morte vel remissione repudii. *tit.* 15. *de dote cauta non numerata*.

4. *Constantis* matrimonii tempus sequitur: constante scil. matrimonio donationes inter virum & uxorem prohibitæ sunt. *tit.* 16. *de donationibus inter virum & uxorem*.

5. *Soluti* tandem matrimonii tempus sequitur: quo pertinent novem tituli sequentes: non generales modo: *tit.* 17. *de Repudiis & judicio de moribus sublato*; verum specialiores de omnibus controversiis, quæ soluto matrimonio nasci solent. Ac prima quidem quæstio est super *Dote*: partim inter conjuges ipsos, partim adversus extraneos. 1. *Inter conjuges* scil. ipsos, vel etiam personas quæ dotis dationi accesserunt, ut soluto matrimonio dos petitur a parte uxoris. *tit.* 18. *soluto matrimonio quemadmodum dos petatur*: ita vicis-

vicissim, a parte mariti quædam excipi solent & possunt, adversus uxorem dotem repetentem: cujusmodi quatuor exceptiones hic proponuntur.

Prima exceptio est, si maritus constante matrimonio uxori dotem restituerit: mortua quippe uxore non tantum dotem, verum etiam dotis fructus ab uxore perceptos, maritus ab ejus hæredibus percipiet. *tit.* 19. *si dos constante matrimonio soluta fuerit*. *Secunda* exceptio est, quod fidejussores dotium a maritis dati, conveniri non possint. *tit.* 20. *ne fidejussores vel mandatores dotium dentur*. *Tertia* exceptio est, ob res amotas ab uxore: *tit.* 21. *rerum amotarum*. *Quarta* exceptio est, ut maritus in quantum facere possit, dotis nomine conveniatur. *tit.* 22. *Ne pro dote mulieris bona quondam mariti addicantur*, i. e. in solutum dentur. Et hæc quidem de actionibus inter conjuges ipsos, vel etiam personas, quæ dotis dationi accesserunt super dote soluto matrimonio: Sane, cum in fundo dotali inæstimato illud peculiare sit, ut nunquam eum alienare marito liceat, alienatus tam ab eo, quam ab extraneo qui eum accepit, evinci potest. *tit.* 23. *de fundo Dotali*.

Secunda Quæstio soluto matrimonio

quæ incurrere potest, est *propter liberos*: super eorum videl. educatione & alimentis. Quo pertinent tituli duo sequentes: *tit.* 24. *divortio facto apud quem liberi morari vel educari debeant*; & *tit.* 25. *de alendis liberis ac parentib.*

Adfines tandem nuptiarum & uxorum sunt Concubinæ & Concubinatus inter solutos. *tit.* 26. *de concubinis*. Ex quibus suscepti liberi *naturales* sunt & dicuntur: qui certis tamen modis justi efficiuntur. *tit.* 27. *de naturalibus liberis & matribus eorum, & ex quibus causis justi efficiantur*.

§. 2. De TUTELIS.

Respondet liber 26. 27. *Digestorum*.

Secundum personarum nexus, unde actiones enascuntur, genus, est *Tutela & Cura*: Qui tractatus a *tit.* 28. ad finem libri per 48. titulos decurrit. Ac primum de *Tutela*, & conjunctim mox deinceps de *Cura* agitur: In qua eadem tempora spectanda sunt, quæ in nuptiis.

1. *Præcurrens* tutelam tempus continet species tutelæ, seu modos ejus deferendæ. Tutela scilicet defertur, 1. vel Testamento: *tit.* 28. *de Testamentaria tutela* (Quæ tamen sæpe etsi non jure Testamento data

ta fuerit, confirmanda nihilominus venit. *tit. 29. de confirmando tutore.*) 2. vel lege: *tit. 30. de legitima tutela.* 3. vel denique datur a Magiſtratu. Qua parte ſequentia ſpectanda ſunt. Quinam videlicet tutores & curatores ex Teſtamento, vel a lege non habentibus *petere* partim poſſint (nempe amici, imo & adverſarii & creditores in litem) partim vero ex officio pietatis petere teneantur, puta libertus liberis patroni, & mater, ut & avus & avia, liberis ſuis quibuſcunque. *tit. 31. qui petant tutores vel curatores.* Secundo, Quo loco peti debeant tutores & curatores: nempe ubi pupillus vel minor originem a patre ducit, vel ubi patrimonium is habet. *tit. 32. ubi petantur tutores vel curatores.* Tertio, *Quibus, a quibus & qui dari* debeant: ſpeciatim ſcil. Illuſtribus vel Clariſſimis Perſonis a Præfecto urbis, adhibitis in conſilium decem Senatoribus & Prætore tutelari, ex quocunque ordine; non tamen Curiales dari debent. *tit. 33. de tutoribus vel curatoribus illuſtrium vel clariſſimarum perſonarum*; Cæteris vero perſonis, quibus inquam, & a quibus, & qui dari poſſint, definitur *tit. 34. qui dari tutores vel curatores poſſunt.* Inter alia vero tenendum, neque Mulierem dari tutricem poſſe, neque tutorem

habenti alium regulariter dari posse. Et ab utroque tamen excipiuntur hi duo casus. 1. Nam & mater & avia, si id velint, tutrices esse darive possunt, certis tamen adhuc sub conditionibus. *tit.* 36. *Quando mulier tutelæ officio fungi potest.* 2. Et certis casibus tutorem jam vel curatorem habenti, alius dari potest. *titul.* 36. *In quibus casibus tutorem vel curatorem habenti tutor vel curator dari potest.*

II. Secundum in Tutelis tempus, est *Delatæ* jam sive *Constantis* tutelæ. Qua parte tria in considerationem veniunt: 1. *Administratio* rerum pupillarium. 2. Pupillorum *educatio*: 3. *Alimentorum* præbitio.

De *Administratione* primum. Officium scil. Tutoris est, ut fideliter res pupilli administret. *tit.* 37. *de administratione tutorum vel Curatorum & pecunia pupillari fœneranda vel deponenda:* suo scilicet periculo. *tit.* 38. *de periculo Tutorum & Curatorum.* Cujus administrationis pars quoque est 1. ut *Actiones* pupilli & minoris nomine exerceat & excipiat. Qua parte tenendum est, regulariter Ipsos Tutores & Curatores pupillorum nomine actiones exercere & excipere, & omnes quidem tutores seu Curatores. Et separantur tamen ab hac regula duo casus: 1. Nam & ex fa-

facto Tutoris vel Curatoris, puta condemnatione ejus, & mutuo in rem pupilli verso, pupillus utili actione conveniri potest, & ipse vicissim agere de pecunia sua credita, neque sua locata. *tit.* 39. *quando ex facto tutoris vel curatoris minores agere vel conveniri possint*. Item unus tutor, seu curator & agere & conveniri potest, si divisa sit tutela a testatore vel Magistratu: item si indivisa sit defendi ab uno pupillus potest. *tit.* 40. *si ex plurib. tutorib. vel curatorib. omnes vel unus agere pro minore vel conveniri possint.* 2. Ut ab his abstineat, quibus officii tutorii & curatorii administratio conturbaretur: v. g. Tutor vel Curator *Vectigalia* conducere prohibetur, priusquam minoribus suis paria fecerit (i. e. rationes administrationis reddiderit.) *tit.* 41. *ne Tutor vel Curator vectigalia conducat.*

3. Imo & ut ab administratione ipsa abstineat, neque ad administrationem admittatur, priusquam satisdederit *rem pupilli salvam fore*: gesta a tutore & curatore alioquin qui non satisdedit in præjudicium minoris, sunt ipso jure nulla. *tit.* 42. *de tutore vel curatore qui satis non dedit*. 4. Ut suspicione omni pravæ administrationis vacet: ne alioquin tanquam suspectus removeatur. *tit.* 43. *de suspectis*

tutoribus vel curatoribus. 5. Ut si durante tutela vel cura inter eum & pupillum lis intercedat, Tutor vel Curator specialis in litem detur. *tit.* 44. *de in litem dando Tutore vel Curatore*.

Diximus supra, periculum administrationis ad tutorem & curatorem pertinere, quandoque tamen periculum administrationis & ad alios quoque pertinet, quam ad Tutores & Curatores. 1. Nam & qui pro tutore negotia gerit, etiam mulier, etsi non justus tutor, ad ratiocinia tenetur. *tit.* 45. *de eo qui pro tutore negotia gessit*. 2. Imo & periculum administrationis quandoque ad matrem pertinet, si securitatem pupillo vel tutori promiserit. *titul.* 46. *si mater indemnitatem promisit*: uti retro contra matris ultimam voluntatem tutor datus, a tutelæ administratione citra damnum existimationis removendus est. *tit.* 47. *si contra matris voluntatem tutor datus sit*.

Diximus quoque supra, *Constante tutela* administrationis periculum ad tutorem pertinere. Imo, non ideo statim ut finita tutela est, etiam periculum administrationis semper finitur, sed tutela adhuc durare creditur: Antequam enim rationes tutor reddiderit, defensioni causarum pupillarium adsistere tenetur. *titul.* 48. *ut causæ post pubertatem adsit tutor*.

2. Et hæc de administratione. Cum ad-

administratione vero tutoris nil commune habet *Educatio pupilli*. Apud alium quippe sæpe pupilli educandi veniunt, penes alium est administratio, veluti apud matrem, eumve de quo Præses cognoverit. *tit.* 49. *ubi pupilli educari debeant*. Denique *Alimentorum* pupillo præstandorum modus pro modo facultatum a Judice sæpe decernendus venit: *tit.* 50. *de alimentis pupillo præstandis*.

Sequitur jam *Actio tutelæ*, quæ quidem duplex est, directa & contraria: *Directa*, quæ pupillo adversus tutorem competit. *titul.* 51. *arbitrium tutelæ*. Circa quam actionem sequentia notari oportet. 1. *Dividi* sæpe actionem inter tutores, si videlicet divisa fuerit administratio a testatore vel a Judice in certas partes, regiones, sive provincias. *tit.* 52. *de dividenda tutela, & pro qua parte quisque tutorum conveniatur*. Secundo *Jusjurandum in litem* sæpe interponi oportere in arbitrio seu actione tutelæ. *tit.* 53. *de in litem jurando*. Tertio, *Hæredes* tutorum & curatorum quomodo conveniri possint hac actione, tractatur *tit.* 54. *de hæredibus tutorum vel curatorum*. Quarto, etiam adversus *Cessatorem*, id est Tutorem qui tutelam non gessit, hæc actio nihilominus competit. *tit.* 55. *si tutor vel curator*

non gesserit. Quinto, *Usuræ* quoque in tutelæ actionem veniunt, si videlicet tutor pecuniam in usus suos vertit, vel otiosam habuit, *tit.* 56. *de usuris pupillaribus.* Postremo & adversus *Fidejussores* tutorum vel curatorum quomodo agi possit, definitur *titul.* 57. *de fidejussoribus tutorum vel curatorum*.

Contraria actio tutelæ quoque ex tutelæ gestione nascitur, quæ videlicet tutori adversus pupillum competit, si quid in rem pupilli probabiliter impendit. *tit.* 58. *de contrario judicio tutelæ*. Atque hæc de administratione tutelæ & actionibus ejus nomine proditis. Neque tamen eo fine statutoris officium: Nam & ejus pars est *Auctoritatis* interpositio. Quæ omnino necessaria est sese obliganti. *titul.* 59. *de auctoritate præstanda*.

III. Postremum Tutelæ tempus est, Tutelæ *finiendæ vel finitæ*. Certis videlicet modis tutela finitur, de quibus agitur *tit.* 60. *quando tutores vel curatores esse desinant*. Inter quos non est legitima causa tutoris absentia: In absentis quippe locum datur actor. *tit.* 61. *de Actore a tutore seu curatore dando*. Legitima vero causa est, si tutor causis legitimis a tutela excusari meruerit. *tit.* 62. *de excusationibus tutorum & curatorum*. Non etiam

si

si falsis allegationibus excusatus fuerit: nihilominus enim tutor manet, & periculum tutelæ ad eum pertinet. *tit. 63. si tutor vel curator falsis allegationibus excusatus sit.*

Cæterum de sex excusationum caussis speciatim sex titulis sequentibus agitur. Nempe a tutela & cura excusationem præstat 1. Absentia Reipub. causa. *tit. 64. si tutor vel curator Reipub. causa aberit.* 2. Emerita militia. *tit. 65. de excusationibus Veteranorum.* 3. Liberorum numerus. *tit. 66. qui numero liberorum se excusant.* 4. Morbus. *tit. 67. Qui morbo.* 5. Mala ætas. *tit. 68. Qui ætate.* 6. Numerus tutelarum. *tit. 69. Qui numero tutelarum.* Et hæc quidem de pupillorum tutela & minorum cura, atque adeo de tutoribus & curatoribus.

Cura furiosorum & prodigorum succedit *tit. 70. de curatore furiosi & prodigi.* Superioribus omnibus id commune est, ut prædia pupillorum, eorumque qui sub cura agunt sine decreto Prætoris vel Præsidis alienari vel obligari non possint. *tit. 71. De prædiis & aliis rebus minorum sine decreto non alienandis vel obligandis.* Exceptis certis casibus, puta ex voluntate testatoris, vel Principis concessione. *tit. 72. quando decreto opus non est.* 2. Si

ignorans, seu bona fide quis rem minoris sine decreto emerit, moxque legitimo tempore præscripserit. *tit.* 73. *Si quis ignorans rem minoris esse sine decreto comparaverit*. 3. Si major factus, facto aliquo alienationem antea factam firmaverit, *tit.* 74. *si major factus alienationem factam sine decreto firmaverit*.

Ultimo hujus libri titulo ultimum quoque seu subsidiarium remedium sive auxilium proponitur, quo minoribus succurritur, qui alia ratione servari indemnes non possunt. *tit. ult. de Magistratibus conveniendis*.

Ex

Ex Lib. VI.

Agitur hoc libro de duobus :

1. *De Actionibus seu Judiciis ex inæquali* Personarum *inter se conjunctarum nexu*.

2. *&* *de* Successionibus.

Respondent huic libro undecim libri Digest., nempe a libro 28. *ad* 38. *inclus.*

HActenus de Actionibus, quæ enascuntur ex nexu personarum liberarum, interque se æqualium, ratione status.

Nunc de personis, quæ nexu inæquali conjunguntur, sic ut unus ab altero majore pendeat: puta Servi & Liberti: deque actionibus, eo nomine publico competentibus.

Sic enim nova jam hac ratione tractatum hunc hoc loco positum deprehendo, qui & Edicti perpetui ordo fuit, & a Paulo quoque in sententiis servatus. Quem qui non tenent, varia admodum commiscuntur, ut ordinis rationem aliquam reperiant. Igi-

Igitur agitur hic primo de *Vitiis* duobus servorum & libertorum, puta de Fugitivis, tum servis, tum libertis, sive privatorum, sive Civitatum. *tit.* 1. *de servis fugitivis & libertis mancipiisque Civitatum*: Et de *furtis* servorum usque ab alio corruptis. *tit.* 2. *de furtis & servo corrupto*. Et sic recte hic titulus superiori cohæret tanquam vicinus; sunt enim hæc cognata crimina, fuga, furtumque. Secundo agitur de omni *Patronatus* jure circa personas, resque libertorum, quod quidem consistit primum in *Operis* libertorum. *tit.* 3. *de operis libertorum*.

Secundo in jure *succedendi* in bonis libertorum, quod & per eminentiam *jus patronatus* vocari solet. *tit.* 4. *de bonis libertorum & jure patronatus*.

Tertio in *revocandis* iis, quæ in necem, i.e. in fraudem patronorum, a libertis alienata sunt, ad legitimam usque partem seu portionem. *tit.* 5. *si in fraudem patroni a libertis alienatio facta sit*.

Quarto consistit jus patronatus in *Obsequiis* quibusdam, quæ patrono a libertis debentur, veluti ut ne libertus adversus patronum famosam actionem instituere possit, ut ne protinus ad litigandum cum patrono procedere debeat: adeo quidem, ut hæc obsequia, & similia, etiam pa-

tronæ,

tronæ, etiam liberis Patroni damnati debeantur. *tit. 6. de obsequiis patrono præstandis*.

Quinto jus patronatus consistit in actione *Ingrati*, seu actione impietatis, qua liberti probatis ingratitudinis caussis, in servitutem revocantur. *tit. 7. de libertis & eorum liberis*. Et hæc quidem ita demum, nisi liberti jus aureorum annulorum impetraverint, vel natalibus restituti sint. *tit. 8. de Jure aureorum Annulorum, & de Natalibus restituendis*.

VII. *Septimus* Actionum titulus, seu Judiciorum & controversiarum fons nascitur ex *Occasione Mortis alicujus*, jure successionis vel aliter, ad vindicanda videlicet ejus bona, eorumve partem quandam: qui & Edicti perpetui ordo fuit. Idque primum vel jure successionis Prætoriæ, vel Civilis.

Ad *Prætorias successiones* (quæ bonorum possessiones dicuntur) de quibus hic primo loco agitur, pariter ut in Edicto perpetuo, aliter atque in Digestis, pertinent 12. tituli sequentes: ubi primum tractatur de *Personis* & de Tempore petendæ bonorum possessionis. *tit. 9. Qui admitti ad bonorum possessionem possunt, & intra quod tempus*: Quo tempore elapso, si videl. intra id quidam ex his

qui

qui eodem jure & gradu vacantur non petant, cæteris qui petierunt non petentium partes adcrescunt. *tit.* 10. *Quando non petentium partes petentibus adcrescant.*

Secundo loco sequuntur *species* earum: Bonorum scil. possessiones, vel dantur ex testamento, vel ab intestato. Ex testamento, i. e. testamento condito: idque dupliciter, vel secundum tabulas testamenti. *tit.* 11. *de bonorum possessione secundum tabulas*: *vel* contra tabulas; idque vel contra parentum tabulas, quæ liberis dantur. *tit.* 12. *de bonorum possessione contra tabulas, quam Prætor liberis pollicetur:* vel retro liberorum, quæ parentibus. *tit.* 13. *de bonor. possess. cont. tabul. liberti.* Ab intestato bonorum possessiones sequuntur. Ac primum quidem bonorum possessio *Unde liberi*, quæ scilicet liberis competit in bonis parentum. *tit.* 14. *Unde liberi*. Secundo, quæ legitimis agnatis, ut & quæ cognatis competit. *tit.* 15. *Unde legitimi & unde cognati*. In his porro duabus prætoriæ successionis speciebus duo observanda sunt. Primo, *successorio* Edicto locum esse, i. e. liberos, agnatos, & cognatos prioris gradus, si omittant vel repudient successionem, eam ad insequentem gradum transmittere. *tit.* 16. *de successorio Edicto*. 2. *Edicto Carboniano* hic

locum

locum esse. Nam etsi impuberibus status controversia moveatur, nihilominus eis bonorum possessio interim datur, dilata status quæstione in tempus pubertatis. *tit.* 17. *de Carboniano Edicto*.

Post superiores bonorum possessionis gradus, sequitur alius, quo mutuæ successionis jus inter conjuges superioribus deficientibus tribuitur. *tit.* 18. *unde vir & uxor*. Atque hæc de iis, quibus bonorum possessio ab intestato defertur, earumque speciebus. Nunc de agnoscenda, vel repudianda bonorum possessione. De repudiatione est *titul.* 19. *de repudianda bonorum possessione*. Contra, agnita bonorum possessione emancipati ad collationem tenentur. *tit.* 20. *de collationibus*.

2. *Civilis* successio sequitur, & quidem secundum ordinem Edicti perpetui: Ac primum ea, quæ ex *testamento* defertur: quo pertinent tituli 33. hujus libri. In testamentaria successione sequentia capita spectentur. Primo loco præmittitur tractatus de singulari quodam testandi jure, quod militibus concessum est, non observatis juris solennibus. *titul.* 21. *de testamento militis*. Secundum caput est de *causa efficiente* testamenti, i. e. quibus liceat testari, vel non liceat. *tit.* 22. *Qui testamenta facere possint vel non*. Tertium

est

est de *forma* & ordinatione, seu solennibus testamentorum. *tit.* 23. *de testamentis & quemadmodum testamenta ordinentur*. Quartum occupatum est circa *Materiam* testamentorum intrinsecam. Materia hæc triplex est: vel enim hæreditas testamento defertur, seu hæredes instituuntur, vel legatum, vel fideicommissum testamento relinquitur. Circa hæredes, & hæredum institutionem quatuor hæc notanda sunt:

Hæredis institutionem esse vel primam vel secundam: de prima agitur *tit.* 24. *de hæredibus instituendis, & quæ personæ hæredes institui non possunt*.

Secundo hæredis institutio, ut & substitutio, sub certis sæpe conditionibus defertur. *tit.* 25. *de institutionib. & substitutionibus & restitutionib. sub conditione factis*.

Tertio, de secunda hæredis institutione, quæ vulgo *substitutio* dicitur, est *tit.* 26. *de impuberum & aliis substitutionibus*.

Quartum caput est de Qualitate hæredum. Ea scil. varia est. Alii quippe necessarii sunt. *tit.* 27. *de necessariis servis hæredibus instituendis*; alii vero sui & necessarii, ut sunt liberi, quos institui necesse est, ac non etiam præteriti, vel

im-

immerentes exhæredati. *tit.* 28. *de liberis præteritis vel exhæredatis*. Neque tantum natorum, sed & nasciturorum, i.e. posthumorum ratio habenda. *tit.* 29. *de posthumis hæredibus instituendis*.

Post species hæredum, sequitur Adquisitio hæreditatis, quo pertinent 4. sequentes tituli. Ac primo quidem de Jure & tempore adeundæ & adquirendæ hæreditatis agitur *tit.* 30. *de jure deliberandi, & de adeunda vel adquirenda hæreditate*. Et retro de Jure repudiandæ vel abstinendæ. *tit.* 31. *de repudianda vel abstinenda hæredit*. In id vero ferme aperiuntur testamenta: de quo *titul.* 32. *Quemadmodum testamenta aperiantur, inspiciantur & describantur*. Post aperturam tandem & recitationem testamenti, hæres mittitur in possessionem: de quo *tit.* 33. *de Edicto D. Hadriani tollendo, & quemadmodum scriptus hæres in possessionem mittatur*.

Vice versa certis casibus hæreditas alicui *aufertur & eripitur*: ut duobus casibus sequentibus. Primo, si quis defunctum testari coëgerit, vel impediverit. *tit.* 34. *Si quis aliquem testari prohibuerit vel coëgerit*. Secundo velut indigno quandoque hæreditas aufertur: veluti, si necem defuncti inultam reliquit. *tit.* 35. *de*

his

his quibus ut indignis hæreditates auferuntur, & ad senatusconsultum Syllanianum.

Superioribus omnibus colophonis loco velut in confinio subjungitur *tit. 36. de Codicillis*: quia scil. Codicillis *hæreditas*, de qua supra, relinqui non potest: cætera, de quibus mox, relinqui possunt.

2. *Legata* ad materiam testamentorum quoque pertinent, de quibus speciatim agitur titulis quinque sequentibus: Nempe de Legatis primum in genere agitur *tit. 37. de legatis*.

Secundo agitur de verborum significatione ad legata pertinentium. *tit. 38. de verborum & rerum significatione*.

Tertium est de legatorum *validitate*, adversus fraudes hæredum, & testatorum, ut tribus casibus sequentibus: Consistunt scil. legata; & si quis in fraudem legatariorum ab intestato succedere maluerit. *tit. 39. si omissa sit causa testamenti*. 2. Item legata nihilominus valent, etiamsi aliquando quis conditioni a testatore appositæ non paruerit, veluti si sub conditione viduitatis relictum aliquid fuerit. *tit. 40. de indicta viduitate, & l. Julia Miscella tollenda*. 3. Item si pœnæ nomine relictum quid fuerit, legatum nihilominus valet. *tit. 41. de his quæ pœnæ nomine in testamento scribuntur*. Et hæc de Legatis in specie.

3. *Fi-*

3. *Fideicommissa* ad materiam testamentorum quoque spectant, de quibus agitur *tit.* 42. *de fideicommissis*.

Posteaquam de Legatis & de Fideicommissis sigillatim actum fuit, *Communia* complurima legatis & fideicommissis subjiciuntur titulis 11. sequentibus. Et quidem in genere *titul.* 43. *communia de legatis & fideicommissis*. Speciatim vero, ratione 1. Modi, 2. Incrementi, 3. Personarum, 4. Imminutionis, 5. Caducitatis, 6. Diei cedendi, 7. Tuitionis. Quoad *modum* his adjectum, definitur 1. Falsam causam adjectam legato vel fideicommisso, neque legato, neque fideicommisso obesse. *tit.* 44. *de falsa causa adjecta legata vel fideicom*. 2. Modum legato vel fideicommisso adjectum omnino explendum esse. *tit.* 45. *de his quæ sub modo legata vel fideicommissa relinquuntur*. 3. Ut & Conditionem legato vel fideicommisso insertam. *tit.* 46. *de conditionibus insertis tam legatis quam fideicommissis*.

Ratione *Incrementi* commune & illud habent legata & fideicommissa, ut post litem contestatam, atque adeo post moram, usuræ & fructus legatorum & fideicommissorum præstari debeant. *tit.* 47. *de usuris & fructibus Legatorum seu fideicommiss.*

3. Ratione *Personarum* commune & illud

lud habent legata & fideicommissa, ut etiam incertis personis relinqui possint. *tit*, 48. *de incertis personis*.

4. Ratione *Imminutionis*: fideicommissa scil. & legata quandoque falci & Falcidiæ subjacent: quo pertinet *tit*. 49. *ad SC. Trebellianum*. & *tit*. 50. *ad legem Falcidiam*.

5. Ratione *Caducitatis* sunt caducorum leges, quæ in his hodie locum amplius non obtinent. *tit*. 51. *de caducis tollendis*.

6. Ratione *diei cedentis*: quando dies legatorum & fideicommissorum cedat. Nempe liberis, etiam ante apertas tabulas. *tit*. 52. *de his qui ante apertas tabulas hæreditatem transmittunt*. Quibuscunque vero aliis quando dies cedat, definitur *tit*. 53. *Quando dies legati vel fideicommissi cedit*.

7. Postremo *servandis* legatis & fideicommissis nisi satisdet hæres de his recte præstandis, legatarii & fideicommissarii in possessionem bonorum pignoris jure mittuntur. *tit*. 54. *Ut in possessionem legatorum vel fiedeicommissorum servandorum causa mittatur, & quando satisdari debeat.*

III. Hactenus de Prætoriis & Testamentariis successionibus: LEGITIMÆ, seu ab intestato successiones, nunc eodem or-

ordine quo in Edicto perpetuo sequuntur. Ac primo quidem de ordinariis successionibus legitimis, earumque gradibus. Primus gradus successionis Legitimæ est suorum & liberorum. *tit.* 55. *de suis & legitim. liberis*, & vice versa parentum, etiam matrum: de quo est SC. Tertullianum. *tit.* 56. *ad SC. Tertul.*, quibus retro succedunt liberi ex SC. Orficiano. *tit.* 57. *ad SC. Orfic.*

Tertius gradus est legitimorum hæredum; i. e. agnatorum & cognatorum. *tit.* 58. *de legitimis hæredibus*.

IV. Hactenus de Civilibus & Prætoriis successionibus: utriusque vero communia quædam proponuntur *tit.* 59. *Communia de successionibus*.

V. *Extraordinariæ* & qualificatæ tandem successiones quædam sequuntur.

Primo quidem peculiaris quædam ratio est bonorum maternorum & materni generis: de quo *tit.* 60. *de bonis maternis & materni generis*: ut & bonorum, quæ liberis ex matrimonio vel alias adquiruntur. *titul.* 61. *de bonis quæ liberis in potestate patris constitutis ex matrimonio vel alias adquiruntur, & eorum administratione*.

Secundo, extraordinariæ quædam successiones, deficientibus superioribus, certis corporibus deferuntur; quæ designantur

tit.

tit. ult. de hæreditatibus decurionum, navicularioirum, cohortalium, militum & fabricensium.

EX LIB. VII.

Hoc libro agitur de tribus:

1. *De Causis* STATUS.
2. *De* POSSESSORIA ACTIONE, *seu judicio.*
3. *De Actionibus ad obtinendam* EXECUTIONEM *in bonis ex triplici fonte, seu vi* REI JUDICATÆ, CESSIONIS *bonorum, &* BONORUM *possessionis.*

Respondent huic libro Libri 40. 41. 42. *Digestorum.*

VIII. OCtavus Actionum fons, seu octavum Controversiarum genus est super *statu personarum:* Cujus causa duplex est. Prima causa est *Libertinitatis*, ubi quæritur, servusne sit quis an libertinus, quove jure. Quo pertinet tractatus de *Manumissionibus*. Ubi primo loco tractantur *species* manumissionum. Puta vindicta manumissio. *tit.* 1. *de vindicta libertate, & apud Concilium manumissione.*

ſione. Deinde manumiſſio, quæ fit teſtamento. *tit.* 2. *de teſtamentaria manumiſſione*. Circa quam duo adhuc notanda. Primo, fibulam quandam ſeu modum huic manumiſſioni impoſitum per Legem Caniniam, quam ſuſtulit Juſtinianus velut caninam. *tit.* 3. *de Lege Fuſia Caninia tollenda*. Secundo, eam non directo tantum, ſed & per fideicommiſſum relinqui ſolitam verbis directis, de qua *tit.* 4. *de fideicommiſſariis libertatibus*.

Erant & aliæ manumiſſionum ſpecies, quibus non Civitas Romana, verum aliud genus libertatis inferius & deterius conferebatur, quæ a Juſtiniano ſublatæ fuerunt: puta Dedititia. *tit.* 5. *de Dedititia libertate tollenda*: Et Latina. *tit.* 6. *de Latina libertate tollenda*. Et hæc de ſpeciebus manumiſſionum & Libertatis.

Secunda in manumiſſionibus materia ſeu inſpectio eſt de *ſtatu Servorum* quorundam: de quibus ſpeciatim quæritur, an & quomodo manumitti poſſint: puta de ſervo communi inter plures. *titul.* 7. *de communi ſervo manumiſſo*: de ſervo pignori dato. *tit.* 8. *de ſervo pignori dato manumiſſo*: de ſervo Reipublicæ. *tit.* 9. *de ſervis Reipublicæ manumittendis*: de ſervo denique alieno. *titul.* 10. *de his qui a non domino manumiſſi ſunt*.

Tertia in manumiſſionibus inſpectio eſt

V *de*

de Dominis manumittentibus: Neque enim omnibus manumittere licet. *tit.* 11. *Qui manumittere non possunt, & ne in fraudem creditorum manumittatur.*

Quarta, circa servos manumittendos, Quidam scil. servi manumitti non possunt, veluti qui in perpetua vincula damnati sunt: Item qui in testamento vetiti sunt manumitti propter pœnam. *tit.* 12. *qui non possunt ad libertatem pervenire.*

Quinto observandum, singulares quosdam casus esse, quibus servi non a domino, sed pro præmio publice seu lege manumittuntur, liberique fiunt; veluti si cædem domini vindicaverint, vel ut alii legere malunt, *indicaverint*: si publicorum criminum reos quosdam detulerint, veluti monetæ adulteratores, virginum raptores, militiæ desertores. *tit.* 13. *Pro quibus causis servi pro præmio libertatem accipiunt.*

Sexto observandum, quoad *Effectum* manumissionis, cum regulariter manumissio libertinos faciat, quosdam manumissos non ideo tamen libertinos fieri: veluti si qui ingenui sunt, per errorem manumissi fuerint. *tit.* 14. *de Ingenuis manumissis.*

Tandem subjicitur titulus, quo communia quædam manumissionibus continentur. *tit.* 15. *Communia de manumissionibus.*

Et

Et hæc de prima causa status, puta Libertinitatis: sequitur secunda causa status: *Causa* inquam *liberalis*, qua quæritur, liber quis sit, nec ne. *titul.* 16. *de liberali causa*.

Circa hanc vero liberalem causam sequentes inspectiones occurrunt.

Prima, *Adsertore*. olim opus fuisse in liberali causa, i. e. eum, de cujus statu quærebatur, sive e servitute in libertatem proclamaret, sive e libertate ad servitutem ab alio peteretur, non potuisse per se litigare, verum alioqui eum adsereret in libertatem judicium peragente, liberalem causam actam: Quod Justiniano displicuit. *tit.* 17. *de adsertione tollenda*.

Secundo, non omnibus ad libertatem proclamare licuit, veluti majoribus 20. annis, qui ad pretium participandum venundari se passi essent: Item ex latronum familia descendentes, qui Principis auctoritate servi facti fuerant: his enim libertatem relegere non licuit. *titul.* 18. *quibus ad libertatem proclamare non licet*.

Tertia inspectio respicit ipsum *Judicium*; ubi duo notanda: Primo *Ordo* cognitionis liberalis. Status scil. quæstio prius decidenda est, quam ulla alia cum qua concurrit. *tit.* 19. *de ordine cognitionum*. Secundo, collusioni occursum inter

V 2 ser-

servum & dominum, ut servus liber pronuncietur. *tit.* 20. *de collusione detegenda.*

Quarta inspectio est de *Tempore*, intra quod de statu alicujus quærere licet, vel non. Ac primum *de statu mortui*, nempe post quinquennium de statu defuncti quærere non licet in pejorem partem: in meliorem vero sic. *tit.* 21. *ne de statu defunctorum post quinquennium quæratur.* De statu superstitis si quæratur quænam præscriptio locum habeat, definitur *tit.* 22. *de longi temporis præscriptione, quæ pro libertate & non adversus libertatem opponitur.*

Subjiciuntur tres tituli singulares. Primus qui ad superiorem causam status libertinitatis scil. pertinet, de peculio manumissi: ubi quæritur, quando peculium manumissum sequatur. *titul.* 23. *ne peculio ejus qui libertatem meruit.*

Secundus, (contrarius titulo 11.) quo singularis admittendæ libertatis modus proponitur & aboletur. Olim scil. ex Senatusconsulto Claudiano mulier libera, quæ alieno sese servo contra domini denunciationem junxerat, ancilla fiebat ejus domini; idque a Justiniano sublatum fuit. *tit.* 24. *de Senatusconsulto Claudiano tollendo.*

Tertius, quo nudum jus Quiritium,

quod

quod spectabatur olim in dominis manumittentibus, tollitur. *tit.* 25. *de nudo jure Quiritium tollendo*.

Concordat liber 41. *Digestorum*.

11. *Nonum* Actionum seu Controversiarum genus est, in quibus agitur de *Possessione*, eaque firma; & sic Judicium possessorium: Quo pertinet tractatus de usucapionibus & praescriptionibus. Qua parte primo loco Tituli usucapionum speciatim pertractantur. Et quidem Onerosi. 1. Pro emptore vel transactione. *tit.* 26. *pro emptore vel transactione*: 2. de usucapione pro Donato. *tit.* 27. *de usucapione pro Donato*. 3. Pro dote. *tit.* 28. *de usucapione pro dote*. 4. Pro haerede. *titul.* 29. *de usucapione pro haerede*.

Secundo, *communia* quaedam omnibus usucapionibus pertractantur *titul.* 30. *communia de usucapionibus*.

Tertio agitur de *Rebus*, quae in usucapionem cadunt: Nempe magna olim erat differentia rerum quoad usucapionem, quae sublata est a Justiniano, *titul.* 31. *de usucapione tranformanda*, & *de sublata differentia rerum mancipi & nec mancipi*.

Quarto agitur de *Medio* usucapionis: nempe de Possessione, sine qua usucapio

non procedit. *titul.* 32. *de adquirenda & retinenda possessione*.

Quinta inspectio est, de *Temporibus* præscriptionum: quo pertinent octo tituli sequentes. Ac primo quidem agitur de præscriptione longi temporis 10. vel 20. annorum: Deque ea agitur in genere *tit.* 33. *de præscriptione longi temporis* 10. *vel* 20. *annorum*. Speciatim vero de Causis, in quibus, & de personis, quibus ea opponitur. Quod prius attinet, sunt causæ, in quibus cessat longi temporis præscriptio, quo pertinet *titul.* 34. *In quibus causis cessat longi temporis præscriptio*. Quod posterius attinet, sunt quoquæ personæ, quibus objici non potest longi temporis præscriptio. *tit.* 35. *quibus non objicitur longi temporis præscriptio*. Contra creditori hypothecario ea recte opponitur ab extraneo, bonæ fidei possessore. *tit.* 36. *si adversus creditorem præscriptio opponatur*.

Imo & citeriore spatio seu breviore quidam excluduntur: puta Quadriennii præscriptione, ea scilicet datur fisco, & adversus fiscum. *titul.* 37. *de quadriennii præscriptione*.

Contra alia ratio est rei Dominicæ, vel Templorum. Nam horum vindicationi temporis præscriptio non obest. *titul.* 38. *ne rei Dominicæ vel Templorum vindicatio* tem-

temporis præscriptione submoveatur. Et hæc de præscriptione decem vel 20. annorum, vel quadriennii. Alia est præscriptio longissima 30. vel 40. annorum. *tit.* 39. *de præscriptione* 30. *vel* 40. *annorum*. Erant & peculiares quædam præscriptiones, de quibus *tit.* 40. *de Annali exceptione Italici contractus tollenda, & de diversis temporibus & exceptionibus, vel præscriptionibus & interruptionibus*.

Postremo tandem titulo definitur, quid servandum sit circa alluviones, paludes & pascua alium in statum translata. *tit.* 41. *de Alluvionibus & paludibus & pascuis ad alium statum translatis*.

Concordat liber 42. *Digestorum*.

III. *Decimum* Actionum genus est, ad obtinendam *Executionem* in bonis. Quæ ex triplici fonte tituloque & vi profluit. Primus est *Res judicata* judicio legitimo. Judicium porro est vel primæ, vel secundæ instantiæ. Ad judicium primæ instantiæ pertinent *tituli*. 19. proximi: ubi sequentes occurrunt tractatus. Primus est de summorum Judicum sententiis, a quibus appellare non licet: puta Præfectorum Prætorio. *tit.* 42. *de sententiis Præfectorum Prætorio*.

Secundus est de *forma* & substantia sententiæ proferendæ, ut legitima sit, & executionem pariat: atque adeo Judicis animus his informatur: quæ quidem sex sunt.

Primo regulariter partium præsentia requiritur. *tit.* 43. *quomodo & quando Judex sententiam proferre debeat præsentibus partibus, vel una parte absente.*

Secundo requiritur, ut sententia ex periculo recitetur, i. e. ex scripto. *titul.* 44. *de sententiis ex periculo recitandis.*

Tertio requiritur, ut condemnationem vel absolutionem contineat; alioquin sententia non est: quod de sententia definitiva accipiendum est, non de Interlocutoria. *tit.* 45. *de sententiis & Interlocutionibus Judicum.*

Quarto, sententiam certam esse oportet, pecuniæ reivæ certæ, alioquin sententia non est. *titul.* 46. *de sententia, quæ sine certa quantitate profertur.* Ac maxime certam esse oportet, ubi incerta actoris petitio est, veluti cum id quod interest petitur: de cujus æstimatione agitur *tit.* 47. *de sententiis, quæ pro eo quod interest proferuntur.*

Quinto, sententiam a competente Judice latã esse oportet, alioquin sententia non est. *tit.* 48. *si a non competente Judice ju-*

dica-

dicatum esse dicatur : ut & si a corrupto Judice : de cujus, ut & corruptoris ejus, vel adversarii, pœna est *titul.* 49. *de pœna Judicis, qui male judicavit, vel ejus, qui judicem vel adversarium corrumpere curavit*: Item si decessoris sui sententiam posterior Judex, quod non licet, retractet. *tit.* 50. *sententiam rescindi non posse*.

Sexto, Judicem fructuum quoque & expensarum rationem habere oportet. *tit.* 51. *de fructibus & litium expensis*.

Postremus tractatus & potissimus, quo præstruebatur superioribus titulis, est *Auctoritas rei judicatæ*, ejusque *Executio*: Quo pertinent tituli sequentes.

Et in genere primum agitur de re judicata *titul.* 52. *de re judicata* : de executione rei judicatæ. *tit.* 53. *de execut. rei judicatæ*. Tertio de usuris rei judicatæ. *tit.* 54. *de usuris rei judicatæ*. Quarto agitur de personis, adversus quas executio rei judicatæ fieri potest, vel non, & quomodo. Quo pertinent duo tituli, nempe *titul.* 55. *si plures una sententia condemnati sunt*: & *tit.* 56. *quibus res judicata non nocet*.

Quinto a re judicata removentur seu distinguuntur, & sic rei judicatæ vim & auctoritatem non obtinere definiuntur sequentia. Primum, Commonitiones & Epi-

 stolæ,

stolæ, &c. *tit.* 57. *Commonitiones, Epistolas, programmata, subscriptiones auctoritatem rei judicatæ non habere*. Secundo, res judicata ex falsis instrumentis, vel testimoniis. *tit.* 58. *si ex falsis instrumentis vel testimoniis judicatum sit*. Contra rei Judicatæ auctoritatem obtinet propria confessio in jure facta: confessi quippe pro judicatis habentur. *tit.* 59. *de confessis*.

Postremum inter alios judicata, pariter ut acta, aliis non nocent. *titul.* 60. *Inter alios acta vel judicata aliis non nocere*.

Secundæ instantiæ judicium fit, vel per relationem, vel per appellationem. Per relationem, i.e. cum Judex incertus quid inter partes pronuntiandum habeat, ad Principem ea de re refert. *tit.* 61. *de relationibus*. Per *Appellationem*, quoties ipsæmet partes ad majorem Judicem provocant: Ad quem Tituli 9. sequentes. Ac primum in genere agitur de appelationibus. *tit.* 62. *de appellation.* Speciatim vero, intra quæ tempora appellandum sit; *tit.* 63. *de temporibus & reparationibus appellationum*. Secundo, quando appellatio superflua sit. *titul.* 64. *Quando provocare non est necesse*. Tertio vice versa, quorum appellationibus nihil deferatur, atque adeo sententia, non obstante appellatione executioni mandetur. *tit.* 65. *Quorum appella-*

pellationes non recipiantur. Quarto, morte appellantis non extingui appellationem, sed ad hæredem transmitti. *tit. 66. Si pendente appellatione mors intervenerit*. Quinto, omissam appellationem non repeti quocunque prætextu, etiam metus, nisi vis adhibita fuit. *titul. 67. de his qui per metum Judicis non appellarunt*. Item, nisi una eademque causa sit inter plures, & unus tantum appellaverit, & obtinuerit in causa appellationis, ejus victoria correo non appellanti prodest. *titul. 68. Si unus ex pluribus non appellaverit*. Sexto, non licere appellare in casu momenti, id est momentaneæ possessionis & interdicti. *tit. 69. si de momentanea possessione fuerit appellatum*. Denique non licere ter provocare in una & eadem causa. *tit. 70. ne liceat in una eademque causa tertio provocare*.

Secundum actionis genus ad obtinendam Executionem in bonis, est ob Cessionem bonorum a debitore factam, seu vi cessionis factæ. *titul. 71. qui bonis cedere possunt*.

Tertium est petitio *Missionis in possessionem bonorum*. Quo genere pignus Prætorium constituitur: possessionemque sequitur proscriptio & distractio sub hasta. *tit. 72. de bonis auctoritate Judicis possidendis*.

Porro hac parte, possessis ex Edicto Prætoris judicati bonis & venditis, habenda est in primis ratio eorum creditorum, qui privilegiati sunt: qualis est Fiscus: *tit. 73. de privilegio fisci*: Itemque Mulier, dotis causa, *tit. 74. de privilegio dotis*.

Neque bona tantum possessa & distracta creditoribus solvendis cedunt, verum etiam illa, quæ in fraudem creditorum alienata sunt, actione Pauliana revocantur. *tit. ult. de revocandis his quæ in fraudem creditorum alienata sunt*.

LI-

Ex Lib. VIII.

Cujus quinque sunt partes.

1. *De* Interdictis, *seu de* Possessione *momentanea*.
2. *De* Pignoribus & Hypothecis.
3. *De* Exceptionibus.
4. *De* Obligationum *vinculis & dissolutione*.
5. *De* Singularibus *quibusdam juribus*. 1. *de Patria potestate*. 2. *de Statu quarundam liberarum personarum in suspenso*. 3. *de Consuetudine*. 4. *de Donationibus*. 5. *de Jure maritorum & parentum*.

Respondet liber 43. *Digestorum*.

Undecimum Actionum genus constituunt *Interdicta*, ad momentaneam possessionem obtinendam. Interdicta quippe nihil aliud sunt, quam formulæ, quibus Prætor possessionem interim dum de proprietate litigatur, apud alterutrum litigatorem momenti beneficio collocari jubet. Interdicta, quasi interim dicta, non ut Cujacio placebat, inter duos dicta. De Interdictis porro agitur in

in genere *tit.* 1. *de Interdictis*. Mox sequuntur speciales tituli de singulis Interdictis. Ac primo quidem duo Interdicta *adipiscendæ* possessionis: Interdictum *Quorum bonorum*, quod datur ei, cui Prætor dedit bonorum possessionem ex testamento vel ab intestato, ad persequendum patrimonium, quod cujusque cum moreretur fuit. *tit.* 2. *Quorum bonorum*. 2. Interdictum *Quod legatorum*: quod competit hæredi, vel bonorum possessori ad adipiscendam possessionem eorum, quæ a legatariis propria auctoritate occupata sunt. *tit.* 3. *Quod legatorum*. Et hæc quidem, ut dixi, duo interdicta sunt adipiscendæ possessionis. Quod sequitur, est *recuperandæ* possessionis: Interdictum scilicet *unde vi*: cum quis vi de possessione fundi vel ædium dejectus fuit. *titul.* 4. *unde vi*. Ac nominatim si absentis possessio turbata fuit per vim aliove modo. *tit.* 5. *si per vim, vel alio modo absentis perturbata sit possessio*; ut proinde hic titulus superioris sit quædam appendix. *Retinendæ* possessionis interdictum est *uti possidetis*: Quod quidem interdictum pertinet ad res immobiles, & datur ei qui tempore redditi interdicti nec vi, nec clam, nec precario possidet (uti rerum mobilium aut se moventium nomine *utrubi* interdictum datur.

tur.) *tit. 6. uti possidetis*. *Exhibitoria* Interdicta duo sequuntur, ad Tabulas exhibendas. *tit. 7. de Tabulis exhibendis*: ad Liberos exhibendos. *tit. 8. de liberis exhibendis*. Postremo loco subjiciuntur duo Interdicta, quæ & ipsa restitutoria sunt, *Precarium* & *Salvianum*. *Precarium* est, quo scil. res petenti precibus concessa, ei qui concessit, restituitur. *Salvianum* vero, quod datur locatori ad persequendam possessionem rerum conductoris, pro mercede seu pensione pignori obligatarum tacite vel specialiter. *tit. 9. de Precario & Salviano interdicto.*

Sunt & interdicta, quæ ædificiorum operumque nomine competunt: idque vel privatorum vel publicorum. Privatorum, de quo *tit.* 10 *de ædificiis privatis*: quo titulo potissimum tractatur de modo & forma privatorum ædificiorum, deque refectione & demolitione eorum. Eodemque pertinet *tit. 11. de operis novi nunciatione*: si quis videlic. contra veterem formam novum aliquod opus faciat, in fraudem viciui. Publicorum itidem operum nomine interdicta quædam sunt: *tit. 12. de operib. publicis*: cui subjicitur, etsi extra rem ceu appendix, *tit. 13. de ratiociniis operum publicorum*.

Respondet lib. 20. Digest.

XII.

XII. *Duodecimum* actionum genus est, quod *Pignora & hypothecas* respicit. Ac primo quidem in genere agitur de his *tit.* 14. *de pignorib. & hypothecis*. Mox sigillatim de pignorum speciebus: quæ quidem quatuor sunt: Tacitum pignus, de quo *tit.* 15. *in quibus caussis pignus vel hypotheca tacite contrahitur*. 2. Conventionale: ubi circa res pignori datas v. tii tractatus incurrunt. 1. Quando scil. res aliena pignori dari possit. *tit.* 16. *si aliena res pignori data sit*. 2. Quæ res pignori dari non possint, veluti monumenta, servi, boves aratorii & similia. *tit.* 17. *Quæ res pignori obligari possunt vel non*. 3. De re eadem pluribus creditoribus pignori data, nexave: Qua parte hæc regula tenenda est, priorem tempore posteriori præferri, atque adeo posteriores exeludi: nisi privilegiati sint. *tit.* 18. *qui potiores in pignore habeantur*: Item nisi in priorum creditorum locum posteriores successerint, oblata videl. eis solutaque pecunia debita cum usuris. *tit.* 19. *de his qui in priorum creditorum locum succedunt*. Dixi oblata & soluta pecunia: aliud enim fuerit, si antiquior creditor extraneo pignus vendiderit: hujusmodi enim pignus posterior creditor oblata pecunia evincere non potest: sera est hoc casu creditoris oblatio. *tit.* 20. *si an-*

tiquior

tiquior pignus vendiderit extraneo. 4. Res communis quoque pro parte collegæ non consentientis non obligantis, obligari non potest. *tit.* 21. *Si communis res pignori data sit*. Et hactenus quidem de duabus pignorum speciebus. 3. Sequitur tertia species pignoris, quæ est pignus *Prætorium*, quod quidem est missio in possessionem rerum debitoris, ut interea dum solvitur, in tuto sit ei creditum. *tit.* 22. *de Prætorio pignore, & ut in actionibus debitorum missio pignoris procedat*. 4. Postrema species pignoris est, pignus *Judiciale*, quod ex causa judicati ex bonis condemnati capit executor rei judicatæ jussu Magistratus. *tit.* 23. *Si in causa judicati pignus captum sit*: Tertius circa pignora tractatus est, de vi & effectu pignoris, deque jure, quod creditor habet in pignore ipso jure. Nempe primum in ipso pignore id jus habet, ut alii pignori id dare possit, cum sua tamen causa, i.e. ut tamdiu secundum pignus duret, donec primus debitor debitum luerit. *tit.* 24. *si pignus pignori datum sit*. Secundo in accessionibus pignoris, non minus juris habet creditor, quam in ipsomet pignore: veluti in partu ancillæ pignoratæ: in fructibus & operis, sic quidem ut hæc duo postrema in usuras, primum mox in sortem imputentur. *tit.*

25. *de*

25. *de partu pignoris & omni causa*. Tertio, tamdiu jus habet in pignore creditor, quamdiu remissum non est pignus: remittitur autem pignus non modo expresse, sed & quandoque remissum creditur. *tit.* 26. *de remissione pignoris*. Quarto, etsi pignus ex alia causa datum sit, tamen adhuc ob chirographariam pecuniam sine pignore mutuo datam, revocari potest. *titul.* 27. *etiam ob chirographariam pecuniam pignus teneri posse*. Quinto, præcipuum est jus creditoris in pignore, ut cessante debitore in solutione, pignus distrahere possit. *tit.* 28. *de distractione pignorum*. Neque id debitor ullo modo impedire potest: veluti si quis cum prædia quædam oppignorasset, testamento caverit, ne qua prædia sua extra nomen vel familiam suam vendantur; hæc enim prohibitio jus creditoris non lædit, neque venditionem impedit. *titul.* 29. *debitorem venditionem pignoris impedire non posse*. Et hæc quidem ita, si modo pignus jure vendatur & solemnibus juris observatis. *tit.* 30. *si vendito pignore agatur*. In tantum vero hoc jus creditori competit, ut nisi integrum debitum ei solutum fuerit, pignus a se dimittere non cogatur, idque nihilominus distrahere quoque possit, & in eo jus duret. *tit.* 31. *de Luitione pignoris*: pariter ut durat, si

unus

unus ex pluribus hæredibus creditoris partem suam tantum acceperit, vel unus ex pluribus hæredibus partem suam tantum debiti solverit. *tit.* 32. *si unus ex pluribus hæredibus creditoris & debitoris partem suam debiti solverit vel acceperit*. Et hæc quidem omnia, nisi pignoris conventionem numeratio pecuniæ secuta non fuerit. *tit.* 33. *si pignoris conventionem numeratio pecuniæ secuta non fuerit*.

Imo & subsidiario jure creditor, non reperto extraneo emptore, a Principe pro modo debiti dominium ejus impetrare potest. *tit.* 34. *de jure dominii impetrando*. Et hæc quidem de jure: At enim pacta quædam quandoque pignorum dationi adjiciuntur, quæ jus creditoris informant, si modo justa sint: injusta enim non valent, ut est commissoria lex seu conventio in pignoribus, i. e. ut non soluta ad diem pecunia, pignus creditori committatur, i. e. pleno dominii jure adquiratur: id est enim lex commissoria in pignoribus. *tit.* 35. *de pactis pignorum, & de lege commissoria in pignoribus rescindenda*.

Respondet lib. 44. *Digestorum*.

Exhaustis actionum fontibus, sequuntur nunc *Exceptiones*, seu reorum defensiones:

25. *de partu pignoris & omni causa*. Tertio, tamdiu jus habet in pignore creditor, quamdiu remissum non est pignus: remittitur autem pignus non modo exprefse, sed & quandoque remissum creditur. *tit.* 26. *de remissione pignoris*. Quarto, etsi pignus ex alia causa datum sit, tamen adhuc ob chirographariam pecuniam sine pignore mutuo datam, revocari potest. *titul.* 27. *etiam ob chirographariam pecuniam pignus teneri posse*. Quinto, præcipuum est jus creditoris in pignore, ut cessante debitore in solutione, pignus distrahere possit. *tit.* 28. *de distractione pignorum*. Neque id debitor ullo modo impedire potest: veluti si quis cum prædia quædam oppignorasset, testamento caverit, ne qua prædia sua extra nomen vel familiam suam vendantur: hæc enim prohibitio jus creditoris non lædit, neque venditionem impedit. *titul.* 29. *debitorem venditionem pignoris impedire non posse*. Et hæc quidem ita, si modo pignus jure vendatur & solemnibus juris observatis. *tit.* 30. *si vendito pignore agatur*. In tantum vero hoc jus creditori competit, ut nisi integrum debitum ei solutum fuerit, pignus a se dimittere non cogatur, idque nihilominus distrahere quoque possit, & in eo jus duret. *tit.* 31. *de Luitione pignoris*: pariter ut durat, si

unus

unus ex pluribus hæredibus creditoris partem suam tantum acceperit, vel unus ex pluribus hæredibus partem suam tantum debiti solverit. *tit.* 32. *si unus ex pluribus hæredibus creditoris & debitoris partem suam debiti solverit vel acceperit*. Et hæc quidem omnia, nisi pignoris conventionem numeratio pecuniæ secuta non fuerit. *tit.* 33. *si pignoris conventionem numeratio pecuniæ secuta non fuerit*.

Imo & subsidiario jure creditor, non reperto extraneo emptore, a Principe pro modo debiti dominium ejus impetrare potest. *tit.* 34. *de jure dominii impetrando*. Et hæc quidem de jure: At enim pacta quædam quandoque pignorum dationi adjiciuntur, quæ jus creditoris informant, si modo justa sint: injusta enim non valent, ut est commissoria lex seu conventio in pignoribus, i. e. ut non soluta ad diem pecunia, pignus creditori committatur, i. e. pleno dominii jure adquiratur: id est enim lex commissoria in pignoribus. *tit.* 35. *de pactis pignorum, & de lege commissoria in pignoribus rescindenda*.

Respondet lib. 44. *Digestorum*.

Exhaustis actionum fontibus, sequuntur nunc *Exceptiones*, seu reorum defensiones:

siones: & hac quoque parte Edicti perpetui ordine servato. De his vero agitur in genere *titul. 36. de exceptionibus & praescriptionibus*; speciatim autem de exceptione litigiosi *tit. 37. de litigiosis*.

Sequitur tractatus, velut actionum omnium & obligationum pandectes: De obligationum scil. vinculis & solutione: qui & ipse eodem situ positus est in Digestis.

Respondet lib. 45. & 46. Digestorum.

Ibi porro primo agitur, quibus modis stipulatio contrahatur. *tit. 38. de contrahenda & committenda stipulatione*. Secundo, quaenam inutiles stipulationes sint. *tit. 39. de inutilibus stipulationib.* Tertio agitur de duobus reis stipulandi & promittendi, quatenus conveniri vel agere possint, *tit. 40. de duob. reis stipulandi & promittendi*. Et haec quidem de his, qui suo nomine principaliter promittunt. Quarto igitur loco agitur de his, qui pro altero aliquid stipulanti promittunt, salva manente priore obligatione rei principalis: qui fidejussores dicuntur, ut & mandatores. *tit. 41. de fidejussoribus & mandatoribus*. Nunc de modis solvendae obligationis: qui quatuor hic pertractantur. 1. Novatio scil. 2. & delegatio. *titul. 42. de nova-*

novationibus & delegationib. 3. Solutio. *tit.* 43. *de solutionibus*. 4. Acceptilatio, quæ est imaginaria solutio. *titul.* 44. *de Acceptilationib.*

Ad stipulationum quoque materiam pertinet *Evictio*, pro qua stipulationes ferme interveniebant, quibus venditor emptori cavebat in casum quo res emptori evinceretur. *tit.* 45. *de Evictionibus*. Creditoris alia ratio hac parte est: nam si rem jure pignoris vendiderit, de evictione non tenetur. *titul.* 46. *Creditorem evictionem pignoris non debere*.

Subjiciuntur tandem hoc loco Jura quædam singularia, Legesque singulares quædam civiles, quinque numero: quorum tractatus omnes nullo satis nexu sibi invicem cohærent: verum, ceu spicilegium quoddam post messem, antequam ad Criminalia transitus fiat, in unum congeruntur, nos non sine aliquo interea Codicis Theodosiani imitamento.

1. Primus tractatus est de *Patria potestate:* ubi primum de ea ejusque vi in genere agitur *titul.* 47. *de patria potestate*. Tum deinde de modo civili adquirendæ ejus, puta Adoptione. *tit.* 48. *de adoptionibus:* & retro de modis amittendæ ejus, veluti emancipatione. *tit.* 49. *de emancipationibus liberorum:* instaurandæ

deni-

denique seu revocandæ propter ingratitudinem: in emancipationem scil. ingrati actio datur patri, per quam rescissa emancipatione ingratus in potestatem patris revocatur. *tit.* 50. *de ingratis liberis.*

II. Subjiciuntur duo tituli pertinentes ad tractatum de *statu & conditione* quarundam personarum liberarum, quæ ob calamitatem aliquam in suspenso est; mox tamen convalescit, ut sunt 1. *Captivi*, quibus utique postliminii jus competit, & inter alia patria quoque potestas, de quâ proxime supra integratur: 2. ut & *Redempti* ab hostibus, de quibus utrisque agitur *tit.* 51. *de postliminio reversis & redemtis ab hostibus.* 3. Item *Expositi* vel sanguinolenti empti, *tit.* 52. *de infantib. expositis liberis & servis, & de his qui sanguinolentos emptos vel nutriendos acceperunt.*

III. His cohæret proxime tractatus de longa *Consuetudine*, cujusque scil. municipii, ejusque vi, *tit.* 53. *quæ sit longa consuetudo.* Et hi quidem duo tractatus postremi ita quoque sibi invicem cohærent in Codice Theodosiano lib. 5. proxime antequam ad jus publicum ibi transeatur.

Re-

Respondet lib. 39. Digest.

IV. Mox de *Donationibus* agitur : de quibus fuit olim lex Cincia : quo pertinent quatuor tituli, ubi agitur primo de donationibus in genere . *tit. 54. de donationibus* . In specie vero de donationibus modalibus & conditionalibus . *tit. 55. de donationibus quæ sub modo vel conditione.* Tertio, de revocandis donationibus, quibus ex causis scil. donatio revocari possit. *tit. 56. de revocandis donationibus* . Et hæc de donationibus inter vivos. Quarto loco agitur de mortis causa donationibus. *tit. 57. de donationibus causa mortis.*

V. Hujus libri agmen claudunt duo tituli ad l. Jul. & Papiam pertinentes. Primus de *pœnis cælibum & orborum* , quæ tandem sublatæ fuerunt. *titul. penul. de infirmandis pœnis cælibatus* : alter retro, de privilegiis parentum : quæ quidem omnibus simul & semel indulta tandem fuerunt : concesso omnibus *jure liberorum* , quod antea speciatim peti solebat . *titul. ult. de Jure liberorum.* Et hi quidem duo tractatus postremi de Donationibus, deque juribus maritorum & parentum seu liberorum, ita quoque sibi invicem cohærent, lib. 8. Codicis Theodosiani.

Hacte-

Hactenus Judicia Civilia, seu causæ Civiles.

EX LIB. IX.

De causis CRIMINALIBUS, *seu Delictorum*.

Respondent libri 47. 48. *Digest.*

CRiminalia Judicia sequuntur: quorum tractatum ad tria capita referri oportet. Primum caput pertinet ad Accusationes & delationes criminum. Secundo capite continentur singulæ criminum species. Tertium continet Processum criminalem, pænasque criminum.

Ad primum caput pertinent sex priores Tituli. Qua parte primum agitur de *Personis*: Quibusnam liceat accusationem instituere. *tit.* 1. *de his qui accusare non possunt*. Secunda *forma* accusationis pertractatur: veluti an absentes accusari possint, an qui semel absolutus est: Item inscriptionis necessitas in crimen ab accusatore requiritur, priusquam ad accusationem admittatur. *tit.* 2. *de accusationibus & inscriptionibus*. 2. Post accusationem sequitur reorum absentium exhibitio & transmissio. *tit.* 3. *de exhibendis & transmittendis*

tendis reis; 3. eorumque exhibitorum custodia. *tit.* 4. *de custodia reorum*. Custodia inquam publica: privata quippe illicita est, & graviter puniuntur qui privati carceris custodiam exercent. *tit.* 5. *de privatis carceribus inhibendis*. 4. Accusatio autem instituta morte rei, vel accusatoris extinguitur, excepto perduellionis crimine. *tit.* 6. *Si reus vel accusator mortuus fuerit*.

Secundum caput, ut dixi, complectitur criminum species; 1. ac primum ea, quæ Principem vel majestatem Principis, aut imperii, vel etiam securitatem attentant: sive verbo. *tit.* 7. *Si quis Imperatori maledixerit*: sive facto. *titul.* 8. *ad l. Juliam majestatis*.

2. Crimen adulterii & stupri. *tit.* 9. *ad leg. Juliam de adulteriis & stupro*. Ac speciatim stuprum commissum a tutore cū pupilla. *tit.* 10. *Si quis eam, cujus tutor fuerit, corruperit*. Item stuprum, quod mulier libera committit cum servo proprio: cujus pæna est in muliere capitis amputatio; in ipso verberone sive servo vivicomburium. *tit.* 11. *de mulieribus, quæ se propriis servis junxerunt*.

3. Tertia species est *Vis*, partim publica, quæ fit cum armis, partim privata,

X quæ

quæ sine armis. *tit.* 12. *ad l. Juliam de vi publica & privata*. Cui affinis est raptus in sp. *tit.* 13. *de raptu virginum seu viduarum, nec non Sanctimonialium*.

Quartum crimen est immodicæ sævitiæ, quo pertinent duo Tituli: in servos scil. *tit.* 14. *de emendatione servorum*; in propinquos. *titul.* 15. *de emendatione propinquorum*.

Quintum crimen est homicidii. *tit.* 16. *ad l. Cornel. de sicariis*. Cujus species atrocissima parricidium. *tit.* 17. *de his qui parentes vel liberos occiderunt*.

Sextum crimen est, quod proprie *maleficii* crimen vocatur, quo magiæ crimen & veneficii comprehenditur. *titul.* 18. *de maleficis & mathematicis*.

Septima species est læsæ sepulcrorum religionis crimen: de quo *tit.* 19. *de sepulcro violato*;

Octava species est Usurpationis flagitiosæ crimen. Quale est primum crimen *plagii*, quod contrahunt qui liberos alienos supprimunt, & usurpant, vel etiam servos. *tit.* 20. *ad l. Fabiam de plagiariis*. Alterum flagitiosæ usurpationis exemplum est in libertinis, qui ingenuorum dignitatem privilegia temere usurpant & gerunt; quod crimen vindicatur lege Viscellia. *tit.* 21. *ad l. Viscelliam*.

No-

Nonum crimen est falsi crimen. Quo pertinent quatuor sequentes tituli. Primus generalis. *titul.* 22. *ad l. Cornel. de falsis*. Tres sequentes de tribus singularibus falsis speciebus admissis. 1. in testamentis. *tit.* 23. *de his qui sibi adscribunt in testamento*. 2. circa Monetam. *tit.* 24. *de falsa moneta*. 3. circa nominis usum. *tit.* 25. *de mutatione nominis*. Quod ultimum crimen contrahitur, cum quis dolo malo novum sibi nomen imponit, vel alienæ familiæ sese inserit.

Decimo loco proponuntur crimina peculiaria eorum, qui in officio publico constituti sunt. Nempe honorum ambitus. *tit.* 26. *ad l. Juliam de ambitu*. Et furti crimen, quo sese obligant Magistratus; idque duplex: 1. ratione provincialium & privatorum, dum Provinciales suæ administrationi commissos depopulantur, quod crimen repetundarum dicitur. *tit.* 27. *ad l. Juliam Repetundar*. Vel ratione rei publicæ, dum publicam pecuniam intervertunt; quod crimen peculatus dicitur. *tit.* 28. *de crimine peculatus*.

Undecimum crimen est sacrilegii. *tit.* 29. *de crimine sacrilegii*.

Duodecimum est, pacis turbatæ. *titul.* 30. *de seditiosis, & de his qui plebem contra Rempubl. audent colligere*.

Tandem ut claudatur tractatus de publicis judiciis criminalibus, subjicitur Regula; Civilem actionem criminali præjudicare non posse. *tit.* 31. *Quando civilis actio criminali præjudicet*.

Sequuntur species *privatorum judiciorum*, quæ ex maleficiis oriuntur: Cujus generis est 1. *Expilata* hæreditas. *titul.* 32. *de crimine expilatæ hæreditatis*. 2. *Rapina*. *titul.* 33. *Vi bonorum raptorum*. 3. *Stellionatus*, quod admittitur, cum quis vel rem jam alii pignoratam, vel alienam sciens pignori obligavit, & similibus hujusmodi fraudibus, imposturis, & dissimulationibus, veluti si quis gemmas vitreas vendiderit pro veris. *titul.* 34. *de crimine stellionatus*. 4. Injuria. *tit.* 35. *de injuriis*. Cujus species atrocissima famosi libelli. *tit.* 36. *de famosis libellis*.

Extraordinariorum criminum species postremum occupant locum, quæ videlicet extraordinaria pœna pro admissi ratione vindicantur: cujusmodi tria sequuntur, 1. *Abigeatus* seu pecorum latrocinium, veluti si grex ovium abductus sit. *tit.* 37. *de abigeis*. 2. *Aggerum* Niloticorum ruptura. In Ægypto quippe certis aggeribus Nilus continebatur. *tit.* 38. *de Nili aggeribus non rumpendis*. 3. *Occultatio* latronum, vel receptatio aliorum reorum. *tit.*

39. *de*

39. *de his qui latrones, vel aliis criminibus reos occultaverint.*

Tertium seu postremum caput pertinet ad processum criminalem, & pœnas reorum: In processu criminali hæc incurrunt. 1. citatorium edictum contra latitantes. *tit.* 40. *de requirendis reis*. 2. Tormenta ad eruendam veritatem. *tit.* 41. *de quæstionib.* 3. Criminis & accusationis institutæ persecutio, qua in re tria notanda. Primo, accusationem deserere non licet citra abolitionem: quæ vel specialis est: *tit.* 42. *de abolitionib.*: vel generalis. *tit.* 43. *de generali abolitione*. Secundo, intra biennium causæ criminales terminandæ sunt: alioquin accusator negligens in peragendo reo intra tempus constitutum punitur. *tit.* 44. *ut intra certum tempus criminalis quæstio terminetur*. Tertio, longe majore adhuc pœna plectitur accusator, si non tantum ex negligentia ab accusatione destiterit, sed prævaricatorio animo: quo pertinet Senatusconsultum Turpilianum. *tit.* 45. *ad SC. Turpilianum*. Contra Calumniatores gravissime puniuntur. *tit.* 46. *de calumniatoribus*.

Postremo loco *pœnæ* criminum sequuntur. Ac primum de pœnis in genere agitur *tit.* 47. *de pœnis*. In specie vero de bonorum confiscatione, seu proscriptione.

Quo pertinent tres tituli. Primus de *Judicibus*, seu de his, quibus confiscare licet. *titul.* 48. *Ne sine jussu Principis certis Judicibus liceat confiscare*. Secundus, de ipsamet in genere bonorum proscriptione. *titul.* 49. *de bonis proscriptorum seu damnatorum*. Tertius specialis de eorum bonis, qui sibi vitam adimunt. *titul.* 50. *de bonis eorum qui mortem sibi consciverunt*.

Vice versa ex Principis quandoque beneficio sententiam passi damnatique restituuntur: de cujus restitutionis effectu agitur *titul. postremo de sententiam passis & restitut.*

Hactenus de jure Sacro, deque Privato.

EX LIB. X.

DE JURE FISCALI, 2. & MUNICIPALI.

Respondent huic libro pars ultima libri 40., & pars prima libri 50. Digestorum.

PUBLICUM Jus sequitur libris tribus postremis: quod consistit in jure fisci, in jure Civitatum & municipiorum: de quibus agitur *lib.* 10. In speciebus fiscalibus, & Corporatis, qui his serviebant in rebus Urbanis & Rusticis: de quibus

lib.

lib. 11. In Dignitatibus, re Militari, Cursu publico, Apparitoribus, seu officialibus Magistratuum, de quo *libro* 12.

De *Jure fisci* in universum agitur *tit.* 1. *de Jure fisci*. Quo quidem titulo quædam delibantur fisco singularia, vel cum privatis communia: In specie vero, quodnam jus fisci sit titulis sex sequentibus tractatur. 1. In *debitoribus* suis conveniendis. 2. in *contractibus* celebrandis. 3. in pœnis exigendis. 4. in Sententiis retractandis. 5. in *vacantibus* & caducis bonis vindicandis seu confiscandis: Denique in functionibus, seu *tributis* publicis.

1. In *Debitoribus* suis conveniendis jura quædam singularia fiscus habet, de quibus *titul.* 2. *de conveniendis fisci debitoribus*.

Secundo, In *Contractibus* quoque, de quibus sunt quatuor tituli, celebrandis a fisco peculiaris quædam ratio est. Primo notentur Subhastationes publicæ, quarum peculiaris forma, vis, & effectus, *titul.* 3. *de fide & jure hastæ fiscalis, & adjectionib.* 2. Id peculiare fisco est, ut socio invito quantumvis partem minimam in communi fiscus habeat, vendere possit, pretio tamen socio pro parte dominii reservato. *tit.* 4. *de venditione rerum fiscalium cum privatis communium*. 3. Contra, nec

nec fiscus ipse retractare, seu evincere rem quam rite vendidit, potest. *tit.* 5. *Ne fiscus rem quam vendidit evincat*. 4. Pecuniam ex publicis rationibus fænebrem accipere, contractu habito cum his, qui res fiscales accurant, non licet, alioquin contrahens bonis omnibus ablatis perpetuo deportatur. *titul.* 6. *de iis qui ex publicis rationibus mutuam pecuniam acceperint*.

Tertio, quod *Pœnas* attinet, in pœnis exigendis creditores fisco præferuntur. *tit.* 7. *pœnis fiscalibus creditores præferri*. Sed nec usuræ pœnæ inflictæ exiguntur. *tit.* 8. *de fiscalibus usuris*. Quarto, causæ contra fiscum judicatæ ex causa legitima intra triennium tantum retractari possunt. *tit.* 9. *de sententiis adversus fiscum latis retractandis*.

Quinto, *Vacantia & caduca* bona fisco vindicantur: sed & thesauri.

Vacantia bona sunt, veluti si quis defunctus nullum hæredem reliquerit ex testamento, vel ab intestato, ex quacunque sanguinis linea, vel juris titulo: quæ fisco acquiruntur, mox fisco incorporantur certo ordine servato. *tit.* 10. *de bonis vacantibus, & de incorporatione*. Ac sæpe ad privatorum quorundam delationem, qui scil. bona vacantia sicubi nossent fisco deferebant, cum aliquo delatoris præmio

tit.

tit. 11. *de delatoribus*. Vicissim hujusmodi bona vacantia sæpe Palatini, id est, in aula Principis constituti, petebant & impetrabant. Verum hujusmodi mos, petendi videlicet proscriptorum bona vel vacantia, prohibitus fuit, ultro datis non prohibitis, i. e. ea a Principe ultro dari poterant. *titul.* 12. *de petitionibus bonorum sublatis*. Certis tamen casibus caduca & vacantia bona non in totum fisco adquirebantur, verum quandoque in tributum veniebat fiscus cum aliis, id est, caduca bona dividebantur inter fiscum & alium: veluti si quis se ipsum detulisset. Nam si hæres, cujus in fraudem legum tacitæ fidei commissum aliquid fuisset, id detulisset, tertiam partem pro præmio ferebat: *tit.* 13. *de his qui se deferunt*. Imo casus quidam est, quo ab extraneo fiscus penitus excluditur: ut ecce, si duobus Princeps communiter rem aliquam donaverit, & horum alter sine hærede decesserit, socius ejus fiscum excludet. *titul.* 14. *Si liberalitatis Imperialis socius sine hærede decesserit*.

Thesauri vacantibus bonis tempus fuit cum connumerarentur: Thesauros quippe inventos a privatis fiscus vel in totum, vel pro parte olim occupabat, ut docet *lex* 1. *Cod. Theod. de thesauris*. Verum

Id abrogatur *tit.* 5. *de thesauris*.

Postremo, jus fisci consistit in functionibus publicis, i. e. *Tributis* & annonis. De quibus agitur titulis quindecim sequentibus, a *titul.* 16. ad 30. inclusive. Tributa hujusmodi vel sunt necessaria, vel sunt voluntaria. *Necessaria*, quæ necessario solvenda erant fisco: de quibus agitur in genere *titul.* 16. *de annonis & tributis*. In specie de his tribus, de indictione tributorum; de exactione, deque condendis iis in publicis horreis. 1. De *Indictione* tributorum agitur *tit.* 17. *de indictionibus*, & *titul.* 18. *de superindicto*.

2. Ad *Exactionem* Tributorum pertinent Tit. 7. sequentes: Quibus agitur primum de exactorum ipsorum officio, nominibus, & numero. *tit.* 19. *de exactoribus tributorum*. 1. Contra de superexactorum, i. e. ultra debitum exigentium, & provinciales concutientium pœna. *tit.* 20. *de superexactionibus*. Tertio, de *Efficacia*, id est, instantia in tributis exigendis adhibenda: Quo pertinet pignorum capio tributorum non solutorum causa. *tit.* 21. *de capiendis & distrahendis pignoribus tributorum causa*. Quarto, de *Apochis*, & securitate provincialium, posteaquam tributa solverunt: *tit.* 22. *de apochis*

chis publicis. Quinto, de integri canonis exactione, relatione in thesauros, & tractatione. *tit.* 23. *de canone* (id est, de solenni intributione) *largitionalium titulor*. Sexto, quænam a provincialibus exigi non possint. Operarum scilicet præbitio a rusticis prohibita est, ne tristis rusticorum abductio ab opere rustico ipsas quoque urbes perdat. *titul.* 24. *Ne operæ a collatoribus exigantur*. Postremo ab omnibus exigenda esse tributa, & immunitatem nemini esse concedendam, ne alioquin vel paucorum immunitas cæteros prægravet. *tit.* 25. *de immunitate nemini concedenda*.

Tertio, de *condendis* in publicis horreis tributis, & quemadmodum expendi debeant., custodiri & mensurari, sartaque tecta conservari, agitur *tit.* 26. *de conditis in publicis horreis*.

Hactenus ordinaria tributa. Sequuntur *Extraordinaria*, eaque triplicis generis. Extraordinaria sunt, quæ præter ordinaria exiguntur, ut est *coemptio specierum*, i. e. ut urgente necessitate privati cogantur fisco vendere species sibi superfluas. *tit.* 27. *Ut nemini liceat in emptione specierum se excusare*.

Secunda species extraordinariorum tributorum est, cum non omnibus, sed cer-

to tantum generi possessionum, necessitate eadem urgente, tributa extra ordinem imponuntur. Veluti, *donatis* olim a Principe possessionibus, item *relevatis* possessionibus, i. e. quæ a tributis olim immunes factæ fuerant a Principe, extra ordinem tributa indicta. *tit.* 28. *de collatione donatorum vel relevatorum*. Tertia extraordinariorum tributorum species est, quoties videlicet extra ordinem *alia species pro alia* exigitur: veluti aurum in specie pro ære. *tit.* 29. *de collatione æris*. Sequitur tandem commune utrisque tributis ordinariis & extraordinariis: nempe & Discussores per provincias mittebantur, ut rationes tributorum discuterent, indagarent, examinarent, quidque quisque pro rata possessionum conferre debuerit, quidve contulisset: idque ob prædam exactorum, vel moram tributariorum. *tit.* 30. *de discussorib.*

II. MUNICIPALE *Jus* sequitur; quod sequentibus consistit. 1. in Senatu, seu Curia. 2. in Municipibus. 3. in Muneribus & Honoribus.

Primum agitur de *Senatu* municipali, id est de decuriis & Decurionibus: quo pertinent *tituli* 7. Ac primum in genere de iis *tit.* 31. *de Decurionibus*. Secundo, *de personis* Decurionum. Servi scilicet & liber-

liberti Curia arcentur. *tit.* 32. *Si servus aut libertus ad decurionatum adspiraverit.* Tertio de *Rebus* ad Decuriones pertinentibus: Ubi tria notanda. 1. Prædia Decurionum sine decreto alienari non potuisse. *tit.* 33. *de prædiis decurionum sine decreto non alienandis*. Item si extraneus curiali succederet, quartam partem bonorum penes Curiam remanere oportuit. *tit.* 34. *Quando & quibus quarta pars debetur ex bonis decurionum*. 3. His bonis, quæ ex causa lucrativa Decuriones nacti fuerant, descriptio, id est collatio quædam indicebatur. *tit.* 35. *de imponenda lucrativis descriptione*.

Quarto, duobus *actibus* in fraudem Reipub. & Decurionum occurritur duobus sequentibus titulis. Primum prohibentur Decuriones salarium alicui constituere ex viribus, id est reditibus Reipubl. seu municipii, nisi cui Princeps speciatim jusserit. *tit.* 36. *de præbendo salario*. Deinde adversus fugam Decurionum consulitur. *tit.* 37. *Si Curialis relicta civitate rus habitare maluerit*.

Secundum caput ad Jus municipale pertinens consistit in *Municipibus*: de quibus *tit.* 38. *de municipibus & originariis*: & municipii incolis. *tit.* 39. *de incolis, & ubi quis domicilium habere videatur*.

Ter-

Tertium caput ad Jus municipale pertinens, est *de Muneribus & honoribus municipalibus sustinendis*: quo pertinent reliqui tituli omnes hujus libri ad ultimum usque. Ac primum in genere de his agitur. *titul.* 40. *de munerib. & honorib. non continuandis inter patrem & filium, & de intervallis*. Deinde de speciebus munerum. Sunt enim quædam munera personalia, alia vero patrimonialia, quæ pro modo fortunarum & patrimonio indicuntur & sustinentur, quæ etiam mulieres sustinere coguntur. *titul.* 41. *de muneribus patrimoniorum*. Tertio, indictionis munerum forma: Neque enim promiscue omnibus omnia munera indici possunt. *titul.* 42. *quemadmodum civilia munera indicuntur*. Quarto, de immunitate a muneribus publicis. Sunt enim quidam, qui inviti cogi non possunt publica munera subire, atque adeo excusationem habent: sponte tamen ea subire possunt. *tit.* 43. *de his qui sponte munera publica subeunt*. Cæterum immunitas hæc a muneribus publicis ex triplici fonte promanat. Primum ex Principis beneficio. *tit.* 44. *de his qui a Principe vacationem acceperunt*. Quod non nisi ex causa fieri solet; quæ tamen ipsa non ordinariorum munerum, sed extraordinario-

rum

rum tantum vacationem præstat. *tit.* 45. *de vacatione publici muneris*. Secundo, ex decreto Decurionum: quam non aliis Decuriones tribuere possunt, quam liberalium artium Professoribus & Medicis. *tit.* 46. *de decr. Decurionum super immunitate quibusdam concedenda*. Tertio ex communi jure justis de causis immunitatem munera nonnulla habent. *tit.* 47. *de excusationibus munerum*. Quæ tamen ipsa ad certa munera restringitur: a nonnullis enim nemo excusatur. *tit.* 48. *De quibus muneribus vel præstationib. nemini liceat se excusare*. Excusationis autem hujus, sive immunitatis causæ sunt istæ: 1. Ætas, eaque vel legitima minor, (veluti si Studiosus quis sit liberalium artium) vel major 55. annis. *titul.* 49. *Qui ætate se excusant*. 2. Morbus. *tit.* 50. *Qui morbo se excusant*. 3. Numerus liberorum, 4. vel Paupertas. *tit.* 51. *de his qui numero liberorum vel paupertate excusationem meruerunt*. 5. Professio triplex: literarum. *tit.* 52. *de Professoribus & Medicis*: Athletica: Athleta quippe si ter vicerit & coronatus fuerit, a civilibus muneribus excusatur. *tit.* 53. *de athletis*. Militaris denique, etiam non expletis stipendiis, si honesta necessariaque missione dimissus

miles

miles sit. *tit.* 54. *de his qui non impletis stipendiis sacramento soluti sunt* : & multo magis qui expletis. *tit.* 55. *Quibus muneribus excusantur hi qui post impletam militiam vel advocationem per provincias, suis commodis vacantes commorantur, & de privilegiis eorum*. 6. *Status* quoque personæ excusationi, vel repulsioni a muneribus publicis locum facit. Nempe honorum aditus ferme præclusus est Libertinis. *tit.* 56. *de libertinis*. Infamibus. *tit.* 57. *de infamibus* : Reis. *tit.* 58. *de reis postulatis*. In exilium datis, vel ab ordine motis. *tit.* 59. *de his qui in exilium dati vel ab ordine moti sunt*. Filii quoque non recte vocantur, nisi consentiente patre : quo casu quo modo pater teneatur, definitur *tit.* 60. *de filiisfamilias, quomodo & quemadmodum pro his pater teneatur* ; ut & hæredes ejus. *titul.* 61. *de periculo successorum parentis*. 7. Sexus quoque præstat excusationem quandoque in certo loco. *tit.* 62. *de mulieribus, in quo loco munera sexui congruentia vel honores agnoscant*. 8. Legatio item obita : nam & hæc pro loci ratione temporalem præstat vacationem. *tit.* 63. *de legationibus*. 9. Artificium : nam & Artifices quidam insignes a muneribus excusantur. *tit.* 64. *de excusationibus*.

bus artificum . 10. Potioris alterius nominatio : Nam qui ad munus nominatus potiorem alium seu ditiorem ostenderit, & subeundis muneribus aptiorem , auditur & excusatur. *tit. 65. de potioribus ad munera nominandis* . 11. Inimicitiæ nominatorum : Nam si quis nominatus fuerit ut sumptu , vel molestia afficeretur, nominatio non tenet : Neque enim ex amicitia, aut inimicitia nominationes fieri debent , sed æstimatione vera & commodo Reipublicæ. *titul. 66. Si propter inimicitias creatio facta sit* . Quo etiam casu is qui sumptus in lite fecit , eos recuperat ab iis , qui ipsum ad munus fatigandi ipsius causa devocarunt , *tit. 67. de sumptuum recuperatione* . 12. Mors denique muneribus solvit : Nam si post creationem quis decesserit, ante subeundi muneris vel honoris diem , hæredes ejus nomine non tenentur. *tit. 68. Si post creationem quis decesserit* .

Sequuntur quædam munera publica circa Tributa occupata : de quibus speciatim tractatur Titulis sequentibus ; Ac primum *Tabularii* , *scribæ* , *logographi* , id est ii , qui tributorum rationes scribebant , & *Censuales* . *tit. 69. de Tabulariis, scribis. Logographis, & Censualibus.* Secundo Susceptores , Præpositi & Ar-

carii :

carii: *Susceptores* sunt qui annonas & tributa utriusque ærarii suscipiebant: *Præpositi* vero, qui præfecti erant horreis, in quibus species fiscales deponebantur: *Ærarii* vero, qui suscipiendis iis, quæ ad arcam Præfecti prætorio pertinebant. *tit.* 70. *de susceptoribus præpositis & arcariis.* Tertio ponderatores. *tit.* 71. *de ponderatoribus.* Quarto Prosecutores auri publici. *tit.* 72. *de auri publici prosecutoribus.* Quibus omnibus, ut & Judicibus, commune præceptum subjungitur, ut ex publicis tributis nihil usurpent. *tit.* 73. *de his quæ ex publica collatione illata sunt, non usurpandis.* Et hæc quidem de muneribus & honoribus municipalibus. His addatur Auri coronarii oblatio, quod videl. civitates & Decuriones, quasi vice coronæ aureæ Principi donabant & mittebant. *titul.* 74. *de aureo coronario.* Item Irenarcharum munus, id est eorum, qui paci ac quieti provinciæ præsunt. *tit.* 75. *de Irenarchis.* His additur *Tit. ult. De argenti precio, quod thesauris infertur*; nempe ut cuique liceat si velit, aurum pro argento inferre: Qui titulus alieno plane loco positus est.

Ex Lib. XI.

1. *De* Speciebus Fiscalibus *& Imperatoriis, deque corporatis, quibis serviebant.*
2. *De rebus* Urbanis.
3. *De* Rusticis.

De tribus hoc libro agitur: Primum est de Speciebus & de *Corporibus* seu corporatis fiscalibus, & Imperatoriis. Secundum est de rebus Urbanis seu Urbicis: Tertium est de rebus Rusticis.

Ad primum caput pertinent Tituli 12. priores: Ad secundum Tituli sequentes ad 46. inclusive: Ad tertium, quod superest ad finem libri.

1. Species *fiscales* seu Imperatorias voco, appellatione hujus ævi, species, in quibus tributa solvebantur. Item species, quarum usus Principi reservatus erat: quæque ad Principem pertinebant.

Hujusmodi species & corporati sex hic pertractantur. Primum *Species annonariæ*, id est, quæ in annonis, veluti in tritico, vino, id genus aliis tributorum nomine pendebantur, & in horrea Romana ex omnibus orbis Romani Provinciis transferebantur, & *Corporati* eis servientes.

Eam

Eam sane in rem certum erat *Corpus. navicularium* ad species illas transferendas: De quibus in genere agitur *titul.* 2. *de naviculariis seu naucleris publicas species transportantibus*. In specie vero hæc quatuor circa eos definiuntur. Prædia, resque naviculariorum hujusmodi ad quemcunque pervenirent, functioni huic naviculariæ subjectæ manebant. *titul.* 2. *de prædiis & omnibus rebus naviculariorum*. 2. Nulla navis navicularii ab hujusmodi functione immunis esse poterat. *titul.* 3. *de navibus non excusandis*. 3. Naviculariis interdictum erat, sarcinas privatorum oneri publico imponere, i. e. una cum speciebus fiscalibus res & merces privatorum transvehere. *titul.* 4. *ne quid oneri publico imponatur*. 4. si naufragium passi essent navicularii, apud Præsidem Provinciæ id contestari solemni more debebant. *tit.* 5. *de naufragiis*.

Secunda species specierum & corporum fiscalium sunt *Metalla*, & *Metallarii*: nam certum corpus metallariorum destinatum erat & adstrictum metallis eruendis, sic quidem, ut in iis lociis manere eos oporteret, quibus essent adstricti: & si aufugerent, reducerentur. *tit.* 6. *de metallariis & metallis & procuratoribus metallorum*.

Ter-

Tertia species fiscalium specierum sunt *Vestes*: Nam & certarum vestium usus Principi reservatus erat, vel ad Principis domum pertinentibus vestibusque illis partim tingendis, partim texendis & ornandis, certa quædam corpora destinata erant. 1. Nam & *murileguli* erant, qui murices, i. e. conchas ad purpuram tingendam piscabantur & legebant. 2. Erant & *gynæciarii*, qui vestibus & aliis ornamentis accurandis in aula præerant. *tit.* 7. *de murilegulis & gynæciariis & procuratoribus gynæcii, & de monetariis &. & bastagiariis*: quo etiam pertinet *tit.* 8. *de vestibus holoberis* (id est, holosericis) *& auratis, & de intinctione sacri muricis*.

Quarta species fiscalis sunt *Arma*: Quibus frabricandis præerat certum corpus, eorum qui inde *fabricenses* dicebantur. *tit.* 9. *de fabricensibus*.

Quinta species est *Moneta*: quo pertinet *titul.* 10. *de veteris numismatis potestate*.

Sexta species fiscalium sunt *Ornamenta Regia* Principi reservata, quibus conficiendis artifices Palatini quidam præerant. *tit.* 11. *Nulli licere in frenis & equestribus sellis, & in balteis, margaritas & smaragdos & hyacinthos aptare*: *& de artificibus Palatinis*. Sub-

Subjicitur tandem *Tit.* 12. *de classicis*: qui pertinent ad classes, id est, ad *Naves* destinatas ad flumina purganda, aliasque necessitates, veluti ad species, de quibus supra, transferendas.

2. URBANA seu URBICA sequuntur, a titulis 14. ad Titulum 26. inclusive, & quidem urbica seu urbana ad urbem Romam & Constantinopol. pertinentia, ut & ad Berytum. Quæ de Urbicis hic tractantur, sex capitibus absolvuntur. Primum caput est de *Corporibus urbicis*, Senatui & *politiæ*, ut vocant hodie, servientibus. Hujusmodi erant 1. *Decuriales* urbis Romæ, qui scil. actis Senatus conficiendis serviebant. *tit.* 13. *de decurialibus Urbis Romæ*. 2. *Corporati*, ita proprie dicti urbis Romæ, de quorum privilegiis agitur *titul.* 14. *de privilegiis corporatorum urbis Romæ*: ut erant 1. Pistores, qui videlicet panibus civilibus (id est panibus, qui a fisco atque a Principe populo dabantur) coquendis præpositi erant. *tit.* 15. *de pistoribus*. 2. *Suarii* seu porcinarii, qui pariter ex liberalitate Principis porcinam carnem populo præstabant. 3. ut & *Vini susceptores*, qui vinum. *tit.* 16. *de suariis & susceptoribus vini & cæteris Corporatis*. 4. *Collegiati*, qui, ut vulgo creditur, incendiis arcen-

dis

dis præerant. 5. & *Chartopratæ*. 6. & *Nummularii*, qui nummorum permutationem tractabant. *tit.* 17. *de collegiatis & chartopratis & nummulariis*.

Secundum caput est de *studiis & studiosis*, Academiisque urbis Romæ: de quibus *titul.* 18. *de studiis liberalibus urbis Romæ & Constantinopolitanæ*.

Tertium caput ad majestatem harum urbium pertinens, est de *Honoratis*, quibus vehiculis dignitatis suæ intra urbem uti licebat. *tit.* 19. *de honoratorum vehiculis*.

Quartum Urbicorum caput est, de *Privilegiis* quarundam Civitatum: veluti urbis Constantinopolitanæ: Eædem certe illi prærogativæ tributæ, quæ veteri Romæ competebant. *tit.* 20. *de privilegiis urbis Constantinopol.* Item Beryto, quæ civitas erat in Phænicia, hoc privilegium tributum fuit, ut cum alioquin in una provincia unica tantum esset metropolis, & quidem in Phænicia Tyrus ab antiquo metropolis esset, nihilominus quoque Berytus metropolis foret. *tit.* 21. *de metropoli Beryto*.

Quintum Urbicorum seu Urbanorum caput spectat *Annonam Urbium* præcipuarum: veluti urbis Romæ, Constantinopolitanæ, & Alexandrinæ: Ad annonam Romæ & Constantinopoleos pertinent Tituli

li quinque sequentes: ubi agitur primum de ipso frumenti canone, urbis scil. Romæ. *tit.* 22. *de Canone frumentario Urb. Rom.* Urbis Constantinopolitanæ. *tit.* 23. *de frumento urbis Constantinopol.* Secundo agitur de annonis, quæ exinde publice distribuebantur. *tit.* 24. *de annonis civilibus.* (Quæ annonæ civiles de publico mendicantibus invalidis præstabantur, non etiam validis. *tit.* 25. *de mendicantibus validis.*) Tertio de frumenti subvectione per Tyberim. *tit.* 26. *de nautis Tyberinis.* (i. e. qui in Tyberi operam navabant subvehendæ annonæ urbis Romæ.) Et hæc de Annona utriusque Urbis Romæ. De Alexandrina est *tit.* 27. *de frumento Alexandrino*, cui sociatur *titul.* 28. *de Alexandriæ primatibus.*

Sextum Urbanorum seu Urbicorum caput sunt *Jura civitatum*, circa res & debitores earum. Singulari scil. privilegio jureque fruebantur hac parte Reipublicæ & Civitates, sive ex lege civitatis, sive ex beneficio sibi concesso. Inter alia tanquam pupilli, extra ordinem juvantur. *titul.* 29. *de jure Reip.* Sed & in administrandis rebus civitatum sua & peculiaria quædam jura sunt. *tit.* 30. *de administratione rerum publicarum*: ut & in vendendis. *tit.* 31. *de vendendis rebus Civitatis.*

vitatis. De *debitoribus* Civitatum sunt sequentes octo Tituli. Ac primum de debitoribus privatis est *tit.* 32. *de debitoribus Civitatum:* Sequentes Tituli sex sunt de debitoribus, qui actum publicum gesserunt: Ac primo quidem quatenus teneantur civitatibus 1. eorum Nominatores. *tit.* 33. *de periculo nominatorum*. 2. Fidejussores. *titul.* 34. *de periculo eorum, qui pro Magistratibus intervenerunt*. 3. Collegæ. *tit.* 35. *quo quisque ordine conveniatur*. Secundo agitur de Actu Reipublicæ: ubi cavetur, liberum invitum eum gerere non cogi. *tit.* 36. *ne quis liber invitus actum Reipublicæ gerere cogatur*. Tertio, de sumptibus muneris injuncti, nempe eos ad omnes pertinere. *titul.* 37. *sumptus injuncti muneris ad omnes collegas pertinere*. Quarto, de usuris, an in eas quoque teneatur qui fœnus Reipubl. administravit, pecuniamque fænori locavit. *tit.* 38. *de his, qui ex officio, quod administrarunt conveniuntur*.

Postremo quomodo debitores civitatis solvendo liberentur. *tit.* 39. *de solutionibus & liberationib. debitorum civitatis*.

Septimum Urbanorum seu Urbicorum caput spectat *Voluptates*, *Amænitates publicas*: quo pertinent sex tituli sequentes. 1. Spectacula scil., & in his scenicæ

voluptates, (Lenociniis improbatis) *tit.* 40. *de spectaculis scenicis & lenonibus*. Qua parte tenendum, expensas seu pecuniam his destinatam quandam fuisse, quæ tamen urgente necessitate in murorum constructionem converti potuit. *tit.* 41. *de expensis publicorum ludorum*. 2. Aquæductus: de quorum tutela legitimoque usu est *tit.* 42. *de Aquæductu*. 3. *Gladiatores*, seu gladiatorum ludi, qui penitus sublati. *tit.* 43. *de gladiatoribus penitus tollendis*. 4. Venatio ferarum: Quæ privatis quantum ad leones cædendos permissa fuit. *tit.* 44. *de venatione ferarum*. 5. *Majumæ* spectaculum. *tit.* 45. *de Majuma*.

Postremo loco ad publicam *securitatem* armorum usus inscio Principe vetitus. *tit.* 46. *Ut armorum usus inscio Principe interdictus sit*: qui hoc loco positus est in confinio Urbanorum & Rusticorum, ad quod utrumque pertinet.

3. RUSTICA sequuntur, & quidem secundum tria Juris objecta, Personas, Res, & Actiones.

1. De *Personis* agitur a *titul.* 46. ad 56. atque adeo decem Titulis.

Ac primum in genere de his *titul.* 47. *de agricolis & censitis ac colonis*; Inter censitos autem & colonos hoc discrimen

fcrimen eft, quod cenfiti fint capite cenfi, & fundi dominum pro domino agnofcunt: coloni vero liberi fint, & res proprias feu peculium habeant, terram tamen dimittere non poffint, & terram pro domino habeant. Quo pertinet etiam *Tit.* 48. *de capitatione civium cenfib. eximenda*: quo titulo prohibentur cives, qui in urbibus degunt capitis cenfum præftare, feu cenfiti fieri. Et quidem adeo cenfiti agricolæ fundorum dominos pro dominis agnofcebant, ut quemadmodum veri fervi dominos fuos accufare non poterant, ita neque hi fuos accufare poffent: *tit.* 49. *in quibus caufis coloni cenfiti dominos accufare poffint*. Et hæc de cenfitis.

De colonis rufticanis funt fequentes Tituli quinque. De his vero tria hic caventur.

1. Etfi capite cenfiti non fint, attamen originario jure eos terræ alligatos effe, neque eam deferere poffe: id quod pro re nata fpeciatim cautum circa colonos Paleftinæ. *tit.* 50. *de colonis Paleftinæ*: Thraciæ. *tit.* 51. *de colonis Thracenfibus*: Illyrici. *tit.* 52. *de colonis Illyricianis*. 2. Ne cui liceat eos in fuum patrocinium fufcipere. *titul.* 53. *Ut nemo ad fuum patrocinium fufcipiat rufticanos*.

 3. Ut

3. Ut ne ad ullum aliud obsequium sub quocunque prætextu vocari possint. *titul.* 54. *Ne rusticani ad ullum obsequium devocentur*. Et hæc de rusticanis.

Sequuntur *Vicanei*, id est, qui in vicis habitabant: In quibus quædam singularia observabantur. Vicanei enim metrocomiæ, id est, primarii vici, seu principis, loca sua transferre non poterant ad extraneum, id est, qui non esset ejusdem metrocomiæ vicaneus. *tit.* 55. *Non licere habitatoribus metrocomiæ loca sua ad extraneum transferre*. Item vicanei pro alienis vicaneorum debitis non magis quam alii conveniri possunt. *tit.* 56. *Ut nullus ex vicaneis pro alienis vicaneorum debitis teneatur*. Et hæc de personis rusticis. Sequuntur actiones quædam.

2. *Actiones*, seu actus hic voco Descriptiones jugerum & capitum, qui census vocantur. Cui censui peragendo qui præerant, *Censitores* dicebantur; quandoque vero extra ordinem mittebantur alii, qui dicebantur *Peræquatores*, id est, qui æquarent census, ita ut si quis prægravatus esset, exoneraretur: contra si quis levius quam oportet censitus, gravaretur. *titul.* 57. *de censibus & censitoribus & peræquatoribus*.

3. *Res* denique sequuntur rusticæ, quæque

que ruri rem constitutæ. Hujus generis sunt fundi, domus, greges, palatia, loci.

De *Fundis*, seu agris & pascuis agitur a *tit.* 58. *ad* 73. *Fundi* sunt 1. vel privatorum, 2. vel militum, 3. vel publici, 4. vel Principis. 1. De *Privatis* fundis est *tit.* 58. In his id observatur, ut si aliquis ager desertus sit, ager ille ordini Decurionum civitatis adsignetur, vel etiam ei, qui optimos habet agros seu fertiles, steriles illi adjungantur, per ἐπιβολὴν. *tit.* 58. *de omni agro deserto, & quando steriles fertilibus imponuntur*. De *militum* fundis *tit.* 59. & quidem de fundis militum limitaneorum, unde videlicet milites limitanei alerentur, qui fundi *limitotrophi*, vel *limitrophi* (unde *feudorum quoque origo*) dicebantur: adeo ut ab omni munere omnique tributo immunes essent. *tit.* 59. *de fundis limitrophis, &c.*

2. *Publici* fundi erant quoque quidam, cujus generis erant pascua. *titul.* 60. *de pascuis publicis & privatis*.

3. *Principis* tandem fundi sequuntur, qui fundi *patrimoniales* dicuntur. Inter quos fundos erant & *Saltuenses*, qui pecoribus per saltus seu nemora pascendis serviebant. Erant & *Emphyteutici* qui-

dam Principis fundi, qui in emphyteusin aliis dabantur. *titul. 61. de fundis patrimonialibus & saltuensibus, & emphyteuticis, & eorum conductoribus*. Horum fundorum mancipia quædam, & coloni erant, de quibus agitur *tit. 62. de mancipiis & colonis patrimonialium, saltuensium, & emphyteuticorum fundorum*. Qui & ipsi his fundis adscripti eos deserere non poterant. *tit. 63. de fugitivis colonis patrimonialibus, saltuensibus & emphyteuticis*. Collationi denique ordinariæ fundi hujusmodi subjacebant, non autem extraordinariæ. *tit. 64. de collatione fundorum patrimonialium & emphyteuticorum*.

Ad Principem pertinentium fundorum altera species erat, qui scilicet *rei privatæ* seu *dominicæ* dicebantur. Inter rem privatam & patrimonialem hoc discrimen (quantum equidem teneo) constituo, quod illi ex proprio Principis patrimonio sint, hi vero publici quidem sint, sed Principi destinati. Hinc distincta illa officia Comitis patrimonii, & Comitis rei privatæ. Et pertinent Tituli quatuor sequentes. *tit. 65. de fundis rei privatæ & saltibus divinæ domus. tit. 66. de fundis & saltibus rei dominicæ: & titul. 67. de agricolis & mancipiis dominicis, vel fiscalibus Reipubl. vel privatæ*. Inter hæc

præ-

prædia, erant quædam, quæ vocabantur *Tamiaca*, id eſt, quæ ad cellarium Principis erant deputata. *tit.* 68. *de prædiis Tamiacis, &c.* Erant & prædia Templorum, id eſt, quæ olim paganæ religioni deſtinata, confiſcata fuerant. Itemque ex his quidam fundi civitatum reditibus deſtinati, & hi fundi dicuntur civiles. *tit.* 69. *de diverſis prædiis urbanis & ruſticis templorum & civitatum, & omni reditu civili.*

Sequuntur quinque tituli ſuperioribus fundis omnibus communes. Ac primum agitur de eorum fundorum locatione. *tit.* 70. *de locatione prædiorum civilium, ſive templorum, ſive rei privatæ vel dominicæ.* Secundo, conductorum & hominum ad hujuſmodi fundos pertinentium, obtentu Principis, injuriis occurritur. *titul.* 71. *de conductoribus, & procuratoribus ſive actoribus prædiorum fiſcalium & domus Auguſtæ.* Tertio, eodem etiam fine quidam a conductione horum fundorum arcebantur. *tit.* 72. *Quibus ad conductionem prædiorum fiſcalium accedere non licet.* Quarto de collatione, quæ his quoque fundis incumbebat, agitur *tit.* 73. *de collatione fundorum fiſcalium, vel rei privatæ, vel dominicæ, vel civitatis, vel templi.* Poſtremo, varia privilegia his

competebant, & quidem etiam quoad collationes; a quarum nonnullis immunes erant: *tit. 74. de privilegiis domus Augustæ vel rei privatæ, & quarum collationum excusationem habent*.

Et hæc de fundis. Sequuntur res aliæ rusticæ. 1. Ac primum *Greges*, & in his equorum, quos habebant Principes per diversas provincias: *tit. 75. de grege dominico*. 2. *Palatia & domus* itidem per varia prædia & loca sparsa, quæ principes habebant. *titul. 76. de palatiis & domibus dominicis*. 3. Habebant & *lucos*, qualis erat lucus Daphnensis prope Antiochiam, qui quidem cupressis erat insignibus obsitus, unde privato cupressos excidere, vendere, emere nefas erat: Pariter ut arbores Perseas (quarum etiam mentio apud Strabonem *lib. 17. p. 565. 566.* Diodorum lib. 1. p. 21.) in Ægypto: *tit. ult. de cupressis ex loco Daphnensi, vel Perseis per Ægyptum non excidendis, vel vendendis*.

Ex Lib. XII.

De quatuor hoc libro agitur: De Dignitatibus: De Re Militari: De Cursu Publico: Denique de Officialibus & Apparitionibus Magistratuum.

1. De Dignitatibus in genere agitur *tit.* 1. *de Dignitatibus*.

Dignitatum species sunt tres: Senatores, Equestris, & Perfectissimatus.

Ad Senatoriam Dignitatem pertinent Tit. 30. sequentes. Senatoribus olim omnibus commune erat, quod certam collationem agnoscere tenebantur, quæ *glebalis* vocabatur, Item Præturæ oneri subjacebant & ludis edendis. *tit.* 2. *de Prætoribus & honore Præturæ, & collatione glebæ & follis, & septem solidorum functione sublata*. Cæterum Senatorii vel sunt Illustres, vel Spectabiles, vel Clarissimi.

Illustres sunt sequentes: Consules. *tit.* 3. *de Consulibus, & non spargendis ab his*

his pecuniis. Præfecti prætorio, Præfecti urbi, & Magiſtri militum. *tit.* 4. *de Præfecto prætorio, ſive urbis, & Magiſtri militum in Dignitatibus exæquandis*. Præpoſiti ſacri cubiculi. *titul.* 5. *de Præpoſitis ſacri cubiculi*. Denique Quæſtores (id eſt, Cancellarii) & Magiſtri Officiorum & Comites ſacrarum largitionum, & rei privatæ. *titul.* 6. *de Quæſtoribus & Magiſtris Officiorum*.

Spectabiles ſequuntur, quales erant ſequentes, Primicerius & Secundicerius Notariorum. *tit.* 7. *de Primicerio, Secundicerio & Notariis*. Sub cujus Primicerii diſpoſitione fuit notitia omnium dignitatum & adminiſtrationum: Quo pertinet *tit.* 8. *Ut dignitatum ordo ſervetur*. Item Magiſtri ſacrorum ſcriniorum. *tit.* 9. *de Magiſtris S. ſcriniorum*.

Denique Comites ſequentes. *tit.* 10. *de Comitibus conſiſtorianis:* Comites & Tribuni ſcholarum. *tit.* 11. *de Comitibus & Tribunis Scholarum*. Comites rei militaris: *tit.* 12. *de Comitibus rei militaris*. Comites Archiatri S. Palatii. *titul.* 13. *de Comitibus archiatris S. Palatii*, Comites provincias regentes. *tit.* 14. *de Comitib. qui provincias regunt*. Comites qui Profeſſores, & quidem Juriſperiti, in urbe Con-

Conſtantinop. docebant . *tit.* 15. *de Profeſſoribus, qui in urbe Cconſtant. docentes ex lege meruerunt Comitivam.*

Clariſſimi, & Palatini quidem, ſunt ſequentes. 1. *Silentiarii*, qui inde dicti, quia nocte ſilente excubiis Principis præerant: qui quidem etiam ſuos habebant quoſdam Decuriones. *titul.* 16. *de Silentiariis & Decurionibus eorum.* 2. *Domeſtici & Protectores*, qui partim equites, partim pedites, Principi protegendo inſerviebant. *tit.* 17. *de domeſticis & protectoribus.* 3. *Præpoſiti laborum:* qui creduntur, præpoſiti laborum, id eſt, vexillorum, quæ ante Principem geri ſolebant. *tit.* 18. *de præpoſitis laborum.* 4. *Proximi ſacrorum ſcriniorum*, id eſt, qui proximi ſunt a Magiſtris. *tit.* 19. *de proximis ſacrorum ſcriniorum.* 5. *Agentes in rebus*, qui videlicet rebus, negotiis, mandatis Principis peragendis huc inde diſcurrebant & mittebantur. *tit.* 20. *de agentibus in rebus.* Qui quidem etiam agentes in rebus ſuos habebant Præpoſitos & Principes. *tit.* 21. *de Præpoſitis agentium in rebus, & tit.* 22. *de Principibus agentium in rebus.* 6. Ex his Agentibus in rebus quidam in Provincias mittebantur, qui curioſe obſervabant, quid in quaque Provincia gere-

retur,

retur, idque ad Principem referrent, qui & inde *Curiosi* dicebantur. *tit.* 23. *de curiosis & stationariis.* 7. *Palatini* S. largitionum, & rerum privatarum, id est, qui sub dispositione erant Comitis S. largitionum & rerum privatarum. *titul.* 24. *de Palatinis S.L. & R. P.* 8. *Stratores*, id est, qui equis probandis, quos Provinciales conferebant præerant. *tit.* 25. *de Stratoribus.* 9. *Castrensiani & Ministeriani*, qui Principi in aula ministrabant, quales erant Prægustatores, Pincernæ, pueri pedagogiani. *tit.* 26. *de Castrensianis & ministerianis: & Decani. t.* 27. *de Decanis* 10. *Mensores*, qui hospitia Principi præparabant. *tit.* 28. *de Mensoribus*. Sequuntur tres Tituli communes omnibus Palatinis, duo quidem de privilegiis eorum. *tit.* 29. *de privilegiis eorum, qui in S. Palatio militant. tit.* 30. *de privilegiis Scholarum.* Tertius de castrensi nominatim eorum peculio. *titul.* 31. *de castrensi omnium palatinorum peculio.*

Hactenus de Dignitatibus Illustrium, Spectabilium, Clarissimorum.

Sequuntur inferiores his Dignitates duæ.

1. *Equestris* dignitas, scilicet de qua agitur *tit.* 32. *de Equestri dignitate.* & Per-

Perfectiſſimatus, de qua *titul.* 33. *de perfectiſſimatus dignitate.*

2. Res Militaris ſecundum hujus libri argumentum eſt. Ubi primum agitur de perſonis, quæ militare poſſint vel non. *tit* 34. *Qui militare poſſunt vel non.* In quibus poſtremis ſunt negotiatores. *titul.* 35. *Negotiatores ne militent.* Tum de re ipſa militari. Ac primum, in genere, de ea *tit.* 36. *de re militari.* Speciatim vero 1. *De Peculio* militum. *titul.* 37. *de caſtrenſi peculio militum.* 2. de *Stipendiis* & commodis militum: Nempe de annona militari, de cujus erogatione eſt *tit.* 38. *de erogatione militaris annonæ:* de excoctione & translatione, *tit.* 39. *de excoctione & translatione militarium annonarum.* 3. *De Veſte* militum. *tit.* 40. *de militari veſte.* 4. *De hoſpitiis* militum. *tit.* 41. *de metatis & epidemeticis*; ubi notandum, milites Salgamum a provincialibus hoſpitibus ſuis exigere prohibitos, veluti ſal, lignum, oleum, culcitras. *tit.* 42. *de ſalgamo hoſpitibus non præſtando.* 5. *de Commeatu* militum, *titul.* 43. *de commeatu*: 6. De gradibus quibuſdam & *ſpeciebus* militiæ, puta de Tironibus. *titul.* 44. *de tironibus*: de cuſtodibus littorum & itinerum. *tit.* 45. *de lit-*

littorum & itinerum custodia. 7. de *Fine* militiæ, & militia exuenda, illicito primum more. *tit. 46. de desertoribus & occultatoribus eorum:* Tum legitimo more, post expleta stipendia. *tit. 47. de veteranis*. 8. *de Filis* militum. *titul. 48. de filiis officialium militarium, qui in bello moriuntur*. De sequentis Tituli connexione ita censeo, omnium dignitatum civilium & militarium communem eum videri: Singulæ quippe dignitates, ineunte anno Principi vota, id est, strenas mittebant. *tit. 49. de oblatione votorum*. Sed & sequens Titulus non alia ratione hic subjicitur, quam quia & hic communis est dignitatum tam militarium, quam civilium: *Titulus*, inquam, 50. *de Numerariis, actuariis & adjutoribus, scriniariis & exceptoribus sedis excelsæ, cæterorumque Judicum, tam militarium, quam civilium*.

3. CURSUS PUBLICUS tertium hujus libri argumentum constituit. Quo pertinent duo tituli: *titul. 51. de cursu publico, & tit. 52. de tractatoriis & stativis:* ubi *Tractatoriæ* sunt diplomata Principis, quæ dabantur missis a Principe, vel evocatis ad Principem, ad utendum cursu publico, & adscriptis *stativis*, id est man-

sionibus

sionibus, in quibus eis necessaria præbebantur.

4. Postremum argumentum hujus libri est de Officialibus, i. e. *Apparitoribus Magistratuum*. De quibus singulis sigillatim agitur septem titulis. *Tit.* 53. *de Apparitoribus Præfectorum prætorio. tit.* 54. *de apparitoribus Præfecti urbis. titul.* 55. *de apparitoribus Magistrorum militum. titul.* 56. *de apparitoribus Proconsulis & Legati. tit.* 57. *de apparitoribus Comitis Orientis. Tit.* 58. *de Cohortalibus. Tit.* 59. *de apparitoribus Præfecti annonæ.* 2. In commune vero de omnibus, qui diversis Magistratibus apparebant, ut ab his ad aliquid destinabantur, agitur. *titul.* 60. *de diversis officiis & apparitoribus Judicum*: veluti ad executiones: Executores quippe a variis Magistratibus missi. *tit.* 61. *de Executoribus*. 3. *de Lucris & Concussionibus eorum. tit.* 62. *de lucris Advocatorum & concussionibus officiorum seu apparitorum*. 4. de horum *Decurionibus* seu *Primipilo*. *tit.* 63. *de primipilo, id est, de Decurione primæ cohortis Officialium*. 5. Apparitorum denique numero sunt nuntii, geruli, Indices publicæ alicujus lætitiæ, qui in id emittebantur per provincias & civitates: quorum avaritiæ

& con-

& concussioni modus imponitur *titulo ultim. Publicæ lætitiæ vel Consulum nuntiatores, vel insinuatores constitutionum & aliarum sacrarum, vel Judicialium literarum, ex descriptione, vel ab invitis nequid accipiant immodicum.*

FINIS.

MARCHIONI
NICOLAO FRAGGIANNIO
A SANCTIORIBVS REGIS
CONSILIIS
REGALIS CAMERAE
QVINQVEVIRO
REGIAE IVRISDICTIONIS
DELEGATO
ANNONAE PRAEFECTO
CVIVS IN PRIMIS AVSPICIO
OPE EXEMPLO
CVLTIOR IVRISPRVDENTIA
ET INTERIORES LITTERAE
VISAE IN FORVM PRODIRE
PLAVSVQVE EXCIPI

IOANNES GRAVERIVS

IACOBI GOTHOFREDI

DISCIPLINAE CIVILIS

ENCHIRIDION

NOVIS MODO FORMIS

RECVSVM

DICAT CONSECRATQVE

EIQVE SE IPSVM COMMENDAT

IN CLIENTELAM

ET FIDEM

